

ANKA LÁSZLÓ

Apponyi Albert kultusza
(1920–1944)

ANKA LÁSZLÓ

APPONYI ALBERT KULTUSZA
(1920–1944)

VERITAS

Történetkutató Intézet és Levéltár

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2023

A könyv megjelenését támogatta

*Nemzeti
Kulturális
Alap*

Lektorálta
Kincses Katalin Mária

© VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2023
© Magyar Napló

ISBN 978-963-541-109-2

Édesanyám emlékének

TARTALOM

Bevezető.....	11
Levéltári források, múzeumi gyűjtemények, historiográfia.....	17
A kultusz főpróbája: a hetvenötödik születésnap.....	22
Apponyi a nemzetközi szintén.....	41
A nyolcvanadik születésnap megünneplése.....	52
Újabb jubileum: a nyolcvanötödik születésnap.....	63
A jászberényi aranymandátum.....	74
Apponyi halála és temetése.....	78
A kultusz utóélete.....	87
Az Országgyűlési Múzeum Apponyi emlékszobája.....	94
Apponyi Albert megjelenése a Horthy-kori történelemkönyvekben.....	105
Toposzok, torzítások, szelekciók.....	113
A kultusz finanszírozása.....	126
Összegzés.....	132

FÜGGELÉK

Szigeti János fővárosi törvényhatósági tanács bizottsági tagnak előterjesztése Apponyi Albert Budapest díszpolgárává való megválasztására (Budapest, 1921. március 11.).....	141
Pekár Gyula levele Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmával (Budapest, 1921. március 31.).....	143
Szászvárosi V. Jenő levele az Apponyi-ünnepélyt rendező országos bizottsághoz és Apponyi Alberthez írt verse (Budapest, 1921. május 25.)...	144
Rakovszky István nemzetgyűlési elnök köszöntője Apponyi Albert hetvenötödik születésnapja alkalmával (Budapest, 1921. május 27.).....	146
Apponyi Albert válasza a Nemzetgyűlés ülésén (Budapest, 1921. május 27.).....	149
Herczog Ottó levele Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmával (Bécs, 1921. május 28-án).....	152
Csáky István gróf levele Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmával (Helyszín nélkül, 1921. május 29.).....	152

Sík Sándor levele Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmával (Budapest, 1921. június 16.)	153
Apponyi Albert levele Scitovszky Béla nemzetgyűlési elnökhöz nyolcvanadik születésnapjával kapcsolatban (Budapest, 1926. április 24.)	153
Scitovszky Béla nemzetgyűlési elnök beszéde Apponyi Albert nyolcvanadik születésnapján a Nemzetgyűlés ülésén (Budapest, 1926. május 29.)	154
Almásy László házelnök beszéde Apponyi Albert nyolcvanötödik születésnapja alkalmából a képviselőházban (Budapest, 1931. május 28.)	157
Wlassics Gyula báró házelnök megemlékezése Apponyi Albert nyolcvanötödik születésnapjáról a felsőházban (Budapest, 1931. május 28.)	159
Ripka Ferenc főpolgármester beszéde a fővárosi törvényhatósági tanács ülésén Apponyi Albert nyolcvanötödik születésnapja alkalmával (Budapest, 1931. május 28.)	160
A 85 éves Apponyi (Eger, 1931. május 30.)	161
Gömbös Gyula miniszterelnök megemlékezése Apponyi Albert elhunytáról (Budapest, 1933. február 8.)	162
Eckhardt Tibor képviselőházi beszéde Apponyi Albert elhunytakor (Budapest, 1933. február 8.)	163
Felhívás a Dunántúli Református Egyházkerületi Püspöki Hivataltól (Pápa, 1933. február 10.)	167
A Pesti Izraelita Hitközség reálgimnáziumának értesítője az 1932–1933. iskolaévről (Budapest, 1933. február 10.)	167
Glattfelder Gyula beszéde a felsőházban Apponyi Albert elhunytakor (Budapest, 1933. február 13.)	168
Meghalt Apponyi Albert! (1933. március 1.)	172
Gróf Apponyi Albertné levele Hollós Bálinthoz (Gyöngyösapáti, 1933. május 3.)	173
Bethlen István gróf levele Almásy Lászlóhoz (Budapest, 1933. május 29.)	173
Réz Kálmán levele Hollós Bálinthoz (Jászberény, 1933. július 16.)	174
Apponyi emlékmű a Kapisztrán-templomban (1935. február 9.)	174
A Gróf Apponyi Albert Társaság felhívása (Budapest, dátum nélkül [1937])	175
Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából üdvözlőleveleket küldő egyesületek és testületek	177
Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlőlevelek vármegyék és városok részéről	178

Név szerint ismert városok és községek, amelyek díszpolgári címmel tüntették ki Apponyi Albertet	178
Apponyi Albertnek tagsági, elnöki, dísztagsági, díszelnöki, tiszteleti tagsági, díszdoktori, védnöki okleveleket adományozó szervezetek.	179
Azon személyek és szervezetek listája, akiktől adomány vagy vásárlás útján Apponyi-relikviák kerültek az Országgyűlési Múzeum birtokába	180
A Magyar Külügyi Társaság által Veress Zoltán festőművésztől megrendelt Apponyi-portré elkészítésének anyagi támogatói névsora és adományaik összege (pengő)	180

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források	185
Sajtóforrások	187
Nyomtatott források.	188
Felhasznált irodalom	192
Internetes források	196

KÉPMELLÉKLET.	197
-----------------------	-----

BEVEZETŐ

Miközben Apponyi Albert gróf személye körül a boldog békeidőkre visszanyúló gyökerekkel komoly személyi kultusz alakult ki a Horthy-korszak hajnalán Magyarországon, addig napjainkban még a nemzeti közemlékezet részének sem tekinthető. E szempontból „a múltat végképp eltörölni” akaró politika tökéletes munkát végzett 1945 után. Az alábbiakban arra vállalkozunk, hogy ezt a feledésre ítélt jelenséget bemutassuk.

Az Apponyi körüli kultusz kialakulásának hátterében a trianoni békeszerződés nyomán életre kelt revizionizmus állt.¹ A gróf a békeküldöttség elnökeként elmondott úgynevezett párizsi védőbeszédében 1920. január 16-án gyakorlatilag összefoglalta a revízió eszméjét és érvrendszerét. Delegációvezetői tevékenységének az antant nagyhatalmak miniszterelnökei előtt elmondott beszéde volt a szimbolikus csúcspontja, ezt megelőzően és követően jegyzékváltások formájában kommunikált a győztesekkel. A magyar közvélemény szemében e funkciójában, mint ahogy egy ügyvéd védi ügyfelét a bíróságon a vádlóval szemben, úgy képviselte a magyar nemzetet. E párhuzamból ered a védőbeszéd elnevezése és az Apponyira aggatott nemzet ügyvédje jelző. E szerep véget ért a delegációelnöki munkával 1920 májusában, majd újra megjelent, mikor Magyarország belépett 1922-ben a Nemzetek Szövetségébe és Apponyi a Bethlen-kabinet felkérésére elvállalta, hogy ott fődelegátusként képviseli az országot, és tette mindezt 1933. február 7-én, a Népszövetség székhelyén, a svájci Genfben bekövetkezett halála pillanatáig.

Amikor lemondott a misszió vezetéséről, amellet érvelt, hogy a békeszerződést a szigorú feltételek ellenére is el kell fogadni és alá kell írni.² Majd azért szállt síkra 1920 október–novemberében, hogy a békeszerződést ratifikáljuk (a kormány képviselői által aláírt nemzetközi szerződést a parlament törvénybe iktassa), amelyre az antant határidő megadásával kényszerítette a magyar kormányt és a Nemzetgyűlést.³ Majd az 1921-es és 1922-es esztendőkből azért emelte fel szavát, hogy Magyarország

¹ SZÉCSÉNYI András: Apponyi Albert kultusza a két világháború között. *Valóság*, 2013/9. 40–54. (A továbbiakban: SZÉCSÉNYI, 2013.)

² *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója*. III. köt. Budapest, Athenaeum, 1920. (1920. május 26. ülés) 85–87. (A továbbiakban: NN, 1920.)

³ ANKA László: A nemzet pszichológusa. Apponyi Albert és a trianoni békeszerződés ratifikációja. In: *1920 – Kényszerpályán. A trianoni békediktátum ratifikálása*. Szerk. HERMANN Róbert – LIGETI Dávid. Budapest, Országház, 2021. 49–65. (A továbbiakban: ANKA, 2021.)

belépjen a Nemzetek Szövetségébe. Ezt a magyar társadalom ellenszenvvel szemlélte, az első világháborús győztesek által létrehozott új világrend öreként tekintettek rá, ahol nyilvánvaló módon egy vesztes ország delegátusa nem remélhette, hogy sikereket arathat. Apponyi Albert azonban azért agitált az azonnali belépés mellett, hogy az ország mielőbb kitörhessen a nemzetközi izolációból és e fórumon is legyen lehetőség a revíziós propagandára.

A grófra 1920 májusától új szerepkör várt. A nemzet pszichológusaként kellett elfogadtatni az elfogadhatatlant – a diktátum aláírása, ratifikálása, belépés a Népszövetségbe – a társadalommal. És el kellett fogadtatni még egy dolgot a magyarsággal: türelemmel várja ki a revízió lehetőségét, a várakozás legyen a program, de nem passzív módon, hanem a belpolitika, a gazdaság és a társadalom konszolidációjával készüljünk fel a jövőbeli felülvizsgálatra. Ezen elképzelését rögtön a békediktátum aláírása után két nappal meghirdette jászberényi beszámoló beszédében.⁴ E sorok írója ilyen jellegű tevékenysége – kötelességérzetéből fakadó önkéntes szerepvállalása – miatt úgy gondolja, hogy Apponyi a nemzet pszichológusaként dolgozott, amikor a Trianon okozta össznemzeti trauma társadalmi „megemésztésében”, feldolgozásában hathatósan közreműködött.

Bár a boldog békeidőkben Apponyi a hatvanhetes táboron belüli ellenzéki pozíciójával, majd a negyvennyolcas táborhoz való csatlakozása által a hatvanhetes–negyvennyolcas törésvonal mentén, ezzel párhuzamosan a korabeli konzervatív–liberális tengely és a Lex Apponyival a magyar nemzeti szupremácia öreként a nemzet és a nemzetiségek közötti ellentét miatt megosztó figurának számított (és a Lex Apponyi miatt külföldön is rossz híre kerekedett), de a Horthy-korban a nemzet ügyvédje és pszichológusa szerepével a magyar társadalom azonosulni tudott, így alakulhatott ki körülötte kultusz. A társadalomban pozitív apakomplexus bontakozott ki az idős, megnyerő stílusú arisztokrata politikus irányában, aki jól tudta kezelni a tömeghangulatot.

A középkori szentek kultuszait olyan csodatevésekre alapozták, melyekre a természettudomány nem tud racionális választ adni, vagy a kereszténység érdekében felvállalt mártírságért, illetve annak eredményes terjesztéséért emeltek valakit a szentek sorába, és alakult ki körülöttük szentkultusz. A tizenkilencedik század folyamán két fontos kultusz határozta meg a magyar közéletet. Széchenyi István grófnak a reformkori szellemi, gyakorlati, intézményalapítói eredményeit, illetve az emigrációban élő Kossuth Lajosnak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc során játszott vezéri

⁴ *Apponyi Albert grófnak 1920 június 6-án Jászberényben elmondott beszámolóbeszéde.* Budapest, Athenaeum, 1920.

szerepét ismerték el. Kultuszuknak – bár torzított a reális Széchenyi- és Kossuth-képen – valós és értékelhető politikai teljesítményük adta a háttérét. Ezekkel szemben Apponyi kultusza azon alapult, hogy a békedelegáció elnökeként elutazott a párizsi békekonferenciára, ott elmondta híres védőbeszédét, mellyel nem ért el semmilyen eredményt és más eszközökkel sem. Ezután a mellett kezdett érvelni, hogy a békeszerződés aláírásának és ratifikálásának nincsen reális alternatívája. Ez történt Apponyival 1920-ban, majd 1921-ben elemi erővel kirobbant körülötte a kultusz.

A fenti példák időben eltérő eredetű és eltérő teljesítményen alapuló kultuszok, nehéz általuk közös nevezőre jutni, hogy megragadjuk a kultusz lényegét, definíció-szerű módon határozzuk meg tartalmát egy olyan jelenségnek, amely a csodatevéstől a valós teljesítményig mindent fel tud ölelni.

Kiindulási alapnak tekinthető, hogy Apponyi Albertet kultusz vette körül a Horthy-korban, ebből vezetjük vissza, hogy e konkrét esetben hogyan lehet megfogalmazni, mit takart a jelenség.

Az Apponyi-kultusz egy konkrétan vágyott politikai, társadalmi igényre (a trianoni békediktátum felülvizsgálata, Nagy-Magyarország feltámadása) adott reflexió, amely az elérhetetlenségből fakadó reménytelenséget/elégedetlenséget egy mitikus magasságba emelt hős (Apponyi Albert gróf) segítségével próbálta kezelni, mederbe terelni. A hőst egy sikertelen diplomáciai küldetés (eredménytelen békedelegációs munka) alapján emelték piedesztálra, kapott kiemelkedő erkölcsi megbecsülést. Elismerésének alapjául a védőbeszédet tekintették, amellyel a győztes nagyhatalmak vezetői előtt képviselte a magyar álláspontot. Ez a momentum és a továbbiakban a revíziós mozgalomban vállalt rendkívül aktív agitatív szerepe (népszövetségi fődelegátusi tisztség) szintén az elismerés mértékét fokozták. A hősnek három eszköze volt a revíziós küzdelemhez: rétori képessége, széles körű idegennyelv-ismerete és a mindenki előtt imponáló személyes fellépése, kisugárzása, amelyek csodálatot váltottak ki kortársaiból.

A kultusz „ötletgazdái” által kiszemelt társadalmi bázis – amelyet megcéloztak, és amely azt elfogadta, azonosult vele (legitimálta) – Csonka-Magyarország egésze volt.

Husadik századi környezetben keletkezett és táplálkozott, ahol a napisajtót tömegek olvasták, megjelent a rádió, a mozi és a televízió, melyek a kultusz gyors terjedését elősegítették.

Rituális szertartások alakultak ki körülötte. Hősünk a befogadó közeg számára elérhető volt, a rituálék során személyesen reprezentált. Ünnepezték jubileumi születésnapjait, nyilvános – előre jól megszervezett – rendezvényeken tömegek hallgatták szavait. Halálát és temetését nemzeti gyász kísérte, elhunytá után évről évre visszatérően megemlékezéseket tartottak.

A gondolataival való azonosulást, a példaképként való rátekintést fejezték ki több száz díszpolgári és tucatnyi más kitüntető cím adományozásával, még életében közterület-elnevezésekkel.

Ereklyeként őrizték, gyűjtötték a hozzá kötődő emléktárgyakat, terjesztették memoárjait, a róla elnevezett közterületek képeslapjait.

A hősokeket az ókor óta megmintázzák ecsettel, ércel, kővel. Szobrok, festmények, beállított fényképek, emléktáblák keletkeztek ezúttal is, sőt még aranyból, ezüstből is készítettek és adományoztak neki dísz tárgyakat. A hősoke tetteiről, életéről mesékben, versekben, történelem tankönyvekben állítanak emléket, örökölték át emlékét az egymást követő generációkra. Apponyi esetében dicsőítő pamfletek sokasága, emlékkönyvek, nyomtatásban megjelent serlegbeszédok, életrajzi kötet látott napvilágot, béke delegációs elnöksége még életében tananyagká változott.

Mindezek együtt jellemezték Apponyi Albert kultuszát, amely két dolgot szimbolizált: reményt a reménytelenséggel szemben, hogy a trianoni békediktátum idővel megváltoztatható, illetve addig is azt a követendő mentalitást, mely által leküzdhető a nemzetszintű apátia süllyedése.

Jellemzője az irracionális, hiszen egy sikertelen béke delegációs elnökség ellenére lett nemzeti hő és kultusz a jutalma. Az irracionálisból eredt az Apponyival kapcsolatos tények – pályafutása, tettei egyes részleteinek – eltorzítása és személye, képességei pozitív oldalának felnagyítása, kritikák fölül emelkedő és toposz szerű ismételtetése.

Apponyi kultusza egy kultuszokban gazdag korban jelent meg. A Horthy-korban eleve a névadó kormányzó vezér kultusza⁵ volt a legkiterjedtebb, de az arisztokrácia az 1860-s évek derekától folyamatosan ápolta a Nemzeti Kaszinóban Széchenyi István gróf kultuszát.⁶ Megjelent egy pillanatra a porondon a Kossuth-kultusz is, amennyiben 1927-ben szobrot emeltek emlékére az országgyűlés épülete előtt, és az 1918. október 31-én meggyilkolt gróf Tisza István miniszterelnök alakja körül is kibontakozott egy csekélyebb méretű kultusz, melyet egykori politikai harcostársai és református hittestvérei építettek. Gömbös Gyula miniszterelnök környezetében a kormányfőt erősítő vezér kultusz kialakítására törekedtek.⁷ Szent Imre herceg halálának kilencszázadik jubileumi évfordulója, az 1931-es esztendő a középkori szent kultuszának jegyében

⁵ TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós*. Budapest, Napvilág, 2014. 231–258. – Uő: *A Horthy-kultusz. 1919–1944*. Budapest, MTA BTK TTI, 2016.

⁶ *Széchenyi emlékezete. Serlegbeszédok a Nemzeti Kaszinóban. 1864–1944*. Szerk. VAJDA Lőrinc. Budapest, Akadémiai, 2010. (*A továbbiakban Széchenyi emlékezete*)

⁷ VONYÓ József: Gömbös, a Vezér. Kultuszteremtési kísérletek – életében és halála után. In: Uő: *Jobboldali radikálisok Magyarországon. 1919–1944. Tanulmányok, dokumentumok*. Pécs, Kronosz, 2021. 241–254.

telt el, ahogy az 1938-as év pedig Szent István halálának kilencszázadik évfordulója alkalmából a szent király kultuszával.⁸ E személyi kultuszokon túl a korszakot végigkísérte a revízió és az irredentizmus kultusza, valamint az ezekhez kötődő országzászló mozgalom.

Mindezek nem egymás ellenében keletkeztek. A Trianon-ellenesség megjelenése közös volt a legtöbb esetében. Párhuzamos egymás mellett élésük lehetővé tette például, hogy Berzeviczy Albert az első Tisza István-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, az MTA elnöke egyformán részt vett Apponyi, Széchenyi és Tisza kultuszának ápolásában, sőt, a kultuszok szereplői egymást is erősítették. Apponyi támogatta a Nemzeti Hadsereg fővezérének kormányzóvá választási ambícióját 1920 elején, Horthy Miklós pedig aktív szerepet vállalt a gróf hetvenötödik születésnapja megünneplésében 1921-ben. Apponyi mások kultuszát is táplálta. Nagy tömeg előtt szónokolt az Országház előtt felállított Kossuth-szobor leleplezési ünnepségén. Ő mondta el a serlegbeszédet a Nemzeti Kaszinóban Széchenyi emlékére 1928-ban, hogy 1931-ben a Tisza-emlékvacsorán egykori politikai ellenfeléről tartson seregbeszédet. Sőt, kísérletet tett arra is, hogy az elhunyt IV. Károly király emléke köré is kultuszt szőjön.

A kötetet három részre tagoltuk. Az első felét a kultusztörténeti tanulmány foglalja el, amelyben részletesen bemutatjuk a címszereplő kultuszát. E fejezetekben az események kronologikus rendje szerint haladunk történetünk felgöngyölítésével (közvetlen előzmények, jubileumi születésnapok, köztes időszakok, halála és temetése, a halálát követő évek kultusza), de helyenként ki kell lépni az időrendi keretből, hogy az egyéb jellemzőket is beillesszük a történet medrébe.

A kötet második részét függelékek alkotják, amelyekben felsorolásszerű módon bemutatjuk, kik, milyen szervezetek üdvözölték levélben Apponyit hetvenötödik születésnapján, mely városok és falvak választották Apponyit díszpolgáruknak, és milyen szervezetek adományoztak neki valamilyen kitüntető címet (díszelnök, dísztag etc.) élete folyamán. Bemutatjuk, kiknek a jóvoltából gyarapodott relikviákkal az Országgyűlési Múzeum Apponyi-emlékszobája, vagy éppen kik támogatták pénzadománnyal Veress Zoltán Apponyit ábrázoló festményének elkészültét.

A függelékeken belül külön kategóriát képeznek a kultusz írott forrásaiból kiválasztott beszédek, cikkek, felhívások, levelek, nekrológok, vers. Két szempont dominálta a kiválasztásukat. Beválogatásra kerültek olyan beszédek, amelyeket a korabeli sajtó részben vagy egészben közölt, ezek jutottak el a magyar társadalom legszélesebb

⁸ GERGELY Jenő: Az 1938-as Szent István év. In: *Szent István és kora*. Szerk. GLATZ Ferenc – KARDOS József. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1988. 231–238.

köreihez. Ilyenek a nemzetgyűlésben, országgyűlésben jubileumi születésnapjain vagy halála alkalmával elmondott beszédek. Vidéki újságból is merítettünk, hogy szemléltessük a kultuszra távolról érkező reakciókat, illetve megjelenik itt két úgynevezett felhívás, egy a kultuszra reflektáló protestáns irányból, egy pedig a Gróf Apponyi Albert Társaságtól. Ezek a kultuszépítők részéről a nyilvánosságnak szánt források. Ezeket hasznosíthatták a kortársak is, ha a kultuszhoz kívántak hozzájárulni. A másik szempont az volt, hogy az olvasók megismerhessenek olyan dokumentumokat is, amelyeket nem a nyilvánosságnak szántak írói, de a kultusz megértéséhez közelebb visz az ilyen jellegű források bemutatása is, ezért közlésre kerülnek a grófhoz hetvenötödik születésnapjára írt levelek és egy vers is a számtalan közül, melyet élete folyamán róla költöttek. Apponyi reagált kultusza egyes megnyilvánulásaira, ezért egy ünnepi köszönőbeszédét és a nemzetgyűlés elnökéhez intézet levelét is beillesztettük a közlendő források sorába.

Az utolsó részben a kultuszhoz kapcsolódó képeket mutatunk be. A grófról készült, beállított korabeli fényképek, festmény, karikatúra, plakett, rajz, szobor, ünnepeltetésének tömegjelenetei, újságok címlapja, képeslap, az aranymandátum, díszoklevél, emlékszerleg, gyászhintó, amelyek vizuálisan is közelebb hozhatják az érdeklődőkhöz ezt a kultuszt.

A VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár történészei közül többen a kultusz-kutatás irányába fordultak, és egy informális kultuszkutató csoportot alakítottak. 2022 tavaszán került megrendezésre az első kultusztörténeti műhelykonferencia. Az ott elhangzott előadások anyagából megjelenés előtt áll egy tanulmánykötet is. Az Apponyi-kultusz kutatása ennek a kutatási projektnek szerves részét képezi.

E kötet nem jelenhetett volna meg a Magyar Napló Kiadó és a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár együttműködése nélkül. Köszönet a támogatásért. Külön köszönet illeti hasznos tanácsaiért Kincses Katalin Máriát a VERITAS-ból, a Szegedi Egyetemről Olasz Lajost, aki felhívta a figyelmemet, hogy Apponyi mennyit szerepelt a Horthy-kori tankönyvekben, Szabó Károlyt az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumból, aki a korabeli történelemtankönyvek megismerésében volt segítségemre, illetve Vajda Tamást, a Szegedi Tudományegyetem Levéltára igazgatóját, aki a Nobel-békedíjra jelölésekkel kapcsolatban fontos egyetemi forrásokra hívta fel a figyelmemet. Ezúton köszönöm az Iparművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársainak, hogy a könyvet illusztráló képek összegyűjtésében segítségemre siettek. Köszönet Valacsay Edit polgármester asszonynak és Neszméri Tünde-nak az éberhardi képek, Bathó Editnek, a jászberényi Jász Múzeum igazgatójának a jászberényi képek rendelkezésemre bocsátásáért.

Köszönet illeti kisgyermemeimet, Lotárkát és Lizettkét és feleségemet, hogy türelemmel viselték az írással járó távolléteimet.

Levéltári források, múzeumi gyűjtemények, historiográfia

Levéltári források szempontjából Apponyi kultusza a kultusz kutatás eldorádójának tekinthető.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Horthy-kori Külügyminisztérium fondjai (K 84, K 107) között Apponyi halálával, temetésével, ezek finanszírozásával kapcsolatban állnak rendelkezésünkre anyagok. Nagyon hasznosak az Apponyi elnökségével működő Magyar Külügyi Társaság (K 605) után fennmaradt dokumentumok, az Országgyűlési Levéltárban (K 2) fellelhető beszédei, a Parlamenti Múzeum (K 816) iratanyaga.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található az Apponyihoz hetvenötödik születésnapja alkalmával intézett közel háromszáz üdvözlőlevél és a Gróf Apponyi Albert Társaság töredékes iratanyaga.

További forrásokra bukkantunk a Budapesti Corvinus Egyetem Levéltárában, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattárában, az új Országgyűlési Múzeum iratanyagában, a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár és Levéltárban, illetve a Székesfehérvári Püspöki Levéltárban.

Egy huszadik századi kultusz vizsgálata esetében nem lehet eltekinteni a korabeli sajtóforrások használatától. A Horthy-kori országos napilapok túlnyomó többsége könnyen elérhető és hasznosítható az Arcanum segítségével, ezek felsorolására itt nem térünk ki, a lábjegyzetekben folyamatosan találkozhatunk velük, a bibliográfiában pedig feltüntetésre kerülnek. Fennmaradt a vizsgált korszakból két gyűjtemény, amelyek régi újságkivágásokat tartalmaznak és kiválóan hasznosíthatók témánk szempontjából. Az Országos Levéltár Sajtó Levéltárában őrzik Apponyi Albert korabeli nyilatkozatait, interjúit, a róla szóló cikkeket, elsősorban azokat, amelyek külpolitikával kapcsolatban születtek.⁹ Az Országos Széchényi Könyvtárban pedig két igen vaskos album található, amelyekben a gróf életének utolsó napjaival, halálával, temetésével kapcsolatos újságcikkeket, összesen körülbelül ötszáz darabot gyűjtöttek össze, van közöttük több tucat angol, francia, német, olasz nyelvű is.¹⁰

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (A továbbiakban: MNL OL), Sajtó Levéltár, K 608, 57. cs. 2–6. dosszié, 328.9, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert 1919–1929., illetve 74. cs. 4. dosszié, 328.91, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert.

¹⁰ *Gróf Apponyi Albert halálakor megjelent bel- és külföldi sajtóközlemények.* I–II. köt. 1933. Országos Széchényi Könyvtár, Dm 1.577.

Mivel az egész országra kiterjedt az Apponyi-kultusz, ezért áttekintésre került több város (Cegléd, Debrecen, Eger, Győr, Hatvan, Jászberény, Kecskemét, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, Vác) helyi sajtója is, hogy láthatóvá váljon, a vidék hogyan reagált az 1921 tavaszán a fővárosban „kirobbantott” kultuszra akkor és a későbbiek folyamán.

Tekintettel arra, hogy az Apponyi körüli kultusz erősen katolikus irányultságú volt, átnézésre kerültek más hitfelekezetek egyházi lapjai is, hogy láthassuk, miképpen viszonyultak a „szobrosítási kísérlethez”¹¹, de tapasztalnunk kellett, hogy ezekben alig, vagy egyáltalán nem reflektáltak erre. A csekélyszámú, felekezeti ihletésű reakció bemutatására az egyes fejezetekben kerítünk alkalmat. Ugyanígy járunk el a hitfelekezetek korabeli elemi népiskolai és középiskolai történelemtankönyveivel is, amelyekben szintén a kultuszra utaló nyomokat kerestünk. Mindezeket azért tartjuk szükségesnek, mert egy olyan korban kell Apponyi kultuszát vizsgálat tárgyává tenni, amelyet a magyar közéletben már évszázados, a reformáció, ellenreformáció idejéig visszanyúló és erős gyökeret vert katolikus–protestáns ellentét jellemzett, amely még a Horthy-korban is tetten érhető.¹²

A reformátusok két másik olyan kultuszhoz is fordulhattak, melyek összefüggést mutatnak a revízióval és azzal a felelősségkeresési irányzattal, amely szerint Trianonért a nép- és a tanácsköztársaság okolható. Ezek a Tisza István körül kibontakozott, de Apponyiéhoz képest nagyságrendekkel kisebb kultusz, illetve a kormányzó Horthyt övező kultusz volt, akik mindketten a református felekezet soraiból származtak. Az evangélikus felekezet részéről pedig Raffay Sándor, a bányai egyházkerület püspöke teljes mellszélességgel állt a revízió mozgalma mellé, belépett a Területvédő Ligába és a Magyar Revíziós Ligába. Így a protestánsoknak megvoltak a maguk kultuszai, és nem kellett szükségszerű módon egy katolikus ember kultuszához ragaszkodni, abban közreműködni.

Nyomtatott forrásaink között szerepelnek a nemzetgyűlési, továbbá az országgyűlés képviselő- és felsőházi naplói, az országgyűlési almanachok. Bőségesen állnak rendelkezésünkre néhány, vagy néhány tucat oldalas pamfletek, amelyek szerzői ünnepélyes alkalmakhoz időzítve ragadtak tollat, hogy Apponyiról írjanak, vagy egy-egy ünnepi rendezvényen elmondott emlékbeszédeiket jelentették meg különkiadásban. A kultusz jegyében csak egy – Apponyi életével, tetteivel foglalkozó

¹¹ HALMAY Elemér: *Emlékezés Apponyi Albertről*. Szerző kiadása, 1933. 63. (A továbbiakban: HALMAY, 1933.)

¹² VESZPRÉMY László Bernát: *1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története*. Budapest, Jaffa, 2021. 49–73. (A továbbiakban: VESZPRÉMY, 2021.)

– emlékkönyv¹³ és egy életrajzi kötet¹⁴ látott napvilágot Apponyiról, de forrásként kell tekintenünk a gróf memoárjaira is, mivel kultusza építői jelentős mértékben ezekből merítettek, Apponyi pedig eleve szelektív módon viszonyult saját emlékirataihoz. Úgy állította be ezekben önmaga életét, politikai pályafutását és környezetét, ahogy láttatni szeretne volna, nem feltétlenül úgy, ahogy valóban történtek körülötte az események.¹⁵ Horthy-kori közzétételük után az emlékiratok a huszonegyedik században újabb megjelenést is megéltek.¹⁶

Egy kultuszhoz ereklyék is tartoznak. Apponyi esetében ennek fogalmát tágan kell értelmeznünk. Ereklyéi olyan tárgyak, amelyek a grófhhoz közvetlenül kötődnek, a kultusztól függetlenül tulajdonát képezték (bútorok, családi festmények, fényképek, kitüntetések), szellemi alkotásainak tekinthetők (emlékiratok, beszédvázlatok, levelek, névjegyre firkált megjegyzések, pamfletok) és tőle maradtak az utókorra, vagy éppen róla mintázott alkotások (dombormű, festmény, karikatúra, rajz, szobor), neki adományozott emléktárgyak (az aranymandátum, díszalbumok, díszoklevelek, emléklapok, zászlók), valamint vele foglalkozó tömegtermékek (képeslapok, Apponyiról írt broszúrák, könyvek, újságcikkek) voltak. A rendelkezésünkre álló források – az Országos Levéltárnak a régi Országgyűlési Múzeumra vonatkozó iratanyaga (K 2, K 816) – lehetővé teszik, hogy külön fejezetben foglalkozzunk ereklyéivel, tudniillik halála után, kultuszának továbbépítése folyamán e múzeumban, amelynek egyébként is a revizionizmus eszméjének terjesztése volt egyik fő funkciója,¹⁷ külön szobát rendeztek be Apponyi emlékére.

Az emlékszoba témája átvezet bennünket a kultuszok egy másik jellemzőjéhez, a zarándokhelyhez. Apponyi esetében klasszikus – tömegek által rendszeresen felkeresett – zarándokhelyről nem beszélhetünk, de bemutatjuk azon eseményeket és helyszíneket, ahová valóban tömegek keltek útra, hogy a gróf előtt – a számtalanszor használt korabeli kifejezéssel élve – „hódolatukat” bemutassák.

Ereklyék, emlékszoba, események, helyszínek mind maguk után vonzzák a kultuszoknak ritkán tárgyalt, színpad mögötti dimenzióját, a finanszírozás kérdését. E téren csak forrásmorzsákból tud szemezgetni a kutató, amely egy rövid fejezet erejéig teszi

¹³ *Apponyi Emlékkönyv. Adalékok Apponyi Albert gróf közéleti működésének méltatásához születésének 80-ik évfordulója alkalmából.* Budapest, 1926. (A továbbiakban: *Apponyi Emlékkönyv.*)

¹⁴ KEREKESHÁZY József: *Apponyi.* Budapest, Singer, 1943. (A továbbiakban: KEREKESHÁZY.)

¹⁵ *Apponyi Albert válogatott levelezése.* Szerk. ANKA László. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet, 2016. 35. (A továbbiakban: *Apponyi Albert válogatott levelezése.*)

¹⁶ APPONYI ALBERT: *Emlékirataim.* Helikon, 2016.

¹⁷ FEITL Írisz: „Ámbár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...” Az Országgyűlés Múzeuma a két világháború között. *MúzeumCafé*, 2020/75–76. 157. – LENGYEL Beatrix – KEDVES Gyula: Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma. *AETAS*, 2016/1. 173.

lehetővé, hogy bemutassuk, az Apponyi-kultusz egyes eseményeinek, tárgyi alkotásainak megvalósítását kik és milyen pénzügyi ráfordítással tették lehetővé.

A történész számára elsősorban a levéltárak mélyén fellelhető kéziratos, vagy nyomtatásban megjelent írott anyag számít a legfőbb forrásnak. Mivel a kultuszhoz tárgyak is kötődnek, az írott források feltárásán és az ezeket tartalmazó levéltárak seregszemléjén túl jelezni kell, hogy a fennmaradt ereklyék a Fiumei Úti Sírkertben (Apponyi-gyászhintó), az Iparművészeti Múzeum Könyvgyűjteményében (díszalbumok, díszoklevelek) a jászberényi Jász Múzeumban (Apponyi-serleg), a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítási anyagában (aranymandátum), Történeti Fényképtárában (több mint százhusz régi fotó), Ereklyegyűjteményében, Történelmi Képtára Festménygyűjteményében, valamint a Zempléni Múzeum Képeslapgyűjteményében lelhetők fel, kutathatók, megtekinthetők. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában kilenc fénykép található, amelyek Apponyi genfi felravatalozását, a templomi szertartást, a külföldi politikusok, diplomaták megjelenését, a koporsó autóba, majd vonatra helyezését mutatják be.¹⁸

Apponyiról hang- és filmfelvételek is készültek. Kötetünkhöz nem illesztünk egyre divatosabbá váló CD-mellékletet ilyen tartalommal, de helyenként jelezni fogjuk, hogy kultuszépítése közben ezen hírközlési technikák is szerephez jutottak. Tekintettel arra, hogy a trianoni békediktátum centenáriumi évfordulójához közeledve lokális szinten több helyen megjelent Apponyi emlékének felelevenítése, így interneten elérhető forrásokat is felhasználtunk.

A kultusz írásos forrásanyaga és emléktárgyai közötti határvonal elmosódik annak tükrében, hogy egy relikviának, keletkezésének, fennmaradásának is van története, maga az ereklye is lehet forrás és bemutatás tárgya.

Témánk historiográfiája rövid múltra és csekély számú szakirodalmi előzményre tekint vissza. A kultuszkutatók nem fedezték fel maguknak Apponyit. Érintőlegesen foglalkozott a műveiben kultuszával Zeidler Miklós.¹⁹ A *Honismeret* lapjain az idős Apponyiról, a *Hitel* című folyóirat hasábjain haláláról és temetéséről jelent meg egy-egy tanulmány Szécsényi András tollából. Szécsényi a történész szakdolgozatát is a gróf kultuszából írta, amelynek átdolgozott verzióját, e sorok szerzőjének

¹⁸ *Photographie Bacchetta*, MNL OL, K 107, Külügyminisztérium, 3. cs. 5/12. t. Apponyi Albert gróf halála. 35–43.

¹⁹ ZEIDLER Miklós: Apponyi Albert és a Nemzetek Szövetsége. In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század*. Szerk. Csapó Csaba – Dobszay Tamás – Zeidler Miklós. Budapest. 2000. 641–658. (A továbbiakban: Zeidler, 2000) – Uő: Apponyi Albert a „nemzet ügyvédje”. *Európai utas*, 2001/1. 56–58. – Uő: A revíziós gondolat. Pozsony, Kalligram, 2009. 224–225.

ösztönzésére a *Valóságban* is közreadta.²⁰ Miklós Péter szintén szentelt figyelmet egy rövid tanulmány erejéig Apponyi kultuszának, amelyben halálát és temetését járta körül.²¹

E kötet írója a 2010-es évek derekán kezdett Apponyi Albert kultuszával foglalkozni. Először a boldog békeidőkben gyökerező jászberényi lokális megjelenését, majd a két világháború közötti össznemzeti rangra emelkedő kultuszt vizsgálta, és jelentetett meg több cikket, tanulmányt,²² tartott konferenciákon előadásokat a témában, illetve az *Apponyi Albert válogatott levelezése* című szöveggyűjteményben közölt a kultuszához kapcsolódó forrásokat,²³ egy 1939-ben elhangzott Apponyi-serlegbeszédet pedig az Ifjabb Ugron Gábor belügyminiszterről szóló életrajz függelékében adott közre.²⁴

²⁰ SZÉCSÉNYI András: Az idős Apponyi Albert. *Honismeret*, 2006/3. 40–44. – Uő: Apponyi Albert halála és temetése. *Hitel*, 2006/1. 93–102. – Uő: Apponyi Albert kultusza a két világháború között. *Valóság*, 2013/9. 40–54.

²¹ MIKLÓS Péter: Apponyi Albert halála és temetése. *Belvedere Meridionale*, 2008/3–4. 4–16.

²² ANKA László: A nemzet pszichológusa. Apponyi Albert és a trianoni békeszerződés ratifikációja. In: *1920 – Kényszerpályán. A trianoni békediktátum ratifikálása*. Szerk. HERMANN Róbert – LIGETI Dávid. Budapest, Országház, 2021. 49–65. – Uő: Apponyi Albert béke delegációs elnökségének előzményei. *Emlékeztető*, 2017/1–2. 8–15. – Uő: Apponyi Albert gróf lokális kultusza Jászberényben. *Redemptio*, 2013/Augusztus, 6–7. – Uő: Apponyi Albert születésnapjai a kultusz jegyében. *Közép-európai Közlemények*, 2016/4. 9–18. – Uő: A régi Országgyűlési Múzeum Apponyi Albert-emlékszobája. In: *Történeti Muzeológiai Szemle. 17.* Budapest, Magyar Múzeumi Történész Társulat, 51–66. – Uő: Gróf Apponyi Albert – A nemzet ügyvédje. *Trianon Szemle*, 2021/5. 32–41. – Uő: „Fogadják új polgártársuknak forró háláját.” Apponyi Albert 120 éve Jászberény díszpolgára. *Redemptio*, 2013/December, 2–3. – Uő: „Vihar tépte büszke tölgyünk!” Gróf Apponyi Albert kultusza a kezdetektől napjainkig. In: VERITAS Évkönyv 2014. Szerk. UJVÁRY Gábor. VERITAS Történéskutató Intézet – Magyar Napló. Budapest. 2015. 99–124.

²³ *Apponyi Albert válogatott levelezése*. 371–391.

²⁴ ANKA László – MÁTYÁS Zoltán: *Rendszerváltások szemtanúja. Ifjabb Ugron Gábor élete*. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történéskutató Intézet és Levéltár, 2020. 134–139. (A továbbiakban: ANKA – MÁTYÁS, 2020.)

A KULTUSZ FŐPRÓBÁJA: A HETVENÖTÖDIK SZÜLETÉSNAP

A magyar politikai elit tagjai kimondatlanul is attól tartottak, hogy az, aki a vesztes Magyarország nevében az első világháborút lezáró párizsi tárgyalásokon vezeti a békeküldöttséget, vagy képviselőként aláírja a békediktátumot, elveszítheti erkölcsi-politikai hitelét és közéleti pályafutása megfeneklik. Apponyi is így gondolkodott („dicsőségére válik népünknek, hogy ezért a kudarcért sohasem tanúsított neheztelést sem a békedelegáció, még kevésbé annak vezetője, vagyis az én személyem iránt”²⁵ – írta emlékirataiban), de esetében idős kora már eleve kizárta, hogy 1920 után hosszú pályának nézzen elébe, amelyet féltetni kellene. El is vállalta volna a békeszerződés aláírásának szomorú feladatát, de erről lebeszéltek delegációs társai, illetve a franciák – mint a békekonferencia házigazdái, a mindenkori francia kormányfő volt a konferencia elnöke – miniszteri rangú delegáltat, kabinettagokat követeltek aláírónak.²⁶ Így tehát Apponyi semmi esetre sem írhatta volna alá a Nagy-Trianon-palotában a szerződést.

Amikor a győztes antant nagyhatalmak vezetői megvitatták egymás között 1919. november–december fordulóján, hogy nemzetközi jogi elismerésben részesítik a Huszár Károly miniszterelnök vezetésével megalakult koncentrációs kormányt, és meghívást küldenek neki a párizsi békekonferenciára, akkor megbeszéltek egymás között azt is, hogy nem gördítenek akadályt Apponyi delegációvezetői kinevezése útjába és elfogadják személyét. A döntéshozók ülésén az Amerikai Egyesült Államok képviselőjében jelen lévő Frank Polk rosszindulatúan szóvá is tette, hogy Apponyi Párizsban majd elveszíti népszerűségét, hiszen úgysem fog tudni a békediktátumban foglalt feltételeken érdemi változtatásokat elérni. „Hagyjuk csak, hadd jöjjön. Ez a legjobb módja annak, hogy elveszítse népszerűségét Magyarországon.”²⁷

Az amerikai megbízottnak azonban nem lett igaza, sőt, éppen az ellenkezője történt Magyarországon annak, amit Polk elképzelt. Apponyi presztízse ahelyett, hogy megsemmisült volna, az egekbe emelkedett.

Ettől függetlenül arról sem szabad megfeledkezni, hogy az amerikainak akár igaza is lehetett volna, és a magyar politikusok tartottak is attól, hogy népszerűségük, karrierjük

²⁵ APPONYI Albert: *Élmények és emlékek*. Budapest, Athenaeum, 1933. 228.

²⁶ VIZI László Tamás: A trianoni ceremónia. *Emlékeztető*, 2017/1–2. 26.

²⁷ *Följegyzés Clemenceau, Sir Eyre Crowe, Polk, Macui, Ph. Berthelot, Sir George Clerk és de Martino megbeszéléséről, 1919. december 1.* In: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. 1919–1920.* Szerk. ÁDÁM Magda – ORMOS Mária. Budapest, Akadémiai, 2004. 173.

végét jelentheti a béke aláírása. Íme a példa: a Simonyi-Semadam-kormány tagjai miután nagy nehezen elszánták magukat, hogy felvállalják a békeszerződés aláírásának ódiumát, összeeszesztek azon, hogy a kabinetből ki legyen az aláíró. A kormány részéről az sem ment könnyen, hogy a békefeltételeket elfogadják, az pedig még kevésbé, hogy egyes tárcavezetők magukra vállalják a dokumentum szignálását, ebből a minisztertanács ülésen komoly viták keletkeztek.²⁸ A félelem – hogy ebből az ügyből nem lehet jól kikerülni – minden kormánytag fejében ott motoszkált.

Bár a békediktátum felülvizsgálatát követelő revizionista mozgalom már a szerződés aláírásának pillanatában kezdetét vette, egy évet kellett várni azzal, hogy Apponyi országos kultusza is kibontakozzon, vagy inkább elemi erővel berobbanjon a magyar közéletbe.

Annak körvonalai, hogy alakja körül felépíthető egy revizionista kultusz, már 1920 folyamán láthatóvá váltak. Az év első hónapjaiban a magyar társadalom egyáltalán nem fordult el a békeküldöttség elnökétől, annak ellenére sem, hogy Párizsban teljesen tehetetlennek bizonyult, igaz mindig nagyon óvatosan fogalmazott és nem ígért semmit azon kívül, hogy megtesz minden tőle telhetőt, de mindig figyelmeztette hallgatóit, ne fűzzenek a küldöttség tevékenységéhez nagy reményeket.²⁹ Viszont az sem ártott megítélésének, hogy a védőbeszédben elfogadhatatlannak tartott feltételeket májusra már elfogadásra ajánlotta. Apponyi nagyon óvatosan manőverezett a kommunikáció vizein.³⁰ Utólagosan pedig látjuk, hogy a párizsi védőbeszédben sikerült úgy összefoglalni álláspontját, hogy azzal a magyar közvélemény azonosulni tudjon.

Nem ártott népszerűségének az sem, hogy a békeszerződés végleges verziójának és a Millerand-féle kísérőlevél tartalmának megismerése után a feltételek elfogadása és az aláírás mellett kezdett érvelni május második felében, miközben a delegáció sikertelenségéért magára vállalta a felelősséget.

²⁸ VIZI László Tamás: A keserű pirulák. In: „*Valami fáj, ami nincs.*” *A trianoni békekötés előzményei és következményei.* Szerk. ANKA László. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet, 2020. 257–263.

²⁹ „Minden talpalatnyi földért küzdeni fogunk erőnk megfeszítésének legvégső határáig. [...] Méltóztassék azt is tekintetbe venni, hogy a békekötésnél a többi államokkal, Németországgal és Ausztriával eddig folytatott tárgyalásoknak a módjából és módszeréből, sajnos azt a következtetést kell levonnunk, hogy vajmi kevés alkalmunk lesz érvényesíthetni azokat a csekély adományokat, amelyekkel az uristen minket talán fölruházott és amelyekben az ország nagy része bízik.” Apponyi a békéről. *Uj Nemzedék*, 1919. december 30. 3. – „Kötelességem Magyarország közönségét óva inteni attól, hogy működésünkhöz túlságosan vérmes reményeket fűzzön.” Apponyi a békekilátásokról. *Miskolczi Napló*, 1919. december 30. 1.

³⁰ ANKA László: Apponyi Albert kommunikációja az I. világháborús béketárgyalásokkal kapcsolatban (1919. december – 1920. június). In: *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma.* Szerk. BARNA Attila. Budapest, Ludovika Egyetemi, 2020. 25–37.

Apponyi Trianon után nem tétlenkedett. Két nappal azután, hogy a kormány képviselői ellátták kézjegyükkel a békeokmányt, beszédet tartott Jászberényben, ahol a magyar politika és a nemzet számára is elfogadható és követhető programot kínált. A maga részéről lezárta a békekötés témáját, amely június 4-én megtörtént ténnyé vált, és innentől kezdve a jövőbe kívánt tekinteni, fellépésével erre buzdította a magyarságot is. Az ősz folyamán pedig az sem ártott a megítélésének, hogy a békeszerződés ratifikációjának szükségessége mellett is kiállt.³¹

Mindezzel párhuzamosan 1920 folyamán történtek olyan események, amelyekből érzékelhető volt, hogy Apponyiból „kifaragható” Magyarország „nagy öregembere”, és a revíziós mozgalomban lehet építeni a személyére. A januári nemzetgyűlési választások után felmerült, legyen ő az újonnan megalakuló parlament elnöke, majd szóba került a neve kormányzójelöltként és bár nem jelölték hivatalosan, de Horthyval szemben kapott néhány szavazatot a képviselőktől a titkos voksoláson. E lehetőségeket Apponyi azonnal elhárította magától, viszont áprilisban elvállalta a Magyar Külügyi Társaság elnöki tisztségét. Székesfehérvár városa pedig 1920-ban díszpolgárává választotta és októberben ünnepélyes külsőségek között adták át neki a kitüntető oklevelet. Hogy az egykori koronázóváros a címadományozásról olyan kontextusban hozott döntést, amikor még nem lehetett sejteni, a védőbeszédnek, az antanthoz intézett jegyzékeknek lesz-e bármilyen hatása a végleges feltételekre, mindenképpen azt az üzenetet hordozta 1920 tavaszán, hogy Apponyi delegációs tevékenysége, kommunikációja találkozott a közvélemény szimpátiájával.

E lépésekre nem tekinthetünk úgy, hogy egy konkrét politikai irányból tudatosan koordinálták volna, de a sajtó pártállástól függetlenül közreműködött abban, hogy megítélése pozitív maradjon a békekonferencián való eredménytelensége ellenére. Májusban pedig már elhangzott, Apponyira még szükség lesz a jövőben, ezért ne bízzák rá a diktátum aláírását, amit ő egyébként elvállalt volna.³²

A Huszár-kormánytól kezdve az 1920–1921-ben egymás után megalakuló kabinetek mind hasznát vették tekintélyének, hiszen segített számukra a közvélemény „megdolgozásában”. Így a használhatóságát tapasztaló kormányzatok is támogatták a gróf körüli mozgolódást.

És van egy nagyon fontos, de a korszakból származó forrással nem bizonyítható tényező is, ami nagyban motiválhatta a kultuszépítőket, hogy 1921. május 29-én országos ünnepeltetésben részesítsék az akkor hetvenöt éves embert. Közeledett június 4.,

³¹ ANKA, 2021. 49–65.

³² *A magyar békeküldöttség naplója. Neuilly – Versailles – Budapest (1920)*. A forrásszövegeket válogatta, az idegen nyelvű szövegeket fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: ZEIDLER Miklós. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. 212., 214.

a trianoni békediktátum aláírásának első évfordulója. A történésznek száz esztendő távlatából kötelessége feltenni a kérdést az események minél alaposabb megértéséhez: Mi a jobb? A revízió jegyében nemzeti hősként ünnepelni Apponyit május végén, vagy tehetetlenül emlékezni az országcsenkítésre június 4-én? Elhomályosíthatja május 29. június 4-ét? Ezt a kérdést nyilvánvaló módon 1921-ben is feltették olyan meghatározó közéleti személyek, akiknek volt akarata, befolyása és pozíciója ahhoz, hogy a társadalmat Apponyi születésének megünneplése irányába tereljék, hogy az ne a búslakodást válassza június 4-én.

A közzétett országos felhívásból – amelyben ünneplésre szólították fel a nemzetet – kiderül, ráadásul júniusra tervezték az ünneplés idejét, ami nem lehetett véletlen: nyomja el június negyedikét.

Kultuszépítői – akik valószínűleg maguk sem sejtették kezdetben, hogy milyen sikeres, integratív erejű kultusznak teremtenek alapot – a kibontakozáshoz a gróf hetvenötödik születésnapját választották, amely 1921. május 29-re esett.

Ki volt az „ötletgazda,” akitől az elképzelés eredt? Ezt nem lehet pontosan megállapítani, de Budapest egyik fővárosi képviselője, Szigeti János már az 1921. március 11-i közgyűlési ülésre előterjesztette, hogy Apponyit díszpolgárrá válasszák, és indokolásában felhozta érvként születésének közelgő jubileumi évfordulóját. „[...] hazánknak ez a providenciális államférfia ennek az évnek május havában tölti be nemes életének 75-ik évét. [...] Magyarország fővárosa tehát megbocsáthatatlan késedelembe esnék, ha polgársága nem idejekorán nyújtana felé a polgári elismerés legszebb koszorúját.”³³

Apponyi születésének dátuma – 1846. május 29. – évek óta nyilvánosan ismert volt, hetvenedik születésnapján már az első világháború idején, 1916-ban is nagy ünnepséget tartottak, sajtónyilvánosságtól övezve.³⁴

³³ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1921. március 11-én (pénteken) délután 4 óra-kor tartott folytatódólagos rendes közgyűlése. *Fővárosi Közlöny*, 1921. március 18. 435.

³⁴ Apponyi hetvenedik születésnapjának megünnepléséből a hatvanhetes és negyvennyolcas ellenzéki pártok, az elnökléssel működő egyesületek, bizottságok vették ki a részüket. Csernoch János esztergomi érsek nyilvánosságra hozott levélben köszöntötte. Az ünnepséget Budapesten, Pest vármegye megyeházának közgyűlési termében tartották, majd átvonultak az egybegyűlt az Országos Kaszinóba lakomára. A gróffal szimpatizáló sajtóban méltató cikkek jelentek meg és leközölték a rendezvényeken elhangzott köszöntőbeszédeket és Apponyi válaszait is. A programot egy rendezőbizottság szervezte. (Apponyi Albert hetven éves.) *Budapesti Hírlap*, 1916. május 21. 13. – (Apponyi születésnapja.) *Budapesti Hírlap*, 1916. május 25. 8. – (A hetven éves Apponyi Albert gróf.) *Budapesti Hírlap*, 1916. május 27. 8. – Apponyi Albert gróf. *Budapesti Hírlap*, 1916. május 28. 1–2. – (Apponyi Albert gróf hetven éves.) *Budapesti Hírlap*, 1916. május 28. 12. – A hetven éves Apponyi. *Budapesti Hírlap*, 1916. május 29. 3–4. – A lakoma. *Budapesti Hírlap*, 1916. május 29. 4. – A hercegprímás Apponyi Alberthez. *Budapesti Hírlap*, 1916. május 30. 8. – Apponyi és az Uránia. *Budapesti Hírlap*, 1916. május 30. 11. – (Apponyi Albert gróf üdvözlése.) *Budapesti Hírlap*, 1916. május 31. 8. – Az egyetem jogi kara és Apponyi gróf. *Budapesti Hírlap*, 1916. június 3. 7. – Apponyi hetvenedik születésnapja.

1921-ben az ünnepség előkészítése hivatalosan áprilisban vette kezdetét, először is egy szervezőbizottság („Apponyi-ünneprendező bizottság”³⁵) alakult annak érdekében, hogy egyrészt kampányoljon az ünneplés minél nagyobb körű kiterjedése mellett, másrészt koordinálja az ünnepeltetés fővárosi eseményeit. A rendezőbizottságban igen illusztris, nagy tekintélyű személyek gyűltek össze. Tagja volt Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, korábbi vallás- és közoktatásügyi miniszter, Fáy Gyula helyettes államtitkár, az Országos Gazdasági Munkáspénztár igazgatója, Mattyasovszky György volt fővárosi rendőrfőkapitány, Neményi Imre kultúrpolitikus, Apponyi államtitkára 1917–1918-ban, Palugyai Móric belügyi államtitkár a harmadik Wekerle-kormány idejéből, Preszly Elemér Pest vármegye főispánja, korábbi függetlenségi képviselőtársa Apponyinak, Rákosi Jenő sajtómágnás, Urmánczy Nándor erdélyi származású irredenta politikus és agitátor. Három katonatiszt is szerepet vállalt a testületben, akik az első világháborúban tábornokként szolgáltak, majd a háborús kabinetekben honvédelmi miniszterek lettek: Hazai Samu báró, Sréter István és Szurmay Sándor báró.³⁶

A *Budapesti Hírlap* a felsoroltakat nevezte meg az ünneprendező bizottság tagjai-ként, de nem bizonyos, hogy csak ennyien voltak. Két egymástól távol álló korabeli forrásban is találunk arra utalást, hogy a Budapest-centrikus összetételű bizottság igyekezett vidékről is tagokat toborozni. Egyfelől a vármegyék magisztrátusaihoz fordultak, kérték, küldjenek a fővárosi egyeztetésekre megbízottakat.³⁷ Másrészt a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspök, Révész Kálmán az 1921 nyarán az egyházkerületi közgyűlés számára írt jelentésében megjegyezte: „[...] a gróf Apponyi Albert ünnepélyt rendező bizottság, tagjai sorába kérvén fel, hazánk e nagy fiát jubileuma napján táviratilag üdvözöltem”.³⁸ A Miskolcon rezideáló református püspök jelentéséből nem derül ki, hogy a szerepvállalásra szóló felkérést elfogadta-e, de figyelemre méltó, hogy a bizottság valamilyen megfontolásból fontosnak tartotta,

Magyarország, 1916. május 25. 7. – Apponyi Albert gróf 70. születésnapja. *Magyarország*, 1916. május 28. 10. – A hetven éves Apponyi. Ünnepe a vármegyei házában. *Magyarország*, 1916. május 29. 3–5. – Földes Béla felköszöntője. *Magyarország*, 1916. május 30. 9. – A hetven éves Apponyi. *Magyarország*, 1916. május 31. 8. – (A hetven éves Apponyi.) *Pesti Hírlap*, 1916. május 21. 13. – (A hetven éves Apponyi.) *Pesti Hírlap*, 1916. május 27. 9. – A hetven éves Apponyi. *Pesti Hírlap*, 1916. május 28. 8. – Gróf Apponyi Albert. *Pesti Hírlap*, 1916. május 29. 1. – Gróf Apponyi Albert ünnepelése. *Pesti Hírlap*, 1916. május 29. 4–5. (Apponyi üdvözlése.) *Pesti Hírlap*, 1916. május 30. 10. „Gróf Apponyi Albertnek állítandó szobrára: N. N. Debrecen 10 K.” A *Pesti Hírlap* szerkesztőségéhez a következő adományok érkeztek. *Pesti Hírlap*, 1916. május 31. 6.

³⁵ Apponyi. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 1. 1.

³⁶ A Bazilika előtt. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 29. 2.

³⁷ Apponyi ünnepelése. *Győri Hírlap*, 1921. május 25. 1.

³⁸ Révész Kálmán: Püspöki jelentés. (Vége.) *Sárospataki Református Lapok*, 1921. július 24. 85.

hogyan egy vidéki református főpapot a soraiba hívjon. Azonban az feltételezhető, nem Révész püspök volt az egyetlen vidéken élő befolyásos közéleti szereplő, aki meghívást kapott a bizottságba.

A szervezőbizottság tagjai egy felhívást tettek közzé április–május fordulóján a sajtó közreműködésével, hogy országszerte minél több szervezetet, önkormányzatot, magánszemélyt bevonjanak a születésnap ünnepség fényének emelése érdekében, az eredeti szándék szerint június hónap végéig. „Apponyi Albert gróf tisztelői és barátai köréből bizottság alakult a nemes gróf születése hetvenötödik, dicsőséges közéleti szereplésének ötvenedik évfordulója megünneplésére június hónap második felében. [...] Tudjuk, hogy szavaink minden szívbe beletalálnak s hogy a nemzet minden fia sietni fog magát megtisztelni azzal, hogy részt vegyen az Ő ünnepelésében. Bátran hívunk hát fel minden magyart a csatlakozásra, egyeseket, testületeket, egyesületeket, társaságokat, intézményeket, a sajtót, az egész magyar nemzetet. [...] Korunk s nemzetünk egyik legnagyobb fiát ünnepelni szólítjuk az élő nemzedéket.”³⁹

Eredetileg júniusban akarták ünnepelni a május 29-én született gróft – sőt egybe akarták ezt kötni azzal, hogy politikai pályára lépésének ötvenedik évfordulójáról is megemlékezzenek – mivel a szervezők úgy értesültek, hogy a gróf május utolsó napjaiban Genfben utazik.⁴⁰ Az ötvenedik évfordulóval azonban az volt a hiba – habár ez senkit nem zavart 1921-ben –, hogy Apponyi az 1872-es képviselőházi választásokon jutott be a magyar országgyűlésbe, és 1871-ben semmi olyan közéleti tevékenységet nem fejtett ki, ami miatt 1921-re eshetett volna közéleti szerepvállalásának ötvenedik jubileumi évfordulója. Apponyi kultuszának építői tehát torzítottak a tényeken.

A bizottság felhívásában megszólított „élő nemzedék” rögtön megelevenedett. Annyi programot szerveztek a fővárosban és vidéken, annyi felől jelezték a tiszteletnyilvánítás valamely formáját, hogy bizonyára ezen felbátorodva döntöttek úgy, hogy június helyett már május utolsó napjaiban sort kerítenek az ünnepelésre, tudniillik a tervbe vett genfi utazás is elmaradt.

A felhívást a fontosabb vidéki városok hírlapjai is átvették és terjesztették.⁴¹

Az ünneprendező bizottság munkájáról nem maradt fenn egyetlen fellelhető forrásanyag, amely által rekonstruálható lenne a pontos szervezőmunkájuk, de egy-két olyan levél fellelhető a kultusz levéltári forrásai között, melyeket a bizottságnak címeztek és feltehetően ők továbbítottak az ünnepelt részére. Ezenfelül fellelhető néhány korabeli

³⁹ Apponyi. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 21. 1.

⁴⁰ Országos Apponyi-jubileum. *Néptanítók Lapja*, 1921. április 28. 16.

⁴¹ Apponyi 75.-ik születésnapja. *Győri Hírlap*, 1921. április 29. 1. – Apponyi Albert ünnepése. *Egri Népujság*, 1921. április 30. 1–2. – Apponyi Albert gróf országos ünnepése. *Kecskeméti Közlöny*, 1921. május 1. 1. – Országos Apponyi-ünnep. *Egri Népujság*, 1921. május 13. 2. – Apponyi ünnepése. *Győri Hírlap*, 1921. május 29. 1.

újságcikk, amely rávilágít szervezőmunkájukra. Székhelyük a Budapest belvárosi Váci utca 62–64. szám alatt volt, itt futottak össze a hírek. „Tisztelői és barátai köre” – amint a bizottság magát meghatározta – koordinálta az eseményeket és állította össze a programtervet, amely egyeztetésére még egyes vármegyék magisztrátusából is hívtak vezetőket a megbeszélésekre.⁴² Sajtóhírekből látszik, hogy a háromnapos ünneplés lehetősége csak az utolsó napokban kristályosodott ki, a *Kecskeméti Közlöny* című napilap még arról számolt be május 14-én, hogy „az országos Apponyi ünnep f. hó 28-án, szombaton lesz. Az ünneprendező bizottság által kibocsájtott program szerint az ünnepség reggel a Szent István Bazilikában tartandó Te Deum-os szentmisével kezdődik. Innen az ünneplők a Fővárosi Vigadóba vonulnak föl, ahol Rákosi Jenő, majd a törvényhatóságok és különböző egyesületek, testületek küldöttségei üdvözlik Apponyit, ki az üdvözlésekre válaszol.”⁴³ Vagyis a bizottság május idusán még csak egynaposra tervezte a budapesti ünnepséget, de mint láthatjuk, az végül háromnapossá nőtte ki magát.

A vidék ünnepélyes gesztusai megelőzték a hivatalosan kijelölt júniusi ünnepi hónapot. Május folyamán sorra futottak be a hírek arról, hogy Apponyit újabb és újabb települések választották meg díszpolgáruknak. Érkezett címadományozási hír Vácra.⁴⁴ Az *Egri Népujság* című városi napilap több májusi számában tájékoztatott olyan döntésekről, hogy Miskolc,⁴⁵ Gyöngyös,⁴⁶ Zalaegerszeg,⁴⁷ Eger,⁴⁸ Hatvan⁴⁹ díszpolgári címet adományozott Apponyinak. Hatvan városában további döntést is hoztak az ünnepléshez kapcsolódva, melyet tolmácsolt a lap: „Ezenkívül a képviselőtestület u. n. gróf Apponyi-alapítványt létesített, melynek jövedelmét az Apponyi elnökle

⁴² „Az Apponyi Albert gróf ünneplését előkészítő bizottság a napokban Rákosi Jenő elnökle alatt értekezletet tartott, amelyen Győrvármegyét és felkérés folytán Győr várost Kuncz Jenő dr. alispán képviselte. Az értekezlet megállapodásai szerint a küldöttségek tagjai a névre szóló meghívót május 25-án estig a rendezőbizottság tagjainál vehetik át. Az ünnepségen az összes városok nevében Sipőcz székesfővárosi polgármester üdvözlí Apponyit. Azoknak a városoknak és községeknek küldöttségei, a melyeknek Apponyi gr. díszpolgára, vasárnap d. e. 9 órakor üdvözlí. [...] Az összes küldöttségek találkozója szombaton, május 28-án reggel 8 órakor a Bazilika-templom főbejárója. Az ünnepség alatt a Vigadó melléktermében étkezőket rendeznek be. Akinek szállás kell, forduljanak a székesfőváros idegenforgalmi hivatalához, Zilahy Lajoshoz. (Budapest, IV. Haris köz).” Apponyi ünneplése. *Győri Hírlap*, 1921. május 25. 1.

⁴³ Az országos Apponyi ünnep. *Kecskeméti Közlöny*, 1921. május 14. 2.

⁴⁴ Apponyi Albert Vác díszpolgára. *Váci Hírlap*, 1921. május 15. 1.

⁴⁵ Apponyi díszpolgára lesz Miskolcnak. *Egri Népujság*, 1921. május 11. 2.

⁴⁶ Gróf Apponyi Albert Gyöngyös díszpolgára. *Egri Népujság*, 1921. május 13. 2.

⁴⁷ Zalaegerszeg városa gróf Apponyi Albertet díszpolgárává választotta. *Egri Népujság*, 1921. május 14. 3.

⁴⁸ Gróf Apponyi Albert Eger díszpolgára lesz. *Egri Ujság*, 1921. május 19. 2. – A nemzet ősz patriarkája Eger város díszpolgára. *Egri Népujság*, 1921. május 21. 1.

⁴⁹ Apponyit Hatvan díszpolgárává választották. *Egri Népujság*, 1921. május 25. 2.

alatt álló Stefánia Gyermekvédő Egyesület hatvani fiókja javára fordítja. Az országos Apponyi ünnepségen Hatvan küldöttségileg vesz részt és iskoláiban is ünnepeltetni fogja a pátriárka grófot.”⁵⁰ Az, hogy a fővárosi ünnepségekre – május 28-ra – küldöttséget menesztenek, általánosnak számított. Nyilvánvaló módon a díszpolgári címet adományozó városok és falvak vezetői személyesen, vagy a magisztrátus soraiból választott delegáltak által adták át az adományozó okleveleket. A vármegyéknek nem állt módjukban kitüntető címeket osztogatni, de májusi közgyűléseiken sorra hoztak határozatot arról, hogy táviratilag köszöntik a grófot és a megyevezetők ezeket meg is küldték vagy a szervezőbizottságnak, vagy magának az ünnepeltnek. A Függelékben gyűjtöttük össze azon vármegyék listáját, akik így cselekedtek. Hogy milyen határozatokat hoztak, álljon itt példaként Sopron vármegye döntése: „Apponyi Albert gróf országos ünneprendező bizottságának megkeresésére az ünneplésben való részvétel iránt [...] javasolja, hogy hazánk nagy fia [...] megünneplésében a vármegye közönsége a nemzet nagyjához és ősi hagyományaihoz méltóképpen vegye ki részét és a május 28.-án megtartott országos ünnepélyen magát küldöttségileg képviseltesse. [...] A küldöttség tagjaivá a vármegye alispánját, Rupprecht Olivér, Scholtz Ödön, és Fertsák Jenő nemzetgyűlési képviselő, megyei bizottsági tag urakat választja meg, felkérve ezen urakat a megbízás elvállalására és arra hogy a nemzeti ünnepélyen lehetőleg díszmagyarban szíveskedjenek megjelenni. Miről az Apponyi Albert gróf országos ünneprendező bizottságát /:Budapest, IV. Váci-utca 62–64. I. em.:/ [...] jkvi kivonattal értesíti.”⁵¹

A sajtó naponta közvetítette, hogy mely települések döntöttek a díszpolgári cím adományozásáról. „Péntek estig a rendezőbizottságok a következő újabb városok és községek jelentései érkeztek, hogy gróf Apponyi Albertet díszpolgárukká választották: Esztergom, Hajdunánás, Szentés, Ujpest, Veszprém, Vác, Kiskunfélegyháza, Mezőtur, Tarpa, Mezőkovácsháza, Vácbotyán, Örszentmiklós, Tapolca, Balatonendréd, Zamárdi, Bia, Zalavár, Taktaharkány, Nagyhalász, Repcekőhalom, Felsőlászló, Dér-föld, Tard, Cserépváralja, Tömörkény, Szegvár, Csánytelek, Gyöng, Kovácsháza, Elek, Alag. Az ünneplés óta eddig százkilenc város és község jelentette be a díszpolgárságot. Ezenkívül egész csomó üdvözlőirat érkezett ama községek részéről, amelyek gróf Apponyi Albertet már régebben díszpolgárukká választották, de még mindig állandóan érkeznek újabb bejelentések.”⁵² A díszpolgári címről döntést hozó önkormányzatok

⁵⁰ Uo.

⁵¹ *Kivonat Sopron vármegye törvényhatósági bizottságának Sopronban, 1921. évi május hó 10.-én megtartott rendes közgyűlése jegyzőkönyvéből.* OSZKK, Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Hatóságok és testületek üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/I. 15. (A továbbiakban: OSZKK, Fol. Hung. 2178/I.)

⁵² Apponyi ünnepélése a nemzetgyűlésen. *Pesti Hírlap*, 1921. május 28. 2.

sorában ott találjuk még Adonyt, Békéscsabát, Értényt, Fertőszentmiklóst, Kaposvárt, Kisújszállást, Kunszentmártont, Pilisszántót, Pilisszentkeresztet, Magyarcsanakot, Mezőkövesdet, Nagykanizsát, Nagykönyit, Sümegyet, Szentendrét és Tiszaföldvárat.⁵³

Tápiógyörgye Községben – Pest megye keleti felében fekvő kis faluban – május 21-én került napirendre a díszpolgárság kérdése. A következőképpen zajlott le az ügy megtárgyalása: „Előadó jegyző közli a képviselőtestülettel, hogy a mai gyűlés első tárgya Gróf Apponyi Albert közéleti szereplésének méltatása. Ezek után ismerteti hazánk e nagy férfiaként életét és közéleti tevékenységét s indítványt terjeszt a gyűlés elé díszpolgári leendő megválasztása iránt. A közgyűlés az előadó ismertetését és indítványát zajos tetszéssel fogadja, – szünni nem akaró éljenzéssel ünnepli Gróf Apponyi Albert urat születésének 75-ik és közéleti szereplésének 50-ik évfordulója alkalmából, s az egész nemzettel irányában érzett hálája és szeretete jeléül őt egyhangú lelkesedéssel Tápiógyörgye község díszpolgárává kiáltja ki.”⁵⁴ Így örököltette meg a képviselő-testületi ülésről felvett jegyzőkönyv, hogyan született meg a döntés a díszpolgári cím adományozásáról. A többi község és város előjárósága is hasonló módon eljárva hozta meg határozatát.

Néhány település a díszpolgári cím adományozásán túl más módon is kifejezésre juttatta a gróf iránti nagyrabecsülését. „Miskolcra jelentik: Miskolc törvényhatósági város rendkívüli díszközgyűlése ma délelőtt díszpolgárává választotta Apponyi Albert grófot. A díszközgyűlésen mint ünnepi szónok, Bizony Ákos ismertette Apponyi Albert pályafutását. A közgyűlés elhatározta, hogy utcát nevez el Apponyiról.”⁵⁵ – tájékoztatta olvasóit a *Budapesti Hírlap*. Nem Miskolc magisztrátusa volt az egyetlen, ahol közterületet neveztek el az ünnepeltről. Budapesten a Fővárosi Közmunkák Tanácsa is így tett 1921 májusában. A Kígyó térnek (a mai Ferenciek tere az V. kerületben) az „Apponyi-tér” nevet adták, „egyik legnagyobb élő államférfiunkról, születésének 75-ik és közéleti pályája 50-ik évfordulója alkalmából. [...] Az előről történt ez az elnevezés kivételes volt, aminthogy Apponyi az országban kivételes értéket képvisel.”⁵⁶ De a főváros több pontját is ebben az évben nevezték el a nemzet ügyvédjéről.⁵⁷

Apponyi Albert nem tiltakozott a reá irányuló figyelem ellen. Az egyébként is hiú természetű, a népszerűséget mindig kedvelő főúr jelenlétével, nyilatkozataival is erősítette a feléje irányuló ünnepségi fényt, ideológiai vonzerejét, miután a születésnap

⁵³ Apponyi ünnepzése. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 25. 4.

⁵⁴ NÉMETH Csaba: Gróf Apponyi Albert Tápiógyörgye elfeledett díszpolgára. *Thapeu*, 2013/3. 6–7.

⁵⁵ Az Apponyi-ünnep. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 20. 4.

⁵⁶ *A Fővárosi Közmunkák Tanácsának hivatalos jelentése az 1923–1927. évi működéséről*. Budapest, Hellas, 1928. 80.

⁵⁷ SZÉCSÉNYI, 2013. 43–44.

rendezvényeken elhangzott – és az országos sajtó által részletesen közölt – beszédek legfőbb visszatérő témája a béketárgyalásokon játszott szerepe és a trianoni békediktátum elleni hangulat, a revízió követelése voltak.

Az ünnepségsorozat első állomása a Nemzetgyűlésben volt május 27-én, pénteken, ahol a törvényhozó testület tagjai nevében Rakovszky István házelnök üdvözölte születésnapja és „politikai pályájának ötvenéves fordulója alkalmából”⁵⁸ Apponyit, aki reagált a köszöntő szavakra, az elnök javaslatára pedig egyhangúlag megszavazták a jelen lévő képviselők, hogy jegyzőkönyvben örökítik meg érdemeit. Az egész díszülés alig harmincöt percig tartott, amint erről a jegyzőkönyv tanúskodik.⁵⁹ Ámbár e szerint a taps is viharos és hosszan tartó volt, csak a *Népszava* számolt be arról, hogy milyen kevesen jelentek meg a nemzetgyűlési képviselők közül. „A közelgő néhány napos parlamenti szünetre való tekintettel a kisgazdapárti képviselők javarészt már szerdán elutaztak a fővárosból, és nem jelentek meg az ünnepi ülésen, a kereszténypárt padjai is meglehetősen gyéren voltak csak benépesedve, sőt néhány miniszteri bársonyszék is üresen maradt, Többen meg is jegyezték, hogy a meglehetősen üres padsorok nem nagyon felelnek meg egy ünnepi ülés kereteinek.”⁶⁰ A parlamenti politikusok után a törvényhozó testület tisztviselői is üdvözölték a grófot, annál is inkább, mert korábban, 1901 és 1903 között Apponyi is volt képviselőházi elnök és a hivatalnokok is lelkesen megéljenezték.⁶¹

Másnap, május 28-án, szombaton reggel Horthy kormányzó kereste fel budavári palotájában Apponyit. Az államfő üdvözölte és saját autójában vitte keresztül a fővároson a Szent István Bazilikához, miközben az út mentén a főváros lakossága állt sorfalat Apponyinak, Budapestet pedig zászlódíszbe öltöztették.⁶²

A Bazilika előtt díszszázad és tisztelgő közönség várta a grófot. Bent Csernoch János bíboros, esztergomi érsek celebrálta a misét, majd Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök tartott köszöntőbeszédet a szöszékről. A szertartás után Apponyit a főpolgármester a főváros díszfogatán kocsikáztatta el a Vigadóba, hogy ott folytatódjon az ünnepeltetés. E helyszínen Rákosi Jenő sajtómágnás nyitotta meg a rendezvényt, majd a kormány nevében gróf Bethlen István miniszterelnök mondott ünnepi beszédet. Őt báró Willerding Rezső gyalogsági tábornok követte, a Nemzeti Hadsereg üdvözlétet tolmácsolva. Utána a főváros és a törvényhatóságok, majd a

⁵⁸ *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója*. X. köt. Budapest, Athenaeum, 1921. (1921. május 27. ülés) 215.

⁵⁹ Uo. 215., 218.

⁶⁰ Apponyi ünnepése a nemzetgyűlésen. *Népszava*, 1921. május 28. 2.

⁶¹ A képviselőház tisztviselői karának üdvözlete. *8 Órai Ujság*, 1921. május 28. 3.

⁶² Nemzetünk apostola. *Pesti Hírlap*, 1921. május 29. 1.

különböző egyesületek, szervezetek képviselőinek felszólalásai következtek, végül Apponyi is szólásra emelkedett.⁶³

Este tíz órakor Bethlen miniszterelnök a Sándor-palotában adott a jubiláns tiszteletére teaestet, amelyen megjelent Horthy, a kabinet tagjai, a Habsburg–Lotharingi-család Magyarországon élő hercegei, diplomaták, tábornokok, főrendek.⁶⁴

Még a szombat éjszakája sem telt nyugalomban. A Magyar Dalos Szövetség ezt a pillanatot ragadta meg arra, hogy tizenegy dalegylet ötszáz tagjával fáklyás kivilágítás keretében felvonuljon a születésnapos budavári Werbőczy utcai otthona elé, és ott szerenádot adjon tiszteletére. „Apponyi hálás szavakkal köszönte meg az ünnepeltetést, amely – mondotta – neki a legnagyobb örömet okozza. A szerenád a közönség lelkes éljenzésével ért véget.”⁶⁵

Vasárnap, május 29-én a pesti vármegyeházán folytatódott a köszöntések sorozata, itt adták át a díszpolgári címeket adományozó okleveleket a seregnyi város és falu küldöttségei. „A valóban impozáns és igazán országos méretű ünnepség jellemzésére végül még csak azt kell felemlítenünk, hogy összesen 190 város és község választotta az ünnepeltet díszpolgárává és hogy utólag is érkeznek még be a díszpolgári oklevelek.”⁶⁶

Erre a ceremóniára egy különleges deputáció is érkezett Győr vármegyéből. Apponyi az 1919-es Tanácsköztársaság elől a húsvéti túszejtések idején menekülni volt kénytelen Budapestről, nehogy a kommunista terroralakulatok elfogják.⁶⁷ Több verzió is ismeretes, hogy hogyan, hová és kiknek a közreműködésével tudott kereket oldani a bolsevikok elől.⁶⁸ Ezek egyike sem egyezik azzal, amiről a *Győri Hírlap* 1921-es és 1931-es lapszámai tájékoztatnak. Nevezetesen Apponyi Fejér, majd Győr vármegyei községekben bujkált a feleségével együtt, ahol helyiek segítették, hogy újabb és újabb rejtékhelyeket találjon, nehogy a nyomára akadjanak. Végül a Dunán való átkelés és a csehek megszállása alatt álló területekre való menekülés mellett döntöttek, hogy hazajussanak Éberhardra. Ehhez a Győr megyei Vének falu határában titokban, éjszaka átkeltek a Duna vizén, így menekültek meg.⁶⁹ Az ebben közreműködő segítők Gyapay

⁶³ Magyarország hódolata Apponyi ünnepén. *Pesti Napló*, 1921. május 29. 2.

⁶⁴ Az országos Apponyi-ünnep. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 28. 4.

⁶⁵ Apponyi ünnepése. *Népszava*, 1921. május 29. 3.

⁶⁶ Az országos Apponyi-ünnep. *Néptanítók Lapja*. 1921. június 9. 15.

⁶⁷ Apponyi és Dormándy terroristája. *Magyarország*, 1920. március 20. 7.

⁶⁸ ANKA László: „Vesszenek! Lógiának! Gebedjenek!” A világháborús kormányok tagjainak sorsa a Tanácsköztársaság idején. In: „...minden édenek neve vad poklokat szül.” *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Szerk.: LIGETI Dávid – VÖRÖS Boldizsár. Budapest, Országgház, 2020. 285–304.

⁶⁹ HAFTL Dezső: Apponyi Albert gróf bujdosása. Ismeretlen adatok a proletárdiktatúra idejéből. I. *Győri Hírlap*, 1931. május 7. I. n. – Uő: Apponyi Albert gróf bujdosása. Ismeretlen adatok a proletárdiktatúra idejéből. II. Uo. 1931. május 8. I. n. – Uő: Apponyi Albert gróf bujdosása. Ismeretlen adatok

Pál nyugalmazott győri főispán vezetésével megjelentek a születésnap ünnepség harmadik napján tartott rendezvényen. „Apponyit igen meghatotta a küldöttség és visszaemlékezve a kiállott veszedelmekre, hálás szívvel mondott még egyszer köszönetet azoknak, akik a kritikus napokban segítségére siettek.”⁷⁰ Apponyi megmentői egyike még 1920-ban pápai kitüntetésben is részesült.⁷¹

Május 29-én este volt a záróakkordja az ünnepségsorozatnak. Ekkor az Operaházban tartottak díszelőadást – melyhez ifjabb Wlassics Gyula báró írt prólógust⁷² – a gróf, a Horthy házaspár és József főherceg jelenlétében. A Nemzeti Színház, a Vígyszínház és más budapesti teátrumok is ennek jegyében tartottak előadásokat.⁷³

Az ünnepi beszédek, a jubileumról tájékoztató vezércikkek mind a revizionizmus, a Trianon-ellenesség jegyében születtek és Apponyiról úgy nyilatkoztak, mint aki az ország védelmében állt ki az antant vezetői elé. Rakovszky István házelnök: „Egy szegény, eltiport, porban fekvő nemzet benne bíz, órá néz e napon büszkeséggel, és ha semmi egyéb jót nem tett volna, mint azt, hogy elfeledtette nemzetével e napon a bánatot, már önmagával ezáltal is nagy tettet, nagy emberhez méltó tettet művelt.”⁷⁴ *Budapesti Hírlap*: „Apponyi Albert gróf súlyos megpróbáltatásokat kiállott nemzetünk legválságosabb idejében, nemzetünk képviselőjében, a győzők ítélőszéke elé állott megmenteni szétدارabolásra kerülő ezeréves hazánkat.”⁷⁵ *Pesti Hírlap*: „Tanui voltunk, hogy mikor másfél év előtt a világ nagy nemzeteinek elfogult ítélőszéke előtt kellett megvédeni igazainkat, oly nemes méltósággal tette azt, amely kiérdemelte, még az ellenfeleknek elismerését is.”⁷⁶ Vagy ismét egy idézet a *Budapesti Hírlap*-ból: „Mikor Párisban járt a békét diktáló ellenségeknél, az egész ország tisztelettel vette őt körül.”⁷⁷

Maga Apponyi is a revízió eszmekörében adott feleletet a feléje irányuló rivaldafényre: „Már egyedül képviselem ebben a Házban azt a politikai tradíciót, amely visszanyúl egészen a 48 előtti nagy generációnak talajáig, én ezzel a negyedik generációval tudok még és akarok is együttműködni [...] azon az újból-felépítésen, amelynek súlyos munkája ránk nehezedik. Mert mindennapi imánk most így szól: »Hiszek egy

a proletárdiktatúra idejéből. III. Uo. 1931. május 10. I. n. – Németh József: Apponyi Albert gróf bujdosása. Ismeretlen adatok a proletárdiktatúra idejéből. A véneki átkelés. I. Uo. 1931. május 17. 6. – Uő: Apponyi Albert gróf bujdosása. Ismeretlen adatok a proletárdiktatúra idejéből. A véneki átkelés. III. Uo. 6.

⁷⁰ Gyapay küldöttsége az országos Apponyi ünnepen. *Győri Hírlap*, 1921. június 2. I. n.

⁷¹ Pápai kitüntetés Apponyi Albert gróf megmentőjének. *Néptanítók Lapja*, 1920. augusztus 12. 26.

⁷² Színházi krónika. 8 *Órai Ujság*, 1921. május 22. 7.

⁷³ Színház és zene. Apponyi ünneplése a színházakban. *Pesti Hírlap*, 1921. május 31. 4.

⁷⁴ NN. 1920. X. köt. (1921. május 27. ülés) 216.

⁷⁵ Apponyi és Rákosi Jenő a Képzőművészeti Társulat tiszteleti tagjai. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 29. 6.

⁷⁶ Apponyi ünneplése a nemzetgyűlésen. *Pesti Hírlap*, 1921. május 28. 1.

⁷⁷ Az Apponyi-ünnep. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 20. 4.

Istenben, hiszek egy hazában, hiszek egy isteni örök igazságban, hiszek Magyarország feltámadásában.« De az az Isten, akiben hiszünk, a Gondviselés földi munkája számára emberi munkatársakat keres [...], az az isteni igazság, amelyben hiszünk, kell, hogy eszközökkel rendelkezék, emberekkel, akik át vannak hatva az igazság érzetétől. [...] A nemzetnek feltámadását pedig nem csak hisszük, hanem Isten segítségével munkáljuk is.”⁷⁸

Kultuszának ez volt az alapja, a védőbeszéd elmondása, mint kultuszelem mellett minden – zenerajongása, szónoki képessége, idegennyelv-ismerete, politikai múltja, életkora, erkölcsi kiállása, melyek később kiegészítő elemeivé váltak – eltörpült még ekkor.

Több olyan egyesület is működött Magyarországon, amelyek vezetésében, felvirágoztatásában Apponyi is szerepet játszott a korábbi évtizedekben. Ezek a szervezetek sem akartak kimaradni az ünnepségből, hogy a maguk módján kifejezést adjanak tiszteletüknek és részt vegyenek a kultusz ápolásában. 1921-ben éppen húsz esztendeje töltötte be a Budapesti Általános Poliklinikai Egyesület elnöki tisztségét, amely egy fővárosi kórház finanszírozása érdekében tevékenykedett. Az Egyesület a kórházat Gróf Apponyi Albert Poliklinikának nevezte el a jubileumi születésnap alkalmából. Elnökletével alakult meg 1915-ben az Országos Stefánia Szövetség az anya- és csecsemővédelem ügyének felkarolása érdekében, hogy csökkentse a gyermekhalandóság mértékét. A Szövetség fővárosi anyaothtonát a hetvenötödik születésnap apropóján Gróf Apponyi Albert Anyaoththonnak nevezték el.⁷⁹

Ugyancsak gondot fordítottak arra tisztelői, hogy különböző szervezetekben dísz-, vagy tiszteleti tagsági címet adományozzanak Apponyinak. Így tett többek között a Képzőművészeti Társulat. „E nemzeti ünnepségből Társulatunk is kiveszi a részét, mert Apponyi Albert grófot személyében nemzeti kultúránk, művészetünk egykori vezérét ünnepli. Családi ünnepünkkel avatja az eseményt az is, hogy az ünnepelt most tölti be Képzőművészeti Társulati tagságának ötvenedik évfordulóját. Indítványozzuk a Közgyűlésnek, hogy Apponyi Albert grófot elévülhetetlen érdemeiért a Képzőművészeti Társulat tiszteleti tagjává válassza meg. [...] Ezzel kapcsolatban pedig mondja ki a Közgyűlés, hogy Társulatunk tiszteleti tagjai egyenjogú örökös tagjai választmányunknak is, mely közgyűlési határozat alapszabályainkba becikkelyezendő.”⁸⁰ A Magyar Nőszövetség, az Újságíró Egyesület, az Otthon Írók és Hírlapírók Köre, az Újságíró

⁷⁸ NN. 1920. X. köt. (1921. május 27. ülés) 217. old.

⁷⁹ ANKA László: Apponyi Albert jubileumi születésnapjai a kultusz jegyében. *Közép-európai Közlemények*, 2016/4. 12.

⁸⁰ Apponyi és Rákosi Jenő a Képzőművészeti Társulat tiszteleti tagjai. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 29. 6.

Nyugdíjintézet, az OMGE, a Magyar Ipar és Kereskedelmi Kamara, az egyetemi ifjúság, az amerikai magyarok valamilyen formában mind köszöntötték az ünnepeltet.⁸¹

Az ünnepelt számtalan üdvözlőlevelet is kapott születésnapja alkalmából. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában kettőszáznyolcvanegy ilyen levelet őriznek.⁸² Ezek egy részét, összesen száznyolcvankét darabot magánszemélyek írták, huszonegy üdvözlőlevél érkezett városoktól és vármegyéktől, illetve különböző közintézmények, egyesületek nevében hetvennyolcat fogalmaztak. E levélgyűjteményben tizenegy vers is fellelhető, melyeket egyszerű, hétköznapi emberek, Csomay Klárka, Dömötör György, Kaposi Illés, özv. Krasz Müller Janka, Nagy Ferenc, Sajó Sándor, Sággy Gyula, Setéth László, Szalay Józsefné és Szászvárosi V. Jenő költöttek, de a verselők között találkozhatunk a korban jól ismert színésznő, Majorné Papp Piroska nevével is,⁸³ aki Horthy Miklós 1919. november 16-i budapesti bevonulásakor az *Állj meg Horthy Miklós!* című verset szavalta el a Nemzeti Hadsereg fővezére előtt. Nagy Ferenc negyedik osztályos tanuló, aki a verséhez mellékelt levelet úgy írta alá, mint „egy hadi fogoly tüdő és szív beteg kisfia”⁸⁴ a következő sorokat intézte Apponyihoz. „Boldogok a mai gyermekek és az emberek, hogy ezt a napot meg érhettük, ezért arra kérem Nagyméltóságodat hogy kis szívem minden jó kívánságát lábaihoz tehessem. Isten tartsa meg sokáig és oly magas életkorral és jó egészséggel hogy még gyönyörködhesen Magyar [!] hazám teljes épségében s minden nap imádkozom azért hogy Isten áldása legyen Nagyméltóságod minden lépésén.”⁸⁵

Érdemes külön kiemelni, hogy akár magánszemélyként, akár valamilyen szervezet nevében vetették papírra szerencsekívánságaikat a levélírók, egy részük kapcsolódott Apponyi múltjához. Első vallás- és közoktatásügyi minisztersége a *Lex Apponyi* néven híres-hírhedté vált 1907-es elemi népiskolai törvénycsomag által vonult be a közlemékezetbe. Azonban a születésnapra érkező levelek között szép számmal találhatók olyanok is, amelyekből akár az oktatás- és kultúrtörténettel foglalkozó történészek számára is hasznosítható módon kiderül, mennyivel színesebb volt tárcavezetői munkája és az utókor mennyi mindent köszönhet neki.⁸⁶ Megalapította az úgynevezett Apponyi-kollégiumokat, ő költöztette az Eötvös Collegiumot a Ménesi úti épületbe,⁸⁷ ahol

⁸¹ Hatóságok és egyesületek. *Pesti Hírlap*, 1921. május 29. 4.

⁸² OSZKK, Fol. Hung. 2178/I. – OSZKK, Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II. (A továbbiakban: OSZKK, Fol. Hung. 2178/II.)

⁸³ OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 24–26. 30–35. 88. 276–277. 288. 293. 315. 322–323.

⁸⁴ Nagy Ferenc levele Apponyi Alberthez, dátum nélkül. In: *Apponyi Albert válogatott levelezése*. 386.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Joó Adrienn: Apponyi Albert kultúrpolitikája. Első rész. *Magyar Szemle*, 2022/9–10. 63–71.

⁸⁷ „Nagyméltóságod volt az, ki minisztersége idején Collegiumunknak tanári testületet és végleges szép házat adott és így mind szellemi, mind anyagi tekintetben ellátta további fejlődése feltételeivel.” – írta

az elitképző intézmény ma is működik. Létrehozta az Országos Ifjúsági Madárvédő Ligát és az elemi népiskolai nevelés részeként bevezette a madarak és fák napját,⁸⁸ a Béke Napját,⁸⁹ az elődszervezet államosításával⁹⁰ létrehozta a Gyógypedagógiai-Pszichológiai Magyar Királyi Laboratóriumot.⁹¹ Maradandó alkotásaira büszkén emlékeztek vissza az intézmények vezetői és tették színesebbé Apponyi számára a jubileumi repertoárt, amelyet a nyilvánosság előtt eluralt és egyszólamúvá tett a revizionizmus gondolatkörének folyamatos ismétlése.

Nem mindenki tudott személyesen megjelenni a születésnap rendezvénysorozaton, de volt, aki fontosnak érezte, hogy távolmaradásáról előre értesítse Apponyit és kimentse magát, amellyel kifejezte, hogy milyen fontosnak tartja ezt a reprezentatív alkalmat, amelyre rengetegen voltak hivatalosak. Popovics Sándor, az Osztrák–Magyar Bank volt főkormányzója, egykori pénzügyminiszter, Apponyi békedelegációs társa és tanácsadója így indokolta meg, hogy nem tud ott lenni: „Hivatalos ügyben távol leszek a székesfővárostól az napon, amikor ünnepelnek. Szívvel ott vagyok azonban én is az ünneplők sorában. Engedd, hogy ez úton üdvözlhesselek. Az Ég áldása kísérfen továbbra is s tartson meg Tiednek, nekünk, az országnak.”⁹² Lehetséges, hogy a nagyszámú vendégség soraiban fel sem tűnt volna Apponyinak Popovics távolléte, de talán annál inkább észrevette a szervezőbizottság egyik meghatározó alakjának, Berzeviczy Albert MTA-elnöknek a hiányát, aki ugyancsak nem volt Budapesten május 27–29-én. Ő utólag adott erről írásos igazolást: „Kívántalak volna fölkeresni, hogy személyesen ismételjem – táviratilag már kifejezett – szerencsekívánataimat emlékezetes jubileumod alkalmából és megmagyarázzam, miért nem lehetett országos ünnepeltetésed

a Bárá Eötvös József Collegium igazgatója. *Dr. Bartoniek Géza levele Apponyi Alberthez, 1921. május 28.* OSZKK, Fol. Hung. 2178/I. 185.

⁸⁸ „Nagyméltóságod miniszterségének mi a madarak és fák napját, valamint az Országos Ifjúsági Madárvédő Ligát köszönhetjük. 1906-ban és 1908-ban ajándékozta meg ezzel a nagyjelentőségű két intézménnyel Nagyméltóságod egyesületünket és országunkat.” *Selymessy Ferenc és Fodor Árpád levele Apponyi Alberthez, 1921. május 21.* OSZKK, Fol. Hung. 2178/I. 142.

⁸⁹ *Giesswein Sándor és Szmik Antal levele Apponyi Alberthez, 1921. május 28.* In: *Apponyi Albert válogatott levelezése.* 379.

⁹⁰ Ranschburg Pál ünneplése. *Néptanítók Lapja, 1929. május 17.* 31.

⁹¹ „Az 1907-ben Nagyméltóságod által államosított Gyógypedagógiai-Pszichológiai m. kir. Laboratórium kedves köteletségének tartja, hogy Nagyméltóságodnak 75.-ik születésnapja alkalmából [...] a maga részéről is kívánjon erőt, egészséget és további megelégedést nyújtó sikeres munkát sokat szenvedett magyar hazánk újra felépítése érdekében. Intézményünk, [...] mindig is büszke lesz arra, hogy munkájához, mely szintén téglahordás akar lenni a nemzeti nagyság új épületéhez, a végleges lehetőségeket Nagyméltóságod bölcsessége által volt szerencsés nyerhetni.” *Ranschburg Pál levele Apponyi Alberthez, 1921. május 28.* OSZKK, Fol. Hung. 2178/I. 149.

⁹² *Popovics Sándor Apponyi Alberthez, 1921. május 26.* OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 222.

idejében – legnagyobb sajnálatomra – itt lennem. Appellálok e tekintetben a Te közismerten gyöngéd családapai érzelmeidre. Feleségemmel együtt megígértük leányunknak és vőnknek, (Schelléknek) hogy még mielőtt nyárra elmegyünk Budapestről, őket [...] új otthonukban meg fogjuk látogatni. Itteni sokféle elfoglaltságom és már kitűzött üléseim miatt e látogatást csak május 24 – június 4 közti időre tervezhettük. Gyermekeim már örömmel vártak s nekem vagy az odameneteltől végkép lemondanom, vagy ott tartózkodásomat egy-két napra redukálnom kellett volna, ha május 28-ikát Budapesten töltöttem volna. Ez volt az oka távolmaradásomnak. Légy meggyőződve róla, hogy a megjelentek közül senki őszintébben nem tisztel és nem ünnepelt lelkében, mint én, habár távol voltam. Erről kívántalak biztosítani.”⁹³ Amíg Berzeviczy fontosnak tartotta, hogy utólag is magyarázattal szolgáljon távolléte miatt, addig a *Budapesti Hírlap*nak az eseményekről hírt adó publicistája arról tájékoztatta olvasóit, hogy Berzeviczy Albert a szervezőbizottság tagjai között várta május 28-án reggel Apponyit a Szent István Bazilika lépcsője előtt.⁹⁴

Miközben Habsburg–Lotharingiai József királyi herceg, a dinasztia magyarországi ágának a doyenje személyesen vett részt az ünnepségeken, elment a Bazilikában tartott szentmisére és másnap az Operaházba, addig IV. Károly király a svájci emigrációból küldött táviratot, melynek szövegét több napilap is megjelentette. „Fogadja, kedves Apponyi gróf, legmelegebb szerencsekívánataimat. Adja a Gondviselés, hogy fáradhatatlan munkássága, mely a legnehezebb időkben mindig a legodaadóbb volt, még sokáig szolgálhassa szegény hazánkat. Kérem a Mindenhatót, hogy művét teljes sikerrel jutalmazva, megengedje, hogy hazánkat a jelenlegi bonyodalomból egy hatalmas dicső és boldog jövőbe vezesse. Károly.”⁹⁵ Az első világháborús szövetséges bolgár király – akivel a Nagy Háború idején személyesen is találkozott Szófiában a Bolgár Vöröskereszt Támogatására Alakult Országos Bizottság elnökeként eljáró Apponyi – táviratban köszöntötte. „Az emlékezetes nap alkalmából legbensőbb jó kívánságaimat küldöm kedves bátyámnak. Boris.”⁹⁶

A Habsburg uralkodói kegy megnyilvánulása nem ért véget egy távirattal. Apponyi júniusban Svájcba utazott, hogy részt vegyen a Népszövetségi Ligák Uniójának nemzetközi konferenciáján. A rendezvény után ellátogatott Hertenstein városába, ahol a császár és király akkoriban családjával tartózkodott. IV. Károly itt az Aranygyapjas

⁹³ Berzeviczy Albert levele Apponyi Alberthez, 1921. június 10. OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 73–74.

⁹⁴ A Bazilika előtt. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 29. 2.

⁹⁵ IV. Károly üdvözlése. *Pesti Hírlap*, 1921. május 29. 5. – Károly király üdvözlő távirata. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 28. 5. – Károly király üdvözlése. *Pesti Napló*, 1921. május 29. 2.

⁹⁶ A törvényhatóságok és városok Apponyi ünnepsége. *Pesti Napló*, 1921. május 31. 4.

Rend jelvényét adományozta neki.⁹⁷ Európa egyik legrégibb és legtekintélyesebb kitüntetése volt ez, amelyet 1429-ben Jó Fülöp burgundiai herceg alapított. Még a tizenötödik században átszállt a rendjel adományozásának joga a Habsburgokra és ettől kezdve spanyol királyi, német-római, majd osztrák császári birodalmuk első lovagrendjeként tartották számon.

„IV. Károly még uralkodása utolsó évében ki akarta tüntetni Apponyit ezzel a magas rendjellel, de ennek akadályá volt az, hogy a hagyományos gyakorlat szerint minden főrangú családnak csak egy életben levő tagja kaphatja azt, az Apponyi családból pedig Apponyi Sándor már akkor aranygyapjas lovag volt. Tekintettel azonban azokra a rendkívüli érdemekre, amelyeket Apponyi Magyarország képviselével a béketárgyalásokon szerzett, IV. Károly eltekintett ettől a szokástól és a nagy államférfiu hetvenötödik születésnapján és politikai működésének félszázados évfordulóján kitüntette őt.”⁹⁸

Amint a háromnapos ünnepségsorozat véget ért, Apponyi tollat ragadott, hogy a sajtó útján közölt nyílt levélben mondjon köszönetet az őt ért megtiszteltetésekért. „[...] az ünnepélyre összesereglettek üdvözlétén kívül oly tömeges üdvözlést vettem testületektől és egyesektől egyaránt, hogy anyagi lehetetlenség ezek mindegyikére, – amint óhajtanám, – külön-külön válaszolni. Kénytelen vagyok tehát mindnyájuknak együttvéve ez úton mondani forró hálát megemlékezésükért. Ereklyeként őrzök minden sort, amelyben a küldők jóindulata kifejezést nyert, származzék az akár hatalmas testületektől, vagy magasállású egyénektől, akár a legigénytelenebb polgártársaimtól; de nem csupán ereklyeként, hanem emlékeztetőül is arra, hogy adósságom van, melylyek nemzetemnek ennyi szeretetért tartozom és amelynek lerovása megmaradó éveim legfőbb célja. Isten áldja meg, Isten emelje fel drága hazánkat.”⁹⁹

Mindeközben közvetlen hangvétellő levéllel jelentkezett egy régi barát, volt országgyűlési képviselőtársa, aki meghívta, hogy vidéki birtokán pihenje ki az ünnepi fáradalmakat. „Édes Albert! Tudod kikhez számítom magamat, azokhoz, akiknek nem kell se születésnap, se névnap, se jubileum, mert mindig azt kérem a jó Istentől tartson meg Téged friss egészségben és szellemi erőben nekünk barátainak sok sok évig. Éljen, éljen, éljen! Nem ismétlem meghívásomat azért mert hiszen folyton olvastam a készülő ünnepségeket, nem ildomos ilyenkor meghívással alkalmatlankodni. 8^{án} és 9^{én} Pesten leszünk 2 Wagner előadást meghallgatni, szeretném tudni, nem-e akarnál kis pihenésre eljönni hozzánk, hogy ezt ünnepnapoknak tartanánk, nem kell ismételnem, itt zavartalanul írhatnál és pihenhetnél jó levegőben. Isten éltesse nagyon nagyon

⁹⁷ *Országgyűlési almanach az 1927–1931. évi országgyűlésre. I. köt. Képviselőház.* Szerk. FREISSBERGER Gyula. Budapest, 1927. 48–49. – *Magyar országgyűlési almanach Ötszáz magyar élet. 1931–1936.* Szerk. LENGYEL László – VIDOR Gyula. Budapest, Globus, 1931. 16.

⁹⁸ Apponyi az aranygyapjas-rend lovagja. *Pesti Hírlap*, 1921. június 17. 6.

⁹⁹ Apponyi köszönete. *Pesti Hírlap*, 1921. május 31. 2.

soká. Igaz barátod Ljka Döme. A Kegyelmes Grófné kezeit csókoltatom, gyönyörű volt a Vigadóban beszéded.”¹⁰⁰

Apponyi azonban nem a Fejér vármegyei Pázmándra ment, eleget tenni a szívélyes meghívásnak, hogy a Ljka-kastélyban és parkjában pihenjen, hanem Svájcba utazott, mint fentebb írtuk.

Nem csupán Magyarországon készültek Apponyi születésnapjára. Készült erre az emigráció keserű kenyerét fogyasztó októbrista politikai társaság is, pontosabban a *Bécsi Magyar Újság* szerkesztőgárdája, amely a születésnapra időzítve hozott nyilvánosságra egy levelet, amelyet Apponyi 1918. december 29-én intézett Károlyi Mihály miniszterelnökhöz.¹⁰¹ Tanácsokat adott Károlyinak az általa követendőnek vélt külpolitikáról, valamint felhívta figyelmét a nemzetközi baloldali forradalmi kontextus Magyarországra nézve veszélyes következményeire. „Reaktióról, a régi rendszerhez való visszafordulásról szó sem lehet. Benne vagyunk a nagy szociális világforradalomban, a mi nálunk történik csak ennek a világprocessusnak egy helyi részlete. Azt is tudom hogy e forradalom iránytűje a collectivismus felé mutat. De a socialismus nagy tudományos tekintélyei egybehangzólag hosszú fejlődési időt tűznek ki e végpont eléréséig, melynek stádiumait megállapítja a tömegeknek – nem egyeseknek hanem a tömegeknek – az az életérdeke, hogy a termelés folytonossága, sőt fokozása meg ne zavartassék, és megállapítja minden egyes nép fejlettségi foka. E mellett, ép azért mert világmozgalomról van szó, nem lehetnek a tempó-ban tulságosan nagy eltérések, legkevésbé gondolható az hogy a kevésbé érett a kevésbé elkészült gyorsabban haladjon az érettnél. A ki nagyon előretör épp úgy bizalmatlanságot ébreszt maga iránt, mint a ki nagyon elmarad. A kérdés ezen internacionalis oldalát nem lehet figyelmen kívül hagynunk. Lehetetlen hogy a socialisták – a kiknek a kormányzatban való részvételét szükségesnek tartom – ezt be ne lássák, lehetetlen hogy ne érezzék egy külső erőktől támogatott reakció veszélyét, mely beáll ha nem sikerül hazánkban az ő céljaik felé haladás tempóját, egyfelől az evolúció természetszerű gazdasági föltételei, másfelől a művelt világ mentalitása szerint megállapítani.”¹⁰² Ilyen szavakkal és érvekkel figyelmeztette a kicsi és sebezhető népköztársaságra a bel- és külpolitikai okok miatt leselkedő veszélyekre Apponyi 1918 végén Károlyit.

Viszont 1921-ben a népköztársaság miniszterelnöke, majd államelnöke ellen már hazaárulási per volt folyamatban, melyet az a politikai erő intézett Károlyi és az októbristák ellen, amely a fehérterror és az ellenforradalom által tudott hatalomra jutni és a trianoni békediktátumért, az ország testének megcsonkításáért Károlyit és a

¹⁰⁰ Ljka Döme levele Apponyi Alberthez, 1921. május 29. OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 283.

¹⁰¹ Apponyi Albert levele Károlyi Mihály grófhhoz, 1918. december 29. In: Apponyi Albert válogatott levelezése. 167–170.

¹⁰² Uo. 169.

kommunista tanácsköztársaságot tették felelőssé. A *Bécsi Magyar Újság* Apponyi-ellenes kritikájának az volt a lényege, hogy elvtelen az az ember, aki 1918-ban Károlyit, 1919 után Horthyt támogatja. Így nyilatkoztak az ünnepeltről: „Minden bűnös és szerencsétlen politikai cselekvéseit és mulasztásait azzal indokolja, hogy amit tesz és amit nem tesz, a nemzet érdekében, tiszta és önzetlen hazafiságból cselekszi. Ezzel az érzéssel tapsolt a hadüzenetnek, ezzel az érzéssel lett Horthynak és Héjjasnak tőrője és támogatója és ugyanezzel az érzéssel írta az alábbi levelet Károlyi Mihályhoz. [...] Ahogy Apponyi a forradalom teljes megértését és a bolsevizmus recipéjét a régi Magyarország szolgabírói gondolatvilágával és kifejezéseivel (»megbízhatatlan balkán-népek«, »tótság«, »cseh uralom« stb.) és a belpolitikai forradalmi evolúció biztosításának helyeslésével összeegyezteti, azt a dialektikát és erkölcstelenséget nemcsak Bangha páter, de Héjjas Iván is megirigyelhetné. Ezért ünneplik ma Apponyit odahaza. Azokat, akik pontosan megjárták az utat, amelyet ő, levelében előírt, két esztendeje üldözik, gyalázzák, börtönben tartják, felkötik, Dunába fojtják. És Apponyi, aki azt írta Károlyinak, hogy »benne vagyunk a nagy szociális világforradalomban, ami nálunk történik, ennek a világprocessusnak csak egy részlete«, – ez az Apponyi – Prónayval és Héjjassal – ma ott áll Horthy oldalán.”¹⁰³

Az utólagos születés kegyelméből tudjuk, a magyar nemzetnek megadatott, hogy Apponyi nyolcvanadik születésnapjáról is az ünnepelttel együtt emlékezhessenek meg. Azonban a korabeli sajtóból láthatjuk, hogy nemcsak a kerek, jubileuminak tekinthető születési évfordulók alkalmával tisztelegtek a gróf előtt a hívei, hanem a köztes születésnapokon is, bár ezeket nem kísérte semmilyen össztársadalmi megmozdulás, csak napihírnek számítottak, az újságok sem címlapon foglalkoztak vele, a megjelenő méltató cikkek terjedelme lerövidült az 1921-ben írtakhoz képest. Tömegrendezvények helyett csak a Budavári Koronázó Főtemplomban mondtak érte misét és utána otthonában fogadta tisztelői körét. Erről tájékoztatták olvasóikat az országos és elvétve a vidéki városi lapok.¹⁰⁴

¹⁰³ Apponyi levele Károlyi Mihályhoz. *Bécsi Magyar Újság*, 1921. május 27. 1.

¹⁰⁴ „Apponyi Albert gróf tegnap töltötte be életének 76-ik esztendejét. Csendben, minden külsőség, dísz és ünneplés nélkül érkezett és múlt el ez a születési, évforduló. Apponyit már nem kell külön ünnepelni. Benne él a minden mai magyar ember szívében, állandó tisztelet, szeretet és megbecsülés övezi.” A 76 éves Apponyi. *Magyarország*, 1922. május 31. 9. – „Holnap tölti be élete hetvenhetedik esztendejét. Az ország lelki nyugalmaához tartozik, hogy ezt a kiváltságos fiát e nagy korában testi, lelki és szellemi erejének teljességében láthatja. Milliók, kik e hírt veszik, szeretettel és hűséggel gondolnak a nemzet e vezérszemlére, és hálával a Gondviselésre, mely őt Magyarországnak adta s e borús és vészes napokban számára meg is tartotta, hite, reménye a miénk, övé a mi szeretetünk.” (Apponyi Albert gróf.) *Budapesti Hírlap*, 1923. május 30. 5. – „Budapestről jelentik: Apponyi Albert gróf tegnap ülte meg családjá körében születésének 78. évfordulóját. Barátai és tisztelői közül sokan keresték fel üdvözlettel az évforduló alkalmából.” Apponyi gróf 78 éves. *Szegedi Friss Újság*, 1924. június 1. 2. – „Gróf Apponyi Albert pénteken, május 29-én tölti be életének 79-ik évét. Tisztelői

APPONYI A NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN

Ha a tömegrendezvények el is maradtak a nem jubileumi születésnapok körül az 1921-et követő években Budapesten, az nem jelenti azt, hogy ne került volna sor ilyenekre a későbbiekben. Ezekre pedig egy országjárási sorozat szolgáltatott alkalmat, amelyre a Magyar Külügyi Társaság szervezésében került sor és bár nem az Apponyi-kultusz építése volt a célja, de ennek részévé vált vidéken.

A Habsburgok királyságának évszázadai alatt Magyarország külpolitikáját a Habsburg Birodalom külügyi, nagyhatalmi érdekei határozták meg és Bécsből irányították. A korabeli közvélekedés az volt a boldog békeidőkben, hogy a bécsi közös külügyminisztériumi döntéshozatal miatt az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikájába a magyaroknak nem volt beleszólása, ez egyáltalán nem volt igaz.¹⁰⁵ A Monarchia második közös külügyi tárcavezetője, Andrássy Gyula gróf minisztersége idején fektették le a birodalom szövetségi rendszerének alapjait azáltal, hogy a dualista állam a Német Császársággal és az Orosz Császársággal is szövetségi szerződést kötött, létrehozva a kettős szövetséget és a három császár szövetségét. Ezáltal a szomszédos katonai nagyhatalmak a Monarchia szövetségesei lettek, mellyel a magyarság addigi történelme legbiztonságosabb nemzetközi környezetébe került évtizedekre szólóan. Ezt a külpolitikai vonalat a magyar politikai elit támogatta. Számos magyar arisztokrata – köztük az Apponyi család több tagja – szolgált a közös külügyminisztérium legendás hírvéballhausplatz-i palotájában és futott be jelentős diplomáciai karriert. A mindenkori magyar miniszterelnököknek pedig komoly formális és informális befolyása volt a birodalom külpolitikájára. Erre legjobb példa, hogy a Szerbia elleni háborút Bécs addig nem tudta megindítani 1914-ben, amíg Tisza István miniszterelnök támogatását nem szerezték meg.¹⁰⁶

Apponyi még a párizsi védőbeszédben is azt állította a győztesek előtt, hogy Magyarországnak legfeljebb csak befolyása volt a Monarchia külpolitikájára, de mert

ebből az alkalomból pénteken reggel 8 órakor hálaadó szentmisét mondatnak érte a budavári koronázó főtemplomban. A mise után gróf Apponyi Albert tisztelői és barátai egybegyűlnek a Werbőczy utcai palotában, ahol külön üdvözölni fogja. A misén a kormány is képviseltetni fogja magát.” Apponyi Albert 79 éves. *Pesti Napló*, 1925. május 29. 5.

¹⁰⁵ SCHWARCZWÖLDER Ádám: Közös ügyek – közös felelősség? In: *VERITAS Évkönyv 2020*. Szerk. FARKAS Judit Antónia – OROSZ László – SCHWARCZWÖLDER Ádám – UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2021. 85–95. – Uő: Közös ügyek – közös felelősség? *Somogy*, 2020/3. 51–58.

¹⁰⁶ BERTÉNYI Iván, ifj.: Az első világháború okai. In: *Magyarország az első világháborúban*. Főszerk. ROMSICS Ignác. Kossuth – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010. 16–22.

nem volt szuverén ország, így nem rendelkezhetett független külpolitikával, ezért nem igazságos a győztesek részéről, hogy a legnagyobb területvesztésre ítélik. Apponyi igazat mondott és tudta azt is, hogy az őt hallgató brit, francia és olasz miniszterelnök nem rendelkeztek valós információval arról, miként működött a Monarchia külügyi döntéshozatala.

Hogy a Habsburg-birodalom szétesett, majd a népköztársasági és tanácsköztársasági kibontakozási kísérletek kudarcba fulladtak, az ellenforradalmi Magyarországnak kellett a független állam új külpolitikáját, irányvonalát meghatározni és apparátusát létrehozni. A feladat elsődlegesen az volt, hogy az 1920 elején teljesen elszigetelt, ellenséges államok által körülvett ország kitörjön az izoláltságból, aláírja a békét, megszabaduljon a még megszállt tartományok megszállóitól, kiépítse nemzetközi gazdasági kapcsolatait, és belépjen az új világrendet meghatározó Nemzetek Szövetségébe,¹⁰⁷ amely Magyarországon nem számított népszerű intézménynek, mert a győztesek alkotásának – vagyis az általuk kialakított új nemzetközi rendszer örékének – tartották, de arra alkalmas fórum lehetett, hogy ott a magyarok képviselője napirenden tartsa a békediktátum túlzó igazságtalanságait és követelje ezek felülvizsgálását.

Ebben a kompozit külügyi feladathalmazban Apponyinak fontos szerepet szántak.

A gróf feladata kezdetben kettős jelleggel bírt. Egyfelől a külföld felé reprezentáljon és országimázskampányt folytasson Magyarország érdekében. Másfelől a hivatalos külpolitika lépéseinek társadalmi elfogadtatásában segítse a mindenkor magyar kormányokat. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy a nemzet szemében ellenségesnek tartott Nemzetek Szövetségét propagálja, terjessze az oda való belépés alternatívánélküliségét, a szervezet eszméjét.

A külföld felé irányuló munkához Apponyinak adott volt az idegennyelvtudása, nemzetközi jogban való jártassága és széles körű, az Interparlamentáris Unió munkája éveiből eredő kapcsolati hálójának, rutinja.¹⁰⁸ A belföldi agitációs munkához még ennyire sem volt szükség, ott népszerűségét, rétori képességét, fellépésének integratív erejét lehetett hasznosítani.

Hogy mindehhez intézményes keretet biztosítsanak, 1920. április 18-án Apponyi Albert elnökletével megalakult a Magyar Külügyi Társaság.¹⁰⁹

¹⁰⁷ VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2021.

¹⁰⁸ KOVÁCS Henriett: *„Die Waffen nieder!” – Le a fegyverekkel! A békemozgalom Ausztria-Magyarországon a 19–20. század fordulóján*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2012.

¹⁰⁹ Európa érdeke az erős Magyarország. A békefeltételekbe nem nyugszunk bele. Orientációnk békés természetű. Követeljük a revíziót. Helyzetünk nem reménytelen. Apponyi nagy beszéde a Külügyi Társaság alakuló ülésén. *Magyarország*, 1920. április 19. 3–4.

A társadalmi szervezet pontos elnevezése, akkori szóhasználatával élve a címe: „Magyar Külügyi Társaság, a Nemzetek Szövetségének támogatására.”¹¹⁰ Célként a következőket fogalmazták meg: „Magyarország külügyi érdekeinek minden téren való erélyes és eredményes érvényesítésében közreműködni, a nemzetek szövetségének [...] eszméjét előmozdítani, az e célból alakult más nemzetbeli társadalmi szervezetekkel kapcsolatot létesíteni. [...] A magyar közönség külpolitikai érzését felkelteni és öntudatos magyar külpolitikai eszmekör kialakulását elősegíteni. [...] A külföldet magyar szempontból, a magyar közönséget pedig a külföldi viszonyokról állandóan és megbízhatóan felvilágosítani. [...] A külföldi magyarság jogos érdekeinek megvédésében közreműködni.”¹¹¹ A felvilágosító munka eszközeit is meghatározta az alapszabály. Cikkek, közlemények, értekezések megjelentetése magyar és külföldi sajtóban, folyóiratokban, vagy könyv formájában. Felolvasások és előadások tartása. Tanulmányutak, azonos céllal alakult külföldi szervezetekkel való együttműködés, megbízottak kiküldése, határozatok, feliratok, emlékiratok készítése.

Hogy a Nemzetek Szövetségét Magyarországon elfogadottá tegyék, Apponyinak és a Külügyi Társaságnak jelentős agitációs munkát kellett végezni, melynek országjáró, felvilágosító előadássorozat is részét képezte. Ebből Apponyi alaposan kivette a részét. A korabeli sajtóból több előadói fellépésről van tudomásunk.¹¹² A Külügyi Társaság és Apponyi egy 1924. június 15. szegedi látogatásával kívánom illusztrálni azt, hogy egy-egy vidéki előadásuk – annak a helyiek által biztosított ünnepélyes és tömeges jellege által – a kultusz részének tekinthető.

A gróf és a Társaság szegedi jövetelét a helyi sajtó már májusban hírül adta. A „társaság, melynek célja a magyar közönség külpolitikai és külgazdasági érdeklődését állandóan ébren tartani és fejleszteni, a magyar közönséget a külföldi viszonyokról folytonosan és megbízhatóan tájékoztatni, a magyar érdekek hathatós védelmében közreműködni, elhatározta, hogy vidékre is kiterjeszti működési körét, hogy a külpolitika iránt, mely ma létérdekünk, megfelelően érzékennyé tegye az egész ország közvéleményét. E célból a társaság elnöke, Apponyi Albert gróf számos magyar kiválóság kíséretében [...] Szegedre érkezik. [...] A magas vendég fogadása és a külügyi társaság szegedi bemutatkozásának programja ügyében a polgármester és a főispán rövidesen értekezletet hívnak össze, hogy ez a bemutatkozás Apponyi Albert gróf személyének és

¹¹⁰ *Magyar Külügyi Társaság – Alapszabályok*. MNL OL, K 605, Magyar Külügyi Társaság, 1. cs. 1. t. Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai 1924–1943. 1. n.

¹¹¹ Uo.

¹¹² 1924 április végén a Külügyi Társaság nevében Apponyi Pécsen tartott előadást. Ld. Rövid hírek az elmúlt hétről. *Szózat*, 1924. május 6. 7. – Májusban Szombathelyen szervezett előadást a Társaság, ahol Apponyit Kapi Béla evangélikus püspök konferálta fel a közönség számára. Ld. Apponyi gróf Szombathelyen. *Szegedi Friss Ujság*, 1924. május 27. 1.

az akció jelentőségének megfelelő formák között történjen.”¹¹³ A *Szegedi Friss Ujság* címlapon számolt be utólag Apponyi látogatásáról és a Társaság itteni programjáról. A gróf reggel misét hallgatott a Szent Rókus Templomban, majd a városházán találkozott a helyi magisztrátus vezetőivel, ezt követően a sajtó képviselőivel. Dél előtt 11 órakor a belvárosi moziba ment kíséretével, ahol az előadásokat megtartották a Nemzetek Szövetségéről, a trianoni békéről, és a tagok bemutatták a Magyar Külügyi Társaságot, kérve a hallgatókat, hogy csatlakozzanak a szervezet részére kezdeményezett adománygyűjtéshez. Apponyi látogatása a hírnevéhez illő módon megmozgatta a város lakosságát. „Szegedi tartózkodása valósággal ünnepszámba ment. Már a kora reggeli órákban sűrű tömegekben állt a közönség a Belvárosi mozi előtt, mely percek alatt megtelt, sőt több ezer ember kinnrekedt és helyet nem tudott kapni. [...] [Apponyi] a Belvárosi moziba ment. Az utvonalon mindenfelé megjelentek az ősz államférfiut. Amikor a zsufolt mozi színpadára lépett, a közönség felállva percekig ünnepelte. [...] [Előadása után] a közönség percekig ünnepelte Apponyit. [...] [A többi előadás elhangzása után a polgármester bezárta a rendezvényt] és a közönség Apponyi Albert gróf életével széjjeloszlott.”¹¹⁴

A szervezők biztosították Apponyi számára, hogy a vasárnap reggeli misén megjelenhessen, találkozhasson a helyi vezető személyekkel és újságírókkal, majd a mozi előtt tömegek fogadták és éltették a grófot. Az Apponyi-kultusznak volt egy erős katolikus irányultsága, a szegediek is lehetővé tették ennek megnyilvánulását (mise), a kultusz főszereplője reprezentálhatott a városházán, nyilatkozott a sajtónak, majd találkozott az őt látni, hallgatni, éltetni kívánó tömeggel. Bár a rendezvény célja a Nemzetek Szövetségének a népszerűsítése volt, de a rivaldafény Apponyira irányult.

Zeidler Miklós történész úgy tekint Apponyi népszövetségi delegátusi kinevezésére, hogy abban szerepet játszott a ravasz taktikus hírben álló Bethlen miniszterelnök részéről az is, hogy Apponyit legalább annyi időre eltávolítsa a magyar belpolitikából, amíg a svájci Genfben tartózkodik Magyarország népszövetségi fődelegátusaként. Így akarta volna a kormányfő csökkenteni a kormányzat intézkedéseivel szembeni kritikások számát.¹¹⁵ Ráadásul Apponyi a tekintélyénél fogva nem is átlagos ellenzékinak számított, hanem olyannak, akiről feltételezhette, hogy képes a sokszínű, fragmentált ellenzék sorait egységbe kovácsolni és ellenzéki felszólalásaival országszerte aláásni a kabinet politikai erejét, társadalmi bázisát.

Ez a vélekedés arra az időszakra nézve talán helytálló lenne, amely IV. Károly király és a Habsburg–Lotharingiai-dinasztia trónfosztása és az 1922-es nemzetgyűlési

¹¹³ Apponyi Albert Szegeden. *Szegedi Friss Ujság*, 1924. május 25. 1.

¹¹⁴ Apponyi Albert gróf előadása. *Szegedi Friss Ujság*, 1924. június 17. 1.

¹¹⁵ ZEIDLER 2000. 645–646.

választások között eltelt, de az utána terjedő időre vonatkoztatva már nem. A detronizáció biztosította a nemzetközi környezetet arról, hogy nem kell a Habsburg-restaurációtól tartani. A választásokon pedig a legitimisták – Apponyi tábora – megsemmisítő vereséget szenvedtek. Innentől kezdve a gróf fogatlan oroszlának számított a belpolitikában. Bethlen István kormányára ettől kezdve semmilyen veszélyt nem jelentett. Az első Nemzetgyűlésben pedig olyan erők voltak többségben, akik a botbüntetést visszaállították, a numerus clausust törvényi erőre emelték, amelyekkel Apponyi nem szimpatizált és ezen többség sem tekintett úgy az idős grófra, mint leendő potenciális kormányfőjelöltjére. Az más kérdés, hogy a revízió jegyében felsorakoztak a kultusz-építés mögött, ami nem került a kormánypártoknak semmibe. Nem bizonyítható állítás, de még egy elmékedést az is, hogy Apponyi és Bethlen együtt voltak a béke delegáció tagjai és a delegátusok egymásrautaltsága a Neuilly-i szálloda bezártságában olyan közösségi élményt nyújtott, ami e társaság krémjét a továbbiakban is összetartotta és együtt meneteltek a politikában. Apponyinak ebből a menetelésből a népszövetségi fődelegátusi pozíció jutott, amelyre úgy is alkalmazta a Bethlen-kormány, hogy közben ellenzékeként viselkedett a belpolitikában. Ezen szituációt így jellemezte az érintett: „Engem a politikai patikában azon orvosok közé soroznak, melyekre rá van írva: Kizárólag külső használatra.”¹¹⁶

Apponyi és Bethlen kapcsolata két évtizedre nyúlt vissza és ebben olyan közös, meghatározó élmények (béke delegációs munka), alkalmi esetek (Bethlen támogatta Apponyi miniszterelnökségét Huszárral szemben 1919-ben), időszakok (tagságuk a Szabadelvű Pártban, majd a Függetlenségi és 48-as Pártban, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületben és az agráriusok körül együtt töltött évek) is voltak, amelyek sokkal nagyobb összetartó erővel bírtak kettejük kapcsolatára, semhogy emiatt Bethlen valóban Apponyi perifériára szorítására gondolt volna. Inkább ügyesen felhasználta saját céljaira, de nemcsak a Nemzetek Szövetségéhez való delegálásával, hanem komoly mozgásteret biztosított neki a belpolitikában is, amikor lehetővé tette számára, hogy ellenjelölt nélkül újra meg újra megszerezze a jászberényi választókerület országgyűlési mandátumát.

Ha nem egy személyben keressük azt, aki felismerte 1920-ban, hogy Apponyira szükség lesz a jövőben a revíziós munkában, hanem egy politikai körben, akkor ennek tagja lehetett Bethlen István is a béke delegáció tagjaként és mint hosszú távú stratégiákban gondolkodó, koncepcionális politikus és jó emberismerő, aligha befolyásolta

¹¹⁶ APPONYI Albert: *Élmények és emlékek*. Budapest, Athenaeum, 1933. 117. – „A belpolitikai tevékenység tekintetében továbbra is tartózkodó állásban marad, amelyről csak akkor lépne ki, ha ezt valamely közveszélyes kezdeményezés elhárítása tenné kötelességévé. Tevékenységének súlypontja a jövőben is a nemzetközi akció területén lesz.” Apponyi Albert gróf Jászberényben. – A magyar probléma a népszövetségi kölcsönnel nem nyert elintézését. *Magyarság*, 1924. október 21. 5.

a „nemzet apostolának” legitimizmusa, ellenzékiisége, amikor 1922-ben újra eljött az ideje, ismét felkérte a népszövetségi fődelegátusi tisztség elvállalására Apponyit, aki a detronizáció miatt 1921 novemberében lemondott erről.

Az akkoriban újságíróként is tevékenykedő Márai Sándorhoz fordulunk segítségért, hogy a grófot a népszövetségi kontextusba behelyezve érzékeltesse annak atmoszféráját és a magyar fődelegátus személyes hatását. „Genfben Apponyi beszélt, az »emberi katedrális«; fejével magasabb volt, mint mindenki más a teremben, hangja fáradtan kongott, felsőteste előredőlt, a zöldposztós asztal fölé, nagy kezei lassú mozdulattal úsztak a levegőben. [...] Az emberi presztízs megtestesülése volt; aki nem látta Genfben, ahol a kis és megsebzett ország képviselőjének udvarlására világhírű államférfiak, nagyhatalmak reprezentánsai siettek, nem is tudja pontosan, mit vesztett Magyarország ügye vele. [...] A siker a politikában, a nagypolitikában csakúgy, mint a helyi sikerek a kupaktanácsban, nem annyira a tárgyi igazság, mint valamilyen emberi intuíció következtése. A szónok érzi pillanatát, mikor talán nincs is igaza, de a pillanat az övé; a mondat központosítása, lírája olyan, hogy feléje fordulnak a lelkek; egy ilyen fordulat, a hang ejtése vagy emelése, egy szó, mely kapcsolja a lélek villanyütését, megteremti azt a sikerakusztikát, melyben a baljós mondanivaló is rokonszenvesnek hangzik. Genfben időnként újraéledt a klasszikus szónoklás művészete. Az »egyéniesség hatása« egyik komponense volt e szakszerű tárgyalásoknak is.”¹¹⁷

A korabeli magyar hírlapok folyamatosan és részletesen tájékoztatták a közvéleményt arról, hogy fődelegátusunk milyen verbális küzdelmet folytat Svájcban. A korabeli külügyminisztérium sajtószolgálatára össze is gyűjtötte a népszövetségi szerepléséről vagy egyéb külföldi útjairól, külpolitikai nyilatkozatairól szóló cikkeket, amelyek fontos forrásai Apponyi Horthy-kori külügyi tevékenységének.¹¹⁸

Azonban a történésznek kellő távolságtartással kell kezelni a régi sajtót mint forráanyagot, tudniillik ezek a „szobrosítási kísérlet” szolgálatában torz képet festettek Apponyi genfi felszólalásairól. Folyamatosan úgy állították be, hogy a magyar érdekek mentén az optáns ügyben, a kisebbségi jogok kérdésében és a leszerelés, avagy fegyverkezési egyenjogúság vitáiban¹¹⁹ nagy tetszést ért el, és sorra meggyőzte az ellenérdekelt feleket a Nemzetek Szövetségének közgyűlésein elmondott nemzetközi jogi érveivel, elvi fejtegetéseivel, és mindenki meghajolt szavainak súlya előtt. A valóság

¹¹⁷ MÁRAI Sándor: *Egy polgár vallomásai*. Budapest, Európa, 381–382.

¹¹⁸ MNL OL, Sajtó Levéltár, K 608, 57. cs. 2–6. dosszié, 328.9, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert 1919–1929., illetve 74. cs. 4. dosszié, 328.91, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert. – MNL OL, Sajtó Levéltár, K 608, 137. cs. 2–4. dosszié, 341.251, Az Interparlamentáris Unió konferenciái, 1919–1929.

¹¹⁹ ZEIDLER, 2000. 646–653.

az, hogy Apponyi alig ért el bármilyen konkrét eredményt Svájcban. A fődelegátus figyelmeztette is a magyar hírlapolvasókat, hogy a Népszövetségnél nehéz bármit is elérni: „Nem tartom kizártnak, hogy kifogyhatatlan türelemmel és jó idegrendszerrel valamelyes eredmény elérhető legyen. Arra nézve azonban, hogy ezt az eredményt mikor és hogyan fogjuk elérni, nem mondhatok semmit, azon egyszerű oknál fogva, mivel nem is tudhatok semmit.”¹²⁰

Mindazon ügyek, melyek a Népszövetség elé kerültek: határrevízió, általános lefegyverzés, kisebbségek jogai, jóvátétel, államok közötti egyenlőség, nemzetközi választott döntőbíráskodás és más kényes kérdések – melyek elválasztották egymástól az első világháború győztes és vesztes országait – napirendre kerültek az 1920-as években az Interparlamentáris Unió konferenciáin is, melyeket évente megtartottak Béctől Stockholmig, az európai fővárosokban. E fórumokon szintén felszínre kerültek a magyar–kisantant ellentétek. Nem egy alkalommal verbális támadás érte Magyarországot, ami az Unió konferenciáin megjelenő szomszédos államokból, illetve Magyarországról jött képviselők között éles nyilatkozatháborút váltott ki. Ezeknek a rendezvényeknek Apponyi Albert is gyakori – de nem állandó – és aktív szereplője volt. Helyét azonban idővel Berzeviczy Albert, Lukács György és Sztérenyi József vették át és szerepeltek nála többet.¹²¹

A sajtó a kultuszépítés jegyében nem arra fókuszált, hogy milyen konkrét eredménnyel járt Apponyi egy-egy felszólalása, hanem annak hazai fogadtatását, a revizionizmushoz való kapcsolódását igyekezett kiemelni. E mellett rávilágítottak Apponyi egyéni képességeire, a rétori nagyszerűségére és idegennyelv-ismeretére.

Bár a történettudomány úgy tekint az 1920-as védőbeszédre, mint egyszeri alkalomra abból a szempontból, hogy Apponyi az angol, francia és olasz nyelv közötti váltogatással megpróbálta lenyűgözni hallgatóit, valójában erre a bravúrra bármikor késznek bizonyult. Az 1920-as évtizedből több forrás is utal erre, de értelemszerűen nem aggasztóanként fejlesztette ki ezt a képességét. Hogy ezzel mennyire bámulatba tudta ejteni a közvetlen hallgatóságot és a sajtó tállalása által a nyilvánosságot, álljon itt egy 1927-es példa. Akkori népszövetségi szereplése alkalmával nemzetközi sajtótájékoztatót hívott össze, ahol így szólt a jelenlévőkhöz: „Először franciául, majd angolul, végre németül és olaszul közli hallgatóival, hogy bár a népszövetségi szokásokhoz híven, franciául fog beszélni, bármilyen nyelven felel a kérdésekre. – Amilyen nyelven kérdeznek önök, azon a nyelven fogok felelni én – mondja a bámuló társaságnak

¹²⁰ Apponyi Albert Genfben nyilatkozik az Ujságnak az optánsügyről. *Ujság*, 1928. szeptember 11. 7.

¹²¹ MNL OL, K 608, Sajtó Levéltár, 137. cs. 3. d. 341.251. Az Interparlamentáris Unió konferenciái, 1924–1927. Uo. 4. d. 1928–1929.

Apponyi, majd mosolyogva hozzáteszi, – persze csak bizonyos határok között, mert már például a spanyol tudásom nem kifogástalan.”¹²²

Apponyi olyan nagy tekintélyre tett szert az 1927 szeptemberi genfi szereplésével az optáns ügyben, hogy a főváros úgy döntött, nagy ünnepségben részesítik a grófot, mikor visszatér Budapestre. A pályaudvaron fogadják és a Vigadóban rendeznek neki ünnepélyt. Az ötletet Ripka Ferenc főpolgármester vetette fel, és Sipőcz Jenő polgármester lett megbízva a szervezéssel.¹²³ Az illetékes el is végezte volna a feladatát, de Apponyi nyílt levelet intézett a polgármesterhez, melyben kérte, tekintsenek el ünnepségétől. Kérését teljesítették.¹²⁴

Népszövetségi és interparlamentáris unióbeli munkája eredményeképpen magyar egyetemek ajánlására az 1920-as évek második felétől többször is jelölte Nobel-békedíjra a mindenkori kabinet. Az univerzitásokat kultuszminiszteri körlevelek kérték fel az ajánlásra.

A szegedi és a pécsi egyetem, illetve a mai Corvinus Egyetem elődjének tekintett közgazdaságtudományi kar levéltári anyagából rendelkezünk a jelölésre vonatkozó forrásokkal.

Az első kezdeményező lépést a pécsi egyetem jogtudományi kara tette meg 1927-ben, de ajánlási kísérletük későn indult útjára, így az adott esztendőben nem jelölhették hivatalosan Apponyit,¹²⁵ viszont a kezdeményezés csírája szárba szökkent és végül eljutott a jelölésig.

„A pécsi egyetem múlt évben beterjesztett javaslattal gróf Apponyi Albertet Nobel-békedíjra ajánlotta; Ez az ajánlás azonban, mivel a kitűzött határidő után érkezett, a Nobel-bizottság által nem volt figyelembe vehető. Az Interparlamentáris Unió magyar csoportja f. évi júniusi ülésében javaslatát magáévá téve gróf Apponyi Albertet az 1928. évi Nobel békedíjra ajánlani fogja s e célból csatlakozásra szólítja fel mindazokat, kiknek a Nobel díj szabályzata értelmében ajánlási joguk van. A csoport elnöke: Berzeviczy Albert e határozat értelmében a csatlakozásra karunk tagjait is felkérte. Karunk annak idején [...] a következő határozatot hozta: »A Kar teljes mértékben osztja azokat az indokokat, melyek a m. kir. Erzsébet tud. egyetem

¹²² „Bár teljes szívvel diszponálva vagyunk a békés megegyezésre, jogunkat nem adhatjuk fel” – mondja Apponyi. 70 ujságíró előtt négy nyelven magyarázott az ősz államférfi. *Magyarország*, 1927. szeptember 24.

¹²³ Hazatérése után a Vigadó nagytermében ünnepli Budapest Apponyi grófot. *Magyarország*, 1927. szeptember 27. 1.

¹²⁴ Apponyi levele Budapesthez. *Magyarország*, 1927. október 5. 3.

¹²⁵ Apponyi Albert Nobel-díja. Apponyi: „Az igazi béke a lelkek békéje.” *Pesti Napló*, 1927. március 31. 9.

jog- és államtud. Karának tagjait javaslatuk megtételénél vezették. Maga is abban a meggyőződésében van, hogy az a hosszú, rendkívül nagy értékű és fényes sikerekben gazdag munka, melyet Apponyi Albert gr. a különböző nemzetközi fórumok előtt az igazságosság elvén nyugvó s ez által a nemzetek biztos békét biztosító nemzetközi jogrend megteremtése érdekében kifejtett, őt első sorban kvalifikálja a Nobel-díjban való részesítésre.«¹²⁶

Ezt követően a szegedi egyetem különböző karai 1930-ban, 1932-ben és 1933-ban is Apponyi Albertet javasolták a díjra.¹²⁷

Egy másik oktatási intézmény vezetője, Teleki Pál közgazdasági egyetemi dékán így reagált az egyik kultuszminiszteri megkeresésre 1931-ben: „Ismét Apponyi Albert grófot kérjük jelölni, aki a világbéke biztosítása érdekében meggyőződésem szerint a legérdemesebb munkát végezte.”¹²⁸ Az egysoros forrás első szava árulkodó: „ismét”. Miközben erről az egyetemről csak ezzel az egy forrással rendelkezünk, kiderül belőle, hogy nem ez volt az első eset, hogy Apponyi jelölését javasolták.

A Nemzetek Szövetségéhez és Svájcba akkreditált magyar diplomaták és delegátusok posztumusz is megpróbálták volna Apponyit Nobel-békedíjra jelölni, ha ez a díj megítéléséről szóló eljárásrend, vagy a döntnökök személyes fogadókészsége tükrében lehetséges lett volna. Erre utal Pelényi János svájci követ és Ottlik György népszövetségi delegátus 1933. február 26-án és március 3-án kelt leveleinek tartalma, melyek szerint Pelényi lehetett az ötletgazda, és az alábbi megjegyzésekről olvashatunk: „Tartalmát közöltem Walko Lajossal.”¹²⁹ [...] Neki is nagyon tetszett az idea és helyeselte a dolog tovább fűzését. Az ő tanácsára és javaslatára holnap Apor Gábornak¹³⁰ szólok, nézzem utána az anteaktáknak¹³¹ és aztán vele és Khuen Sándorral¹³² együtt állapítsuk meg, mi a következő lépés: diplomáciai uton tapogatózás Oslóban,

¹²⁶ Szegedi egyetemi jegyzőkönyvek, 1909–1980. Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történelemtudományi kar ülései. 1927. november 30. III. rendes ülés. 76–77.

¹²⁷ Uo. Jog- és államtudományi Kar, 1930. január 28. V. rendes kari ülés. 128–129. – Uo. Orvostudományi Kar, 1932. január 25. V. rendes kari ülés. 292–293. – Uo. Orvostudományi kari rendes ülés. 600. – Uo. Jog- és államtudományi Kari rendes ülés. 140–141.

¹²⁸ Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára, 5/b. 24. d. IV/1389. alapszám. 1389/1931–32. sz.

¹²⁹ Walko Lajos (1880–1954) politikus, a Bethlen-kormányban több minisztérium vezetője, két alkalommal külügyminiszter, de 1932-től már nem kormánytag.

¹³⁰ Apor Gábor báró (1889–1969) diplomata, külügyi tisztviselő. A levél keltekor a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője.

¹³¹ Előzmények.

¹³² Khuen-Héderváry Sándor gróf (1881–1947) diplomata, külügyi tisztviselő, a levél keltekor a külügyminisztérium vezértitkára, egyik legbefolyásosabb tagja, a külügyminiszter állandó helyettese.

vagy valamelyik külföldi tekintély, pl. Lord Dickinson¹³³ útján előbb információ-beszerezés ugyanonnan stb?”¹³⁴ – Írta Ottlik Pelényinek, majd az is reagált rá: „Leveled értelmében megvárom míg Apor Gábor értesít az előzetes lépések eredményéről. A fő dolog, ismétlem, minden kétségen felül megállapítani, hogy posthumus adományozás jogilag lehetséges-e.”¹³⁵ Hogy Pelényi és Ottlik meddig jutott a tapogatózásban, források hiányában felderíthetetlen.

Idővel a nemzetközi porondon is megérett a gyümölcse Apponyi tevékenységének, pozitív hírnévre tett szert külföldön. Először Hollandiából kapott elismerést 1925 őszén, melynek híre a Külügyi Társasághoz futott be. Október 21-én tartott igazgatósági ülésén tájékoztatta Lutter János igazgató a testületet, hogy „a Hollandi Népszövetségi és Békeegyesület Hugo Grotius korszakalkotó műve »De jure belli ac pacis« megjelenésének tricentenáriuma alkalmából alapított Hugo Grotius emlékérmek egyikével, /a bronz emlékéremmel/ Apponyi Albert gróf Ő Excellentiáját, a Társaság elnökét tüntette ki. Egyben javasolja Apponyi Öngyméltóságának ez alkalomból a Társaság részéről való üdvözlését. Az elnök [Berzeviczy Albert – A. L.] örömmel járul hozzá Apponyi gróf üdvözléséhez, s miután az ülés minden tagja osztja az elnök nézetét, az elnök kimondja a határozatot, hogy a Magyar Külügyi Társaság Apponyi Albert grófot, a Társaság elnökét a Hugo Grotius emlékéremmel való kitüntetésé alkalmából levélben üdvözli.”¹³⁶ A kitüntetés híre a sajtó útján nyilvánosságot is kapott. „A holland Külügyi Társaság Grotius Hugo, a hírneves angol [!] jogtudós születésének háromszázadik évfordulója alkalmából emlékérmeket készíttetett, hogy ezekkel a békeeszmé kiváló képviselőit megtisztelje. A társaság értesítette a magyar Külügyi Társaságot, hogy elnökének, Apponyi Albert grófnak megküldötte az érmek egyikét. A Társaság elhatározta, hogy Apponyit ebből az alkalomból feliratilag üdvözli. A Grotius emlékéremmel a következőket tüntették ki: Briand francia külügyminiszter, Ador, volt svájci köztársasági elnök, Balfour volt angol külügyminiszter; Dawes tábornok, a világgazdasági újjáépítési terv szerzője és más kitűnőségek. A kis nemzetek fiai közül egyedül Apponyi grófot ért ilyen kitüntetés.”¹³⁷

¹³³ Dickinson, Willoughby Hyett vicomt (1859–1943) brit liberális majd munkapárti politikus, a nemzetközi pacifista mozgalom és a Nemzetek Szövetségének részét képező Nemzetközi Munkaügyi Szervezet tagja.

¹³⁴ *Ottlik György levele Pelényi Jánoshoz, 1933. február 26.* MNL OL, K 107, Külügyminisztérium, 3. cs. 5/12. t. Apponyi Albert gróf halála. 111.

¹³⁵ *Pelényi János levele Ottlik Györgyhez, 1933. március 3.* Uo. 110.

¹³⁶ *Jegyzőkönyv a Magyar Külügyi Társaság 1925.-ik évi október hó 21.-én tartott igazgatósági üléséről.* MNL OL, K 605, Magyar Külügyi Társaság. 1. cs. 1. t. A Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai 1924–1943. 26.

¹³⁷ Apponyi Albert gróf holland kitüntetésé. *Budapesti Hírlap*, 1925. október 27. 11.

A második külföldi elismerés Franciaországból érkezett. A Francia Diplomáciai Akadémia 1929-ben a tagjai sorába választotta.¹³⁸

A folyamatos külföldi fellépés vezetett oda, hogy míg 1921-ben csak egy elszigetelt Magyarország ünnepelte hetvenötödik születésnapját, addig 1926-ban már az Amerikai Egyesült Államokból is érkezett üdvözlés („a hivatalos Amerika táviratilag is üdvözölte”¹³⁹), tekintettel arra, hogy 1923 őszén tett amerikai körútján fellépésével megnyerte magának az amerikai közvéleményt,¹⁴⁰ nyolcvanötödik születésnapjának kutatása külön nemzetközi irányból is megvilágítható, mert kortársai is megvilágították, akárcsak halála alkalmával. Ez nem azt jelenti, hogy a magyar nemzetet átható kultusz nemzetközi rangra emelkedett, de „tisztelői köre” a grófra irányuló külföldi sajtó rivaldafényét is a kultusz építőanyagává tette.

De ne siessünk előre, vegyük fel ismét a történet kronológiai fonalát.

¹³⁸ Apponyi Párizsban volt, ahol székfoglalót mondott az Académie Diplomatique ülésén. *Az Est*, 1929. október 9. 1.

¹³⁹ *Országgyűlési almanach. Az 1931–36. évi országgyűlésről*. Szerk. HAEFFLER István. Magyar Távirati Iroda Rt., 1931. 87. (A továbbiakban: HAEFFLER)

¹⁴⁰ *Apponyi Mária utibeszámolója – Aquitania*. Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára, V.5240/42. – BENDA Jenő: Gróf Apponyi Albert nyilatkozott a Pesti Hírlapnak amerikai élményeiről és IV-ik Károly családjánál tett látogatásáról. *Pesti Hírlap*, 1923. december 5. 1–2.

A NYOLCVANADIK SZÜLETÉSNAP MEGÜNNEPLÉSE

Az ünneplésre vonatkozó előkészületi munkálatok már 1925 őszén kezdetüket vették. A Magyar Külügyi Társaság Apponyi Emlékbizottságot hozott létre saját soraiból és ennek elnökévé a Magyar Tudományos Akadémia akkori vezetőjét, Berzeviczy Albertet választották meg, aki már a hetvenötödik születésnapjára ünneplés szervezésében is oroszlánszerepet vállalt, tagja volt ugyanis azon országos szervezőbizottságnak, amely az 1921-es programsorozat koordinálása céljából alakult. A kultuszépítés terén elég rutinosnak számított.

A Külügyi Társaság Apponyi Emlékbizottsága 1925. október 21-én ült össze, hogy a gróf közlegő születésnapjával foglalkozzanak. Jelen voltak az elnökön túl Szakáts Kálmán, Wlassics Gyula báró, Földes Béla, Radisics Elemér, Szerényi József gróf, Végh Gyula, Horváth Jenő, Lutter János, Eöttevényi Olivér. Távol maradtak: Teleki Pál gróf, Prohászka Ottokár püspök, Pázmán Zoltán, Magyary Géza, Hubay Jenő.

Az összejövetelen Eöttevényi ügyvezető igazgató javaslatára megfogalmazódott, hogy egy emlékkönyv kiadásával tisztelegnek Apponyi előtt nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Arról hosszasan elvitatkoztak maguk között a jelenlévők, hogy e könyv pontosan mire terjedjen ki. Három lehetőséget vettek fontolóra. Legyen olyan klasszikus ünnepi kötet, amelyben felkért szerzők a maguk szűkebb tudományos-közéleti-művészeti szférájukkal kapcsolatban egy-egy tanulmányt írnak, vagy koncentráljanak Apponyi életútjára, esetleg e kettőt ötvözzék. A hozzászólók Földes Béla felszólalása, Szerényi és Horváth támogató hozzászólása alapján úgy vélték, ha Apponyi teljes közéleti pályafutását be akarják mutatni, akkor kezelhetetlenül nagy terjedelmű anyag fog összejönni, amit nem tudnak egységes keretbe illeszteni. Elég-ségesnek gondolták, hogy „inkább Apponyinak csupán a békeszerződéssel és béketárgyalásokkal kapcsolatos szerepét méltassák. Ez a forma leginkább megfelel a könyv másik céljának is, hogy t. i. propaganda eszköz legyen a külföld előtt a megcsónkított ország számára.”¹⁴¹

Megállapodtak abban, hogy a készülő kötet terjedelme nem haladhatja meg a harminc ívet és a Külügyi Társaság tagjai közül kik lesznek az egyes tanulmányok szerzői. A leendő szerzőknek kiosztották a témákat is. Wlassicsnak a kisebbségi kérdéstről,

¹⁴¹ *Jegyzőkönyv az Apponyi-Emlékbizottság 1925. évi október hó 21.-én tartott üléséről.* MNL OL, K 605, Magyar Külügyi Társaság. 1. cs. 1. t. A Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai 1924–1943. 21.

Berzeviczynek az Interparlamentáris Unióról, Szerényinek a közgazdasági életről, Praznovszkynak a béketárgyalásokról, Telekinek a Népszövetségről, Hubaynak a művészet, Eötvényinek a Külügyi Társaság viszonylatában kellett Apponyiról értekezést készíteni, Rákosi Jenőnek pedig Apponyit mint szónokot kellett bemutatni. Egyúttal megbízták Eötvényt, hogy kérje fel mindazon személyeket, akik tudományos, közéleti, vagy éppen személyi összeköttetésben állnak a gróffal, hogy vegyenek részt a könyv megszerkesztésében és jelezzék, pontosan milyen formában kívánnak a mű elkészültéhez hozzájárulni.

A szerzősége felkérésekkel kapcsolatban fennmaradt egy levél, melyet Berzeviczy intézett Prohászka Ottokár székesfehérvári katolikus megyéspüspökhöz. „Nagyméltóságu Püspök Ur! Megkaptuk Nagyméltóságodnak f. hó. 4.-én kelt nagybecsű sorait, amelyben nagy elfoglaltságára való tekintettel, s mivel Nagyméltóságod külügyi kérdésekkel nem foglalkozik, az Apponyi-Emlékkönyv megírásában való aktív közreműködést magától elhárítani méltóztatott. Mély sajnálattal vesszük tudomásul Nagyméltóságodnak válaszát és nagybecsű közreműködésének hiányát nagy mértékben fogjuk érezni.”¹⁴² – írta Berzeviczy Albert Prohászkanak, megköszönve, hogyha nem is ír a kötetbe, de legalább jelezte ezt.

Tekintettel arra, hogy az 1925. október 21. emlékbizottsági üléstől kerek hét hónap állt rendelkezésre a könyv elkészültéig, a bizottság alapos és eredményes munkát végzett és a nagy napon készen álltak arra, hogy az emlékkönyvet átnyújsák az ünnepeltnek.

Egyúttal a Magyar Külügyi Társaság volt az első, amely már ilyen korán előkészületeket tett az ünnepelésre.

Velük párhuzamosan a főváros magisztrátusa is működésbe lépett, de esetükben nem annyira a nyolcvanadik születésnap megünneplése került fókuszba 1926 elején, hanem inkább egy 1921-ből maradt adósság törlesztése, amellyel öt esztendeje tartoztak. Ennek rendezésével pedig nem akartak várni a májusi ünnepelésig. A hetvenötödik születésnap alkalmával Budapest belvárosában a Kígyó teret (a mai V. kerületben a Ferenciek tere) Apponyi térnek nevezték el. 1926-ban pedig úgy döntöttek, hogy úgy lesz kerek a történet, ha ennek okán emléktáblát is elhelyeznek, utólag is megörökítendő a tér átkeresztelését. „Feltűnés nélkül, egyszerű házi ünnepség keretén belül leplezték le [...] az Apponyi-téren az Apponyi Albert gróf tiszteletére emelt dísztablát. Pár évvel ezelőtt a nemzet becsülése és elismerése a Kígyó-teret Apponyi Albert-térnek keresztelte el. A főváros most elhatározta, hogy a teret dísztablával is megjelöli. A tábla

¹⁴² Berzeviczy Albert levele Prohászka Ottokárnak, 1925. november 26. Székesfehérvári Püspöki Levéltár, IX. 9. Levelek Prohászkaéhoz. I. n.

szürke márványból készült, semmi cifraság nem díszíti a dístáblát. Az Apponyi-téren a királyi bérpalota oldalán helyezték el.”¹⁴³

Az emléktáblát ifjabb Seenger Béla kőfaragóművész készítette, a belevéselt szöveget pedig Rákosi Jenő fogalmazta meg: „APPONYI-TÉR. Ez a tér nevét nyerte napjaink díszétől, Apponyi Albert gróftól, 1921. május 28-án, amikor az ország egy szívvel, lelkesen megülte e fiának betöltött hetvenötödik életévét és közéleti szereplésének ötvenedik évfordulóját. Élete tisztaságát, önzetlenségét a haza szolgálatában, kátói jellemét és cicerói ékesszólását e kőbe vésve tanúságot kívántak az utókor számára tenni azok, akik vele egy időben éltek. Magyar, aki ezt olvasod és e téren áthaladsz, vidd az ő dicső emlékét a szívedben. Állította Budapest székesfőváros közönsége, 1925.”¹⁴⁴

1926 márciusában az előkészületek híre az óceánon átkelve az Újvilágba is megérkezett és az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok is ambiciózus terveket kovácsoltak: „[...] az amerikai magyarság nagyarányu mozgalmat indított meg, hogy Apponyi Albert grófot 80. születése napja alkalmából egy hatalmas aranyserleggel lepje meg, amelyet az amerikai magyar küldöttség fog Budapestre hozni.”¹⁴⁵ – adta hírül az izgalmas hírt az *Egri Népujság* publicistája.

Még nyilvánosságot sem kaptak a születésnap előkészületek, amikor Apponyit nagy magánéleti boldogság érte, április 12-én megszületett első unokája (fiának, Apponyi Györgynek a gyermeke¹⁴⁶), egy fiú, aki a keresztségben a nagyapja nevét kapta és a *Pesti Napló* publicistája már a születésről szóló beszámolót is a revizionista kultusz jegyében írta: „Az Apponyi-nemzettség legifjabb hajtása Magyarország legsötétebb korszakában jött világra. Más Magyarországért harcolt több mint félévszázadon keresztül nagyatyja, aki most is törhetetlenül áll a posztján a magyar éjszakában, a világítótorony utat mutató őreként. Gróf Apponyi György fia ragyogó nevet és hatalmas kötelességeket örököl. (...) Az ő generációja, a jövő nemzedéke jelenti Magyarország feltámadását.”¹⁴⁷

Az alapos és időben elkezdett munka eredményeképpen a Külügyi Társaság emlékkönyve megjelent a születésnapra.¹⁴⁸

A Társaság igen komoly energiákat fektetett az emlékkönyv elkészítésébe. Tizen-nyolcan vállaltak szerzőséget, és az eredeti elképzeléssel ellentétben nem csupán a békeküldöttséggel, békekötéssel kapcsolatos témákról írtak, hanem kitértek más

¹⁴³ Leleplezték az Apponyi-dísztablát. *Czeplédi Közlöny*, 1926/7. 1. n.

¹⁴⁴ Napról-napra – Kisebb közlemények. *Ország-Világ*, 1926. február 21. 65.

¹⁴⁵ Az amerikai magyarokat akarják eszméiknek megnyerni az emigránsok. *Egri Népujság*, 1926. március 6. 1.

¹⁴⁶ Gróf Apponyi Albert nagyapa. Fiú az első unoka. *Az Est*, 1926. április 15. 8.

¹⁴⁷ Gróf Apponyi Albertnek unokája született. *Pesti Napló*, 1926. április 15. 12.

¹⁴⁸ *Apponyi Emlékkönyv*.

dimenziók mezejére is. Az opus egy-egy tanulmánya foglalkozott Apponyi vonatkozásában a zeneművészetrel, a gróf szónoki képességeivel, egyéniségével, társadalom- és szociálpolitikájával, a nemzetséggel, sajtóhoz való viszonyával. Természetesen a legtágabb teret a külpolitikának szentelték a szerzők és szerkesztők. A Magyar Külügyi Társaság, az Interparlamentáris Unió, a Nemzetek Szövetsége, a kisebbségi kérdés, az Állandó Nemzetközi Bíróság, Magyarországnak az Osztrák–Magyar Monarchián belüli külpolitikai tevékenysége, világháborús felelőssége, a delegációk működése kerültek Apponyi személyén, pozícióján és eszméin keresztül – szubjektív – megvilágításra. Az 1925. október 21-én tartott bizottsági ülésen tervbe vett témákat azonban nem minden esetben azok írták meg, akiket erre eredetileg kijelöltek. Például Teleki Pálnak kellett volna Apponyi és a Nemzetek Szövetsége viszonyáról írni, de helyette Lukács György végezte el a feladatot. Rákosi Jenőnek eredetileg Apponyit mint szónokot kellett volna bemutatni, ehelyett a sajtóval való kapcsolatáról értekezett, a rétor alakját pedig Pekár Gyula festette meg.

A könyv szerkesztői munkálatait Eöttevényi Olivér, a Társaság ügyvezető igazgatója végezte el. Az előző évben alakult emlékbizottság pedig átalakult az emlékkönyv bizottságává, legalábbis a kötetben így mutatkoztak be.¹⁴⁹ Összesen huszonöten – a magyar diplomáciai, egyházi, kulturális, politikai és tudományos élet neves alakjai – foglaltak helyet e bizottságban az elnökkel és az előadó-szerkesztővel együtt,¹⁵⁰ illetve még öt titkár¹⁵¹ is nevét adta a tomos elkészültéhez.

Az ajánlást így fogalmazták meg. „A Magyar Külügyi Társaság a Gondviselés iránt érzett mélységes hálával ünnepli azt a napot, az Úr 1926. esztendeje május havának 29-ikét, amikor elnöke és vezére, Apponyi Albert gróf, a Mindenható kegyelméből életének nyolcvanadik évét tölti be.

Ennek, a magyar közélet történetében nevezetes napnak az emlékét akként véli a legméltóbban maradandóvá tenni, hogy azok, akik az ő munkásságának a múltban és a jelenben közvetlen szemtanúi s ezek sorában leginkább azok, akik az ő áldásos tevékenységét a Magyar Külügyi Társaság keretében tapasztalhatják, a jubiláris évforduló alkalmából ezt az Emlékkönyvet teszik közzé, mely az ünnepezt államférfiúnak különösen külpolitikai téren kifejtett munkásságát méltatja, de kiemeli az ő egyéb

¹⁴⁹ Uo. IV.

¹⁵⁰ A Magyar Külügyi Társaság Apponyi emlékkönyv bizottságát a következők alkották: Berzeviczy Albert elnök, Eöttevényi Olivér előadó és szerkesztő, tagok voltak Csernoch János, Földes Béla, Gaal Jenő, Hubay Jenő, Khuen-Héderváry Sándor gróf, Klimes Károly, Lukács György, Lutter János, Magyar Gyéza, Paikert Alajos, Pázmány Zoltán, Pekár Gyula, Póka-Pivny Béla, Praznovszky Iván, Radisics Elemér, Rákosi Jenő, Scitovszky Béla, Szerényi József báró, Tánczos Gábor, Teleki Pál gróf, Végh Gyula, Wlassics Gyula báró. Uo.

¹⁵¹ Berényi Jenőné, Heylmann Ottmár, Mosonyi Béla, Szakáts Kálmán, Techert Margit. Uo.

közéleti működésének jellegzetes mozzanatait is, a nélkül, hogy a napi belső politika kérdéseit fejtegetései sorába venné fel.

Legyen ez az Emlékkönyv a Magyar Külügyi Társaság mélységes hódolatának, igaz tiszteletének és őszinte szeretetének maradandó emléke az iránt a férfiú iránt, akit nemes büszkeséggel vall a maga vezérének s akinek a buzgón hívő egyéniségére ezen áldott napon a jó Isten bőséges áldását kéri.¹⁵²

A Társaság egy delegációt menesztett Apponyihoz a születésnapján, hogy e kötetet ünnepélyesen átadja elnökének.

Nem a Magyar Külügyi Társaság volt az egyetlen szervezet, amely emlékkönyv kiadására vállalkozva akart hozzájárulni a közelgő jubileumi születésnaphoz. A Szent István Akadémia – amelynek ugyancsak Apponyi volt az elnöke – szintén egy ünnepi kötet kiadása mellett döntött. Az Akadémia azonban nem gondolkodott és dolgozott annyira előre, mint a Külügyi Társaság, csak 1926 tavaszán, április 16-án tartott ülésükön léptek a cselekvés mezejére,¹⁵³ így egy lényegesen szerényebb, kisebb terjedelmű és más jellegű írásokat felsorakoztató kötetel álltak elő.¹⁵⁴

Az emlékkönyvet Reiner János, a szervezet főtitkára szerkesztette. Elhelyezték benne a gróf arcképét, az előszót Concha Győző akadémiai másodelnök írta. „Martin Aurél r. tag. »II. Lajos magyar követsége a wormszi birodalmi gyűlésen« című értekezését adja, Pethő Sándor r. tag »Gróf Apponyi Albert s a magyar Gironde« című tanulmánya mellett Sík Sándor r. tag »S. Onofrio« című költeménye és Harusitzky Henrik r. tagnak »A csornai kőkori lelet« című értekezése egészítik ki.¹⁵⁵

A Szent István Akadémia tagjai nem személyesen vitték el Apponyihoz az emlékkönyvet, hanem egy távirat kíséretében postára adták.¹⁵⁶

A korszak két elismert publicistája és lapszerkesztője, Halmai Elemér és Pethő Sándor is kitettek magukért és egy-egy kis pamfletnek beillő könyvecskét írtak Apponyiról.

Halmai *A nyolcvan éves Apponyi* címmel, Csernoch János esztergomi érsek előszavával adott ki egy kis füzetet.¹⁵⁷ A kiadványt Falk Zsigmond, a korszak elismert író-szerkesztője méltatta. „Nem életrajzot ad Apponyiról. Közéleti működésének főbb eredményeivel foglalkozik és megszólaltatva magát Apponyit is megállapításainak élénkebb csoportosítása szempontjából, első rangú okfejtéssel bemutatja Apponyit

¹⁵² Uo. VI.

¹⁵³ *A Szent István Akadémia értesítője*. Szerk. REINER János. Budapest, Szent István Akadémia, 1926. 105–106. – Apponyi-emlékkönyvet ad ki a Szent István-Akadémia. *Pesti Napló*, 1926. április 17. 10.

¹⁵⁴ *Gróf Apponyi Albertnek-, elnökének születése nyolcvanadik évfordulója emlékezetére a Szent István Akadémia*. Szerk. REINER János. Budapest, Stephaneum.

¹⁵⁵ A Szent István Akadémia üdvözlése. *Nemzeti Ujság*, 1926. május 30. 3.

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ HALMAI Elemér: *A nyolcvan éves Apponyi. Korszerű elmélkedés*. Budapest, Kelet Népe, 1926.

olyannak, amilyen a valóságban.”¹⁵⁸ Halmai a *Kelet Népe* című – négy nyelven megjelenő – havilapnak volt a szerkesztője, Apponyi pedig a lap munkatársa és gyakori szerzője. Könyvismertetőjében Falk meg is jegyezte, hogy Halmai rajongással tekintett a grófra. A kiadványt negyven koronáért lehetett megvásárolni.

A legitimista újságíró és Apponyi-követő¹⁵⁹ Pethő Sándor is szentelt egy rövid opust a születésnap alkalmából, amelyben az aggastyán politikai pályafutásának és magánéletének rövid összefoglalóját mutatta be a nagyközönség számára.¹⁶⁰ A mű mondanójából és tartalmi felépítéséből kitűnik, hogy alapvetően Apponyi emlékiratainak 1922-ben megjelent első kötetéből merített, amikor a hosszú életutat összefoglalta, és az 1920-tól kibontakozó kultusz toposzszerűen visszatérő elemeit erősítette – akár csak Halmai a maga opusában.

A napilapok április 23-án megjelenő számai mind foglalkoztak azzal a hírrel, hogy a Nemzetgyűlés elnöke, Scitovszky Béla aznap délre pártközi értekezletet hívott össze, hogy a képviselők frakciói megvitassák, mi módon emlékezzenek meg Apponyi nyolcvanadik születésnapjáról. A pártok pozitívan reagáltak a meghívásra és jelezték, hogy részt fognak venni az összejeövetelen. „Scitovszky elnök a pártközi értekezleten, értesülésünk szerint, bizonyos javaslatot tesz Apponyi Albert megünneplésére. A tervek szerint a házelnök elnöki székéből az ülés kezdetén üdvözölni fogja gróf Apponyi Albertet. A Ház ezenkívül valószínűleg emlékplakettet is bocsát ki és Apponyi tiszteletere estélyt rendez.”¹⁶¹ Ezen tervek híre vidékre is eljutott, ottani lapok is foglalkoztak a témával.¹⁶²

Budapest vezetése is tervbe vett egy díszközgyűlést, ahová meg akarták hívni a jubilánst.¹⁶³

Az április 27-én megjelenő lapok azonban arról tájékoztatták az olvasóikat, hogy Apponyi levélben kérte a Nemzetgyűlés elnökét, ne ünnepeljék meg nyolcvanadik születésnapját.¹⁶⁴ Scitovszkyhoz intézett levele fennmaradt az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában. „Nagybecsű leveledet vettem, mely mintegy hivatalosan értesít engem a nemzetgyűlés tagjainak 80^{ik} születésnapom ünneplésére vonatkozó

¹⁵⁸ FALK Zsigmond: A nyolcvan éves Apponyi. *Ország-Világ*, 1926. június 20. 200.

¹⁵⁹ ZÁVODSZKY Géza: *A kolozsvári alma matertől a Magyar Nemzet rostrumáig. Pethő Sándor (1885–1940)*. Pécs – Budapest, Kronosz – Magyar Történelmi Társulat. 2019. 89–90. 136–138. 150–151.

¹⁶⁰ PETHŐ Sándor: *Gróf Apponyi Albert*. Budapest–Leipzig–Wien, Eligius, 1926.

¹⁶¹ Apponyi nyolcvanéves. Pártközi értekezlet foglalkozik Apponyi ünneplésével. *Az Est*, 1926. április 23. 2.

¹⁶² A 80 éves Apponyi Albert gróf ünneplése. *Egri Népujság*, 1926. április 23. 3.

¹⁶³ A nemzetgyűlés és a főváros Apponyi ünneplésére készül. *Népszava*, 1926. április 23. 6. – Budapest törvényhatósági díszközgyűlésen ünnepli a 80 éves Apponyit. *Pesti Napló*, 1926. április 23. 9.

¹⁶⁴ Apponyi kéri a képviselőket, hogy ne ünnepeljék meg nyolcvanadik születésnapját. *Pesti Napló*, 1926. április 27. 10.

szándékáról. Mondanom sem kell, hogy képviselőtársaimnak ez a szándéka engem mélyen meghat és hogy átérzem annak megtisztelő voltát. Mégis kérnem kell, hogy ennek a kivitelét mellőzni méltóztassanak. Éppen csak öt éve hogy a nemzetgyűlés, az államhatalomnak, önkormányzatoknak összes tényezői, megyék, városok, községek éppugy mint egyesületek és egyéb testületek, közeleti működésem 50^{ik} évfordulója alkalmából olyan ünnepi megemlékezéssel tiszteltek meg, a melynek emlékét erkölcsi örökségem egyik legbecsesebb részeként őrzöm és hagyományozom majd gyermekeimnek és unokáimnak, melyben azonban még nálamnál érdekesebb egyén is csak egyszer részesülhet életében. Születésem 80^{ik} évfordulója csak emberi, nem közeleti emléknep és én már régen elhatároztam hogy azt minden ünnepléstől távol, családom körében akarom egész csendben és visszavonultságban eltölteni. A legnagyobb hálával eltelve a megtisztelő szándék iránt mely képviselőtársaim részéről megnyilvánul, csak azt a becses jóindulatot kérem megtartani, melyből az kiindult, de a jóindulat ünnepélyes megnyilvánulását mellőztetni és e napra való visszavonultságot ohajtó lelki dispositiómat méltányoltatni kérem. Ki egyébiránt őszinte tisztelettel maradok igaz híved Apponyi Albert.”¹⁶⁵

A Nemzetgyűlés képviselői eleget tettek az ünnepelt kívánságának és eltekintettek attól, hogy ünnepi rendezvény keretében tisztelegjenek a jubiláns előtt. De a tisztelt Ház elnöke, úgy döntött, hogy a gróf születésének évfordulóján, a május 29. ülés napján, mégis méltatja közeleti tevékenységét¹⁶⁶ és arra kérte felszólalása végén a képviselőket, adjanak felhatalmazást arra, hogy táviratban üdvözlhesse Apponyit.¹⁶⁷

A fővárosi közgyűlésen Ripka Ferenc főpolgármester mondott méltató beszédet Budapest díszpolgáráról, aki korábban tagja volt a székesfőváros törvényhatósági bizottságának is és nemegyszer felszólalt e fórumon. Ripka a bevezetőjében természetesen megemlítette az első világháborús összeomlást és Trianont („a nemzet vértanúságának fájdalmait”¹⁶⁸), de az ünnepeltet nem ennek keretében dicsérte, hanem úgy állította be, mint aki egész pályafutása során a konszenzust kereste, nem azt, ami a nemzet tagjait egymástól elválasztja, hanem azt, ami összeköti. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a főpolgármester szavait már Apponyi nevének első kiejtésekor megszakították a felállva tapsoló, éljenző városatyák és csak az ő elcsendesedésük után tudta mondandóját folytatni.

¹⁶⁵ Apponyi Albert levele a képviselőház elnökéhez, 1926. április 24. OSZKK, Levelestár.

¹⁶⁶ Apponyi Albert gróf ünneplése az országházban. *Egri Népujság*, 1926. május 30. 1.

¹⁶⁷ *Az 1922. évi június hó 22-ére hirdetett nemzetgyűlés naplója*. XLIV. köt. Budapest. Athenaeum. 1926. (A továbbiakban: NN. 1922.) (1926. május 29. ülés) 253–254.

¹⁶⁸ *Fővárosi Közlöny*, 1926/28. 1378.

Az Országos Stefánia Szövetség ünnepi misét mondatott a Budavári Koronázó Főtemplomban, elnöke születésnapján. A ceremónián megjelent Ripka Ferenc főpolgármester és József királyi herceg képviselőiben Szirmay István tábornok.¹⁶⁹

Az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok már márciusban adománygyűjtésbe kezdtek, hogy aranyserleget készítsenek Apponyi számára. Május végén újra hírt adtak magukról, hogyan képzeli el a gyűjtést. A kezdeményezők kikötötték, hogy maximum egydolláros adományt lehet tenni, hogy így minél több Amerikában élő magyar járuljon hozzá.¹⁷⁰ Az akciót a magyar nyelvű amerikai sajtóban (clevelandi *Szabadság*, New York-i *Amerikai Magyar Népszava*) is meghirdették. Az 1931-es országgyűlés almanachja az egyetlen rendelkezésünkre álló forrás, amely szerint az aranyserleg elkészült és eljutott a címzetthez.¹⁷¹

Ha Apponyi arra kérte a Nemzetgyűlés elnökét, hogy tekintsenek el születésnapja megünneplésétől és engedjék, hogy azt családja körébe visszavonultan tölthesse, akkor felmerül a kérdés, hogyan tudta megoldani azt, hogy a „rajongók” tömege valóban távol maradjon tőle május 29-én?

Úgy, hogy vidéki kastélyába vonult vissza. Ez a Vas vármegyei Gyöngyösapáti község mellett fekvő addigi Széchenyi-kastély volt.

Lipthay Béla báróné, született Odescalchi Eugénie hercegnő az emlékirataiban azt írta, hogy Apponyi a magyar államtól kapta ajándékba ezt a kastélyt, a hazáért tett szolgálatait elismerendő és kárpótlásul azért, mert az első világháború után Csehszlovákia elvette tőle a csallóközi Éberhardon fekvő kastélyát és birtokait.¹⁷² Az 1920-as évekből semmilyen konkrét dokumentum – nemzetgyűlési, vagy kormányhatározat – nem került elő azzal kapcsolatban, hogy az állam valóban kastélyt vásárolt volna a béke delegáció elnöke számára, vagy e célra pénzt bocsátott volna a rendelkezésére. Arról azonban bőven állnak rendelkezésre sajtóforrások, hogy Apponyi már 1925-ben adásvételi tárgyalásba kezdett a kastély tulajdonosával, Széchenyi Rezső gróffal.

¹⁶⁹ Ünneplik a 80 éves Apponyit. Az Országos Stefánia Szövetség. *Pesti Napló*, 1926. május 30. 10.

¹⁷⁰ Apponyit a külföld is megünnepli 80. születésnapja alkalmából. Az amerikai magyarok aranyserleget küldenek az ősz patriarkának – Amerika legelőkelőbb politikusainak üdvözlő távirata. *Uj Barázda*, 1926. május 30. 2.

¹⁷¹ HAEFFLER, 87.

¹⁷² „[Széchenyi Rezső grófék] eladták a Vas vármegyei birtokot, Gyöngyösapáti. A magyar állam vette meg tőlük, és Apponyi Albertnek ajándékozta, aki Csehországban az egész vagyonát elveszítette. Apponyit »abszentistának«, távollévőnek nyilvánították és kisajátították a gyönyörű Éberhardot, amely a cseh állam birtokába ment át. A magyar államtól ez szép, de természetes gesztus volt, hiszen azért bélyegezték Apponyit abszentistának, mivel ő képviselte a magyar államot Svájcban, a Népszövetségnél, és a magyar érdekeket érintő tárgyalásokon mindenütt jelen volt.” ODESCALCHI Eugénie: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest, Gondolat, 1987. 159.

Az egyezés 1925 őszén megszületett kettejük között,¹⁷³ és 1926 tavaszán Apponyi beköltözhetett új vidéki otthonába.

A körülötte kialakult kultuszhoz méltó fogadtatásban részesült a környéken lakók és a helyi notabilitások részéről.¹⁷⁴

Nyolcvanadik születésnapja alkalmából ide vonult vissza, de még itt sem tudott teljesen elzárkózni a nyilvánosság elől. A *Nemzeti Ujság* beszámolt arról, mit jelentett a visszavonultság. „Szombathelyről jelentik: Apponyi Albert gróf Gyöngyösapátiban, családi körben ünnepelte meg nyolcvanadik születésnapját. Családja teljes számban gyűlt egybe Gyöngyösapátiban. Mikes János gróf püspök, aki Mikes Zsigmond gróf volt brassói főispánnal együtt érkezett Gyöngyösapátiba, személyesen kívánt szerencsét Apponyi Albert grófnak. Délelőtt a falu templomában Mikes János gróf püspök hálaadó misét pontifikált, amelyen a család tagjain kívül a nagyközönség is részt vett.”¹⁷⁵

A legitimista ernyőszervezet, a Nemzeti Összetartás Társasköre, a Magyar Külügyi Társaság, az Országos Stefánia Szövetség és a Budapesti Poliklinikai Egyesület küldöttségei is vidéki kastélyában keresték fel és köszöntötték elnöküket.¹⁷⁶

Almásy László, az országgyűlés képviselőházának elnöke 1933 májusában felkereste Apponyi Albert és Klebelsberg Kuno grófok özvegyeit és megkérte őket, az Országgyűlési Múzeum számára adják át férjeik hagyatékát, hogy ott megfelelő módon kiállíthassák azokat. A hölgyek a felkérésre pozitívan reagáltak. Az *Új Nemzedék* című korabeli napilap így írt arról, hogy mi minden került a néhai vallás- és közoktatásügyi miniszterektől a Múzeumba: „Néhány nappal ezelőtt Hollós Bálint elnöki tanácsos elhelyezte a képviselőház épületében Apponyi Albert gróf és Klebelsberg Kunó gróf hagyatékának közéleti vonatkozású emléktárgyait. Díszpolgári oklevelek hevernek garmadában az elnöki fogadóterem asztalán, plakettek, könyvek, arany és ezüst emléktárgyak, képek, oklevelek borítják a mellékasztalokat, a bőrfoleket és még a szőnyegen is relikviák hevernek. Apponyi és Klebelsberg grófnék

¹⁷³ Apponyi Albert gróf birtokot vett Vas megyében. *Budapesti Hírlap*, 1925. október 14. 7.

¹⁷⁴ „Szombathelyről jelentik: A községi járás tisztikara és a községek elöljárósága Horváth Andor főszolgabíró vezetésével vasárnap délelőtt megjelent Apponyi Albert gróf gyöngyösapáti kastélyában, hogy üdvözlje a járás nagynevű új lakóját. Horváth Andor üdvözlő beszédére Apponyi meleg szavakkal válaszolt, majd hosszasan elbeszélgetett a küldöttség tagjaival.” A községi járás tisztikara Apponyinál. *Új Barázda*, 1926. április 21. 4. – „A gyöngyösapáti levanteegylet május 9-én Apponyi Albert grófnak, Gyöngyösapáti új földesurának tiszteletére az Apponyi-kastélyban műkedvelő színielőadást rendez.” *Nemzeti Ujság*, 1926. május 8. 11.

¹⁷⁵ A nyolcvanéves Apponyi ünneplése. A gyöngyösapáti ünnep. *Nemzeti Ujság*, 1926. május 30. 3.

¹⁷⁶ A nyolcvanéves Apponyi ünneplése. A nemzetgyűlésen az elnök emlékezett meg Apponyiról. *Nemzeti Ujság*, 1926. május 30. 3. – Ünneplik a 80 éves Apponyit. *Pesti Napló*, 1926. május 30. 10.

nagy áldozatkészséggel ajándékozták az értékes emléktárgyakat a parlamenti muzeumnak. Apponyi papírba, fába, ezüstbe, emailbe foglalt díszoklevelei méternyi magas halomba gyűltek. [...] Ott van 20 ezer magyar üdvözlő írása a 80 éves Apponyihoz, majd szalagok, koszorúk pompáznak végtelen sorban. [...] Összegyűjtötték a világ valamennyi lapjában megjelent nekrológokat is.”¹⁷⁷

Ami számunkra fontos az idézetből, az az újságíró kijelentése, miszerint: „Ott van 20 ezer magyar üdvözlő írása a 80 éves Apponyihoz.”

Egyetlen levéltárban sem őriznek húszezer üdvözlő táviratot, amelyet Apponyihoz intéztek volna 1926 májusában. A Horthy-kori Országgyűlési Múzeumnak¹⁷⁸ a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába került iratanyagában fennmaradtak azon listák, amelyek az özvegy által átadott hagyatékot tételenként jegyzékbe vették.¹⁷⁹ Ebben nincsen utalás a húszezer üdvözlő táviratra vonatkozóan.

A nyolcvanadik születésnapról igen részletesen beszámoló korabeli napilapokban csak egy helyen esett szó arról, hogy a grófnak sokan küldtek levelet. „Az ország minden részéből, sőt a külföldről is özönével érkeztek az üdvözlő táviratok.”¹⁸⁰

Amit biztosan lehet tudni, hogy Apponyi a következő helyekről kapott üdvözlőlevelet. A Bethlen-kormány nevében Vass József, a miniszterelnököt helyettesítő munkaügyi és népjóléti miniszter írt neki,¹⁸¹ a Nemzetgyűlés határozatban mondta ki, hogy elnöke táviratilag üdvözlje Apponyit (erre a gróf válaszolt is¹⁸²), a fővárosi közgyűlés ezzel a főpolgármestert bízta meg.¹⁸³ Négy város/vármegye közgyűlése nevében a polgármester/főispán írt a grófnak (Győr, Sátoraljaújhely, Békés vármegye, Csongrád-Arad-Torontál egyesített vármegye).¹⁸⁴ Érkezett távirat Jászberény polgármesterétől,¹⁸⁵ az Apponyihoz kötődő egyesületektől¹⁸⁶ és a Gyáripárosok Országos Szö-

¹⁷⁷ A parlamenti muzeumba kerültek Apponyi és Klebelsberg emléktárgyai. *Uj Nemzedék*, 1933. május 27.

¹⁷⁸ SZÉCSÉNYI András: Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949). In: *Történeti Muzeológiai Szemle* 10. 2010. 65–79.

¹⁷⁹ *Jegyzék gróf Apponyi Albertné Ónagyméltósága által boldogult férje, néhai Apponyi Albert hagyatékából az Országgyűlési Múzeum részére ajándékozott ereklyetárgyakról*. MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 258–281.

¹⁸⁰ A nyolcvanéves Apponyi ünneplése. A gyöngyösapátii ünnep. *Nemzeti Ujság*, 1926. május 30. 3.

¹⁸¹ „Születésnapjának nyolcvanadik évfordulója alkalmából engedje meg Excellenciád, hogy a magyar királyi kormány nevében őszintén érzett legjobb kívánataimnak adhassak igaz szívből kifejezést. Isten tartsa meg Kegyelmes Uramat sokáig jó egészségben és erőben a haza javára és minden igaz magyar őszinte örömére.” Apponyi Albert gróf 80-ik születésnapja. 8 *Órai Ujság*, 1926. május 30. 7.

¹⁸² Keddtől kezdve tizenkétórás ülésekben tárgyalják az appropriációt. *Pesti Napló*, 1926. június 1. 9.

¹⁸³ *Fővárosi Közlöny*, 1926/28. 1378.

¹⁸⁴ Győr üdvözlő a 80 éves Apponyit. *Pesti Napló*, 1926. június 11. 10. – Csanádmegye üdvözölte Apponyit. Uo. 11. – Békés vármegye. Uo. 1926. május 30. 10. – Sátoraljaújhely. Uo.

¹⁸⁵ Már ma kezdődött a nyolcvanéves Apponyi ünneplése. *Nemzeti Ujság*, 1926. május 29. 3.

¹⁸⁶ A Szent István Akadémia üdvözlése. *Nemzeti Ujság*, 1926. május 30. 3.

vetségétől.¹⁸⁷ A legitimista tábor képviselőjében a Keresztényszociális Gazdasági Párt elnökének, Zichy János grófnak a távirata köszöntötte az ünnepeltet.¹⁸⁸ „A hivatalos Amerika a kormány tagjai és minden foglalkozási ág képviselőjének aláírásával ellátott üdvözlő írásban fejezte ki jókívánságait.”¹⁸⁹

Apponyinak jó híre volt az Egyesült Államokban az 1923-as látogatása eredményeképpen, ezért az Államok szövetségi kormányának számos tagja és külön Ohio tagállam vezetői is küldtek egy-egy üdvözlőokmányt.¹⁹⁰

Az egykori sajtó segítségével e táviratok azonosíthatók, húszezer távirat nem. Levéltárban csak a hetvenötödik születésnapjára kapott leveleket őriznek,¹⁹¹ de az a néhány száz darab nagyságrendileg alatta marad a húszezernek.

¹⁸⁷ A GyOSz üdvözli Apponyit. *Pesti Napló*, 1926. június 1. 12.

¹⁸⁸ Már ma kezdődött a nyolcvanéves Apponyi ünnepése. *Nemzeti Ujság*, 1926. május 29. 3.

¹⁸⁹ A nyolcvanéves Apponyi ünnepése. A nemzetgyűlésen az elnök emlékezett meg Apponyiról. *Nemzeti Ujság*, 1926. május 30. 3.

¹⁹⁰ Amerika is üdvözli Apponyit. *8 Órai Ujság*, 1926. május 30. 4.

¹⁹¹ *Apponyi Albert válogatott levelezése*. 40.

ÚJABB JUBILEUM: A NYOLCVANÖTÖDIK SZÜLETÉSNAPO

„Apponyi Albert gróf alakja az elmúlt évtized során túlnőtt a magyar belpolitika kerekein, túlnőtt a szűkreszabott trianoni határokon, ma egyike ő a nemzetközi politika tisztelt és elismert nagyságainak, akinek minden felszólalását megkülönböztetett, csak az igazi tekintélynek kijáró figyelem fogadja a nemzetek aeropágjában.”¹⁹² Ehhez az elképzeléshez igazítva tervezte „tisztelői és baráti köre” megünnepelni születésének nyolcvanötödik, jubileumi évfordulóját és bebizonyítani azt, hogy a fenti hírlapi állítás megállja a helyét a valóság mezején is.

A Magyar Külügyi Társaság tagjai az évek során jól látható módon sokat tettek azért, hogy az Apponyi-kultuszt erősítsék, terjesszék.

Mikor a Nemzetek Szövetsége megalakult a svájci Genfben 1919-ben, vele párhuzamosan alakultak meg az egyes államokban is a népszövetségi eszmét támogató egyesületek. Ezek pedig megalakították a maguk nemzetközi ernyőszervezetét, a Népszövetségi Ligák Uniója (L’union des associations nationales pour la société des nations) néven. Apponyi pedig csatlakoztatta ehhez a Magyar Külügyi Társaságot 1920 októberében.¹⁹³

Mivel alapszabálya értelmében az Unió minden évben más és más városban (országban) kellett, hogy megtartsa éves közgyűlését, így a Külügyi Társaság 1931-ben Magyarországra invitálta a rangos nemzetközi tagságot. Az aktuális közgyűlés megrendezésére május 22. és 28. között hazánkban került sor.¹⁹⁴ Az üléseket a fővárosban, az Országház épületében tartották, de több vidéki és fővárosi rendezvényre is ellátogattak a megjelent külföldi vendégek.¹⁹⁵ Ez kitűnő lehetőséget biztosított arra, hogy a nemzetközi sajtó figyelme néhány napra Magyarországra összpontosuljon, egyfajta országimázskampányt kívánt ezzel elérni a Külügyi Társaság, illetve az összejött nemzetközi vendégsereggel akarta növelni elnökének nyolcvanötödik születésnapjára fényét. Mindkét elképzelés sikerrel járt. Magyarországgal is foglalkozott a nemzetközi sajtó és Apponyi is elismerte egy vele készült interjúban, hogy ennek meglett a

¹⁹² Apponyi. *8 Órai Ujság*, 1931. május 29. 1.

¹⁹³ A Magyar Külügyi Társaságot felvették a népszövetségi társaságokba. *Budapesti Hírlap*, 1920. október 26. 10.

¹⁹⁴ (A Népszövetségi Ligák Uniója nagygyűlésének előkészítése.) *Budapesti Hírlap*, 1931. május 19. 10.

¹⁹⁵ Apponyi Albert gróf ünneplése. *Uj Barázda*, 1931. május 27. 2.

pozitív hozadéka,¹⁹⁶ valamint az ő születésnapja is téma lett külföldön, amiről a magyar újságok számoltak be olvasóiknak, emelve a nemzet ügyvédje körüli dicsfényt, aki e fórumon a leszerelés kérdéséről fejtette ki álláspontját.¹⁹⁷

Az Unió nevében Limburg elnök – holland államtanácsos – köszöntötte az ünnepeket. Egy újságíró így foglalta össze szavait és a gróf köszöntésének körülményeit: „Apponyi, mondotta, nemcsak nemzetének, de az egész világnak nagy embere, akinek fáradhatatlan munkáját és eredményeit az egész világ csodálja és ünnepli. A jelen voltak e szavaknál felemelkedtek helyükről és percekig tapsolva, a világ valamennyi nyelvén éljeneztek Apponyi Albert grófot. Ezután Berzeviczy Albert v[alóságos] b[első] t[ítkos] t[anácsos], a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, meleg szavakkal üdvözölte Apponyit. Beszéde közben Eötvényi Olivér, a Magyar Külügyi Társaság alelnöke, elhelyezte a Ház asztalán a társaság ajándékát, egy hatalmas babérágat, vert ezüsből, nyolcvanöt ezüst levéllel, amelyek mindegyikén sajátkezű névaláírás volt bevéve.”¹⁹⁸ Apponyi köszönőszavaiban arról beszélt, milyen tervek vezették a nemzetközi porondon: „Nyilvános életemnek talán utolsó etapjában [...] mindig a hazafias szellemet igyekeztem képviselni, amikor hazám jogait követeltem az illetékes helyeken: a nemzetek areópája előtt, és amikor együttműködést kerestem a művelt világ többi nemzetével. Céлом volt, hogy harmóniát teremthessünk Magyarország és a világ nemzetei között, és hogy nemzetközileg is elismertessem, respektáltassam Magyarország individualitását. Mélységes hálával köszönöm a kitüntető ajándékot.”¹⁹⁹

Fennmaradt egy korabeli fényképfelvétel a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában, amely megörökítette az eseményt és a dísz tárgyat, így tudjuk, hogyan nézett ki az ezüst babérág,²⁰⁰ amelyről a *Képes Pesti Hírlap* külön fényképet is készített olvasói számára.²⁰¹ A babérág levelein többek között megtalálható volt Habsburg–Lotaringiai Albrecht királyi herceg, Serédi Jusztinián esztergomi érsek, gróf Bethlen

¹⁹⁶ „A nyugati országokból ideérkezett politikusok egy része tulajdonképpen csak itt, Budapesten ábrándulhattak ki eddigi hitükből, abból, hogy Magyarországot balkáni államhoz hasonlították. Abszolút semmi ismeretük nem volt Magyarországról és csodálattal beszéltek az itt látottakról.” V. K.: Gróf Apponyi Albert a politika időszerű kérdéseiről. *Pesti Hírlap*, 1931. június 4. 3.

¹⁹⁷ Apponyi Albert gróf beszéde a leszerelés kérdésében a Népszövetségi Ligák Uniója ülésén. *Népszava*, 1931. május 28. 8.

¹⁹⁸ Apponyi Albert gróf ünneplése. *Uj Barázda*, 1931. május 27. 2.

¹⁹⁹ A Népszövetségi Ligák Uniójának díszközgyűlése és tanácskozásai. Melegen ünnepelték Apponyit. – A kormányzó beszéde. *Pesti Hírlap*, 1931. május 27. 3.

²⁰⁰ Gróf Apponyi Albert ünneplése a Népszövetségi Ligák Uniójának ülésén. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, 62,5125. leltári szám.

²⁰¹ „85 levélből álló ezüstkoszoru, amelyet a 85 éves gróf Apponyi Albertnek a Népszövetségi Ligák ünnepi megnyitásán nyújtottak át.” *Képes Pesti Hírlap*, 1931. május 27. 1. n.

István miniszterelnök, az országgyűlés kamarai elnökeinek és más notabilitásoknak az aláírása.²⁰²

A nemzetközi rivaldafény ráirányítása a születésnapra jó taktikai húzásnak bizonyult. Gratulációra és dicsérő szavakra készítette az Unió közgyűlésére érkezett külföldi vendégeket, hírét vitte a világsajtó Magyarországnak és az ünnepeltnek egyaránt. Meg is jelentek idegen földön Apponyit méltató írások és politikusi üdvözlések, érkeztek szerencsekívánatok, melyekből lehetősége volt a magyar sajtónak szemlélni.

A *Budapesti Hírlap* május 30. lapszámában a szerkesztők a csehszlovák, román és német sajtót tekintették át, és néhány soros összefoglaló cikkekben röviden tájékoztatták olvasóikat arról, hogy Apponyiról elismerő szavakkal nyilatkoznak.²⁰³ Külön cikket szenteltek a berlini lapokban megjelent, a grófról pozitív hangon szóló írásoknak.²⁰⁴

Mindenképpen elgondolkodtató, hogy a kisantant államok egyes sajtóorgánumai – mint a fentiekben jelezve lett – pozitív módon viszonyultak Apponyihoz, miközben Csehszlovákiának és Romániának vitái voltak Magyarországgal és ezekben a Nemzetek Szövetsége előtt éppen Apponyi képviselte a magyar érdekeket. Nyilván e tanulmány keretein túlmutató csehszlovák és román sajtótörténeti kutatások fényében lehet objektív módon állást foglalni, hogy az egyes lapokat mi motiválta a méltatásra, mennyire számított ez általánosnak és voltak-e ezzel ellentétes, negatív előjellel írt cikkek ugyanazon államokban más sajtóorgánumokban. Néhány cikk ugyanis nem lehet elégséges ahhoz, hogy objektíven eldöntsük, milyen volt Apponyi megítélése a kisantant államaiban. De ahhoz mindenképpen elégségesek voltak, hogy 1931-ben a kultusz belföldi erősítésére egy magyar napilap szerkesztősége felhasználja őket.

Külföldről a nemzetközi élet meghatározó képviselői is fontosnak tartották, hogy kifejezzék Apponyi iránti nagyrabecsülésüket. Aristide Briand²⁰⁵ francia és Julius Curtius²⁰⁶ német, illetve Henderson brit és Grandi olasz külügyminiszter, valamint

²⁰² A Népszövetségi Ligák Uniójának díszközgyűlése és tanácskozásai. Melegen ünnepelték Apponyit. – A kormányzó beszéde. *Pesti Hírlap*, 1931. május 27. 3.

²⁰³ PRÁGA, máj. 29. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 30. 2. – BUKAREST, máj 29. Uo.

²⁰⁴ A berlini sajtó Apponyiról. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 30. 2.

²⁰⁵ „Nagyméltóságod fogadja legőszintébb szerencsekívánataimat. Kívánom, hogy a magyar nemzet még hosszú éveken át számíthasson Nagyméltóságod egész életén át teljes odaadással kifejtett államférfiúi munkásságára.” A pápa áldását küldte Apponyi Albertnek nyolcvanötödik születésnapja alkalmából. *Uj Barázda*, 1931. június 2. 4.

²⁰⁶ „Curtius dr. birodalmi külügyminiszter Apponyi Albert grófhhoz a következő táviratot intézte: – Engedje meg mélyen tisztelt Gróf úr, hogy 85. születésnapja alkalmából, mint a népek egyenjogúságának és Európa igazi megbékéltetésének bátor és igaz harcosa előtt a legőszintébb jókívánságaimat kifejezhessem. Adja Isten, hogy Excellenciád még sok éven át folytathassa áldásos tevékenységét.” Curtius jókívánságai. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 30. 2.

Ender osztrák szövetségi kancellár²⁰⁷ levelet intéztek a grófhhoz. A Vatikánból Pacelli bíboros-államtitkár tolmácsolásában érkezett XI. Piusz pápa apostoli áldása.²⁰⁸

Az angol *Times* budapesti levelezője arról tájékoztatta olvasóit, hogy Apponyi felesége a néhai Viktória királynővel állt vérségi, rokoni kapcsolatban.²⁰⁹

A kisgazdapárti *Uj Barázda* című napilap is szemlézett a különböző országok újságjaiból: „A külföldi sajtó legtekintélyesebb lapjai, a nagy angol, francia és német lapok is bőven beszámolnak Apponyi Albert ünnepléséről és meleg szavakkal emlékezik meg a magyar és nemzetközi politikai élet kiváló nagyságáról. Henderson angol és Curtius német külügyminiszter táviratilag üdvözölte Apponyit, akiről még a cseh és román lapok is a legnagyobb tisztelet és elismerés hangján írnak.”²¹⁰

A német lapok pozitív hozzáállása természetesnek volt tekinthető, hiszen a Német Birodalom az első világháború vesztesei közé tartozott, a német politikának és társadalomnak is volt igénye a versailles-i béke revíziójára és a Nemzetek Szövetsége előtt a magyar és német álláspont nemegyszer megegyezett egymással a közös sorsból eredően, így Apponyihoz joviálisan viszonyult a német sajtó.²¹¹ Az egyik lap *A népszövetség lelkiismerete* címmel írt cikkben fejezte ki az eszmei azonosulást: „Azokat az elveket, amelyeket Apponyi gróf bátran és ügyesen képvisel, majdnem kivétel nélkül magunkénak fogadhatjuk el. Így mi is teljes szívünkkel kívánhatjuk az agg államférfiúnak, hogy messzehangzó szavát még sokszor hallhassuk a Népszövetség előtt.”²¹²

A magyar revíziós törekvések pártolója, Rothermere lord, brit sajtómágnás is küldött táviratot. „Vidítsa fel nyolcvanötödik születésnapját egy férfinak, aki hazája sorsában annyi változást látott, – jobb napok közeledésének bizalomteljes előrelátása, amelyek előkészítésére Ön több segítséget nyújtott, mint bárki más!”²¹³

A boldog békeidőktől kezdve léteztek úgynevezett emléktörvények, melyekben az országgyűlés a magyar nemzet elhunyt nagy alakjainak, vagy történelmi eseményeinek állítottak emléket. Ilyenmel tisztelegtek halála után Deák Ferenc, Andrássy Gyula, Erzsébet királyné, Széchenyi István, Kossuth Lajos érdemei előtt, de azonos módon állítottak emléket a soproni népszavazásnak, az első világháborúban hősi halált halt

²⁰⁷ A kormányzó üdvözölte Apponyit. Üdvözlőiratok tömegei Európa vezetőitől. *8 Órai Ujság*, 1931. május 30. 3.

²⁰⁸ A pápa áldását küldte Apponyi Albertnek nyolcvanötödik születésnapja alkalmából. *Uj Barázda*, 1931. június 2. 4.

²⁰⁹ A kormányzó üdvözlő távirata Apponyihoz. *Pesti Hírlap*, 1931. május 30. 2.

²¹⁰ Az egész nemzet ünnepelte Apponyi Albert nyolcvanötödik születésnapját. A kormányzó, a magyar kormány és Bethlen István gróf miniszterelnök távirata Apponyihoz – Ünnepi mise – Ünneplés a külföldön. *Uj Barázda*, 1931. május 30. 3.

²¹¹ A német sajtó Apponyi érdemeiről. *Budapesti Hírlap*, 1931. június 2. 12.

²¹² Uo.

²¹³ Rothermere lord távirata Apponyihoz. *Pesti Hírlap*, 1931. május 28. 5.

katonáknak, illetve az MTA alapításának a centenáriumi évfordulón. Érdemtörvény elfogadásával emlékeztek meg Horthy Miklós kormányzóvá választásának tizedik évfordulóján (1930. évi XI. törvény). Ez utóbbi precedensként szolgálhatott arra, hogy akár a népszövetségi fődelegátus fáradozásait is ünnepélyes keretek között megalkotott törvényben ismerjék el.

Felröppent a hír, hogy a kabinet a fentiekhez hasonló törvénytervezet kidolgozásával készül tisztelegni Apponyi előtt. Erről azonban a *Budapesti Hírlap* szerkesztősége hamar kiderítette, hogy nem több hírlapi kacsánál, ilyen előterjesztésre nem kerül sor. „Illetékes helyről nyert értesülés szerint egy reggeli lapnak az a közlése, mintha a kormány Apponyi Albert gróf 85. születésnapja alkalmából törvényjavaslatot szándékoznék beterjeszteni és hogy a miniszterelnök ez ügyben Apponyi Albert gróffal és a pártok vezetőivel tárgyalt volna, nem felel meg a valóságnak.”²¹⁴ Ez azonban nem jelentette azt, hogy a törvényhozó testület nem készült semmilyen formában a születésnapra, az alsóház elnöke komoly határozati javaslat elfogadását készítette elő, amit már egyes lapok meg is szellőztettek. „Az ülésnek napirendjén szerepel Apponyi Albert gróf 85. születésnapja alkalmából a nagy államférfi érdemeinek méltatása és az ezzel kapcsolatos elnöki javaslat.”²¹⁵

Az országgyűlés képviselőháza május 28-án tartott ülést, ahol a ház elnöke, Almásy László rögtön a tanácskozás megnyitásakor szóba hozta a jubileumi születésnapot és ünnepi beszédben méltatta Apponyit.²¹⁶

Almásy a méltató szavak után határozati javaslat elfogadására tett indítványt, melyet hosszas indokolással vezetett fel. „Megállapíthatjuk, hogy egyrészt a jövő történelemírásnak igen nagy érdekei fűződnek ahhoz, hogy az a nagy szellemi kincs, amelyet e nagy államférfiú több mint félszázados politikai pályafutása alatt a bel- és külföldi politikai eseményekből összegyűjthetett, a nemzet számára biztosíttassék és hozzáférhetővé tétessék, másrészt, hogy az ország érdekében áll az, hogy gróf Apponyi Albertnek úgy hazánkban, mint azon kívül, úgyszólván széles e világon kifejtett közéleti működéséből származó tapasztalatai és az általa átélt események adatai maga gróf Apponyi Albert által hitelesen összeállíttassanak és feldolgoztassanak, éppen ezért javasolom a t. Háznak, méltóztassék kimondani, hogy a Ház teljes bizalommal felkéri magát a leghivatottabb egyént, gróf Apponyi Albertet, hogy a Mindenható kegyelméből életének még hátralévő idejében ezt a jelen és a jövő nemzedék okulására szolgáló írásművet az ő jó- és balsorsban osztályos társának, hitvesének szeretetteljes

²¹⁴ Téves hír Apponyi születésnapjával kapcsolatban. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 24. 4.

²¹⁵ A Ház holnap ünnepli Apponyit. *Győri Hírlap*, 1931. május 28. 1.

²¹⁶ *Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* (A továbbiakban: KN, 1927.) XXXVII. köt. Budapest, Athenaeum, 1931. (1928. május 28. ülés) 17–18.

segítségével alkossa meg és ezzel a kincssel hitben, tudásban erősítse meg nemzetét abban a meggyőződésben, hogy a magyar igazság ereje győzni fog és ő, aki a patriarchakor tudós tapasztalataival és az egész világot ismerő széleskörű tudásával itéli meg a nemzet ezidőszerinti szerencsétlen sorsát, ifjúi reménységgel, a férfiú sziklaszilárd meggyőződésével és az általa átélt nagy idők tapasztalatai alapján Istenbe és a nemzetbe helyezett határtalan bizalommal látja a régi Nagy-Magyarország újjászületését. *(Általános éljenzés és helyeslés.)* Javaslom továbbá, méltóztassék elhatározni, hogy a fentebb említett megbecsülhetetlen szellemi kincsek biztosítására, valamint e nagy és értékes munka kész kiadásainak és munkadíjának fedezésére a Ház gróf Apponyi Albertnek és szeretett hitvesének a Képviselőház költségvetése 3. címének külön rovatán elszámolandó 250.000 pengőt állapít meg egy összegben; a jövő 1931/1932. költségvetési évtől kezdődőleg pedig gróf Apponyi Albertnek és hitvestársának gróf Apponyi Albert éltetőfogytáig mindkettőjük részére együttevén a teljes miniszterelnöki nyugdíjnak megfelelő évi munkadíjat folyósít, azután pedig hitvese részére ugyancsak éltetőfogytig ezen összeg felét állapítja meg munkadíj címén, mely összegek folyósítására teljes és korlátlan hatáskörrel a Képviselőház elnökének ad felhatalmazást. *(Éljenzés és helyeslés.)* Mindezt teszi a Képviselőház pártkülönség nélkül, teljes egyértelműséggel, abban a meggyőződésben, hogy a nemzet hálája és elismerése nagy fiával szemben az egész országban, sőt azon kívül is megértő helyesléssel találkozik. *(Úgy van! Úgy van! a Ház minden oldalán.)*²¹⁷

A képviselőházat 1931 júniusának első napjaiban feloszlatták és új választások megtartását írta ki Horthy Miklós kormányzó. Apponyi sem az öt méltató május 28-i, sem az azt követő utolsó tanácskozásokon nem vett részt, így az ülésteremben nem reagálhatott Almásy beszédére és az elfogadott határozatra.

Az Almásy által megszavaztatott pénzüsszegekről a nyilvánosság is értesült a lapok közvetítésével. Idézték is a házelnök szavait, amellyel felvezette javaslatát és így lett az állami apanázs elnevezése: „a nemzet hálája és elismerése”²¹⁸, avagy „nemzeti ajándék”²¹⁹.

A képviselőházzal párhuzamosan a felsőház is ülést tartott aznap és annak elnöke, Wlassics Gyula báró, aki a dualizmus korában vallás- és közoktatásügyi miniszterként kollégája volt Apponyinak, és bár egymással rivalizáló pártok tagjaiként tevékenykedtek, de jó viszonyt ápoltak egymással, Almásyhoz hasonlóan fontosnak tartotta, hogy

²¹⁷ Uo. 18.

²¹⁸ Apponyi Albert grófot ünnepelte ma a törvényhozás két háza. A képviselőház felkéri memoárjai megírására és ezért 250.000 pengőt és a miniszterelnöki nyugdíjnak megfelelő összeget utal ki neki munkadíj fejében – Bensőséges, lelkes ünnepség a két Házban. *8 Órai Újság*, 1931. május 29. 3.

²¹⁹ Apponyi Albert ünnepsége a képviselőházban. Nemzeti ajándékot szavaztak meg a nagy magyar államférfinak. *Győri Hírlap*, 1931. május 29. 1.

megemlékezzen az ünnepeltről.²²⁰ A hat évtizedes politikai pályát, az alkotmányosság állandó védelmét, illetve a békekonferencián és a revízió ügyében tett szolgálatait méltatta. „Szinte prófétai magasságokba emelkedő alakja ma már elválaszthatatlanul egybekapcsolódik a nemzet jobb jövőjébe vetett szent hitünkkel és reménységünkkel azoknál az egészen rendkívüli érdemeknél fogva, melyeket nemzeti szerencsétlenségünk bekövetkezése óta különböző nemzetközi fórumok előtt a magyar igazság fényes felkészültségű védelmezésével és fáradhatatlan hirdetésével szerzett. A magyar ügy képviselőjében eddig végzett, sokszor a külföld által is őszinte elismeréssel és csodálattal kísért munkája nagyban hozzájárult hazánk nemzetközi tekintélyének növeléséhez és méltán tarthat számat a nemzet igaz hálájára.”²²¹ Mondandója végezetül arra kérte a felsőház tagjait, hatalmazza fel, hogy nevükben elküldje Apponyinak a szerencsekívánataikat. Az erre vonatkozó felhatalmazást a felsőházi képviselők megadták.

Az országgyűlés két kamarájának üléseivel egy napon tartották meg a budapesti fővárosi törvényhatósági tanács közgyűlését is, ahol Ripka Ferenc főpolgármester tartott méltató felszólalást Apponyiról, akit tíz esztendővel korábban, a hetvenötödik születésnapja előtt, 1921-ben Budapest előjárósága a díszpolgárok sorába választott.²²²

Ripka rövid beszédében foglalta össze, hogy miben rejlett számára Apponyi nagysága. Mindig a „nemzeti ügy és a magyar haladás előharcosa volt”.²²³ Kitűnő szónokként tekintettek rá, mely képességét még ellenfelei is elismerték. Utalva a gróf hatvanhetes, majd negyvennyolcas ellenzéki múltjára, úgy fogalmazott, azért harcolt, hogy az országot ne rendeljék alá a birodalmi törekvéseknek. A Lex Apponyiról is említést tett: „A Szent Korona országainak területén a magyar hegemoniát akarta biztosítani és népiskolai törvényeinél határozottabb, nemzetibb lépést nem ismerünk közoktatásunk történetében.”²²⁴ Kifejtette, hogyan küzdött a nagyhatalmak miniszterelnökei előtt a védőbeszéd elmondásával a párizsi békekonferencián, illetve hogyan állt ki a nemzet igazáért a békediktátum elfogadását követő években. A fővárosi magisztrátus vezetője végül köszönetét fejezte ki az ünnepeltnek azért, hogy milyen sokat tett Budapest kulturális és szociális ügyei érdekében. Apponyi a képviselőházi üléshez hasonlóan e közgyűlésen sem volt jelen, mikor Ripka Ferenc szavai elhangzottak.

²²⁰ *Az 1927. január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója.* (A továbbiakban: FN, 1927) VI. köt. Budapest, Athenaeum, 1931. (1931. május 28. ülés) 131.

²²¹ Uo.

²²² Budapest székesfővárosi törvényhatósági bizottságának 1921. március 11-én (pénteken) délután 4 órakor tartott folytatólagos rendes közgyűlése. *Fővárosi Közlöny*, 1921. március 18. 435–436.

²²³ A törvényhatósági tanács ülései. 1931. június 2. *Fővárosi Közlöny*, 1931. június 2. 711.

²²⁴ Uo.

Az országgyűlés és a főváros üdvözlétéhez Horthy Miklós kormányzó²²⁵ és gróf Bethlen István miniszterelnök is csatlakozott. Bethlentől két üdvözlő távirat is érkezett. Az egyiket a kabinet elnökeként küldte, a másikat magánemberként, amit felesége, Bethlen Margit grófnő is aláírt.²²⁶

Az Országos Katolikus Szövetség kezdeményezésére május 29-én, a születésnapjára évfordulón gróf Zichy Gyula kalocsai érsek mondott szentmisét a Budavári Koronázó Főtemplomban. Az eseményt a *Budapesti* és a *Pesti Hírlap* hasábjain már napokkal előre beharangozták.²²⁷ Az érsek kíséretében jelentős egyházi méltóságok is részt vettek a ceremónián, amelyen megjelentek az ünnepelthez kötődő szervezetek, az Apponyi-kollégiumok, a Budapesti Poliklinikai Egyesület, az Országos Stefánia Szövetség képviselői, számtalan előkelő érdeklődővel.²²⁸ A Katolikus Egyházközségek Központi Tanácsa a Szent István Társulat székházának dísztermében tartotta aktuális ülését, amelyen az elnöklő Mészáros István érseki helytartó a megnyitó beszédében ejtett szót Apponyiról.²²⁹ A Budapesti Ügyvédi Kamara, melynek az ünnepelt eleve dísztagja volt, választmányi ülésen, a Szent István Akadémia osztályai együttes ünnepi ülésen méltatták a jubilánst,²³⁰ de a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (itt levelező tag volt²³¹), a Budapesti Áru- és Értéktőzsde,²³² a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének²³³ és a Kisfaludy Társaság²³⁴ gyűlésein szintén megemlékeztek a revízió elharcosáról. Az MTA június 22-én tartotta évadzáró ülését, Berzeviczy elnök itt elhangzott beszédében szólt Apponyi születésnapjáról.²³⁵

²²⁵ Horthy táviratilag elküldött üzenete így szólt: „A hazának tett ritka értékű szolgálatokban gazdag életének mai nevezetes mérföldkövének a legmelegebb szerencsekívánataimmal keresem fel. Az egész nemzet szeretetétől és nagyrabecsülésétől övezve, tartsa meg továbbra is a Mindenható jó egészségben és boldogságban. Horthy.” Az egész nemzet ünnepelte Apponyi Albert nyolcvanötödik születésnapját. A kormányzó, a magyar kormány és Bethlen István gróf miniszterelnök távirata Apponyihoz – Ünnepi mise – Ünneplés a külföldön. *Uj Barázda*, 1931. május 30. 3.

²²⁶ Apponyi Albert gróf ünneplése. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 30. 2.

²²⁷ (Hálaadó istentisztelet Apponyi Albert gróf nyolcvanötödik születésnapján.) *Budapesti Hírlap*, 1931. május 27. 11. – Hálaadó szentmise gróf Apponyi Albert nyolcvanötödik születésnapján. *Pesti Hírlap*, 1931. május 27. 11.

²²⁸ Apponyi Albert gróf ünneplése. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 30. 2.

²²⁹ A katolikus egyházközségek központi tanácsának ülése. Apponyi üdvözlése – Intellem a választókhöz. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 31. 8.

²³⁰ Gróf Apponyi Albert ünneplése. *Pesti Hírlap*, 1931. június 3. 7.

²³¹ A külföldi kölcsönök megrontják a kereskedelmi mérleget. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 29. 13.

²³² A tőzsde közgyűlése. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 31. 26.

²³³ A TÉBE ülése. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 30. 15.

²³⁴ Apponyi Albert gróf ünneplése a Kisfaludy-Társaságban. *Budapesti Hírlap*, 1931. június 4. 14.

²³⁵ Apponyi Albert ünneplése a Tudományos Akadémián. *Uj Barázda*, 1931. június 23. 6.

Az ország különböző régióiból, vármegyék és városok előjáróságai is elküldték üdvözlüket az ünnepnap alkalmából, Komárom és Esztergom egyesített vármegyék közgyűlése pedig úgy döntött, a vármegyeháza számára arcképet festet Apponyiról.²³⁶

Halmay Elemér újságíró-lapszerkesztő, mikor a gróf nyolcvanadik születésnapját ünnepelte a nemzet 1926-ban, kiadott egy kicsi opust *A nyolcvan éves Apponyi. Korszerű elmélkedés* címmel,²³⁷ melyhez Csernoch János esztergomi érsek, bíboros-herceg-prímás írt előszót. Öt évvel később fogta ennek szövegét, törölte belőle az időközben elhunyt főpap előszavát, a maga részét megváltoztatott címmel – hiszen Apponyi közben nyolcvanöt esztendőssé lett –, de változatlan szövegtartalommal, újra kiadta.²³⁸

Az 1922-ben megjelent Apponyi-memoárok kiadója is meglátta az üzleti lehetőséget a születésnapban és májustól június végéig kedvezményes áron – tizennégy pengő helyett hétért – kínálta a kötetet.²³⁹

A hetvenötödik születésnap ünnepségek három napig tartottak a fővárosban, a gróf minden nap több rendezvényen is megjelent, reprezentált, szónokolt, fogadta az általános hódolatot. Nyolcvanadik születésnapja előtt egy hónappal értesült a napilapokat olvasva arról, hogy a Nemzetgyűlés ismét ünnepeltetésben kívánja részesíteni. Apponyi az akkori házelnökhöz, Scitovszky Bélához intézett levélben kérte politikustársait, hogy tekintsenek el ettől és engedjék, hogy azt családi környezetébe visszavonulva nyugodt körülmények között tölthesse.²⁴⁰ Kérése meghallgatásra talált, 1926-ban az ország a távollétében emlékezett meg születésének jubileumi évfordulójáról, Apponyi pedig visszahúzódott a Vas vármegyei Gyöngyösapátiban (ma Szombathely része) fekvő kastélyába.

A nyolcvanötödik születésnap alkalmával nyilvánvaló volt, hogy a Népszövetségi Ligák Uniójának Budapesten megrendezésre kerülő közgyűlését nem kerülheti el és azzal is nyilván tisztában volt, hogy ott ünnepeltetésben lesz része.

Miután azonban az Unió ülésén elmondta beszédét, majd felköszöntötték, és eleget tett a vendégekkel szembeni protokolláris kötelezettségének – elvégre az általa elnökkölt

²³⁶ „Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék törvényhatósága tavaszi közgyűlésén elhatározta, hogy táviratban üdvözlí a nyolcvanöt éves Apponyi Albert grófot és megfesteti arcképét a vármegyeháza számára. Nagykőrös város Apponyi Albert grófot, a város díszpolgárát, 85. születésnapja alkalmával táviratban üdvözölte. A város elhatározta, hogy a jászberényi országos Apponyi ünnepségen Dezső Kázmér polgármester vezetése mellett küldöttségileg vesz részt. Sátoraljaújhely rendkívüli közgyűlésén Emödy László ny. törvényszéki tanácselnök beszéde után üdvözlő táviratot küldtek Apponyi Albertnek, a város díszpolgárának.” Apponyi Albert gróf ünneplése. A megyék és városok üdvözlője. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 30. 2.

²³⁷ HALMAY Elemér: *A nyolcvan éves Apponyi. Korszerű elmélkedés*. Budapest, Kelet Népe, 1926.

²³⁸ Uő: *A nyolcvanöt éves Apponyi*. Budapest, Revízió – Kelet Népe, 1931.

²³⁹ Gróf Apponyi Albert: Emlékirataim. *Budapesti Hírlap*, 1931. május 30. 10.

²⁴⁰ Apponyi Albert levele a képviselőház elnökéhez, 1926. április 24. OSZKK, Levelestár. s. p.

Magyar Külügyi Társaság volt a házigazdája e nemzetközi eseménynek –, május 28-án autóbába ült a feleségével és elutaztak, az öt esztendővel korábbihoz hasonlóan a gyöngyösapáti kastélyba vonultak vissza, Győr érintésével, ahol egy újságíró felismerte és megszólította, de Apponyi elhárította az interjút.²⁴¹

Ez a visszahúzódas nem jelentett teljes elzárkózást és azt, hogy csak családi körben töltötte születésnapját, ugyanis két illusztris vendég egészítette ki az Apponyi familia alkotta társaságot. „Szombathelyről jelentik: Apponyi Albert gróf 85. születésnapján a gyöngyösapáti kastély kápolnájában Mikes János gróf megyéspüspök szentmisét mondott és megáldotta az ősz államférfit. Apponyi gróf a legszűkebb családi körben ünnepelte meg a nevezetes évfordulót, az ebéden Mikes János gróf és Szterényi József báró vett részt.”²⁴² Mikes János volt ekkoriban a szombathelyi római katolikus egyházmegye püspöke, aki már a nyolcvanadik születésnapon is celebrált misét Gyöngyösapátiban Apponyinak, nem melleleg legitimista politikusnak számított. Szterényi József báró,²⁴³ aki a dualizmus korában az ünnepelttel együtt tevékenykedett miniszterként a harmadik Wekerle-kormányban, az Országos Stefánia Szövetség irányításában Apponyi jobbkezeként vette ki a részét, illetve hozzá hasonlóan nemzetközi fórumokon képviselte a kormányt a Horthy-korban. Együtt voltak delegátusok a Nemzetek Szövetségénél, vagyis azonosnak volt tekinthető az érdeklődési körük. E két bizalmas alak nyert betekintést a családi légkörben tartott ünnepi ebédre.

Természetesen a napisajtó útján a vidéki kastélyból is nyomon lehetett követni a május 29-i megemlékezésekről szóló híreket. Érkezett a gróf nevére számtalan gratulálólevél, így tollat ragadott és nyílt levelet tett közzé több hírlapban, amelyben köszönetet mondott mindenkinek, aki valamely formában megemlékezett a születésnapjáról.

„Nyolcvanötödik születésnapom alkalmával sok százával kerestek fel üdvözlötükkel törvényhatóságok, városok, községek, egyházi és világi testületek, egyesek a magyar társadalom minden elágazásából, ismerősök, ismeretlenek egyaránt, elannyira, hogy mindezekre külön-külön felelnem anyagi lehetetlenség. Fogadják tehát mindnyájan, akik rólam megemlékezni szívesek voltak, ezen az úton mélységes hálámnak nyilvánítását s legyenek meggyőződve, hogy nincs az a megemlékezés, amelyet nagyra ne becsülnék, melyért igaz és meleg hálát ne éreznék.”²⁴⁴

²⁴¹ Apponyi feleségével autóúton tölti nyolcvanötödik születésnapját. Az ősz államférfi kitért az ünneplés elől. *8 Órai Ujság*, 1931. május 29. 1.

²⁴² (Apponyi születésnapjának családi megünneplése Gyöngyösapátin.) *Budapesti Hírlap*, 1931. május 31. 16.

²⁴³ Szterényi maga is írt méltató cikket a jubiláris születésnap alkalmából. Báró SZTERÉNYI József: A nyolcvanöt éves Apponyi. *Pesti Hírlap*, 1931. május 29. 1.

²⁴⁴ Gróf Apponyi Albert ünneplése. *Pesti Hírlap*, 1931. június 3. 7. – Apponyi Albert gróf köszönete a magyar társadalomhoz. *Uj Barázda*, 1931. június 3. 4.

Néhány nappal május 29. után megszűnt a nyilvánosságtól való elzárkózás és a gróf fogadta a *Pesti Hírlap* riporterét a gyöngyösapáti kastélyban, akivel a jubileumról is elbeszélgetett. „Igazi benső örömmel mutatja meg egy skatulyában gondosan összegyűjtött gratulációs leveleket és sürgönyöket. A magyar városok, törvényhatóságok, vezető államférfiak, a Szent Atya, Briand, Curtius levelei és táviratai vannak egymás mellett. – Most ezekre kell válaszolnom. A külföldi üdvözlésekre külön-külön válaszolok, mert odakünn nem figyelhetik lapjainkat, amelyekben együttesen mondok köszönetet a sok kedves megemlékezésért.”²⁴⁵

²⁴⁵ V. K.: Gróf Apponyi Albert a politika időszerű kérdéseiről. *Pesti Hírlap*, 1931. június 4. 3.

A JÁSZBERÉNYI ARANYMANDÁTUM

Ha valaki, vagy valamely szervezet úgy érezte, hogy elkésett/lemaradt a születésnapjára ünneplés bármilyen módon való megnyilvánulásáról, az csatlakozhatott a Jászberényben tervezett június végi Apponyi-ünnephez. Így tett Kecskemét város előljárósága: „[...] törvényhatósági bizottságának szombaton délutáni közgyűlésén Fáy István főispán nagy beszédben méltatta, gróf Apponyi Albert születésének nyolcvanötödik évfordulóját és államférfiúi nagyságát. A közgyűlés tagjai helyükről felemelkedve éltették Apponyi Albert grófot és elhatározták, hogy a jászberényi ünnepségen Kecskemét város közönségét küldöttség képviseli.”²⁴⁶ Nagykőrös magisztrátusa ugyancsak elhatározta, hogy delegációt meneszt a jászok központjába a nevezetes eseményre.

Mit takart a jászberényi ünnepség?

Magyarországon 1931. június 28–30-án képviselőházi választásokat tartottak. Apponyi pártönkívüli – ma úgy mondanánk: független – jelöltként a Jászberény városát magába foglaló választókerületben mérettette meg magát. Nem első alkalommal tette ezt. Már az 1881-es országgyűlési választások óta volt e város országgyűlési képviselője, vagyis ötven éve birtokolta az itteni mandátumot, amelyet tizenkét egymást követő választás alkalmával szerzett meg újra és újra és most a tizenharmadik választásra készült. Ezt az ötvenesztendő lineáris folyamatot csak az 1918 novemberétől 1920 januárjáig tartó parlament nélküli, viharos őszi- és téli forradalmi, kommunista diktatúra, ellenforradalmi időszak szakította meg. E megszakadás azonban egyáltalán nem feszélyezte az Apponyi-kultusz jászberényi építőmestereit abban, hogy az emiatt ténylegesen csak negyvennyolc esztendőnyi képviselőiséget ötvennek számolják.

Amint a házasságok esetében az ötvenedik évfordulót aranylakodalomnak szokás nevezni, úgy emlegették Apponyi fél évszázados jászberényi képviselőiségével kapcsolatban, hogy ez a gróf aranymandátuma. E jeles alkalomnak megfelelő módon készültek a jászok arra, hogy ünnepeltetésben részesítsék régi-új képviselőjüket, akit a Horthy-kori nemzetgyűlési, majd képviselőházi választások során – összefüggésben országos kultuszával – mindig kihívó nélkül választottak képviselőnek. Így történt ez 1931-ben is.²⁴⁷ A városban már az 1890-es években kibontakozott Apponyi lokális

²⁴⁶ Gróf Apponyi Albert ünneplése Kecskemét város közgyűlésén. *Pesti Hírlap*, 1931. június 28. 10.

²⁴⁷ Egyhangulag megválasztott képviselők. *Pesti Hírlap*, 1931. június 21. 3.

kultusza, ami 1920 után még inkább felerősödött, és az évtizedek folyamán berögzült „forgatókönyv” szerint zajlottak megnyilvánulásai.²⁴⁸

A sajtó már napokkal a május 29-i születésnap előtt bejelentette, hogy Jászberényben készülnek erre a jeles ünnepre, amelynek pontosan június 29-én lesz a fél évszázados jubileuma,²⁴⁹ majd néhány nappal az esemény előtt újra megreklámozták.²⁵⁰

Az *Uj Barázda* című kisgazdapárti napilap így számolt be az eseményről: „Lélek-emelő ünnepség keretében adta át Apponyi Albertnek Jászberény város közönsége az aranymandátumát. Apponyi Albert gróf vasárnap érkezett Hatvanba, ahol ugyancsak ünnepélyes fogadtatásban részesítették. A hatvani pályaudvaron 120 tagú küldöttség járult a nemes gróf elé, majd Jászberénybe érve, Apponyi Albert grófot négy fehér ló által vont díszkocsi vitte be a városba diadalkapun át. Az ünnepélyt szentmise vezette be, ezután a város előkelőségei, a magyar politikai élet vezető egyéniségei az Apponyi-téren felállított hatalmas díszsátor elé vonultak és itt adták át az ünnepeltnek az aranymandátumot. A kormány képviselőjében Klebelsberg Kunó gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter jelent meg, ott volt továbbá Almásy László, a képviselőház elnöke, Ernst Sándor népjóléti miniszter és az ismert politikai pártok vezetői. A *Hiszekegy* elénekzése után a város nevében Koncsek Béla közjegyző nyújtotta át az aranymandátumot, majd Almásy László gyönyörű beszéde után a kultuszminiszter üdvözölte Apponyit, aki többek között a következőket mondta: Az isteni gondviselés jelét látjuk abban, hogy Apponyi Albert gróf az ország legnehezebb idejében képviselhette a magyarságot Genfben. Nagy lelkesedés közepette emelkedett szólásra Apponyi Albert gróf, akinek beszédét többször szakította meg az éljenzés. Megemlékezett beszédében arról a napról, amikor Jászberény választópolgárainak bizalma először juttatta őt a mandátumhoz, visszapillantást vetett ötven esztendő történetére, végül beszédét a következő szavakkal zárta be: – Az emberiség haladásának keretein belül akarunk mi is érvényesülni, mert Magyarországnak sem kívánunk mást, mint azt, ami minden nemzet közös létérdeke: az Igazságot. Az Apponyi ünnepséget a Lehel-szálló nagytermében 400 terítékes ebéddel zárták be, amelyen számos felköszöntő hangzott el.”²⁵¹

²⁴⁸ ANKA László: „Vihar tépte büszke tölgyünk.” Gróf Apponyi Albert jászberényi kultusza a kezdetektől napjainkig. In: *VERITAS Évkönyv 2014*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet, 2015. 99–124.

²⁴⁹ Gróf Apponyi Albert ötven esztendeje képviseli Jászberényt. Országos ünnepségre készül választókerülete. A parlamentarizmus történetében páratlan ez a választói kitartás. Eddig 12 cikluson át képviselte Apponyi Albert Jászberényt. *Pesti Hírlap*, 1931. május 24. 39.

²⁵⁰ Jászberény Apponyi ünnepe. *Pesti Hírlap*, 1931. június 26. 7.

²⁵¹ Fényes ünnepségek között nyújtották át Apponyi Albertnek Jászberény aranymandátumát. Klebelsberg Kunó gróf képviselte a kormányt a lélekemelő ünnepségen. *Uj Barázda*, 1931. június 30. 4–5.

Apponyi kultuszának jászberényi szelete nem volt városi belügy, átlépett lokális keretein, stabil részét képezte az össznemzeti kultusznak. Eleve bevonásra került előzetes helyszínként Hatvan városa, melynek vasútállomására előresietett a jászok százhusz tagú delegációja, hogy ott üdvözlőljék Apponyit, valamint a Hatvan és Jászberény közötti vasútállomásokon mindenhol köszöntötték a helyiek az érkezőt. Láthattuk az előbbi idézetből, hogy országos közjogi méltóságok is megjelentek az eseményen, „azonkívül képviselőket küldtek a különböző pártok, testületek, valamint a jázság városai és falvai is”.²⁵² Az eseményről közvetített az országos sajtó, de megjelentek rajta mások mellett külföldről érkezett vendégek és újságírók, úgyhogy Apponyi a jászok előtt is tanúbizonyságát adta széles körű idegennyelv-ismeretének. „Gróf Apponyi Albert második fölszólalásában német nyelven üdvözölte Bolz német tartománygyűlési képviselőt, Würtemberg tartomány volt elnökét, majd francia nyelven a francia sajtó jelenlévő képviselőit, angol nyelven pedig az interparlamentáris unió ír csoportjának kiküldöttéit köszöntötte. A külföldi vendégek nevében Bolz württembergi tartománygyűlési képviselő köszönte meg az üdvözlést.”²⁵³

Az Apponyi-ünnep fényét emelte, hogy Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter már úgy ment el a városba, hogy körrendeletet adott ki a közigazgatási bizottságoknak, tankerületi főigazgatóságoknak és a királyi tanfelügyelőknek a madarak és fák napjáról, melyet évtizedekkel korábban, még Apponyi mint kultuszminiszter vezetett be hivatalosan.²⁵⁴ Klebelsberg a rendeletében e napot összefüggésbe hozta a fél évszázados jászberényi mandátummal: „a világszerte tisztelt nagy államférfiu, minden magyar ember élő büszkesége, június 29-ik napján ünnepli meg azt az évfordulót, amikor Jászberény városa ötven évvel ezelőtt tette le kezébe a kerület képviselőt a magyar országgyűlés képviselőházában. [...] Ugy vélem, hogy e jubileum alkalmából a nagy férfiú felé sugárzó tiszteletnek egyik legméltóbb, személyének emelkedettségéhez legillőbb megnyilvánulása az lesz, ha újra teljes érvényt igyekszem szerezni annak a fenkölt szellemből fakadó rendelkezésének, amellyel a magyar erdők-mezők dalos madarainak és a fáknak megvédelmezését kívánta elérni akkor, amikor a fogékony gyermeklelket a madarak és fák szeretete felé igyekezett gyöngéden hajlítani. A miniszter ezért az Apponyi-féle rendeletet a polgári és középiskolákra is kiterjesztette.» Minden elemi népiskolában, a polgári iskolákban, illetve középiskolákban külön napot kell szentelni a madaraknak és a fáknak.”²⁵⁵ – írta a *Pesti Hírlap* publicistája.

²⁵² Jászberény választói aranymandátumot nyújtottak át gróf Apponyi Albertnek. *Pesti Hírlap*, 1931. június 30. 8.

²⁵³ Uo.

²⁵⁴ A madarak és fák napjának huszonötödik évfordulója. *Néptanítók Lapja*, 1931. május 16. 41.

²⁵⁵ Klebelsberg kultuszminiszter rendelete a madarak és fák napjáról. *Pesti Hírlap*, 1931. június 27. 9.

Az aranymandátum nemcsak a nevében volt arany, hanem a valóságban is. Jászberény magisztrátusa ugyanis úgy döntött, hogy Apponyi és a város fél évszázados „frigvét” valóban bearanyozza és aranyból készült lemezekre vésette képviselőjéhez való ragaszkodásának szövegét, melyet egy díszdobozba helyezve Koncsek Béla közjegyző a város főterén – az Apponyi téren – ünnepélyes tömegrendezvény részeként nyújtott át a képviselőnek. A neves eseményről a korabeli televízió némafilmes felvételt is készített, amely a Nemzeti Filmintézet Filmarchívumában megtekinthető.²⁵⁶

Az aranymandátum három lemezlappból állt, a borító külsejére nemesfémről elkészítették a gróf és a város címerének domborműves ábrázolását, alatta arany babérkoszorúval övezve feltüntették a jubileumi évszámokat: 1881–1931, mindezt domborműves bordűr keretezte, a második lemez belső felén pedig felirat hirdette csupa nagybetűvel a hűségnyilatkozatot:

„GRÓF APPONYI ALBERTHEZ ORSZ. KÉPVISELŐJÉHEZ 50 ÉVI TÁNTORÍTHATATLAN HŰSÉGÉNEK ÉS RAGASZKODÁSÁNAK EMLÉKEÜL
1931. JUNIUS 29. JÁSZBERÉNY VÁROS KÖZÖNSÉGE”

A felirat alatt látható a város pecsétje és dr. Friedvalszky Ferenc polgármester aláírása. Az aranymandátum napjainkban a Magyar Nemzeti Múzeumban tekinthető meg.²⁵⁷

Apponyi halála után néhány hónappal Klotild grófnő, a képviselőház elnökének kérésére, férje hagyatékának egy részét átadta az Országgyűlési Múzeumnak, hogy ott állítsanak a relikviákból Apponyinak emléket. A Múzeum leltározó munkatársai a fenti leíráson túl a következő információkat jegyezték fel az aranymandátumról: „Könyvalakban 20x15 cm. nagyságu 3 drb. aranylap összefoglalva. (...) Klein m. aranykoszorús mester műve. 807. gr., barna antilopbőr tokban.”²⁵⁸

²⁵⁶ Apponyi Albert aranymandátuma. *Magyar Híradó*, 384. szám. Nemzeti Filmintézet, Filmarchívum. <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=9660> (2022. június 15.)

²⁵⁷ *Apponyi Albert aranymandátuma*. Magyar Nemzeti Múzeum, Ö.1961.2089.

²⁵⁸ MNL OL, K 2, Országgyűlési Levéltár, 5540–11780. 8177. leltári szám.

APPONYI HALÁLA ÉS TEMETÉSE

Apponyi a magyar országgyűlés és a nemzetközi élet aktív alakja volt 1932 és 1933 fordulóján is, egyáltalán senki nem számított arra, hogy Magyarország/Közép-Európa nagy öregemberének már csak hetei vannak hátra az árnyékvilágban. Az országgyűlés képviselőháza még 1933. január 25-én hozott határozataiban is a közjogi és a külügyi bizottságok tagjának újraválasztotta az idős grófot,²⁵⁹ a szegedi egyetem bölcsészka pedig január 26-i tanácsülésén döntött úgy, hogy élve javaslattételi jogukkal, Apponyit ajánlják 1933-ban a Nobel-békedíjra,²⁶⁰ aki ezekben a napokban éppen Svájcba készült, hogy részt vegyen a Nemzetek Szövetsége aktuális közgyűlésén, illetve az ezzel párhuzamosan zajló leszerelési konferencián.

Már betegen érkezett az alpesi országba, a hosszú, hideg, téli vonatút során megfázott és tüdőgyulladást kapott. Genfben „az orvosok megállapították, hogy Apponyi Albertnek influenzája van, amely tüdőgyulladással komplikálódott”.²⁶¹ A befutó hírek nyomán a napilapok címlapon foglalkoztak egészségügyi helyzetével: *Apponyi Albert gróf Genfben súlyosan megbetegedett*,²⁶² *Apponyi válságórái*,²⁶³ *Apponyi harca a halállal*,²⁶⁴ *Apponyi Albert állapota változatlanul igen súlyos*,²⁶⁵ *Változatlanul súlyos Apponyi Albert gróf állapota*,²⁶⁶ *Apponyi gróf állapota súlyosbodott*.²⁶⁷

Amikor híre kelt, hogy helyzete egyre rosszabb, izzani kezdtek a távíró- és telefonvonalak, mindenki felkészült a legrosszabbra. A nemzetközi diplomácia szereplői és a gróf magyar hívei is jelezték, hogy lélekben ott állnak betegágya mellett.

A befutó üzenetek közül a legfontosabb a pápától és Ottó királyfítól érkezett. A Szentatya Pacelli bíboros-államtitkáron keresztül üzent. „Öszentsége atyai jókívánságoktól eltelve az égi kegyelem és malaszt bőséges zálogaként tiszta szívből

²⁵⁹ KN, 1931. XIII. köt. (1933. január 25. ülés) 14.

²⁶⁰ *Szegedi egyetemi jegyzőkönyvek, 1909–1980. Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Bölcsész- és Történelemtudományi kar ülései*. 1933. január 26. V. rendes ülés. 140–141.

²⁶¹ Apponyi Albert haldoklik. Genfben, ahová a Népszövetség ülésére utazott, szövődmenyes influenzában betegedett meg a nagy államférfi. *Eger*, 1933. február 7. 1.

²⁶² Apponyi Albert gróf Genfben súlyosan megbetegedett. *Magyarság*, 1933. február 7. 1.

²⁶³ Apponyi válságórái. *Budapesti Hírlap*, 1933. február 7. 1.

²⁶⁴ Apponyi harca a halállal. *Pesti Napló*, 1933. február 7. 1.

²⁶⁵ Apponyi Albert állapota változatlanul igen súlyos. *Eger*, 1933. február 8. 1.

²⁶⁶ Változatlanul súlyos Apponyi Albert gróf állapota. *Pécsi Napló*, 1933. február 7. 3.

²⁶⁷ Apponyi gróf állapota súlyosbodott. Apponyi Albert gróf tüdőgyulladásban megbetegedett. *Székesfehérvári Friss Újság*, 1933. február 7. 1.

apostoli áldását küldi Nagyméltóságodnak.”²⁶⁸ Habsburg Ottó távirata ezzel egy időben érkezett a genfi szállodába: „A királynéval együtt aggódva híreket kérek. Istenhez fohászkodunk drága betegünk felépüléséért.”²⁶⁹

Február 7-én, kedden délután érte a halál. Ennek híre azonnal elterjedt Magyarországon és Európában egyaránt. Az elhunyt ágya mellett tartózkodó családtagok irányába megindult a részvétáltáviratok áradata, de nemcsak feléjük, hanem osztrák politikusok írtak Gömbös miniszterelnöknek és Horthy kormányzónak is.²⁷⁰

A magyar földön gyorsan elterjedő hír hatására vármegyék, városok közgyűlései, községek képviselő-testületei tartottak gyászülést, fekete zászlókba borult a főváros és Jászberény, országszerte megkondultak a harangok, a napilapok gyászkeretes írsaikkal a címlapon emlékeztek meg az elhunytól és vázolták fel életútját.

Február 8-án délelőtt balzsamozták be a gróf holttestét, majd délután a genfi Szent József-plébániatemplomban helyezték ravatalra, hogy a nemzetközi diplomáciai élet városban tartózkodó képviselői eléje járulhassanak a népszövetségi közgyűlés üléseinek szünetében. Itt a magyar legitimisták királyjelöltje, Habsburg Ottó herceg is megjelent, hogy lerója kegyeletét, majd felkereste szállásukon a gyászoló családtagokat.²⁷¹

A magyar politika fogaskerekei a halálhír hallatán azonnal működésbe léptek. Február 7-én délután a képviselőház az aktuális ülésére készült, de ez alig három percre tartott, mert a házelnök, Almásy László miután megnyitotta, bejelentette a tragikus hírt, javaslatot tett arra, hogy emiatt az ülést ne folytassák, illetve a másnap délutáni ülést teljes mértékben szenteljék az elhunyt emlékének, egyéb témákat ne vegyenek napirendre és ne tárgyaljanak meg. Felvetése találkozott a képviselők helyeslésével, így Almásy az ülést bezárta.²⁷²

Másnap a képviselőház tagjai gyászülésre gyűltek össze. A kabinet és a pártok vezetői előre egyeztettek egymással, hogy milyen formában tartják meg a megemlékezést. Ennek értelmében elsőként a házelnök kapott szót, akit Gömbös Gyula miniszterelnök követett a kormány és a kormánypárt nevében. Utána Zichy János gróf szólalt fel a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt képviselőjeként. E párt hordozta akkoriban a parlamentben a legitimizmus zászlaját, ennek soraiban foglaltak helyet Apponyi eszmetársai, bár az elhunyt soha nem lépett be a pártba. Zichy után Eckhardt Tibor emelkedett szólásra „az ellenzék összes pártjai nevében és megbízásából”.²⁷³

²⁶⁸ Gróf Apponyi Albert kedden délután négy óra husz perckor Genfben meghalt. *Pesti Hírlap*, 1933. február 8. 2.

²⁶⁹ Uo.

²⁷⁰ Bécs részvéte. *Magyarság*, 1933. február 8. 3.

²⁷¹ Ottó királyfi Apponyi ravatalánál. *Uj Barázda*, 1933. február 12. 2.

²⁷² KN, 1931. XIII. köt. (1933. február 7. ülés) 18.

²⁷³ Uo. 129.

Amikor Almásy László házelnök a beszédébe belekezdett, az országgyűlési képviselők mind felálltak és állva hallgatták végig Apponyinak emléket állító szavait. Erről a *Pesti Hírlap* másnapi száma egy fényképet is közölt, amelyen az látható, hogy mindenki állt, miközben Almásy az elnöki pulpituson ülve olvasta fel beszédét.²⁷⁴ A gyászba öltözött képviselőkön túl az ülésterem karzatai is fekete ruhát viselő hallgatósággal teltek meg, akik szintén állva hallgatták az elnököt.²⁷⁵ Február 13-án került sor a felsőház ülésére, ahol Wlassics Gyula házelnök emlékezett meg Apponyiról, majd Glattfelder Gyula csanádi püspök emelkedett szólásra, hogy búcsút vegyen a nemzet apostolától.²⁷⁶

Az országgyűlés kamaráinak elnökei a szónokra, az erkölcsös politikusra, a védőbeszédre helyezték a hangsúlyt, a többi felszólaló a saját szubjektív nézőpontjából közelített Apponyihoz. Gömbös miniszterelnök – bár szavak szintjén megadott minden tiszteletet az elhunynak és elismerő jelzőkkel méltatta – nagyon visszafogottan, röviden beszélt, amelyben nyilvánvaló módon közrejátszott az, hogy világnézetileg igen távol állt Apponyitól, aki a belpolitika mindennapjaiban az egykori fajvédő által vezetett kabinet ellenzékének számított. Az arisztokrata és katolikus Zichy Apponyi e vonásait emelte ki, Glattfelder püspök pedig papos kegyelettel búcsúztatta. Eckhardt Tibor azt hangsúlyozta, hogy Apponyi pártok feletti erkölcsi nagyságnak számított. Az erkölcsi, szellemi nagyságot, a példamutató életvitelt, a küzdelmet a revízióért mindenki felelemlegette.

Gömbös miniszterelnök a képviselőházat arról tájékoztatta, „[...] a királyi kormány gróf Apponyi Albertet a nemzet halottjának deklarálja és a temetés szempontjából szükséges intézkedéseket a családdal egyetértésben megtette”.²⁷⁷ Ennek jegyében a kormányfő a miniszterelnökség államtitkárát, Bárczy Istvánt bízta meg a temetés megszervezésével, aki nyomban munkához is látott, hogy a korszak Magyarországnak legpompásabb temetése kerüljön lebonyolításra. Értekezletet hívott egybe, melyen felmerült, hogy a grófot a Klebelsberg-féle, újnak számító Pantheonba temessék, ahová addig csak Vass József, volt népjóléti minisztert helyezték végső nyugalomra. Ezt a megbeszélésre meghívott legitimisták – Zichy Jenő, Csekonics Iván, Sigray Antal grófok és Pallavicini György örgróf – elvetették. „A Klebesberg Pantheon több ok miatt nem alkalmas: majdnem hasonló egy bank safe-jéhez, külön helyet kellene faragni a

²⁷⁴ A HÁZ SZERDAI GYÁSZÜLÉSÉRŐL: Almásy László elnök a képviselőház nevében búcsúztatja gróf Apponyi Albertet. *Pesti Hírlap*, 1933. február 9. 4.

²⁷⁵ Ünnepestes gyászülés a képviselőházban. *Uj Barázda*, 1933. február 12. 1.

²⁷⁶ *Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés felsőházának naplója*. II. köt. Budapest, Athenaeum, 1935. (1933. február 13. ülés) 116–117.

²⁷⁷ KN, 1931. XIII. köt. (1933. február 8. ülés) 128.

betonba, nem közelíthető meg, eddig csak Vass József nyugszik ott.”²⁷⁸ – Hangzottak el érveik.

A legitimisták véleménye szerint a Koronázó Főtemplomban kell végső nyugalomra helyezni, mert az volt a plébániája, és a Werbőczy utcai otthona is közel fekszik hozzá. Bárczy államtitkár ezt az érvelést elfogadta. Nyilván a habsburgiánus főurak nyomására a feljegyzés így zárult: „Ha Otto királyfi képviselőt küld, hely megfelelően rezerválva.”²⁷⁹ Bár csak a fentebb jelzett érvek kerültek a jegyzőkönyvbe, ezen túl feltehetően azért is szólaltak fel a mai Mátyás-templom mellett, mert legitimista nézőpontból különleges szakrális helynek számított, hiszen 1867-ben és 1916-ban ez volt a királykoronázások helyszíne, de a templom az Apponyi-kultusznak is állandó, szimbolikus tere volt, 1921-től kezdve minden évben ide szervezték tisztelői a gróf születésnapjára időzített istentiszteleteket.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a temetés kitűzött napjára, február 14-ére az oktatási rendszer teljes egészére érvényes tanítási szünetet rendelt el.

Február 10-én tették vonatra Apponyi koporsóját Svájcban, amely másnap késő este érkezett meg a budapesti Keleti pályaudvarra, miközben megállt Hegyeshalomnál, majd több város vasútállomásán, hogy a helybeliek tiszteleguessenek a nemzet apostola előtt. A Keleti pályaudvaron tömegek várták élükön a kormányzóval, a főpolgármesterrel és katolikus főpapokkal. A koporsót gyászmenet kísérte az Országházhoz, ahol újra felravatalozták és a következő két napon lehetőség nyílt arra, hogy bárki lerója előtte tiszteletét.

Több százezren tettek így. A *Magyarság* című napilap tájékoztatása szerint több mint félmillió ember haladt el vasárnap és hétfőn, február 12-én és 13-án a ravatal előtt, az országgyűlés épületének nyitvatartását is meg kellett hosszabbítani.²⁸⁰ E két nap folyamán a magyar állami és katolikus egyházi főméltóságok, a Budapestre akkreditált külföldi diplomaták, a detronizált dinasztia távollévő tagjainak képviselői, az Apponyihoz kötődő egyesületek és politikai szervezetek küldöttségei sorra felvonultak fejet hajtani, imádkozni.

Az ide zarándokló tömeg méretére jellemző, hogy a rendőrségnek kordont kellett alkotnia és a temetés napjára nagyon részletesen kidolgozott forgatókönyvet készítettek, hogy a Kossuth teret és a temetési menet útvonalát az Országháztól a Koronázó Főtemplomig biztosítsák; a rendet, a közlekedést, a meghívott reprezentánsok érkezését, távozását, autómobiljaik parkolását kézben tudják tartani. A fővárosi főkapitány egy sereg intézkedést léptetett életbe február 14-ére.

²⁷⁸ Bárczy István államtitkárt bízta meg a kormány a temetés rendezésével, dátum és aláírás nélküli feljegyzés. MNL OL, K 107, Külügyminisztérium, 3. cs. 5/12. t. Apponyi Albert gróf halála. 220.

²⁷⁹ Uo.

²⁸⁰ Több mint félmillió ember zarándokolt Apponyi Albert ravatalához. *Magyarság*, 1933. február 14. 5.

A felravatalozás napjaiban a fővárosban és vidéki egyházi központokban is gyászmiséket tartottak az elhunyt lelki üdvéért.

A temetés napján, a Kossuth téren összegyűlt sokasághoz Gömbös Gyula miniszterelnök intézett beszédet, majd kihozták és hintóra rakták Apponyi koporsóját. Meghatározott rend szerint vonult a gyászmenet a Lánchídon keresztül Budára és a Clark Ádám téren felkanyarodott a Várhegy keleti lejtőjén, hogy a Dísz téri kapun lépjen be Buda várába és vonuljon el a Koronázó Főtemplomig. Közjogi méltóságok, Budapestre akkreditált diplomata, idegen országok államfőinek képviselői, katolikus főpapok, különböző társadalmi szervezetek, iskolák növendékei, egyetemi hallgatók tömege, a hadsereg tisztikara mind megjelentek az Országház előtt és elkísérték a gyászhintót, a koszorúkat szállító kocsikat, a gyászoló családot Apponyi utolsó útjára. Menetüket díszruhákkal, díszsisakos lovasrendőrszakasz vezette fel és zárta a végét.²⁸¹ Az esemény egyszerre volt igen reprezentatív, barokkos pompával megkomponálva, amely tökéletesen kifejezte, milyen veszteség éri a nemzetet, milyen szimbolikus alak hagyja itt az árnyékvilágot és egyszerre szolgált látványossággként a vidékről érkező, kíváncsi tömegeknek.

A temetési szertartásról a korabeli televízió felvételt készített.²⁸² A rádió is adott le műsort a nemzet ügyvédjéről, amelynek anyagából kiadvány is készült, amit olcsó áron próbáltak terjeszteni.²⁸³ A vidéki városok napilapjait is élénken foglalkoztatta a halál és a temetés témája, részletesen tudósították is olvasóikat az ezekkel kapcsolatos aktuális fejleményekről.²⁸⁴

²⁸¹ Eltemette a magyar nemzet Apponyi Albert grófot. *Budapesti Hírlap*, 1933. február 15. 1–2. – A temetés végleges rendje. *Pesti Hírlap*, 1933. február 14. 3. – Apponyi Albert gróf temetése. *Uj Barázda*, 1933. február 19. 1.

²⁸² Gróf Apponyi Albert temetése. *Magyar Világhíradó*, 469. 1933. február. Nemzeti Filmintézet, Filmarchívum. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=495> (letöltés: 2022. december 13.)

²⁸³ Apponyi emlékének. *Eger*, 1933. február 26. 4.

²⁸⁴ A teljesség igénye nélkül ceglédi, egri, székesfehérvári, váci lokális újságok idevonatkozó cikkeire hivatkozva Gróf Apponyi. *Ceglédi Közlöny*, 1933. február 12. 1. – Magyarország nagy halottja. Uo. 1933. február 19. 4. – Apponyi Albert haldoklik. *Eger*, 1933. február 7. 1. – Kedden délután 4 óra 20 perckor meghalt Apponyi Albert. A nemzet halottjának tekinti a nagy államférfit. Uo. 1933. február 9. 1–2. – Százezrek zárandokoltak eddig Apponyi Albert ravatalához. Uo. 1933. február 14. 1. – Az egész nemzet részvéte kísérte utolsó útjára Apponyi Albertet. Kossuth Lajos temetése óta nem látott a főváros olyan gyászoló tömeget, mint ma. Uo. 1933. február 15. 1. – Apponyi Albert gróf kedden délután Genfben meghalt. Uo. 1933. február 8. 1–2. – Impozáns gyászülésen hódolt a képviselőház Apponyi Albert gróf emlékének. Uo. 1933. február 9. 1–2. – Világraszóló gyászpompa mellett temették el Apponyi Albert grófot. Uo. 1933. február 15. 1. – Váratlanul súlyos és aggasztó Apponyi gróf állapota. *Székesfehérvári Friss Újság*, 1933. február 8. 1. – Apponyi Albert gróf. A kormány a nemzet halottjának tekinti és kedden temetik Budapesten. Uo. 1933. február 9. 1. – A főispán a város közgyűlésén elparentálta Apponyi Albert grófot, Székesfehérvár díszpolgárát. Uo. 1933. február 9. 1. – Apponyit felravatalozták Genfben. Uo. 1933. február 10. 1. – Székesfehérvár és Fejér vármegye

Még el sem temették, amikor fölröppent a sajtóban a hír,²⁸⁵ hogy úgynevezett emlék-, vagy érdemtörvényben állítanak Apponyinak emléket. A hír azonban csak napihír maradt, ugyanúgy mint 1931-ben, a törvényalkotás elmaradt, ilyen törvény-tervezet nem készült és nem került benyújtásra az országgyűlés elé.

Az egyes hitfelekezetek mind felsorakoztak a nemzeti gyász mellett.

A felsőház február 13-i ülésén Glattfelder Gyula, a csanádi katolikus egyházmegye püspöke mondott emlékbeszédet Apponyiról, de Mészáros János érseki helytartó is a gróf katolikus mivoltáról emlékezett meg.²⁸⁶ Mint láthattuk, a katolikus egyház főpapjai közül többen is szerepet vállaltak a temetési szertartás lebonyolításában.

A protestáns felekezetek világi híveit összefogó Országos Bethlen Gábor Szövetség ügyvezető elnöke, Csécsi Nagy Imre nyugalmazott altábornagy, a Szövetség ülésén emlékezett meg az elhunytól. „Nekünk magyar protestánsoknak is [...] különösen fáj Apponyi Albert elvesztése, mert bár úgy ismertük őt, mint ízig-vérig katolikus férfit, mégis meg volt benne az az előrelátás, hogy a többi értékeket is a nagy célok szolgálatába szólítsa. Amikor a kulturpolitika élén állott, messzehangzóan jelentette ki, hogy a magyar protestánsok működését nem gátolni, hanem elősegíteni kell.”²⁸⁷

A református egyházkerületek püspökei – összhangban a kultuszminiszteri rendelkezéssel – felhívást intéztek a területi fennhatóságuk alá eső református elemi és középiskolákhoz, hogy a gróf temetése napján tartsanak tanítási szünetet, másnap pedig a tanárok, tanítók az egyik óra keretében emlékezzenek meg Apponyiról.²⁸⁸ Így jártak el a sárospataki főiskolán is, ahol február 14-én szünetet, 15-én pedig megemlékezést

együtttes gyászülésen áldozik Apponyi gróf emlékének. Uo. 1933. február 11. 1. – Megemlékezés Apponyiról a Kereskedelmi Társulatban. Uo. 1933. február 12. 1. – Székesfehérvár és Fejérvármegye küldöttségileg vesz részt Apponyi temetésén. Uo. 1933. február 14. 2. – A nemzet eltemette Apponyi Albert grófot. Uo. 1933. február 15. 1. – F. L.: Bezárult. Uo. 1933. február 16. 1. – A vármegye és a város törvényhatósága impozáns gyászülésen búcsúzott Apponyi Albert gróftól. Uo. 1933. február 17. 1. – Apponyi emlékezete az Urániában. *Váci Hírlap*, 1933. február 12. 1. – Apponyit gyászolta a váci Uránia is. Uo. 1933. február 15. 1.

²⁸⁵ Magyarország törvénybe iktatja Apponyi érdemeit. *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. február 12. 1.

²⁸⁶ „A katolikus hitben való életnek volt ő nemcsak erre az országra, de az egész világra messze világító fáklyája. [...] Foglaljuk imáinkba az ő nagy emlékét és szentmiséinkben emlékezzünk meg róla, hiszen majd módját fogjuk találni, hogy egy nemzet, a magyar főváros és elsősorban a katolikus egyház méltóképpen kifejezze kegyeletét, tiszteletét, gyászát az ő elvesztése felett.” A katolikus papság és a hitoktatói kar gyásza. *Pesti Hírlap*, 1933. február 8. 6.

²⁸⁷ A protestánsok részvéte. *Pesti Hírlap*, 1933. február 8. 6.

²⁸⁸ ANTAL Géza: Felhívás. *Dunántúli Protestáns Lap*, 1933. február 12. 28. – FARKAS István: Egyházkerületünk összes tanintézetének. *Sárospataki Református Lapok*, 1933. február 12. 46.

tartottak a diákoknak.²⁸⁹ A kifejezetten szervezeten belüli hírekkel foglalkozó egyházi közlönyök általában nem vették ki részüket az Apponyi-kultusz építéséből, de halálának hírére ezekben is jelentek meg nekrológok. A *Dunántúli Protestáns Lap* így méltatta: „Elment ő is minden idők útján. Istentől nyert ragyogó képessége teljes erejét, hosszú élete minden tapasztalatát, egyetlen nagy ügy szolgálatára szentelte: meggyőzni a világ hatalmasságait a magyar nemzetet ért igazságtalanságról és megnyerni őket arra, hogy igyekezzenek jóténni a végzetes hibát. Valósággal munka közben érte őt a halál; a nemzetek nagy küzdőterén bekövetkezett elmulása is éles felhívás a világhoz: Igazságot Magyarországnak! A nemzet gyászában mi is osztozunk, és kérjük Istent, hogy a végzett magvetésre adjon bőséges aratást, hogy mielőbb elkövetkezhessék, amiért ez a nagy magyar államférfi oly hűséggel és erővel dolgozott: Nagy-magyarország dicsőséges feltámadása.”²⁹⁰ Nem ez az anonim megemlékezés volt az egyetlen a reformátusok részéről, amelyben leírták, kihangsúlyozták, hogy a „nemzet gyászában mi is osztozunk”. A *Sárospataki Református Lapok* főszerkesztője, Marton János címlapon publikált méltatást, a felkezet kiállása ennek is visszatérő motívuma volt. „Odaállunk mi is a nemzet nagy halottjának [...] ravatalához. Gyászoló nemzetünkkel együtt odaáll egész magyar református egyházunk.”²⁹¹ A református egyházhoz kötődő szervezetek körében még tavasszal is tartottak megemlékezéseket Apponyiról. A Pataki Diákok Országos Szövetségének Budapesti Egyesülete 1933. május 11-én rendezte meg éves közgyűlését, ahol „Panka Károly országgyűlési könyvtárigazgató, elnök a közgyűlést megnyitván, kegyeletes szavakkal parentálta el az ország nagy halottját gróf Apponyi Albertet”.²⁹²

A keresztény vallásfelekezetek egyházi hierarchikus szervezeteivel ellentétben a zsidóságnak nem volt egymásra épülő, alá-fölé rendelt, többszintű, országos lefedettségű szervezetrendszere. Egyes hitközségei saját elhatározásból vették ki részüket a nemzeti gyászból, erre akad példa a korabeli sajtóból, iskoláik pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése szerint jártak el.

A Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Leánygimnáziumának 1933-ban kiadott tájékoztatója szerint a tantestület csatlakozott a gyászhoz. „Apponyi Albert halálának hírére mélységes megilletődéssel fogadta iskolánk is. A magyar haza nagy fiának váratlan elhunytáról a tanári testület értekezletén (1933. február 9.) gimnáziumunk igazgatója emlékezett meg kegyeletes szavakkal: »[...] sokoldalú tehetségével, páratlan szónoki képességével, izzó magyar hazaszeretetével a legnemesebb eszmények szolgálatába

²⁸⁹ Apponyi Albert gróf temetése napján. *Sárospataki Református Lapok*, 1933. február 19. 51.

²⁹⁰ Apponyi Albert. *Dunántúli Protestáns Lap*, 1933. február 12. 27.

²⁹¹ M[arton] J[ános]: Apponyi Albert gróf. *Sárospataki Református Lapok*, 1933. február 12. 1.

²⁹² Diákszövetségi gyűlés. *Uo.* 1933. május 21. 132.

állította kilencévtizedes életének töretlen erejét. Nagy tekintélyével, messze kimagasló egyéniségével megbecsülést, elismerést szerzett a magyar névnek és nemzetnek Európában, Amerikában egyaránt. [...] Azok az érvek, gondolatok és igazságok, amelyekben gátat akart emelni a magyarság sorsát veszélyeztető, ellenséges hangulat árja elé, mindaddig fegyvere lesz a magyar népnek az igazság harcában, míg valóra nem válik a nemzet akarata: az integer Magyarország feltámadása.»²⁹³ Eger városában „pénteken este az Újvilág uccai izr. templomban a háromnegyed 5 órakor kezdődő istentiszteleten dr. Róth Emil főrabbi Apponyi Albert gróf emlékére gyászbeszédet mond”.²⁹⁴ – Tudatta olvasóival az *Eger* című városi lap. A zsidóság Apponyi személyében egy filozsemita politikust tisztelhetett egy olyan korban, amikor az antiszemitizmus a társadalomban általánosságnak számított.

Az évtizedeken keresztül hűséges választókerület, Jászberény élen járt a gyászban. Amikor értesültek Apponyi elhunytáról, a város spontán fekete zászlódíszbe öltözött. A *Jász Hírlap* február 8-án különszámmal jelentkezett, amiben két oldalon keresztül foglalkoztak Apponyi halálának körülményeivel. Friedvalszky István polgármester gyásztáviratot küldött a gróf özvegyének. Az előljárók értekezletet tartottak, ahol eldöntötték, hogyan reagáljanak a gyász hírré. Elhatározták, hogy delegációt menesztenek a parlamenti gyászülésre, ahol a felső- és a képviselőház tagjai a kormánnyal együtt emlékeztek meg az elhunytáról. Ugyancsak döntöttek arról, hogy a temetésen is képviseltetik magukat egy küldöttséggel. A városházán a közgyűlés tagjai gyászülést rendeztek, ahol méltató beszédek hangzottak el a grófnak a tanácssteremben elhelyezett bronz mellszobra előtt. Minden helyi templomban tartottak misét a lelki üdvéért. Az utcai lámpákat bevonatták gyászfátyollal.²⁹⁵ A budapesti temetésre delegációt állítottak össze, amely magával vitte Lehel vezér kürtjét. Összesen körülbelül ezeröttszáz jászberényi utazott el a fővárosba, akiknek a részére különvonatot, úgynevezett „filléres vonatot”²⁹⁶ szerveztek. A másfélezer jászból mintegy kétszázötven fő kísérté végig a koporsót az Országháztól a Koronázó Főtemplomig.

A temetést követő hetekben is folyamatosan érkeztek részvétláviratok és vizitálók a hátrahagyott családhoz együttérzés nyilvánítása céljából. Apponyiné el is panaszkolt a familiával szoros kapcsolatban álló Pelényi Jánosnak, a népszövetségi magyar képviselő vezetőjének. „Nincs semmi ujság, Juliával tovább intézzük a köszönő kártyákat.

²⁹³ WIRTH Kálmán (közvetette): *A Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Leánygimnáziumának értesítője az 1932–1933. iskolai évről*. Budapest, 15.

²⁹⁴ Pénteken este. *Eger*, 1933. február 18. 3.

²⁹⁵ *Magyar Hírlap*, 1933. február 9. 1.

²⁹⁶ *Jász Hírlap*, 1933. február 18. 1.

Iparkodom kevés embert látni, de mégis minden nap kell valakit fogadni.”²⁹⁷ A család a sajtón keresztül is reagált a feléjük áradó együttérzésre. „Istenben boldogult szeretett férjem és édesatyám elhunytá alkalmából olyan sokan kerestek fel részvéttávirataikkal és annyian helyeztek koszorút és virágot ravatalára, hogy őszinte sajnálatunkra, nem tudunk e nemes cselekedetért mindenkinek külön-külön köszönetet mondani. Kérjük, fogadják e sorok útján igaz köszönetünket mindazok, akik a temetésen való részvételükkel és megemlékezésükkel kegyeletüket leróni és gyászunkat együttérzésükkel enyhíteni szívesek voltak. Özvegy gróf Apponyi Albertné, gróf Apponyi György és nővérei.”²⁹⁸

²⁹⁷ *Gróf Apponyi Albertné levele Pelényi Jánoshoz, 1933. március 7.* MNL OL, K 107, Külügyminisztérium, 3. cs. 5/12. t. Apponyi Albert gróf halála. 105.

²⁹⁸ Az Apponyi-család köszönete. *Pécsi Napló*, 1933. február 19. 1.

A KULTUSZ UTÓÉLETE

Apponyi halála után a kultusz ápolása több ágra szakadt. Egyszerre jelent meg egy-egy szervezet esetében egyszeri, eseti jelleggel, amennyiben egy alkalommal valamilyen formában emléket állítottak neki, illetve voltak olyan szervezetek, melyek folytatólagosan ápolták az elhunyt emlékét, erősítették tovább kultuszát.

Egy évvel a gróf halála után a képviselőház üléstermében, azon a helyen, ahol korábban Apponyi ült, bronz emléklapot helyezett el a törvényhozó testület elnöksége egy pártközi megegyezés alapján. Ebben a kegyben a nemzet ügyvédje osztozott Tisza István gróffal és Gaál Gasztonnal,²⁹⁹ akiknek szintén azonos módon állított emléket az országgyűlés második kamarája. Bár az egyes plakettek egyforma mintát követtek, mindegyiket más alkotó készítette. Apponyi esetében Ohmann Béla szobrászművész, a Székesfővárosi Iparrajziskola tanára volt a felkért mester.³⁰⁰

Miközben a Budavári Koronázó Főtemplom – amelyet az 1930-as évek sajtójában egyre inkább Mátyás-templom néven kezdtek emlegetni – fontos helyszíneként volt jelen az Apponyi-kultuszban és a legitimisták is azzal érveltek, hogy azért legyen itt a gróf nyughelye, mert ez volt a plébániatemploma,³⁰¹ addig 1935 elején a sajtóban szinte csak egy napihír erejével jelent meg egy rövid tájékoztató, amely szerint Apponyi „élete utolsó éveiben állandóan a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett helyőrségi templomba járt vallási kötelességének teljesítésére. Budapesti tartózkodása alatt – a keményebb téli időt kivéve, amikor mint aranygyapjas lovag otthon, házikápolnájában hallgatott szentmisét – napról-napra lehetett őt látni, amint a Kapisztrán-templomban hitvalló áhítattal, hallgatta a szentmisét és mindennap megáldozott.”³⁰² A mai Kapisztrán téri – ma már csak rom – templom egyházi közössége is úgy gondolta,

²⁹⁹ Gaál Gaszton (1868–1932) a boldog békeidőkben függetlenségi és 48-as párti politikus, a Horthy-korban az Országos Kiszegedőpárt és az Egységes Párt képviselője, 1921–1922-ben a Nemzetgyűlés elnöke, 1930-ban megalapította a Független Kiszegedőpártot.

³⁰⁰ KN, 1931. XIX. köt. (1934. február 20. ülés) 63. – Apponyi, Tisza és Gaál Gaszton emlékét megörökítették a képviselőház üléstermében. *Pesti Hírlap*, 1934. február 21. 8. – A bronz emléklapokról fényképet is közölt a sajtó. Ld. A képviselőház üléstermében az elnökség gróf Apponyi Albert, gróf Tisza István és Gaál Gaszton egykori ülőhelyét emléklappal örökítette meg. *Képes Pesti Hírlap*, 1934. február 22. I. n.

³⁰¹ *Bárczy István államtitkárt bízta meg a kormány a temetés rendezésével, dátum és aláírás nélküli feljegyzés.* MNL OL, K 107, Külügyminisztérium, 3. cs. 5/12. t. Apponyi Albert gróf halála. 220.

³⁰² Apponyi emlékmű a Kapisztrán-templomban. *Az Est*, 1935. február 9. 8.

hogy megörökíti Apponyi emlékét. Ezért két emléktáblát állítottak az eklézsiában. A templomon belüli Hősök kápolnájában egy fekete márványtáblát, illetve azon a padon, ahol Apponyi ült, bronz emléklakettet helyeztek el. A két mementót 1935. február 10-én Hász István surai címzetes püspök, a magyar királyi Honvédség táborig püspöke áldotta meg.³⁰³

Hogy az agg és fizikálisan egyre gyengébb Apponyi utolsó esztendeiben a Werbőczy utcai palotájához közelebb fekvő helyőrségi templomot választotta misehallgatásra, az érthető, de ettől még a Mátyás-templom maradt a plébániai temploma és a kultusz ébrentartásában is primer helyet foglalt el a gróf életében és halála után is. A Kapisztrán Szent János-templom híveinek emlékállító cselekedete egyszeri jelensége volt a kultusznak és nem kelt versenyre a temetkezési hely emlékrendezevényeivel.

A Sasadi Ingatlantulajdonosok Egyesülete 1937-ben azzal a tervvel állt elő, hogy a Sas-hegyen építsenek kilátót, amely a gróf nevét viselné. A kezdeményezők az elképzelésükkel meg is keresték az illetékes magisztrátust, de elutasításban részesültek.³⁰⁴

Legitimista politikai körökben volt igény arra az 1930-as évek derekán/második felében, hogy Apponyi kultuszát felkarolják és továbbvigyék, amely, mint az előbbiekben láthattuk, igencsak gazdátlanra vált a gróf halála után, csak egyszeri és eseti jelleggel került felszínre nagy ritkán.

Ezért 1936 novemberében legitimista politikusok tartottak már informális összejöveteleket, előadásokat és megbeszéléseket arról, hogyan lehetne a kultuszt és a legitimizmust egyaránt szolgálni. Kezdetben nem akartak a tanácskozási egyesülettel alakulni, de ennél jobb szervezeti keretet sem találtak maguknak. 1937 februárjában tartották meg alakuló ülésüket és fogadták el alapszabályaikat. Az elnöki tisztséget Kállay Tibor nyugalmazott pénzügyminiszter foglalta el, társelnökei Apponyi György, Makray Lajos és Rakovszky Tibor országgyűlési képviselők és Tahy László miniszterelnökségi államtitkár lettek.³⁰⁵ A szervezet egyértelműen a legitimizmus mellett kötelezte el magát, elgondolkodtak egy újság kiadásán is, „megindítandó lapjával gróf Apponyi Albert szellemében a hivatalosnak elismert konzervatív legitimista politikát fogja szolgálni”.³⁰⁶ A Társaság az éppen akkoriban feloszlott Nemzeti Néppárt nevű legitimista párt irodájába költözött be, ahol megkezdte eszméi

³⁰³ Uo. – A vári Kapisztrán templomban. *Budai Napló*, 1935. február 16. 3.

³⁰⁴ Apponyi-kilátó a Sashegyen. A Sasadi Ingatlantulajdonosok Egyesületének nemes akciója. *Budai Napló*, 1937. július 1. 4. – Az Apponyi-kilátó a Sashegyen. *Budai Napló*, 1938. március 31. 1.

³⁰⁵ OSZKK, A Gróf Apponyi Albert Társaság iratai és Csekonics Ivánhoz intézett hivatalos levelei. 1937–1944. *Analekta* 10.160. (A továbbiakban: OSZKK, *Analekta* 10.160.) 7.

³⁰⁶ Uo. 7.

propagálását, tagok toborzását és támogatókat keresett anyagi megerősödéséhez. A szervezetben Apponyi fia, György gróf meghatározó adminisztratív-végrehajtó szerephez jutott, igaz, az alapítók között kiemelkedően fiatalnak számított, feltételezhető, hogy az idősebb tagok a munkát hárították rá. A Társaság az 1930–1940-es évek fordulóján már nem is annyira Apponyi Albert emlékének ápolásával volt elfoglalva, hanem a demokrácia és a nemzeti szuverenitás elkötelezett híveként antifasiszta és náciellenes nézeteket propagált. Tette mindezt egy olyan időszakban, amikor a hitleri eszmék és a Wehrmacht erővel terjeszkedtek Európában és Magyarország sem tudott ellenállni a Harmadik Birodalom irányából érkező pressziónak. A Társaság tagjai egyéb fórumokon is kiálltak elveik mellett, így 1944 tavaszán, Magyarország német megszállásakor az elsők között tartóztatták le őket (Apponyi György, Sigray Antal grófok és Ugron Gábor).

A politika mellett Apponyi emlékének ápolására is szentelt időt a Társaság. A Gróf Apponyi Albert Társaság tagjai a szervezet névadója halálának évfordulóján, vagy ezen évfordulóhoz közel eső időpontban évről évre úgynevezett serlegbeszéddel és ezt követő lakomával emlékeztek meg Apponyiról. A serlegbeszédnek nagy hagyománya volt a korszak Magyarországon. Még a reformkor előtt, 1827-ban alapította meg Széchenyi István gróf a Nemzeti Kaszinót, hogy az ország modernizációjáért tenni akaró, a liberalizmussal szimpatizáló arisztokráciát egy szervezetbe gyűjtse. A legnagyobb magyar a végrendeletében egy aranyserleget hagyott örökül a Kaszinóra és kérte, hogy minden évben e serleggel tartsanak róla a Nemzeti Kaszinóban emlékbeszédet. Erre 1864-től 1944-ig valóban mindig sort is kerítettek, a Kaszinó túlnyomó többségében főnemesi tagsága valóságos kultuszt épített ki Széchenyi alakja körül.³⁰⁷ Az 1880-as években megalakult az Országos Kaszinó, ahol idővel az alapító Wekerle Sándor miniszterelnök emlékét ápolták hasonló módon. Az agrárius mozgalom vezérének, Károlyi Sándor grófnak emlékére szintén szerveztek serlegbeszédet, de ilyenekkel emlékeztek tisztelői Semmelweis Ignác orvosra is. Az 1920-as évek hajnalán a meggyilkolt Tisza István miniszterelnök körül bontakozott ki kultusz, melynek részeként az emlékét ápoló Tisza István Társaskörben is tartottak serlegbeszédet a Horthy-kor folyamán.³⁰⁸

³⁰⁷ *Széchenyi emlékezete.*

³⁰⁸ Apponyi Albert a Nemzeti Kaszinóban három serlegbeszédet is mondott az évtizedek folyamán (1878-ban, 1892-ben, 1928-ban) és éppen néhány héttel a nyolcvanötödik születésnapja előtt tartott serlegbeszédet Tisza Istvánról. Ld. Uo. 45–49. 100–104. 285–291. – Apponyi Albert gróf serlegbeszéde. *Budapesti Hírlap*, 1931. április 23. 1–2.

Ezek sorába illeszkedtek a Gróf Apponyi Albert Társaság által megrendezett Apponyi-serlegbeszéddek, amelyekre 1939 februárjától került sor.³⁰⁹ Majd ezt követően 1944 februárjáig minden évben megismételték ezeket.³¹⁰

Apponyi-serlegek és serlegbeszéddek terén a Társaságnak akadt „riválisa”. A Budai Katolikus Kör már 1935-ben elhatározta, hogy „néhai elnöke Apponyi Albert gróf emlékére minden esztendőben estebédet rendez, amelyen a magyar közélet kitűnőségei serlegbeszédet mondanak”.³¹¹ És az elhatározás szellemében évről évre meg is tartották ezeket, így erről a kultuszról elmondható, hogy párhuzamosan több serlegbeszéddel támogatták meg.

Jászberényben a halála utáni években is ápolták Apponyi kultuszát, igaz, már egészen más politikai és kulturális környezetben, így annak fénye érzékelhető módon meg is kopott, a harmincas évek előrehaladtával.

Apponyi halála után három esztendővel a Jászberényi Kaszinó Egyesület úgy döntött, hogy díszserleget készített és ennek felhasználásával tartanak minden esztendőben megemlékező beszédet egykori képviselőjükről, a szónoklatok közötti időben pedig a Jász Múzeumban őrzik a serleget (ma is ott található).³¹² A Kaszinó Egyesület azonban évekig nem csináltatta meg a serleget és a szokásos éves közgyűlésükről készült sajtóbeli tájékoztató sem utalt arra, hogy megemlékeztek volna Apponyi Albertről.³¹³ Erre csak 1940 és 1944 között került sor, amikor minden februárban megtartották a serlegbeszédet az úgynevezett Apponyi-emlékvacsorán a Kaszinó Egyesület épületében. A beszéddek közül csak egyetlenegy jelent meg nyomtatásban és maradt meg az utókor számára.³¹⁴ Időközben egy második Apponyi-serleg is készült, ugyanis a gróf halálának tizedik évfordulója alkalmából Pénzes Sándor polgármester csináltatott egy ezüstserleget is.³¹⁵ Ennek azonban az idők folyamán nyoma veszett.

³⁰⁹ „A Gróf Apponyi Albert Társaság elnöksége csütörtökön este fél 9 órakor a Szent Gellért Nagyszálló különtermében tartja Apponyi-serlegavató lakomáját, amelyen a serlegbeszédet Sigray Antal gróf mondja. Megjelenés: frakk, tiszteknek gála. Nagykeresztek szalagjai viselendők. Vacsoramenü 3 pengő. Bejárat: a szálló Kelenhegyi-úti kapuján.” Apponyi-serlegavató vacsora. *Budapesti Hírlap*, 1939. február 21. 7.

³¹⁰ OSZKK, Analekta 10.160. 14–16.

³¹¹ A Budai Katolikus Kör. *Budai Napló*, 1935. március 9. 4. – A Nemzetközi Klub tagjai is úgy döntöttek 1934. januári közgyűlésükön, hogy serleget készíttetnek Apponyi emlékére. Ld. A Nemzetközi Klub. *Képes Pesti Hírlap*, 1934. január 24. 1. n. Arra vonatkozóan azonban nem állnak rendelkezésre források, hogy e serleg valóban elkészült és serlegbeszédet tartottak volna vele.

³¹² *Jász Hírlap*, 1936. február 15. 1–2.

³¹³ Uo. 1937. március 13. 2. – Uo. 1938. március 12. 11–12. – Uo. 1939. március 18. 4.

³¹⁴ *Bathó Károly ünnepi beszéde a Jászberényi Kaszinó Egyesületben első ízben – 1940. február 8-án – megtartott Apponyi-emlékvacsorán*. Jászberény, é. n. Pesti.

³¹⁵ *Jász Hírlap*, 1943. február 12. 1.

Az 1930-as évek második felében szoborállítási kampány indult a jászberényi sajtóban. *Állítsuk fel Apponyi Albert szobrát* címen egy régi apponyista, Németh Ferenc kezdett cikksorozatot a *Jász Hírlap* hasábjain.³¹⁶ Ekkor derült ki Jászberény lakossága számára, hogy évtizedek óta létezik egy Apponyi-mellszobor a városi irattárban elrejtve. Maróti Géza szobrászművész készítette bronzból egy Apponyi-párti ügyvéd megrendelésére az 1900-as években, majd az első világháború előtt Jászberény tulajdonába került, de sem Apponyi, sem a városvezetés nem akarta kiállítani, mivel ízléstelennek tartották, hogy élő politikus köztéri szobrot kapjon. Így került a műalkotás az irattár mélyére. Innen csak akkor vették elő, amikor Apponyi halála miatt a közgyűlés gyászülést tartott, majd rögtön visszavitték addigi őrzési helyére. Németh azonban folytatta sajtókampányát, mivel cikke felkeltette a közvélemény érdeklődését. *Hol állítsuk fel Apponyi szobrát?* című írásában már meg is jelölte a méltó helyet: a főtéren, amely a gróf nevét viselte.³¹⁷

A nyilvánosság előtt két évig tartó csend követte a kezdeményezést, mígnem kiderült, hogy a magisztrátus a városháza elé akarja állítani a mellszobrot. Ebből rövid polémia keletkezett a városi lapban, de már nem tudtak hatni a döntéshozókra, akik addigra kijelölték a műalkotás helyét és elkezdődött a felállítás részleteinek tervezése.³¹⁸ Az emlékművet végül 1939. február 7-én állították fel a városháza előtt, ami egybeesett Apponyi halálának évfordulójával, de a városvezetők szemére vetették, hogy miért éjszaka helyezték el a szobrot, és miért nem szerveztek leleplezési ünnepséget.³¹⁹ Az újabb felháborodott cikkíró nem kapott választ a kérdéseire. Pedig egyszerű a magyarázat. Az Apponyi halála utáni években a személyileg és ideológiailag is megváltozott városi előjáróság szemében a néhai gróf már nem rendelkezett olyan tekintéllyel, mint korábban. A kultusz az 1930-as évek végére már csak az erős apponyista hagyományokkal rendelkező Bathó–Koncsek-klán tagjainak körében élt tovább. Ahogy ők is kiszorultak/kiöregedtek a helyi hatalomból, úgy szorult perifériára a kultusz is, hogy a végén már évekbe telt egy kész szobor felállíttatása, vagy egy díszszerleg elkészítésének megrendelése.

1942. szeptember 1-én elhunyt Apponyi Albert özvegye, Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein Klotild grófnő.³²⁰ Az asszony haláláig hűen ápolta férje kultuszát, annak egyik formálója lett és az 1930-as években személyes megjelenésével reprezentált az Apponyi-kultusz eseményein. Megjelent a Budapesti Poliklinikai Egyesület és az Országos Stefánia Szövetség rangosabb rendezvényein, éves közgyűlésein, a gróf

³¹⁶ NÉMETH Ferenc: Állítsuk fel Apponyi szobrát. *Jász Hírlap*, 1936. május 23. 2.

³¹⁷ Uő: Hol állítsuk fel Apponyi szobrát? *Jász Hírlap*, 1936. június 6. 2.

³¹⁸ *Jász Hírlap*, 1938. április 9. 2–3. – Uo. 1938. április 16. 2.

³¹⁹ Uo. 1939. február 11. 1. – Uo. 1939. március 25. 5.

³²⁰ Meghalt özv. gróf Apponyi Albertné. *Magyarország*, 1942. szeptember 2. 5.

halálának évfordulóin rendezett Mátyás-templomi szentmiséken, részt vett a memoárok kéziratának kiadásában, és készségesen átengedte férje relikviáit az Országgyűlési Múzeum részére. Amikor Apponyi egyre öregebb lett, hogy minden esetben mellette lehessen, a magyar kormány az asszonyt is népszövetségi delegátussá nevezte ki, így állami költségen kísérhette el férjét a genfi ülésekre. Delegátusi tisztségéről azonban 1933 után sem mondott le, még évekig eljár Svájcba és szociális kérdésekben hallatta a hangját.

A grófnőt hetvenöt esztendősen szólította magához az Úr. A lapok elismerő hangnemben méltatták emlékét. „[...] évtizedeken át az országnak egyik első asszonya volt, és 36 évig élt legboldogabb családi életet férjével, a bécsi arisztokrácia egyik ünnepelet nőtagja volt és olyan családból származott, amelyiknek »aulikus« szelleme akkoriban mereven szemben állt a magyar idealokkal. És Apponyi Albertné mégis a magyar társadalom legmagyarabb és legtiszteltebb magyar asszonyai között is vezető tekintély lett, aki érzésben, gondolkodásban mindig méltó élettársa volt a nagy magyar államférfiúnak. Gróf Apponyi Albertné férjének nem csak élettársa, de mindenben munkatársa is volt és nagy szerepet játszott a magyar nők nemzeti és szociális életében.”³²¹

A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra szeptember 3-án, a székesfőváros által adományozott díszsír helyen, a nevéhez, közéleti tevékenységéhez és főnemesi származásához méltó, reprezentatív szertartás keretében, a személyéhez kötődő egyesületek és a kormányzat magas rangú képviselői, Apponyi gróf régi tisztelői és arisztokrata családok tagjai jelenlétében.³²² Kállay Miklós miniszterelnök a fiához, Apponyi Györgyhez intézett táviratban fejezte ki részvétét.³²³ Férjével ellentétben neki már nem jutott címlap a sajtó hasábjain, azt a második világháború ütközeteinek, nemzetközi viszonyainak alakulásáról szóló hírek foglalták el. Klotild grófnő haláláról és temetéséről már csak az ötödik–nyolcadik oldalon tudósítottak a hírlapok.

Apponyi és felesége úgy rendelkezett, hogy az államhatárok kedvező változása esetén hamvaikat az éberhardi családi sírkápolnában helyezték végső nyugalomra.

³²¹ Meghalt gróf Apponyi Albertné. 8 *Órai Ujság*, 1942. szeptember 2. 5.

³²² Eltemették Apponyi Albertné. *Pesti Hírlap*, 1942. szeptember 4. 8.

³²³ „Mély megilletődéssel értesültem, hogy Méltóságod édesanyja, nagyméltóságú özvegy gróf Apponyi Albertné császári és királyi palotahölgy követte férjét, Magyarország felejtethetetlen nevű kiváló államférfiát és elköltözött az élők sorából. Távozása mély szomorúságot hagy maga után az egész magyar társadalomban, különösen pedig azok körében, akik nemes egyéniségét, jóságát és nagyértékű emberbaráti munkásságát közelebbről ismerték. Fogadja és kérem, tolmácsolja az egész gyászoló családnak a vezetésem alatt álló magyar királyi kormány nevében is őszinte együttérzésünk és mély részvétünk kifejezését.” Kállay Miklós miniszterelnök részvéttávirata gróf Apponyi Györgyhez. *Pesti Hírlap*, 1942. szeptember 3. 6.

E kívánságuk az özvegy halálának első évfordulóján, 1943. szeptember elején teljesült. Egykori plébániai templomukban a Kállay-kormány gyászmisét mondatott,³²⁴ ezután a grófi házaspár beszentelt koporsóit gépkocsikon szállították Éberhardra, ahol az Apponyi grófok sírkápolnájában helyezték őket végső nyugalomra,³²⁵ a környező, 1938-ban visszacsatolt települések magyar lakosságának tömeges jelenlétében.³²⁶ A *Pesti Hírlap* tájékoztatója két dologra hívta fel a figyelmet az újratemetés kapcsán: „Visszatérése az ősi földbe új zárandokhelyet és ezzel együtt új erőt ad a magyarságnak. [...] Bizonyára nagyobb arányú gyászünnepe is kísérte volna más körülmények között.”³²⁷

A történelem azonban nem úgy alakult, hogy Éberhard valóban zárandokhellyé nőhetne volna ki magát. A második világháború miatt jóformán az 1943-as exhumálás és újratemetési szertartás volt az Apponyi-kultusz utolsó jelentős epizódja, a magyar arisztokrácia, a katolikus főpapság és a politikai elit asszisztenciájától kísért reprezentatív megnyilvánulása. Mikor erre sort kerítettek, már javában csomagolták az Országgyűlési Múzeum termeinek, köztük az Apponyi- emlékszobának a műkincseit is, hogy a bombázások elől biztonságba helyezték őket. 1944 februárjában még megtartották a gróf halálának évfordulója alkalmából a serlegbeszédet, de egy hónappal később megtörtént Magyarország hitlerista megszállása, és a kultuszát ápoló legitimistákat, Apponyi György és Sigray Antal grófokat, a náci politikai rendőrség németországi koncentrációs táborba hurcolta, vagy elnémulásra kényszerítette, mint a Gróf Apponyi Albert Társaság elnökét, Ugron Gábort.³²⁸

³²⁴ Exhumálták és Éberhardra szállították Apponyi Albert és felesége hamvait. 8 *Órai Ujság*, 1943. szeptember 1. 6.

³²⁵ Gróf Apponyi Albert és hitvese holttestét Éberhardra szállították. A családi sírboltban helyezték örök nyugalomra az Apponyi-házaspárt. *Pesti Hírlap*, 1943. szeptember 2. 4.

³²⁶ Apponyi hamvai Eberhardon. *Pesti Hírlap*, 1943. szeptember 3. 5.

³²⁷ Apponyi Albert. *Pesti Hírlap*, 1943. szeptember 3. 4.

³²⁸ ANKA László – MÁTYÁS Zoltán: *Rendszerváltások szemtanúja. Iffabb Ugron Gábor élete*. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2020. 77. – SZABÓ Róbert: Legitimista politikus egy liberális pártban. Adalékok gróf Apponyi György politikai életrajzához. In: *MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport évkönyve, 2010/2011*. Szerk.: RÉFI Attila – SZIKLAI István. Budapest, 2011. 89.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI MÚZEUM APPONYI EMLÉKSZOBÁJA

Deme Gyula, aki Apponyi csallóközi birtokainak volt a jószágigazgatója 1913 és 1923 között, írta meg emlékiratában, hogy az éberhardi kastélyban, egy földszinti szobában volt a boldog békeidők folyamán kapott rengeteg dísz tárgy kiállítászerű módon elhelyezve, lehetett bennük gyönyörködni.³²⁹ A kastély 1918–1919 folyamán megszenvedte a hívatlan vendégek – helybeli parasztok, csehszlovák hatóságok – „látogatásait”. A jószágigazgató úgy emlékezett vissza, hogy a gróf volt mezőgazdasági munkásai, mikor betörték a kastélyba, végigjárták annak minden egyes helyiségét, mindent megnéztek, de semmihez sem nyúltak.³³⁰ Amikor a birtokot 1923-ban kényszereladás révén Apponyi elvesztette,³³¹ mindent a budavári Werbőczy – ma Táncsics – utcai Apponyi-palotába szállítottak. Az éberhardi kastélyszobában felhalmozott anyag volt az Apponyi-kultusz tárgyi megjelenésének első gyűjteménye, amely a kultusz kibontakozása után folyamatosan gyarapodott különböző emléktárgyakkal.

Az előző fejezetekben arról volt szó, milyen könyvek, pamfletok jelentek meg Apponyiról, vagy az ő tollából, települések tömege hogyan adott át neki díszpolgári, szervezetek tömege dísztagsági, díszelnöki, stb. oklevelet, miféle ajándékokkal árasztották el tisztelői, milyen kitüntetésekben részesült. Ezekre nem csak a kultusz egyes megnyilvánulásaiént tekinthetünk, ezek a kultusz tárgyi formái, melyek szerencsésebb darabjai ma is megtekinthetők közgyűjteményekben. Nem csupán a múzeumi látogatók számára mutathatók be, hanem a kultusz szempontjából is. E fejezetben az Apponyi-kultusz tárgyi megjelenésére, az ereklyékre és azoknak a kultusz részeként való korabeli kiállításának történetére fókuszálunk.

A Nemzetgyűlés 1923-ban határozatban döntött arról, hogy létrehozza az Országgyűlési Múzeumot. Az alapítók számára a politika sugallta az ihletet. „Az ellenforradalmi erők hatalomra kerülésével a politikai elitben – párhuzamosan a konszolidációval és a revizionista közhangulat kiaknázása céljából is – felmerült az igény, hogy

³²⁹ „Sokszor nézegettem a kastély egyik tágas földszinti szobáját egészen betöltő díszokleveleket, zászlókat, díszdoktori, díszorvosi, díszmérnöki, díszügyvédi, díszelnöki, sok-sok díszpolgári oklevelet, babérkoszorúkat, melyeknek se szeri, se száma. Emlékek, ezüst tárgyak, fényképek Európából, Amerika több országából [!].” Deme Gyula: *Aquarellek gróf Apponyi Albertről és az ő Eberhardjáról*. Dombóvár, Bagó, 1933. 24.

³³⁰ Uo. 7.

³³¹ Uo.

a keresztény-nemzetinek mondott erők, politikai krédójukat történetileg hitelesen, ugyanakkor reprezentatív formában láttassák és bemutassák, kiemeljék, hogy a politikai és alkotmányos fejlődésből mit tartanak maradandónak és követendőnek, és mit retrográdnak és károsnak. A Bethlen-kormányzat ezért úgy döntött, hogy – dacára a katasztrofális államháztartási deficitnek – teret enged egy új, politikai propaganda-célokat is szolgáló múzeum létrehozásának.”³³² Az Országház épületében kialakítandó intézmény megnyitására hat esztendő kellett várni, csak 1929-től fogadhatott látogatókat. A Múzeum jelentős karriert futott be a két világháború között, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum után az 1930-as években a harmadik leglátogatottabb ilyen jellegű intézménynek számított a fővárosban. Látogatottsága 1937-ben volt a legmagasabb, akkor több mint 32 ezer fő tekintette meg a kiállítóhelyiségeit. Eredményessége mögött a munkatársak kreativitása húzódott meg, akik mindenképpen törekedtek arra, hogy az intézmény látogatóbarát legyen. „A korszakban egyáltalán nem bevett, objektivitásra törekvő gondolkodás eredményezte azt, hogy addig Magyarországon kiállításokon nem látott forráscsoportokat alkalmazott (filmvetítés, forrásértékű gramofonfelvételek az adott egység tematikájához kapcsolódva), melyek történeti hitelességet biztosítottak a látogatók számára.”³³³

A Múzeum 1931 őszi országos sajtókampányban hívta fel a közvélemény figyelmét a működésére és arra, hogy számít a polgárok tárgyi adományaira, amellyel bővíthet a kiállítási anyag. Felhívásai még vidéki kisvárosi lapokban is megjelentek. „Hivatásához képes gyűjti a Múzeum a magyar országgyűlések bármely korból származó emlékeit u. m. képeket (festményeket, metszeteket, fényképeket) az országgyűlések székhelyeiről és tagjairól, (...) okiratokat, levelezéseket, kéziratokat, a választási küzdelmek emlékeit, röviden minden olyan tárgyat, mely az országgyűlés multjával belső összefüggésben áll.”³³⁴

A második világháború után tárgyi leltára 17 278 tételt sorolt fel, de ez már az az időszak volt, amikor az Országgyűlési Múzeum elvesztette eredeti ideológiai funkcióját, egyes teremt a miniszterelnökség, a Magyar Külügyi Társaság, illetve asztalosüzemek vették igénybe. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa végül 1949-ben döntött úgy, hogy a parlament kezéből kiveszi a Múzeumot és annak kincseit a Magyar Nemzeti Múzeumnak adja át. Végül a bezárt intézményből az addig összegyűjtött anyag több közgyűjtemény, egyebek mellett a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, az Országos Széchényi Könyvtár és az Iparművészeti Múzeum állománya között oszlott meg.

³³² SZÉCSÉNYI András: Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949). In: *Történeti Muzeológiai Szemle 2010.* 65. (A továbbiakban: SZÉCSÉNYI, 2010.)

³³³ Uo. 74.

³³⁴ *Törökszentmiklósi Friss Ujság*, 1931. november 28. 1. n.

Kezdetben még csak hét kiállítási szobát rendeztek be a nagyközönség számára, melyek száma 1934-ben tizennyolcra, később huszonnégyre növekedett. A kezdeti cél az volt, hogy bemutassák a magyar államiság, alkotmányosság és parlamentarizmus történetének legfontosabb állomásait, illetve a tizenkilencedik századtól a Horthy-korig terjedő időszak legfontosabb parlamentáris szereplőit, eseményeit. Idővel – az anyaggyűjtéssel, és az országgyűlés épületén belüli terjeszkedéssel – így rendeztek be külön helyiségeket Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Tisza Kálmán, Tisza István, illetve Apponyi Albert és Klebelsberg Kuno emlékére is.³³⁵ A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára gyűjteményében e személyek után létrehozott szobáknak külön-külön is igen terjedelmes és részletes forrásanyaga lelhető fel. Az alábbiakban az Apponyi Albertnek emléket állító szoba kialakításának történetét mutatjuk be.³³⁶

A Múzeum munkatársai először a Magyar Távirati Iroda 1930. évi felvételeiből választottak két filmet, melyeken a gróf szónokolt.³³⁷

Kezdetben csak a *Legújabb kor* termében volt Apponyinak szobra és két arcképe (Balló Ede és Szüle Péter alkotásai) kiállítva Bethlen István miniszterelnök, Gaál Gaszton és Nagyatádi Szabó István emléktárgyaival egyetemben.³³⁸ 1932 tavaszán a Múzeum egy karikatúrátartalmú kiállítás előkészítésével volt elfoglalva, amikor a még élő és aktív grófról is kértek szobrot, képet.³³⁹

Apponyi kultuszának hangsúlyos megnyilvánulása az, hogy halála után az Országgyűlési Múzeum munkatársi köre azonnal intenzív kutatómunkába kezdett, hogy hagyatékát összegyűjtsék és egy külön róla elnevezett teremben kiállítsák.

A temetése után négy nappal már érkezett is egy Apponyi-fénykép Léway Lajos bárótól a Múzeumhoz.³⁴⁰ Az egyes települések is megkezdtek elküldeni azon határozataikat, melyeket a halálhírről értesülve meghoztak Apponyi emlékére.³⁴¹ De érkezett felajánlás a szélrózsa minden irányából a temetés utáni össznemzeti gyász

³³⁵ SZÉCSÉNYI, 2010. 65–79.

³³⁶ Ez a szobátörténet betekintést nyújt abba, hogyan nőtt egyre nagyobbá a Múzeum és gyűjteménye. Egyúttal felhívja a kultusz kutatással foglalkozó történészek figyelmét arra, hogy a régi Országgyűlési Múzeum levéltári anyagai alapján hogyan lehet rekonstruálni a két világháború közötti Deák-, Horthy-, Klebelsberg-, Kossuth- és Tisza-kultuszok ezen emlékhelyeit, melyek eddig nem kerültek a kutatások fókuszába.

³³⁷ *Magyar Távirati Iroda 1930. évi katalógusából.* MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 200. 204.

³³⁸ *Az Országgyűlési Múzeum emeleti helyiségeinek alaprajza.* MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 564.

³³⁹ *Az Országgyűlési Múzeum karikatura kiállítására beküldött képek és szobrok letéti jegyzéke.* MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 450–451.

³⁴⁰ *Jegyzék br. Léway Lajos által az Országgyűlési Múzeumnak felajánlott ereklyetárgyakról. 1933. február 18.* MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 9.

³⁴¹ *Kispest megyei város polgármesterének levele Almásy Lászlóhoz, 1933. április 22.* Uo. 80.

hangulatában.³⁴² Tekintettel arra, hogy Jászberény városát több mint ötven éves kapcsolat fűzte a grófhoz, a Múzeum igazgatósága áprilisban levélben megkereste a jászberényi Jász Múzeumot is, hogy az ottani Apponyi-relikviákat küldje el, aminek a vezetője eleget is tett, és már 1933 nyarán postázott fotográfiákat, illetve a helyi sajtó Apponyira vonatkozó régi cikkeit.³⁴³ Tasnádi Szűcs András, az IBUSZ elnöke pedig Almásy László, a képviselőház elnöke kérésének eleget téve az intézménynek ajándékozta a gróf halálakor a magyar és külföldi lapokban megjelent nekrológokat.³⁴⁴ Megkeresték anyagyűjtési célból a Magyar Külügyi Társaságot is és ennek ügyvezető igazgatója optimistán reagált a megkeresésre. „Szíves voltál a Házelnök Úr Öexcellenciája arra vonatkozó óhaját közvetíteni, mely szerint az Országgyűlési Múzeumnak a magyar parlamentarizmus multjára vonatkozó anyagát szeretné az Elnök Úr az Interparlamentáris Unió Magyar Csoportja működésének, különösen pedig gróf Apponyi Albert interparlamentáris szereplésének emlékeivel kiegészíteni. [...] Remélem [...] rövidesen sikerül e méltó kollekciót a Múzeum rendelkezésére bocsájtani.”³⁴⁵

A Múzeum munkatársainak az volt az egyik legfőbb feladata, hogy a revizionizmus eszméjét erősítő kiállításban gondolkodjanak és ennek megvalósításáról gondoskodjanak. Nem volt hát véletlen, hogy Hollós Bálint 1935-ben beszerezte a Múzeum számára az 1920-ban Franciaországba küldött magyar béke delegáció által használt dokumentumok egy részét. Közöttük volt „Apponyi Albert gr.-nak a béketárgyalásokon elmondott híres nagy beszéde, Fabró Henrik által készített áttétele. Apponyi Albert gr.-nak a béketárgyalásokon történt felszólalásai. Apponyi Albert gr.-nak francia nyelvű kézírata a béketárgyalások idejéből.”³⁴⁶

Mikor a Múzeum árajánlatot kért az 1927-ben elhunyt Vadász Miklós festőművész, grafikus, plakáttervező és illusztrátor hagyatékára, abban szerepelt egyebek mellett három rajz Apponyiról összesen 425 pengő értékben.³⁴⁷ Az nem deríthető ki a forrásokból, hogy végül megvásárolták-e a rajzokat (valószínűleg nem, mivel a leltárakban nem szerepel Vadász neve, miközben minden adományozó/eladó nevét

³⁴² „Egyik régi erdélyi hívem küldte fel, Apponyi gróf halála alkalmából, az idemellékelt 1891. nov. 15-én Erzsébetvárosban kiadott plakátot, mely az Apponyi-féle Nemzeti-párt erdélyi zászlóbontásának egyik érdekes dokumentuma. Amennyiben a Parlamenti Múzeumban való megőrzésre érdemesnek ítéltetik, a tekintetes Igazgatóság rendelkezésére bocsájtom.” *Sebes Dénes levele a Parlamenti Múzeum Nagytekinetű Igazgatóságának. 1933. március 6. Uo. 354.*

³⁴³ *Réz Kálmán levele Hollós Bálinthoz, 1933. július 10. MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 438. p. 364.*

³⁴⁴ *Hollós Bálint levele Tasnádi Szűcs Andrásához, 1936. november 30. MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 567.*

³⁴⁵ *Eöttevényi Olivér levele Hollós Bálinthoz, 1933. március 10. MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 438. p. 49.*

³⁴⁶ *Jegyzék a béke delegáció irataiból az Országgyűlési Múzeumnak átengedett ajándéktárgyakról, 1935. július 4. MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 412.*

³⁴⁷ *Részletlista Vadász Miklós hagyatékából. MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 133–134.*

feljegyezték), de egy másik forrás arra világít rá, hogy nem vettek meg minden felkínált, Apponyit ábrázoló anyagot.³⁴⁸ Viszont az adományként ingyen adott tárgyakat köszönettel elfogadták.³⁴⁹

A leggazdagabb anyagot Apponyi Albertné adományozta a Múzeumnak. Őt 1933 tavaszán Almásy házelnök személyesen kereste fel otthonában (és Klebelsberg Kuno feleségét is), a budavári Apponyi-palotában, hogy megkérje, férje hagyatékát adja át a múzeumi gyűjtemény részére.³⁵⁰ Klotild grófnő május folyamán néhány napon belül eleget is tett a kívánságnak és 1351 tételt tartalmazó anyagot küldött.³⁵¹

A sajtó így mutatta be olvasóinak, hogy „mekkora fogást csinált” a házelnök azzal, hogy ebben az ügyben személyesen járt el: „Néhány nappal ezelőtt Hollós Bálint elnöki tanácsos elhelyezte a képviselőház épületében Apponyi Albert gróf és Klebelsberg Kunó gróf hagyatékának közéleti vonatkozású emléktárgyait. Díszpolgári oklevelek hevernek garmadában az elnöki fogadóterem asztalán, plakettek, könyvek, arany és ezüst emléktárgyak, képek, oklevelek borítják a mellékasztalokat, a bőrfooteleket és még a szőnyegen is relikviák hevernek. Apponyi és Klebelsberg grófnék nagy áldozatkészséggel ajándékozták az értékes emléktárgyakat a parlamenti múzeumnak. Apponyi papírba, fába, ezüstbe, emailbe³⁵² foglalt díszoklevelei méternyi magas halomba gyűltek. [...] Ott van 20 ezer magyar üdvözlő írása a 80 éves Apponyihoz,

³⁴⁸ „Hollós Bálint elnöki tanácsos úr megbízásából van szerencsém értesíteni Művész Urat, hogy a legnagyobb sajnálatára nincs módjában gr. Apponyi Albertről készült szoborportréját az Országgyűlési Múzeum részére megvásárolni. Szíveskedjék tehát a szobor elviteléről intézkedni.” *Az Országgyűlési Múzeumba beosztott könyvtárista levele Csorba Gézához, 1936. január 18.* MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 621. p. 146.

³⁴⁹ „Amikor elmúlt szombaton – f. hó 28.-án – meglátogattam az Önök gazdag és felette érdekes múzeumát, akkor egy ott jelenlévő megbízottjuknak megígértem volt, hogy a gyűjteményhez egy birtokomban lévő tárggyal hozzá akarnék járulni. Eme ígéretemnek teszek eleget, amikor mellékelten küldöm Faragó festőművésznek egy eredeti tusrajzát, amely egy karikatura bold. emlékezetű nagynevű gróf Apponyi Albertről. Reményem, hogy ez a csekélység is gazdagítani fogja gyűjteményüket.” *Kovács Róbert levele Hollós Bálinthoz, 1935. december 31.* – „Fogadja kérem őszinte köszönetem kifejezését, amellyel Faragó Apponyi karikatúráját az Országgyűlési Múzeumnak ajándékozni méltóztatott.” *Hollós Bálint levele Kovács Róberthez, 1936. január 8.* MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 621. p. 349–350.

³⁵⁰ „Apponyi Albertné grófné és Klebelsberg Kunó gróf özvegye a két elhunyt államférfi politikai hagyatékát megőrzés végett a parlamenti múzeumnak adták. A nagybecsű hagyatékokat már át is szállították a parlamenti múzeumba.” Apponyi Albert és Klebelsberg politikai hagyatéka a parlamenti múzeumban. *Eger, 1933. május 27.* 2.

³⁵¹ *Jegyzék gróf Apponyi Albertné Öngyméltósága által boldogult férje, néhai gróf Apponyi Albert hagyatékából az Országgyűlési Múzeum részére ajándékozott ereklyetárgyakról.* MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 438. p. 258–281.

³⁵² Email: zománcos fém.

majd szalagok, koszorúk pompáznak végtelen sorban. [...] Összegyűjtötték a világ valamennyi lapjában megjelent nekrológokat is.”³⁵³

Az özvegy a tárgyakat a fővárosi otthonából és a gyöngyösapáti kastélyból szedte össze.³⁵⁴ Ezek között megtalálható volt egy íróasztal, a jászberényi aranymandátuma, ezüstserleg, bronzplakett, díszjelvények, 111 testület üdvözlő felirata, dísztagsági és díszdoktori oklevelek, a Ferenc József császár és királytól kapott Lipót Rend nagykeresztjének és a Pápai Aranyérem adományozó díszoklevelei, névjegyek, csokorszalagok, folyóiratok, szentképek, kéziratok. A leltár felsorolt 142 díszpolgári oklevelet, külön-külön megnevezve az adományozó városok és falvak nevét,³⁵⁵ majd feljegyzésre került még „224 drb. jegyzőkönyvi kivonat Apponyi Albert díszpolgárrá történt megválasztásáról”.³⁵⁶ Szintén átadásra került 199 koszorúszalag, melyet a temetés után tettek félre. Arisztokrata családok, kaszinók, külföldi és magyar egyesületek, diplomáciai testületek, falvak, városok, vármegyék, magánszemélyek, rokonok, a magyar kormány, kormánypárt és ellenzéki pártok tagjai, Osztrák Köztársaság, Bulgária királya, Horthy, Mussolini, a Habsburg-família, a Magyar Királyi Honvédség fejezték ki ezeken tiszteletüket.

Klotild asszony azonban ezzel nem tekintette lezártnak az ügyet, még 1934-ben is talált az otthonában a férjétől származó irományt, melynek másolatát rögtön elküldte az illetékesnek: „Férjem iratai közt találtam egy kis füzetet, melyben 1918 novemberében elmélkedni kezdett a felfordulás okairól, ezt lemásoltattam, és ezt a hű másolatot mellékelve küldöm. Gondoltam, hogy talán lehetne ezt az emlékirattörődékhez hozzáfűzni? Ha azt hiszi, hogy nem, akkor tessék abba hagyni, de kötelességemnek tartom bármilyenféle emlékiratforma munkát kegyelmes urnak küldeni.”³⁵⁷

Apponyiné azon megjegyzése, hogy „Férjem iratai közt találtam...” rávilágítja a figyelmünket egy fontos kérdésre, miszerint az Országgyűlési Múzeumnak az özvegy nem adta át férje teljes irathagyatékát, így több évtizedet felölelő politikai és magánlevelezését sem, csak olyanokat, amelyek a Trianon után kialakult személyi kultuszt valamilyen formában erősíthették. Apponyi azon iratainak, leveleinek, melyek a família birtokában maradtak, 1945 után veszett nyoma, mikor a grófi család még Magyarországon élő tagjai nyomába eredt a politikai rendőrség.³⁵⁸

³⁵³ A parlamenti muzeumba kerültek Apponyi és Klebelsberg emléktárgyai. *Uj Nemzedék*, 1933. május 27. 3.

³⁵⁴ *Apponyi Albertné levelei az országgyűlés elnökéhez, 1933. május 3. és 13.* MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 438. p. 280–281.

³⁵⁵ Uo. 258–262.

³⁵⁶ Uo. 266.

³⁵⁷ *Apponyi Albertné levele Berzeviczy Alberthez, 1934. január 19.* MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 289.

³⁵⁸ *Apponyi Albert válogatott levelezése.* 25–27.

Apponyi Albertné 1942-ben hunyt el. A Múzeum gyarapodási naplójának tanúsága szerint halála után mindössze az özvegy haláláról tájékoztató gyászjelentés egy példánya került be, komolyabb, nagy mennyiségű, egybefüggő hagyaték a főúri familiától nem érkezett az intézmény részére.³⁵⁹ A családtól függetlenül azonban 1936-tól a Múzeum bezárásáig mintegy ötven adománnyal gazdagodott a Múzeum Apponyi-gyűjteménye.

Hét hónappal azt követően, hogy az igazgató elhozta az özvegy grófné palotájából a relikviákat, a sajtó máris hírül adta, hogy folyamatban van egy szoba kialakítása, ahol a nemzet ügyvédje hagyatékát kiállíthatják. „Apponyi Albert relikviái külön terembe kerülnek. A vitrineket most készítik, az emléktárgyak rendezés alatt állnak. László Fülöp nagy portréjának mását csomagolják ki. (Az eredeti festményt a Népszövetségnek adományozta a magyar állam.) Íróasztalát teljes felszereléssel a múzeumnak ajándékozta Apponyi Albert grófné. [...] Szerényen húzódik meg a Stefánia-szövetség köszöntő levele, amelyben elnökének nyolcvanadik születésnapjára küldi szerencsekívánatait. [...] A nagy államférfiú emlékiratainak kézirata is ide fog kerülni. Most a Tudományos Akadémián van kinyomtatás végett.”³⁶⁰ Nem lehet pontosan meghatározni, hogy mikor nyitották meg a látogató közönség előtt az Apponyi-szobát, de egy 1934. május 29-én kelt levélből, melyet a Múzeum egyik meg nem nevezett munkatársa – feltehetően Hollós Bálint igazgató – írt Albert gróf fiának, Apponyi Györgynek, már a szobáról, mint meglévőről tett említést: „Szíves volt Méltóságod felejtethetetlen emlékű édesatyjának az Egyesült Államok egyetemén tartott három előadásának kézirata [...] az Országgyűlési Múzeumnak ajándékozni. [...] Intézkedtem, hogy a kéziratok a múzeum gr. Apponyi-szobájában gondos elhelyezést nyerjenek.”³⁶¹

Az pedig egészen biztos, hogy a képviselőház elnöke, Almásy László már azzal kereste fel és beszélt rá az adományozásra az özvegyet, hogy ígértet tett a relikviákból kialakítandó különterem létrehozására. Ezt írásban is megerősítette, mikor levélben mondott köszönetet a grófnőnek. „Őszinte meghatottsággal mondom köszönetet Kegyelmes Asszony nemes áldozatkészségért, amellyel boldogult férje [...] relikviáit az Országgyűlési Múzeumnak ajándékozta. Mélyen átérzem a Kegyelmes Asszony által hozott áldozat nagyságát, mikor ezektől a drága ereklyéktől a Köz javára Apponyi Albert emlékéhez oly méltó gesztussal lemondott. Kérem szolgáljon megnyugtatóra

³⁵⁹ *Apponyi Albertné gyászjelentése, 1942. szeptember 11.* Országgyűlési Múzeum, Gyarapodási Napló, 1936–1947. 1942. 15341. leltári szám.

³⁶⁰ Az Apponyi-relikviák. *Függetlenség*, 1933. december 24. 4.

³⁶¹ *Ismeretlen levele Apponyi Györgyhez, 1934. május 29.* MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 291.

az a tudat, hogy így az ereklyék az Országgyűlési Múzeum egy külön szobájában kiállítva nemcsak a mostani nemzedék halás kegyeletének fenntartásához fognak hozzájárulni, hanem reményleni merem, hogy egy boldogabb kor magyarját is emlékeztetik majd arra az európai méretű államférfiúra, ki haláláig tartó hűséggel és önfeláldozással szolgálta hazájának igazságát.”³⁶²

Az igazgató egy dátumozás nélküli, *Munkaterv* című felhívásban utasította kollégáit a teremmel kapcsolatos munkák elvégzésére. „Az Apponyi szoba konzoljai a már aláírt megrendelés szerint sürgősen elkészítendőek. Éppolyan sürgős ugyanott a falbaépített vitrin beüvegezése és vasrészeinek mázolása. A koszorúszallagok elhelyezésére kérek tervezetet. Az Apponyi kéziratok a vitrinbe kiállítandók. Levelei és memoire-kézirata. Ez utóbbi Nagy Miklós ömeltóságától, aki azokat az Akadémiától már visszakapta, visszakérendő. A gazdasági hivatal szerezzen egy piros szőnyeget a beépített vitrintől a falig.”³⁶³

Egy keltezetlen tervezeten az szerepelt, hogy az emeleten, a XV. számot viselő szobában kap helyet a „Gr. Apponyi Albert-terem”.³⁶⁴ Ebben igen tömören összefoglalták, hogy mi minden kerül kiállításra: „Gr. Apponyi Albert portréi, Balló, Szüle, és László Fülöp u., íróasztala, kéziratai, díszpolgári oklevelei, aranymandátuma. Fényképek, hírlapcikkgyűjtemény.”³⁶⁵

A terem elrendezéséhez *Tájékoztató* is készült, amely bemutatta a gróf életét, politikai pályafutását. Ez utóbbinak 1918–1919-re vonatkozó pontjait illetően a Múzeum munkatársai nem a valóságot írták le, mikor elintézték annyival, hogy: „A forradalmak idején Apponyi teljesen visszavonult a közélettől, a proletárdiktatúra idején pedig bujdosni kényszerült.”³⁶⁶ Apponyi ugyanis együttműködött a Károlyi Mihály vezette rendszerrel, bár pártját feloszlatta. Személyesen Károlynak is adott írásban tanácsot, illetve megválasztották a Katolikus Nemzeti Tanács elnökének, amely a kormányzat munkáját volt hivatott támogatni. 1919 tavaszán pedig megpróbált együttműködni a bolsevikokkal is, hogy megvédje a katolikus egyházi, alapítványi vagyont.³⁶⁷ Csak a

³⁶² *Az országgyűlés elnökének levele Apponyi Albertnéhez, 1933. május 23.* MNL OL, K 816, 1. d. 1. t. 438. p. 279.

³⁶³ *Munkaterv.* MNL OL, K 816, 2. d. 1. t. 504–505.

³⁶⁴ *A termék elnevezése az alaprajzon belül, é. n.* MNL OL, K 816, 7. d. 7. t. Feljegyzések, útmutatók, a Parlamenti Múzeum kiállításaira, adományaira vonatkozóan. 306.

³⁶⁵ Uo. 308.

³⁶⁶ *Tájékoztató. XV. sz. Apponyi-Terem.* Uo. 313.

³⁶⁷ ANKA László: Az ellentmondások mezején: Apponyi Albert az első világháború éveiben. In: *VERITAS Évkönyv 2015.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet, 2016. 88–94. (A továbbiakban: ANKA, 2016b.)

húsvéti túszejtések idején menekült el a fővárosból.³⁶⁸ Az életút e szakaszának valós ábrázolása az 1920 után berendezkedő rezsim által megnyitott intézmény ideológiájába nem illett bele, hiszen az éppen Károlyi és a Tanácsköztársaság tagadására építette legitimációját.³⁶⁹ Igaz azonban az is, hogy 1920 után Apponyi sem büszkélkedett a Károlyival való együttműködéssel, és tudatosan maga is torzította a Horthy-korban az őszirózsás forradalom alatti magatartását.³⁷⁰ Az életút többi részének bemutatása tényszerűnek tekinthető.

A *Tájékoztató* már részletesebben fogalmazott, mint *A termék elnevezése az alaprajzon belül* című dokumentáció. „A falivitrinben Apponyi aranymandátuma, Jászberény és Kassa városától kapott emlékirata, kézirata, köztük emlékiratainak fogalmazványa. Fali vitrin: Díszdoktori oklevelei, legutolsó képviselői megbízólevele, mutatóanyagok Apponyi kézirataiból. Alsó részben díszpolgári oklevelek, üdvözlő feliratok. Fénykép-albumok, újság kivágásgyűjtemények.”³⁷¹

A szoba bútorai közül a gróf íróasztaláról rendelkezünk a legrészletesebb leírással, melyet az Országgyűlési Múzeum munkatársai a leltárba vételkor állítottak össze: „a./ Apponyi Albert gr. íróasztala, melyet budavári palotájában használt. Tölgyfa. Az íróasztal, mely eredetileg a Sándor-utcai képviselőház elnöki szobájában állott és Apponyi Albert gr. a képviselőháznak az új Országházba való költözésekor árverésen vásárolta. Apponyi Albert gr.-né közlése. b./ Íróasztal készlet, bronz, 1 téntartó, 3 gyertyatartó gyertyával, 1 papírvágó kés, 1 levélnehezék. c./ Íróaljszat, Apponyi Albert gr. jegyzeteivel.”³⁷² A család budavári otthonából és vidéki kastélyából más bútordarabot nem adtak át a leltárak tanúsága szerint.

A szoba legértékesebb darabjának minden bizonnyal a híres aranymandátum tekinthető. Amikor már ötven esztendeje volt Jászberény városának képviselője az országgyűlésben, a jászok a jubileum alkalmából nagy ünnepséget rendeztek Apponyi tiszteletére 1931-ben, melynek keretében aranylemezzre vészték fel a képviselői

³⁶⁸ ANKA László: „Vesszenek! Lógjanak! Gebedjenek!” A világháborús magyar kormányok tagjainak sorsa a tanácsköztársaság idején. In: „...minden édenek neve vad poklokat büvöl...” *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Szerk. LIGETI Dávid – VÖRÖS Boldizsár. Budapest, Országház, 2020. 300–303.

³⁶⁹ Erre az ideológiai hozzáállásra kiváló példát nyújt az Országgyűlési Múzeum egyik fényképiállítás, amely negatívan mutatta be a közönségnek az 1918–1919-es forradalmi és diktatórikus eseményeket: „A világháború katasztrófájának utolsó felvonását, Károlyi Mihály gróf és társainak romboló munkáját tárja elénk a muzeum modern fotóriport gyűjteménye: *Képek az októberi forradalomból és a kommünből*.” *Nemzeti Ujság*, 1933. február 7.

³⁷⁰ ANKA, 2016b. 88–92.

³⁷¹ *Tájékoztató*. MNL OL, K 816, 7. d. 7. t. Feljegyzések, útmutatók, a Parlamenti Múzeum kiállításaira, adományaira vonatkozóan. 314.

³⁷² MNL OL, Országgyűlési Levéltár, K 2, A Parlamenti Múzeum leltára 5540–11780. tételszámig. 8879. leltári szám.

megbízólevél szövegét, mivel azokban az időkben éppen parlamenti választásokat is tartottak, mely során a gróf ismét elnyerte a jáász főváros választókerületének mandátumát.³⁷³ A becses tárgyat is átadta Klotild asszony Hollós Bálintnak, hogy a Múzeumban kiállítsák.

Két további nemesfém-ből készített emléktárgy került hasonló módon a Múzeum Apponyi-szobájába. Jáászberény hölgyeitől ezüstlapon emléksorok és Kassa polgáraitól ezüstserleg. Mindkettőt 1896-ban ajándékozták Apponyinak.

Ezzel a kiállítási gyűjteménybázissal működött az Apponyi-szoba, mígnem 1942-ben a Múzeum bezárta kapuit és megkezdődött az összegyűjtött értékek biztonságba helyezése, hogy megóvják a második világháborúval együtt járó légitámadásoktól.³⁷⁴

A főváros felé közeledő Vörös Hadsereg elől a képviselőház nyilas elnöke, Tasnádi Nagy András utasítására, Rácz Jenő felsőházi elnök más egyéb – Ferenc Józsefhez, Kossuth Lajoshoz, Teleki Mihályhoz kötődő³⁷⁵ – nemesfém-ből készült múzeumi érték-tárgyakkal egyetemben, az aranymandátumot is magához vette és nyugati irányban elhagyta az országot. Külföldre vitte, hogy ne kerüljön a szovjet csapatok kezére.³⁷⁶ Varga Béla, a Nemzetgyűlés elnöke 1946-ban intézkedett arról, hogy a Németországig hurcolt aranyból, ezüstből készült műtárgyakat a Múzeum részére szerezzék vissza.³⁷⁷ A kincsekre Münchenben akadtak rá és Berzeviczy László, Tasnádi Nagy András egykori titkára hozta haza ezeket.³⁷⁸

A második világháborús frontátvonulás után leltárba vették, mi minden rongálódott, semmisült meg, vagy tűnt el a Múzeum birtokába került emléktárgyakból. E szerint eltűnt Apponyi Albert egy 1912-es levele, illetve megsérült a régi képviselőházból származó íróasztala.³⁷⁹

Az 1949-ben felszámolt Országgyűlési Múzeum Apponyitól származó relikviagyűjteményének egy része jól azonosítható módon átkerült más közintézmények raktárába és e kötet levéltári forrásanyagát képezi.

Apponyi halála után egy másik lehetséges helyszín is felmerült, hogy ott múzeumot alakítanak ki az emlékére. A magyar állam 1933 első felében megvásárolta a

³⁷³ ANKA, 2017. 70.

³⁷⁴ SZÉCSÉNYI, 2010. 67.

³⁷⁵ Apponyi Albert aranymandátumát és Kossuth Lajos inggombjait nyugatra „menekítette” a felsőház elnöke. *Hírlap*, 1947. január 28. I. n.

³⁷⁶ Cs. LENGYEL Beatrix: Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949). In: *Folia Historica* 14. 1989. 140. (A továbbiakban: Cs. LENGYEL, 1989.)

³⁷⁷ *A Nemzetgyűlés könyvtári és múzeumi bizottságának jelentése a Parlamenti Múzeumnak 1945. évi gyarapodásáról, használatáról és számadásairól*. In: *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés irományai*. II. köt. Budapest, Athenaeum, 1947. 210–211.

³⁷⁸ *Új Hírek*, 1948. január 2. I. n.

³⁷⁹ Cs. LENGYEL, 1989. 116. – SZÉCSÉNYI, 2010. 77.

familiától a gyöngyösapáti kastélyt és a hozzá tartozó húsz holdas birtokot. Két elképzelés is felmerült, hogy mihez kezdjen az állam az új szerzeményével. Tiszti özvegyi üdülőnek, illetve repülőgéppilóta-iskolának is el tudták volna képzelni. „Kizárólag Apponyi legkedvesebb tartózkodási helye: a dolgozó szoba és könyvtár maradt meg eredeti mivoltában és ez a két terem Apponyi-múzeum lesz.”³⁸⁰ – Írta a sajtó, de a gyöngyösapáti mementoállítás elképzelése soha nem valósult meg, a beharangozott elképzelés napihír maradt.

³⁸⁰ Múzeummá alakítják át Apponyi Albert gróf gyöngyösapáti dolgozószobáját és könyvtártermét. Tisztiözvegyi üdülőt, vagy repülőgépvezetői iskolát állítanak fel a kastélyban. *Függetlenség*, 1933. július 22. l. n.

APPONYI ALBERT MEGJELENÉSE A HORTHY-KORI TÖRTÉNELEMKÖNYVEKBEN

„Azt hiszem, nincsen olyan kisgyermek köztetek, bármilyen kis faluban vagy tanyán laknék is, hogy ne ismeré ezt a nevet. Az iskolában is bizonyára hallott már mindenitek róla, hogy ki volt ez a nagy ember, aki mindnyájunkért élt és küzdött az egész világ ellen az igazság fegyvereivel.”³⁸¹ – Kezdte az Apponyi halálakor megjelent nekrológot, a korszakban megjelenő *Kis Pajtás* című, gyermekeknek szóló képes havilap. A szerzőnek igaza is lehetett abban, hogy Apponyi neve ismerősen csengett az iskoláskorú magyar gyermekek fülének.

A történet kronológiai rendje szerint haladva azt láthattuk, hogy a gróf halálakor a teljes oktatási rendszerben leállt a tanítás egy napra, és valamennyi iskolában megemlékezéseket tartottak az elhunyról. A korabeli magyar iskolarendszerben azonban nemcsak 1933 februárjában került a diákság elé Apponyi Albert személye, hanem a történelemoktatás részeként már az 1920-as évtized második felétől kiadott állami és felekezeti tankönyvekben is megjelent alakja.

Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter a kiegyezést követő években szabályozni kezdte a tankönyvjóváahagyás kérdését, hogy az elfogadásra váró tantervek mellé minőségi tankönyveket adjanak ki a kiadók úgy, hogy a tankönyvírás szabadsága ne váljon szabadossággá. Ennek érdekében létrehozta az Országos Közoktatási Tanácsot, amely előkészítette jóváahagyásra az egyes műveket. A jóváahagyás szabályait többször módosították a boldog békeidők korában, majd a két világháború között a korábbi szabadelvű szakmai hozzáállás konzervatív fordulatot vett. Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter 1925-ben újraszabályozta a kérdéskört, az állam szerepéből nem engedett (a verseny rovására kijelölte az egyes tankönyvek íróit³⁸²), de a szakmaiságot sem szorította háttérbe. A Horthy-korban a hitfelekezetek csak elemi népiskolai és középiskolai történelemtankönyveket adtak ki, polgáriakat nem, és a kiadást nem kultuszminisztériumi engedélyeztetés előzte meg, hanem a protestáns felekezetek ebben illetékes hatósági fórumától nyertek kiadási engedélyt, a reformátusok esetében például az Egyetemes Konvent jóváahagyását kellett megszerezni a tankönyvíróknak. 1935-től a katolikus iskolák tankönyveit is a népiskolák esetében az egyházmegyei hatóság, a középiskolai könyvek esetében pedig a Katolikus

³⁸¹ Meghalt Apponyi Albert! *Kis Pajtás*, 1933. március 1. 98.

³⁸² Kinevezett tankönyvírók és kiadók. *Esti Kurir*, 1927. augusztus 12. 7.

Középiskolai Főhatóság fogadta el, addig a katolikus tankönyvek állami jóváhagyást kívántak.³⁸³ Vagyis a vizsgált korszakban a történelemtankönyvek kiadását komoly jóváhagyási eljárás előzte meg az állam, illetve egyházi hatóságok részéről. Az alábbiakban az állami, a protestáns és a katolikus felekezeti tankönyveket tekintjük át, miként ábrázolták Apponyi Albertet.

Balogh Albin bencés tanár 1931-ben a katolikus szellemi fellegvárnak számító Szent István Társulat közreműködésével adta ki az akkori legújabb tanterv szerint a *Magyarország történelme* című, gimnáziumok és középiskolák tanulóinak szánt tankönyvét, amelyben Apponyi mint rétor került bemutatásra. „Vannak kiváló szónokaink, mint a nagyműveltségű Apponyi Albert gróf és az apostoli lelkű Prohászka Ottokár, és magyar ember sohasem feledheti a szabadságharc lángszavú szónokát, Kossuth Lajost.”³⁸⁴

Ugyanebben az évben Miskolczy István és Szolomájer Tasziló katolikus középiskolai történelemtankönyve Apponyi nevét sem Trianon, sem a Népszövetséghez csatlakozás tárgyalásakor nem említette meg.³⁸⁵ Csak egyetlenegyszer írta le a gróf nevét, az 1905–1906-os parlamenti válság után hatalomra kerülő koalíciós kormány minisztereként.³⁸⁶

Ezerkilencszázharminchatban látott napvilágot a Szügyi Trajtler Géza és Greiner Gyula által jegyzett *A magyar nemzet történelme és alkotmánya* című, már koedukált katolikus elemi népiskolai tanulók számára írt műve.³⁸⁷ Ebben külön bekezdést szenteltek a trianoni békeszerződésnek, mellyel kapcsolatban emléket állítottak Apponyinak is. „Tönkretett, kirabolt és fegyvereitől megfosztott szegény hazánknak 1920 június 4-én az ántánt parancsára el kellett fogadnia a *trianoni szerződést*, a leggyalázatosabb és legkegyetlenebb békekötést. Hiába tiltakozott a gyilkos béke ellen az ántánt párizsi tanácsa előtt *Apponyi Albert gróf*, a világhírű és legnagyobb magyar katolikus államférfiú, nem használt semmit. A régi nagy Magyarország *halálos ítéletét* nem változtatták meg.”³⁸⁸

Szegedi Tasziló gimnáziumi történelemkönyve 1942-ben jelent meg a Szent István-Társulat kiadásában. A szerző ebben Apponyi védőbeszédéről tett említést. „Megrendítő beszédben fejezte ki Magyarország tiltakozását a békeponthoz ellen, s olyan

³⁸³ SZEKENYI Péter: Fejezetek a tankönyvjóváahagyás történetéből. *Educatio*, 1994/4. 599–622.

³⁸⁴ BALOGH Albin: *Magyarország történelme a gimnázium, reálgimnázium, reáliskola és leányközépiskolák III., a leánykollégiumok IV. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat, 1931. 139.

³⁸⁵ MISKOLCZY István – SZOLOMÁJER Tasziló: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat, 1931. 185–186.

³⁸⁶ Uo. 178.

³⁸⁷ SZÜGYI TRAJTLER Géza – GREINER Gyula: *A magyar nemzet történelme és alkotmánya az osztott és részben osztott katolikus elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat, 1936.

³⁸⁸ Uo. 101–102.

egyéni és erkölcsi sikert aratott, amilyenben nagyon kevés szónoknak lehetett része. Gyakorlati eredményt azonban nem tudott elérni.”³⁸⁹

A Református Egyetemes Konvent 1926-ban fogadta el tankönyvként elemi népiskoláik számára Szondy Györgynek *A magyar nemzet története osztatlan elemi népiskolák V–VI. osztálya számára* című tankönyvét,³⁹⁰ amelyben találkozhatunk a trianoni békekötéssel kapcsolatosan Apponyi nevével. „Párizs mellett a Trianon-palotában adták tudtára a magyar békeköveteknek a feltételeket. A magyar követség elnöke: *Apponyi Albert gróf* hatalmas, gyönyörű beszédben tiltakozott a kegyetlen és ostoba béke ellen. Hiába.”³⁹¹ (Szondy félrevezette a diákságot, mert a békefeltételeket nem a Trianon-palotában, hanem a párizsi külügyminisztérium épületében nyújtották át az antant vezetői.)

A Debreceni Református Kollégium tanára, Madai Pál tollából született az állam által fenntartott gimnáziumi diákok részére a *Magyarország történelme gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára* címet viselő mű,³⁹² amely a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 49,535/1926-III. számú rendeletében előírt elvárásokhoz igazodott. A szerző ebben nem a békediktátumhoz kapcsolódóan, hanem kultusztárca-vezetői mivoltában tesz említést a grófról. „Báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1868-ban kötelezővé és általánossá, gróf Apponyi Albert pedig 1908-ban ingyenessé tette a népoktatást. Ennek következménye az lett, hogy míg 1869-ben a lakosságnak csak 25,7%-a, addig 1910-ben már 58,2%-a tudott írni és olvasni, az elemi ismereteket pedig 17,000 népiskola terjesztette.”³⁹³ Madainál a kontextus nem a béketárgyalásokkal, hanem az oktatással kapcsolatosan keretezi Apponyi munkásságát. Figyelemre méltó viszont, hogy szelektált a miniszteri törvényalkotói tevékenységből, és a híres-hírhedt 1907-es elemi népiskolai törvénycsomagot meg sem említette, miközben annak magyarosító jellegű intézkedéseit az 1908-as törvény is átvette.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium és a Református Egyetemes Konvent jóváhagyásával, az Országos Református Tanáregyesület és az Országos Evangélikus Tanáregyesület megbízásából Varga Zoltán 1941-ben adta ki *A magyar nemzet*

³⁸⁹ SZEGEDI Taszilo: *Magyarország története. A szatmári békétől napjainkig. A gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára.* Budapest, Szent István-Társulat, 1942. 70.

³⁹⁰ SZONDY György: *A magyar nemzet története osztatlan elemi népiskolák V–VI. osztálya számára.* Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Vállalata, 1941.

³⁹¹ Uo. 112.

³⁹² MADAI Pál: *Magyarország történelme gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára.* Budapest, Franklin-Társulat, [1926.]

³⁹³ Uo. 143.

*elbeszélő története. A középiskolák III. osztálya számára*³⁹⁴ címet viselő, protestáns felekezeti hatóságok által jóváhagyott tankönyvét, ahol Apponyit az 1908-as, az elemi oktatás ingyenességéről szóló törvényével Eötvössel és Treforttal említette együtt.³⁹⁵ Majd előkerült neve a védőbeszéddel kapcsolatban: „hatalmas beszédben fejtette ki a magyar nemzet tiltakozását és fájdalmát. A nagy szónok szívből fakadó szavai és érvei nagy hatást tettek ugyan a jelenlévő államférfiakra, de beszédének gyakorlati következménye mégsem lett, mert a szövetséges hatalmak eleget akartak tenni a barátaiknak tett ígéreteknek.”³⁹⁶

Varga egy évvel később újabb kiadvánnyal jelentkezett. *A magyar nemzet története. II. rész (A szatmári békétől)* című történelemtankönyvét jelentette meg a gimnáziumok és leánygimnáziumok részére.³⁹⁷ Apponyi alakjával ebben az 1905-ös választásokon keresztül találkozhatott először az olvasó, amelyben a szerző a grófnak a 67-es alapról való távozását, a Függetlenségi és 48-as Párthoz való csatlakozását, illetve a választási korteskedését jegyezte fel és neki (valamint ifj. Andrassy Gyula grófnak) tulajdonította az ellenzéki győzelmet, a képviselőházi többség megszerzését.³⁹⁸ Másodszer az elemi népoktatás ingyenessé tételénél olvashatjuk Apponyi nevét, mint aki egyenes folytatója Eötvös József munkásságának.³⁹⁹ (Az utólagos születés kegyelméből azonban tudjuk, hogy Eötvös és Apponyi nacionalizmusa, nemzetiségpolitikai elképzelései, törvényalkotási motivációi mögött hatalmas ideológiai távolság húzódott.) Bár a nemzetiségi kérdésnek Varga több oldalt szentelt, de ebben a kontextusban nem tett említést a Lex Apponyiról. A harmadik, Apponyit ábrázoló kontextus már a béke delegációs munka bemutatása. Más kortárs tankönyvírókkal ellentétben Varga a párizsi külügyminisztériumot adja meg helyesen, a szerződés átvételének helyszínéül, és a korszak tankönyvírói közül a legrészletesebben foglalkozott a védőbeszéddel. „Apponyi Albert gróf a magyar béke delegáció elnöke hiába fejtette ki hatalmas beszédében a magyar nemzet tiltakozását és fájdalmát. Hiába mutatott rá, hogy Magyarország feldarabolása sem faji szempontból, sem a népek szabadságának szempontjából nem helyes. Eredménytelenül hangoztatta annak az érvnek alaptalanságát, hogy az ország idegenajkú lakossága el akar szakadni, s hasztalanul mutatott rá az igazság feltétlenül bizonyos

³⁹⁴ VARGA Zoltán: *A magyar nemzet elbeszélő története. A középiskolák III. osztálya számára*. Kiadja az Országos Református Tanár Egyesület és az Országos Evangélikus Tanáregyesület megbízásából, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1941.

³⁹⁵ Uo. 124.

³⁹⁶ Uo. 127.

³⁹⁷ Uő: *A magyar nemzet története. II. rész (A szatmári békétől) gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára*. Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1942.

³⁹⁸ Uo. 76.

³⁹⁹ Uo. 85.

forrására, a népszavazásra, amely kétségtelen választ adna e vádra. Apponyi határozottan kiemelte, hogy Európa újjáépítése és az európai viszonyok megszilárdítása összeférhetetlen Magyarország feldarabolásával. Magyarország politikai szervezetét ezeréves történelem szentelte meg, s ennek az országnak nyugalma és szilárdsága feltétlenül szükséges Európa nyugalmaához és szilárdságához. Szavai és érvei pillanatnyilag nagy hatást keltettek ugyan, de a feltételek megváltoztatása szóba sem került.⁴⁰⁰

Ember István 1926-ban adott ki tankönyvet, melyet az állami fenntartású középiskolák tanulóinak szántak. Apponyi – akiről mellképet is közöltek – e műben csak a védőbeszéd témájában kapott helyet. „Az erőszakkal szemben nem érte el célját, de ékesszólása igazunkra fordította Európa figyelmét. Ma nemzetünk legnagyobb fiát tisztelhetjük benne.”⁴⁰¹

Jászai Rezső és Balanyi György 1926-os kultuszminiszteri rendeleti engedéllyel adta ki tankönyvét középiskolák számára, amelyben Apponyi arcképe is megjelent,⁴⁰² és először az egyházpolitikai törvényekkel kapcsolatban említették meg a gróf nevét, aki fakultatív módon akarta megalkotni a polgári házasságot.⁴⁰³ Másodszor e munkában is a békedelegáció kínált megjelenési lehetőséget a gróf számára és pedig a rétori oldalról: „[...] hiába vetette latba világszerte elismert ékesszólását [...]”.⁴⁰⁴

Ember tankönyvére alapozva Várady Erzsébet 1934-ben kiadott leánygimnáziumi tankönyve foglalkozott a legrészletesebben Apponyinak a békedelegációs tevékenységével, védőbeszédével. A szerző még Apponyi Albert memoárjából, az akkor frissen megjelent *Élmények és emlékekből* is egy oldalon keresztül idézte, miként látta, mutatta be 1920. január 16-i beszédének kontextusát.⁴⁰⁵

Szintén az állami gimnáziumok és leánygimnáziumok tanulói részére készült el 1942-ben a Dékány István, Marczinkó Ferenc, Pálfi János és Várady Erzsébet gimnáziumi igazgatók, illetve egyetemi oktatók szerzőségében a *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig* című történelemtankönyv. Apponyi delegációelnöki kiválasztásának oka és a védőbeszéd kapott ebben bemutató sorokat. „A kormány gróf Apponyi Albert vezetésével a haza olyan fiaiból állította össze a küldöttséget, akiknek minden képességük megvolt arra, hogy Magyarország igazát méltóan képviselni és

⁴⁰⁰ Uo. 97–98.

⁴⁰¹ EMBER István: *A magyar nemzet története a középiskolák III. osztálya számára*. Budapest, Athenaeum, 1926. 142.

⁴⁰² JÁSZAI Rezső – BALANYI György: *Magyarország története a középiskolák III. osztálya számára*. Budapest, Lampel, [1926.] 167.

⁴⁰³ Uo.

⁴⁰⁴ Uo. 178.

⁴⁰⁵ VÁRADY Erzsébet: *A magyar nemzet története. A szatmári békétől napjainkig. A leánygimnáziumok, leánylíceumok és leánykollégiumok VIII. számára Dr. Ember István tankönyvének felhasználásával*. Budapest, Athenaeum, 1934. 119–121.

védelvezni tudják. A békefeltételek kegyetlenségét gróf Apponyi Albertnek páratlan ékesszólással elmondott és a nagyhatalmak képviselőit is bámulatba ejtő, a valós helyzetet kétségbevonhatatlan adatokkal és világos érveléssel megvilágító beszéde sem tudta enyhíteni.”⁴⁰⁶

Bár a szerzők részletesen, több oldalon keresztül tárgyalták a Népszövetséget is, itt Apponyi fődelegátussága nem került megemlítésre.

Novy Ferenc az 1920-as évek derekán elemi népiskolák számára jelentette meg történelemkönyvét, melyben Apponyinak és a védőbeszédnek a békediktátum bemutatásánál szorított helyet. „Csak nagyhatású szónoklatban fejezhette ki a nemzet tiltakozását a halálunkat jelentő béketervek ellen; ellenségeink elérték szándékukat: országunkat megsemmisítették.”⁴⁰⁷

Várady Erzsébet tollából 1934-ben látott napvilágot a leánygimnáziumoknak, leányliceumoknak, leánykollégiumoknak szánt munka.

A Horthy-kor meghatározó történésze, Domanovszky Sándor is írt középiskolai történelemtankönyvet. Teljesen valótlanul azt állította, hogy Apponyit meg sem hallgatták a békekonferencián.⁴⁰⁸ Viszont megemlítette az 1903-as parlamenti küzdelmekkel és az 1905-ös választásokkal kapcsolatban.⁴⁰⁹

Erdélyi László egyetemi tanár 1931-ben magánkiadásban jelentette meg a *Magyar történelem új rendszerben* címet viselő tankönyvét,⁴¹⁰ melyet Klebelsberg Kuno grófnak, az akkor hivatalban lévő vallás- és közoktatásügyi miniszternek ajánlott, és nem tisztázta a bevezetőjében, hogy az oktatási rendszer mely szintjén álló iskoláknak ajánlotta használatra a művét. Könyvében a gróf boldog békeidőkbeli múltja két ponton is megjelent. Először az 1890-es évek első felében elfogadott egyházpolitikai törvények kapcsán vetette papírra a nevét. „Apponyi orvoslást kért az ellen, hogy az *unitáriusok könnyűszerrel felbontják a házasságokat* s e végből a külföldiek idejönnek és rossz hírbe hozzák Magyarországot.”⁴¹¹ Arról, hogy orvosláskérése hogyan sikerült és végül Apponyi hogyan szavazott az egyházpolitikai törvényjavaslatokról, a szerző tapintatosan hallgatott. Másodszor a millenniumi ünnepségekkel összefüggésben

⁴⁰⁶ DÉKÁNY István – MARCZINKÓ Ferenc – PÁLFI János – VÁRADY Erzsébet: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, 1942. 82.

⁴⁰⁷ NOVY Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az 1925. évi miniszteri tanterv teljes anyaga, az osztott és részben osztott elemi népiskolák V. és VI. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, [1926.] 138.

⁴⁰⁸ DOMANOVSKY Sándor: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, 1931. 175.

⁴⁰⁹ Uo. 170.

⁴¹⁰ ERDÉLYI László: *Magyar történelem új rendszerben*. Budapest, Szerző sajátja, 1931.

⁴¹¹ Uo. 186.

találkozhattak a diákok a nevével. „Minden párt elfogadta Apponyi indítványát, hogy legyen *treuga Dei*, s vitaanyagot ne tárgyaljanak az ezredéves honfoglalás-ünnepélyek évében, amelyek valóban nagyszerűen sikerültek a király jelenlétében (1896).”⁴¹² A harmadik megjelenés már a békekötés előzményeihez kötődött. „Az év elején adták át Trianonban a békeföltételeket. Apponyi, Teleki, Bethlen a békedelegátusok, de nem tárgyalnak velök s nagy szívesség volt, hogy Apponyi beszédet mondhatott. Az olasz Nitti miniszterelnök akkor lett a békerevízió szószólója. De a népszövetség főtanácsa elutasította a magyar békedelegáció válaszát, csupán Millerand francia elnök kísérő levele ígért határkiigazításokat, ha erre az illető határbizottság javaslatot tesz. A nemzetgyűlés Benárdot és Drasche Lázárt bízta meg a trianoni békediktátum aláírásával (júni 4.).”⁴¹³ A szerző Apponyi mellé beemeli a két híres miniszterelnök alakját, de tévesen állítja, hogy Trianonban kaptuk meg a békeszerződés szövegét, és érveinket sem a „népszövetség főtanácsa” hagyta figyelmen kívül. A védőbeszéd azonban e tankönyvben is megjelent és Apponyinak a dualizmus korából példaként kiemelt két akcióját is pozitívan mutatta be Erdélyi.

Az izraelita felekezet nem foglalkozott tankönyvkiadással, egyaránt használtak állami és más felekezeti tankönyveket az általuk fenntartott oktatási intézményekben. A fővárosi izraelita középiskolák évről évre kiadott értesítői szerint a zsidó felekezet által fenntartott iskolák sem feledkeztek meg Apponyiról. A Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Leánygimnáziumának értesítőjében, az intézmény történetét bemutató fejezetben, már az 1926–1927-es tanévtől visszatérően megemlékeztek arról, hogy 1909-ben, Apponyi vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején, az ő engedélyével egyesített három alapítvány nyújtotta pénzügyi fedezet adott lehetőséget az iskola megalapítására.⁴¹⁴

A két világháború között a történelemoktatásban a – revizionizmus ideológiájával számtalan formában egyébként is találkozó – diáktömegekhez eljutott az információ, hogy Apponyi Albert a védőbeszéddel hiába próbálta felhívni a győztes nagyhatalmak vezetőinek a figyelmét a békeszerződés tartalmának súlyos, büntető jellegű, országonkívülítő mivoltára.

Tankönyveiken keresztül az állami fenntartású iskolák mellett a felekezeti iskolák padjaiban is meg lehetett ismerkedni Apponyi Albert nevével, védőbeszédével, a békekonferencián játszott szerepével. A tankönyvírók többsége nem használt jelzőket, amikor megemlégették a nevét, de pozitív elfogultságra, méltatására katolikus és protestáns szerzők részéről is volt példa. A tankönyvekben való megjelenése azáltal járult hozzá

⁴¹² Uo. 186–187.

⁴¹³ Uo. 193.

⁴¹⁴ WIRTH Kálmán (közzétette): *A Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Leánygimnáziumának értesítője az 1926–1927. iskolaévről*. Budapest, 1927. 19.

leginkább a kultuszához, hogy még életében tananyaggá változott, és nevét az elemi iskoláktól a gimnáziumokig összekapcsolták a társadalom egészét átható revízióval, illetve azzal, hogy a dualizmus kori politikai pályájáról pozitív példákat próbáltak felsorakoztatni a történelemórákon (a treuga Dei meghirdetése 1896-ban, az elemi népoktatás ingyenessé tétele 1908-ban). A Lex Apponyiról egy szóval sem emlékeztek meg a tankönyvíró tanárok, miközben az 1907-es törvénycsomag – a máig vitatott nemzetiségellenes éle mellett – számos olyan intézkedést vezetett be, melyek által az oktatás korszerűsödött, a tanítói életszínvonal emelkedett, az iskolák és tantermek száma pedig növekedett.

A korabeli állam és az egyházi hatóságok ilyen módon járultak hozzá, hogy a tankönyvek által erősítsék Apponyi Albert kultuszát a húszas évek derekától. Közel két évtizedre tananyaggá tették a nemzet ügyvédjét.

Egy korabeli vidéki középiskola értesítőjéből az is kiderül, hogy védőbeszéde már életében érettségi tételként is megjelent („Az érvelés és bizonyítás módja Apponyinak a trianoni békéről mondott beszédében.”⁴¹⁵).

A *Kis Pajtás* kérte gyermekolvasóit, hogy őrizzék meg emlékülben a nemzet patriarcháját: „Pajtikák, lehet, hogy ti még sok mindent nem értetek ebből. De azért Apponyi Albertnek a nevét ne felejtsetek el soha! Ott fogják ezt tanulni mindig a gyerekek az iskolában a legnagyobb magyar hazafiak: Széchényi [!], Kossuth, Deák Ferenc nevei mellett!”⁴¹⁶

1945 után Apponyi neve kikerült a történelemtanításból. A fent bemutatott szerzők közül Varga Zoltán a protestáns iskolák számára írt harmadik művével a második világháború után, 1946-ban, a rendszerrel együtt változva már a korabeli baloldal szemszögéből írta munkáját,⁴¹⁷ az 1918–1919-es események és Károlyi Mihály kapott oldalakat, Apponyiról egyetlen szóval sem emlékezett meg. Balogh Albin Iván Jánossal közösen jegyzett 1947-es könyvében, amelyet katolikus és protestáns középiskolák részére adtak ki, már szintén nem tett említést Apponyi Albertről Trianon tárgyalásakor.⁴¹⁸

⁴¹⁵ STRASSER György: *A Győri M. Kir. Állami Leánylíceum értesítője az 1931-32. iskolai évről*. Győr, 1932. 17.

⁴¹⁶ Meghalt Apponyi Albert! *Kis Pajtás*, 1933. március 1. 98.

⁴¹⁷ VARGA Zoltán: *Magyarország története II. A szatmári békétől. Gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára*. Kiadja az Országos Református Tanár Egyesület és az Országos Evangélikus Tanár Egyesület megbízásából, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1946.

⁴¹⁸ BALOGH Albin – IVÁN János: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A katolikus gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. a líceumok és leánylíceumok IV. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat, 1947. 118.

TOPOSZOK, TORZÍTÁSOK, SZELEKCIÓK

A kultuszok általános jellemzője, hogy alanyukat különböző jelzőkkel ékesítik fel. Olyan kifejezésekkel, melyek egy-két szavas rövid tömörséggel foglalják össze azt az érdemdús tettet, tulajdonságot, amely miatt egy illető körül kultusz kezd kibontakozni és integratív erővel hat a társadalomra. Esetünkben bőségesen találkozhatunk ilyen jelzőkkel, elkeresztelésekkel.

Ha végigtekintünk az Apponyi-kultusz forrásainak – cikkek, emléktáblák, levelek, köszöntők, nekrológok, serlegbeszéddek – szövegein, melyekben a grófot méltatták kortársai, azt látjuk, a párizsi békekonferencia vezetői előtt 1920. január 16-án elmondott beszédének kontextusát úgy állították be, mintha egy bíróság előtt mondta volna el ügyvédként a vádlott nevében a védőbeszédet. A bírák voltak az első világháborút megnyerő antant nagyhatalmak miniszterelnökei, a vádlott volt a megcsonkításra váró Magyarország, és Apponyi az ügyvédje. „[...] az egész magyar nemzet [...] védője volt Nagyméltóságod a világ ítélőbírának tribunálja előtt.”⁴¹⁹ Ebből az ábrázolásból született a fent említett beszéd elnevezése, a védőbeszéd és ekkortól illeték a békedelegáció elnökét a nemzet ügyvédje jelzővel. Ez maradt meg a közemlékezetben, továbbá ezt a jelzőt említették a delegációs tevékenységével és kultuszával kapcsolatban az életrajzi vázlatokat már szabadon író történészek az 1989–1990-es rendszerváltás utáni évtizedekben. A kultuszépítők és történészek nem egy alkalommal az Apponyi-ról szóló munkájuk címébe is beemelték, jelezve ezzel az olvasó számára is az írás szándékát, mire fektetik a hangsúlyt az életút bemutatásakor, a téma megközelítésének szempontjából.⁴²⁰

Békedelegációs tevékenysége és Trianon után a magyarságnak nyújtott „útmutatása” miatt a kortársai számtalan egyéb jelzővel is illették a fentebb jelzett mellett.

„Itthon a hazafiú lelkével biztatja, utbaigazítja és oktatja a magyar nemzet fiait. Így lett Nagyméltóságod a magyar nemzet tanítómestere. Mi ciszterciek, mint tanítórend, élethivatásunkat a magyar nemzet fiainak valláserkölcsei, hazafias és tudományos nevelésében szemléltük mindenkoron. Éppen ezért kétszeres örömmel csatlakozunk mi, a nemzet nevelői és tanítói a magyar nemzet tanítómesterének, Nagyméltóságodnak

⁴¹⁹ Wunderlich József levele Apponyihoz, 1921. május 28. OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 45.

⁴²⁰ PONGRÁCZ Kálmán: *A nemzet ügyvédje (Emlékezés Apponyi Albertre, a revízió első harcosára.)* Budapest, Különnyomat, 1941. – ZEIDLER Miklós: Apponyi Albert a „nemzet ügyvédje.” *Európai utas*, 2001/1. 56–58. – ANKA László: Gróf Apponyi Albert – A nemzet ügyvédje. *Trianon Szemle*, 2021/5. 32–41.

üdvözléséhez.”⁴²¹ – Írta Békefi Remig, a cisztercita rend zirci apátja, neveléstörténész és akadémikus, Apponyihoz intézett üdvözlőlevelében, melyben a „nemzet tanítómes-tere” címmel tüntette ki.

Magas korára tekintettel a „nemzet patriarchája” jelzőt is többször ráaggatták Apponyira. Ehhez hasonló címszóval (*A nemzet ősz patriarchája*) jelent meg vezércikk hetvenötödik születésnapján az *Egri Népujság* hasábjain.⁴²² A hozzá intézett hódoló levelében a Pesti Izraelita Nőegylet elnökségének hölgyei – felekezeti származásukra is utalva ezzel – a zsidóságot az egyiptomi fogságból kivezető Mózeshez hasonlították: „Magyarországnak ezen nagy gyászában, mely ezeréves fennállása óta a legnagyobb, vigasztalásul Kegyelmes Urunkat adta a jóságos gondviselés és bizonyára azért engedte e magas kort elérnie, hogy mint a bibliai patriarka előtt, hódoló csodálattal hajoljon meg előtte az egész nemzet, amelyet Mózesként vezet ki abból a chaosból, amelybe a végzetes háború és annak következményei sodorták.”⁴²³ A Budapesti Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség elnöke hasonló metaforát használt levelében. „[...] miként ama tűzoszlop a pusztaságban /világító szövétnekként/ megmutatja a balszerencse vaksötét éjszakájában egymást marcangolva tévelygőknek azt az egyedüli igaz utat, amely összetört országunk újrafeltámadásához vezet.”⁴²⁴

Az ótestamentumi párhuzam átvezet egy másik bibliai eredetű jelző megjelenéséhez, Apponyit a „nemzet apostolának” is titulálták. A keresztény hagyomány szerint Jézus kiválasztott a követői közül tizenkét férfiút, akik a tanítványai lettek és küldetést adott nekik. Ők lettek a tizenkét apostol. E görög eredetű szó jelentése: küldött, elmélyült. Jézus küldetése az volt, hogy hirdesse Isten országát és győzze le a gonosz birodalmát. A tizenkét apostol állandóan Jézus társaságában tartózkodott az igehirdetése kezdetétől a mennybemeneteléig. „Hallottak minden tanítást, amit Jézus a nép számára elmondott, de ők külön is részesültek oktatásban. Tanúi Jézus szenvedésének, halálának és feltámadásának. Az Egyház hite az ő tanúságtételükre alapszik, és ez egészen különleges jelentőséget kölcsönöz a Tizenkettőnek.”⁴²⁵ Apponyira is „küldöttként” tekintett korának magyarsága. E gondolat jegyében *Nemzetünk apostola* címmel jelent meg róla cikk a *Pesti Hírlap*ban 1921. május 29-én.⁴²⁶ Csernoch János esztergomi érsek is

⁴²¹ Dr. Békefi Remig levele Apponyi Alberthez, 1921. május 21. OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 108.

⁴²² A nemzet ősz patriarchája Eger város díszpolgára. Dr. Nagy János beszéde. *Egri Népujság*, 1921. május 21. 1.

⁴²³ A Pesti Izraelita Nőegylet elnökségének levele Apponyi Alberthez, 1921. május 28. OSZKK, Fol. Hung. 2178/I. 219.

⁴²⁴ Freudiger Ábrahám levele Apponyi Alberthez, 1921. május 29. Apponyi Albert válogatott levelezése. 378.

⁴²⁵ KROLL, Gerhard: *Jézus nyomában*. Budapest, Szent István Társulat. 1982. 299.

⁴²⁶ Nemzetünk apostola. *Pesti Hírlap*, 1921. május 29. 1.

hasznló módon prédikált: „Fenkölt apostola volt nemcsak Magyarországnak, hanem az egész emberiségnek; apostola a békének, apostola a szegényeknek, az igazságnak és minden nagy és nemes eszmének.”⁴²⁷

A bibliai eredetű párhuzamok ezzel még nem értek véget. Győr városának polgármestere is ilyen ihlettel magasztalta: „Pátriarka kora a magyar múltnak véres, golgotájáró epocháját öleli át. [...] A mártíriumos és éppen ezért áldozatos erejéből mindég újjászerkenő magyar sorsot példázza.”⁴²⁸

Halálakor az *Ujság* című lap *Apponyi, a próféta* címmel emlékezett meg róla.⁴²⁹ A keresztény felfogás szerint a próféták karizmatikus tulajdonságokkal felruházott igehirdetők voltak, Jézus magát is prófétának tekintette.

A katolicizmushoz kötődő, vallásos és hitét mélyen megélő, gyakorló Apponyira valószínűleg a legnagyobb hatással éppen az ó- és újtestamentumi jellegű párhuzamok voltak a legnagyobb hatással, hiszen az innen eredő címzések elfogadása – nincs nyoma annak, hogy bármelyiket is elutasította, vagy mellőzését kérte volna – a számára oly fontos valláserkölcsei alap magasztalára helyezte azt a küldetést, amelyet a kultuszépítők kiszemeltek számára a revizionizmusban.

Nem csak bibliai eredetű címekkel halmozták el a grófot, hanem a magas temetere való tekintettel, szintén az *Ujság* hasábjain *Az élő katedrális* jelzővel illették,⁴³⁰ Apponyiról szóló életrajzi művében pedig Kerekesházy József külön fejezetet írt e témában, melynek az *Emberi katedrális* címet adta.⁴³¹ Apponyi temetén túl e címzéssel szintén a katolikus vonalat erősítették, hiszen a latin-görög eredetű ókeresztény kifejezés jelentése főszékesegyház, amely alatt alapvetően egy püspöki egyháztartomány legnagyobb, központi templomát értették. Igazi katedrálisok építése a gótika korát jellemezte, amelyben építészetiileg az égre törő, magas tornyú templomok voltak a katedrálisok.

Apponyi nemzetközi hírnévvel bírt már a századforduló éveitől kezdve. Erre az Interparlamentáris Unió évente más és más európai, észak-amerikai helyszínen megrendezett közgyűlésein tartott beszédeivel tett szert. Ugyanakkor negatív híre is volt a világban, amennyiben a *Lex Apponyi* elnevezéssel illetett elemi népiskolai oktatáspolitikai törvénycsomagjának nemzetiségi kritikája határokon átívelő módon a magyarországi etnikumok asszimilációjával vádolta Apponyit.

⁴²⁷ Az országos Apponyi-ünnep. *Néptanítók Lapja*, 1921. június 9. 14–15.

⁴²⁸ FARKAS Máttyás: Apponyi ünneplése. *Győri Hírlap*, 1921. május 1. 1.

⁴²⁹ Apponyi, a próféta. *Ujság*, 1933. február 9. 1.

⁴³⁰ Az élő katedrális. *Ujság*, 1933. február 8. 2.

⁴³¹ KERESHÁZY. 272–273.

Ezen kettős megítélés után, az 1920-as évtized elején egy világháborús vesztes, és a háborúval párhuzamosan évekig tartó nemzetközi szintű propagandában lejáratott, szövetségesek nélküli, elszigetelt országot kellett képviselnie a nagyvilág előtt. Időt és sok fáradságos munkát igényelt Apponyi részéről is, hogy a Magyarországról, a határon túlra került magyarságról és saját személyéről alkotott vélemény változáson menjen át. A Nemzetek Szövetsége előtt a magyar fődelegátus nem érhetett el eredményt a revízió tekintetében, hiszen az a győztesek által kialakított új világrend védelmére alkotott fórumnak számított. De arra volt mód, hogy személyes fellépése által tekintélyre tegyen szert. Idővel ez sikerült is. Hetvenötödik születésnapjára csak a világháborús szövetséges és vesztes Bulgária királya küldött üdvözlő táviratot. Ezenkívül külföldről semmilyen gesztus nem érkezett. Öt esztendővel később az Amerikai Egyesült Államok kormánya felől jött elismerés, közben 1925-ben Hollandiából a Hugo Grotius Emlékérem, majd a Francia Diplomáciai Akadémiától aranyérem 1929-ben, mígnem a nyolcvanötödik születésnap alkalmával már az európai nagyhatalmak külügyminiszterei küldték el üdvözetüket, Ince pápa pedig áldását. Apponyi tíz év alatt komoly elismerést szerzett magának. „Tisztelői és baráti köre” sikerrel törekedett arra, hogy a kultusz részeként Apponyit meghatározó nemzetközi szereplőként láttassa. 1931 májusában egyértelműen e dimenzióban akarták a születésnapot megrendezni, hogy demonstrálják, Apponyi valóban „[...] nem csak nemzetének, de az egész világnak Great old mann-ja, aki fáradhatatlanul szolgálja hazája érdekeit Genfben”⁴³² – miként a Nemzetközi Ligák Uniójának elnöke ezt az Országházban megerősítette, de ehhez hasonlóan nyilatkozva „Ender osztrák szövetségi kancellár [is] a magyar, egyúttal európai államférfiút üdvözli a jubiléumban, akinek nagy tekintélye és elsősorban az ő személyéből kiáradó lenyűgöző benyomásokból ered és aki nemcsak nemzetének érdekeit, hanem a kulturnemzetek igazi együttműködését is szolgálja és előbbreviszi”⁴³³.

Halálhíre az utolsó jubileumi születésnaphoz hasonló elismeréshullámot indított útjára Európa-szerte. A nagyhatalmak és a csonkaországot körülölelő utódállamok vezetői – akik meghallgatták, de nem hallgattak rá – és publicistái egyaránt méltatták emlékét és elismerték munkásságát, emberi nagyságát.

„Emberi nagysága egész teljességében a magyar ügyért a nemzetközi politika agoráján vívott harcában bontakozott ki. A munkát, amelyet nemzete bízott rá, nemcsak legjobb tudása szerint, hanem valóban úgy végezte el, hogy nála jobban senki el nem végezhetne volna. »Szálfa volt, szirt volt, hű volt« — és bizony most még nem

⁴³² A népszövetségi ligák ülése Budapesten. Apponyi ünneplése – Fogadás a kormányzónál. *Győri Hírlap*, 1931. május 27. 1.

⁴³³ A kormányzó üdvözölte Apponyit. Üdvözlőiratok tömegei Európa vezetőitől. 8 *Órai Ujság*, 1931. május 30. 1.

tudjuk, lesz-e és ki lesz az, aki a megkezdett nagy munkát az ő hűségével és az övével egyenlő számú talentumokkal tudja végezni és így fog küzdeni a szent ügyért egészen a diadal és beteljesedés nagy pillanataig.”⁴³⁴ – Jellemezték halálakor a *Protestáns Szemle* hasábjain, és a méltató jelezte egyben azt is, hogy milyen nagy űrt hagyott maga után. Kétkedésének is hangot adott a szerző, hogy a revízió első számú harcosa távozásával lesz-e bárki is, aki az elhunyt emlékéhez méltó módon állítható a helyére. Az utólagos születés kegyelméből tudjuk, nem akadt ilyen alak. Az Apponyit váltó magyar népszövetségi fődelegátus körül már nem alakult ki semmilyen kultusz és törekvés sem volt erre.

„A kor nem érdem, hanem állapot” – tartja a régi szólás. Apponyi esetében – aki megkapta kortársaitól a „nemzet patriarchája” jelzőt – azonban érdemmé vált az, hogy hajlott kora ellenére nem a magánéletbe való visszavonulást választotta, hanem közéleti szereplő maradt, aktívan kivette részét több egyesület vezetésében, újra és újra elvállalta az országgyűlési képviselőjelöltséget, a fődelegátusi tisztséget a kormány megbízottjaként a Nemzetek Szövetségénél, elutazott az Interparlamentáris Unió külföldi rendezvényeire és továbbra is járta a világot a *Justice for Hungary!* jegyében. Tette ezt a hetvenes–nyolcvanas éveit taposva, nagy tiszteletet kiváltva kitartásával és matuzsálemi kora ellenére megőrzött fizikai állóképességével, utazókedvével, szellemi adottságaival: tárgyalóképességével, széles körű idegennyelvtudásával, reprezentációs rutinjával. Ezekre való tekintettel nem meglepő, hogy kultuszának elemévé vált az egészségéért való aggodás, imádkozás és a korára, szellemére való hivatkozás.

A kultuszépítés részesei ezért Apponyit mint idős embert is bemutatták a nyilvánosság előtt. Toposz lett, hogy agg kora ellenére milyen aktív és milyen csodálatra méltó, példaértékű részéről ez az állhatatos kitartás. 1927-ben a *Czeplédi Közlöny* névtelen publicistája fakadt ki azon a helyzeten, hogy a nemzet egy aggastyánt terhel azzal, hogy megfelelő módon legyen képviselve Genfben: „Magyarországot a Népszövetség őszi tanácskozásain a nyolcvanegyéves Apponyi Albert fogja képviselni. Öröndetes és egyben szomorú jelenség ez. Megörvendeztet és boldoggá tesz bennünket az, hogy a jelenkor legnagyobb magyarja nyolcvanegyéves korában is még szellemi és testi ereje teljében tud hadakozni hazája érdekeiért, de viszont mélyen elsomorító az, hogy az ország rá van utalva arra, hogy egy aggastyánt terheljen milliók bajának fáradtságával, csupán azért, mert nincs más, nincs utánpótlás. [...] Apponyi Albertet tartsa meg a gondviselés nekünk még nagyon hosszú ideig, de adja azt is, hogy ezúttal utoljára legyünk ráutalva az ő tehetségére és ő ezúttal boldog örömmel gyönyörködhessen utódainak munkájában.”⁴³⁵

⁴³⁴ MÁTHÉ Elek: Apponyi Albert. *Protestáns Szemle*, 1933/március. 128.

⁴³⁵ Magyarország.... *Czeplédi Közlöny*, 1927. szeptember 4. 1.

„A nyelveken szólás nagymestere”⁴³⁶ címmel illette a *Sárospataki Református Lapok* felelős szerkesztője, a halálakor írt nekrológiájában. „Kossuth Lajos után ő a második világhírű szónok, akit a magyar nemzet a világnak adott.”⁴³⁷ – Írta róla egy bihari hajdúgyökörekkel és kormányfőtanácsosi címmel rendelkező vidéki ügyvéd és lapszerkesztő 1921-ben. Olyan méltatást is találunk Apponyiról, amely a két erényt egy mondatba fűzte össze: „Demosthenesbe oltott aranygyapjas Mezzofanti.” Az antik göröghöz való hasonlítás a bravúros szónoki teljesítményre, a Giuseppe Gasparo Mezzofantival (1774–1849) való párhuzamba állítás pedig a nyelvismeretre utal, a híres olasz pap ugyanis számtalan nyelvet elsajátító poliglottként lett ismert világszerte. Ha már az angolul, franciául elmondott és olaszul lezárt védőbeszéd lett kultuszának az alapja és erre hivatkoztak a vele kapcsolatos források legtöbbször, akkor érthetővé válik, hogy széles körű idegennyelv-ismerete és rétori képessége a toposzok részévé vált, és az erre való hivatkozás volt a leggyakoribb a méltatások között.

Nagy János keresztényszocialista nemzetgyűlési képviselő nyilatkozta Apponyiról: „Politikai pályája nem az önérdék és a cselszövés homokköveiből van kirakva, hanem meggyőződésének és jellemének hatalmas ívezetével magasan vonúl a politika titkos szövevényei, intrikái és kátyui fölött. Ez az oka, hogy némelyek fényes politikai tehetségén a sikertelenség napfoltjait is észreveszik. De kérdem, lehet-e hibájául róni annak a nagy jellemnek, hogy nem tudott érvényesülni abban a hazug politikában, melynek mocsarában csak a csúszó-mászók érvényesülhettek? Érvényesülhetett-e az a férfiú, aki összes tehetségét a nemzeti élet teljes kivívásáért vetette latba, mikor ennek követelése az uralkodó szemében hűtlenség és lázadás volt?”⁴³⁸ Politikai erkölcsait is a kultusz közhelyeinek sorába emelték. Úgy láttatták, minden politikai döntését, lépését erkölcsi szempontok határozták meg, ezekből soha nem engedett egy szemernyit sem, inkább lemondott a hatalomra kerülés lehetőségéről, de még akkor sem adta fel eszméit. Ezzel magyarázták, miért nem lett soha miniszterelnök a dualizmus korában, mikor a hatvanhetes ellenzéki programjának csak azon elemeit kellett volna feladni, amelyek Ferenc József szemében a kormányképtelenséget jelentették. Az 1890-es évek derekán lezajló és a Szabadelvű Párton belül kormányválságot okozó egyház-politikai viták folyamán merült fel, hogy Apponyi alakíthat kabinetet, amennyiben lemond hatvanhetes ellenzéki katonai követeléseiről. A kiegyezés kereteihez mereven ragaszkodó uralkodó ekkor audiencián fogadta a grófot, de nem jutottak egyezségre. Apponyi nem engedett politikai programjából és elképzeléseiből, ezért nem lehetett

⁴³⁶ M[arton] J[ános]: Apponyi Albert gróf. *Sárospataki Református Lapok*, 1933. február 12. 45.

⁴³⁷ SASI SZABÓ László: Apponyi. *Nyírvidék*, 1921. május 29. 1.

⁴³⁸ A nemzet ősz patriarkája Eger város díszpolgára. Dr. Nagy János beszéde. *Egri Népujság*, 1921. május 21. 1.

kormányfő. Ilyen típusú erkölcsi abszolutizálása, örökösen az erkölcsös pozíciójába állítása is a kultusz közhelyeit gazdagította.

Az ünnepi szónokok, méltató cikkek szerzői mindig óvatosan viszonyultak Apponyi vallás- és közoktatásügyi miniszteri tevékenységének értékeléséhez, konkrét eredményei felemlítéséhez. Ez alól jóformán a *Néptanítók Lapja* című, a néptanítók ezreinek szóló, hetente, kéthetente megjelenő periodika volt az egyetlen kivétel, amely a gróf jubileumi évfordulóit, halála idején és számos egyéb alkalommal árasztotta el a néptanítókat Apponyi miniszterségét méltató, elfogult cikkekkel.

Vallás- és közoktatásügyi miniszterségét, a tankönyvszerzők Eötvös József tárcavezetéséhez mérték, eredményei folytatójának láttatták,⁴³⁹ és általában a kultuszépítők Deák Ferencsel, Kossuth Lajossal, Széchenyi István gróffal állították párhuzamba.⁴⁴⁰ Eötvös a modern polgári állam közoktatási rendszerének alapjait fektette le miniszterként, Széchenyi István a reformkori liberalizmus és a polgári átalakulás gondolatának volt legfőbb zászlóhordozója, Kossuthban az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc vezérét tiszteli a nemzet, Deák Ferenc pedig az 1867-es kiegyezés atyjaként egy 1918-ig terjedő korszak politikai berendezkedését határozta meg. Apponyiról nem mondható el, hogy a vele párhuzamba állított államférfiakhoz hasonló korszak- és gondolkodásformáló eredmények lennének köthetők a nevéhez. Így mindenképpen túlzásnak tekinthető, hogy politikai teljesítményét Deák, Eötvös, Kossuth, vagy Széchenyi nagyságához mérték.

A toposzok nem csak politikai múltját, műveltségét, idegennyelv-ismeretét, a hazának tett „védőügyvédi” szolgálatokat érintették, markánsan megjelent a kultuszépítés vissza-visszatérő elemeként az ember: a gróf megjelenése, stílusa, szerénysége. A főnemesi származású és kifogástalan neveltetésben részesülő Apponyit a kor viselkedési stílusikonjának is be lehetett állítani. A későbbi külügyminiszter, Csáky István gróf, aki huszonnégy esztendősen elkísérte Apponyit a békekonferenciára a delegáció benjáminjaként, és Neuillyben bőven volt alkalmja és ideje alaposan megismerni, a következőképpen méltatta személyében az embert, a hetvenötödik születésnapjának ünnepség alkalmából hozzá intézett levelében: „Boldog vagyok, hogy te tőled tanulhattam meg nem csak azt, hogy milyennek kell lennie egy nagy államférfiúnak, de azt, hogy hogyan kell élnie egy nemeslelkű nagy embernek az egyszerű emberi életet.”⁴⁴¹ Példaképként tüntette fel az egyszerű, de kifogásolhatatlan életvitelt folytató idős arisztokratát.

⁴³⁹ MADAI, 1926. 143. – VARGA, 1942. 85.

⁴⁴⁰ Az országos Apponyi-ünnep. *Néptanítók Lapja*, 1921. június 9. 14. – Meghalt Apponyi Albert! *Kis Pajtás*, 1933. március 1. 98.

⁴⁴¹ Csáky Pista levele Apponyi Alberthez, 1921. május 29. OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 44.

Apponyi emberi oldala azonban nemcsak a politikai kultúrában és egyéni magatartásában, arisztokrata származásában nyilvánult meg, hanem keresztényi felebaráti szeretetében is, amelynek köszönhetően számos alkotás fűződött a nevéhez és ezek is a kultusz toposzainak sorába emelkedtek.

Apponyi szeretetérzete és segíteni akarása nem állt meg az embernél. Amikor elvállalta a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezetését, egy fontos rendeletet adott ki, melyben fel kell ismernünk a környezet- és állatvédelem eszméinek gyökereit. A 26.120/1906. számon kelt miniszteri rendeletében az iskolai oktatásban megjelent a madarak és fák napja. „Az Országos Állatvédő Egyesület és Szövetség nagyon sokat köszönhet Nagyméltóságodnak, a vallás- és közoktatásügy terén úgyszólván mindent, mert ami azóta történt, az csak azokon az alapokon épült, melyeket Nagyméltóságod rakott le, ez a mostani tevékenység csak annak a folytatása, csak ama csírák termése, azon örök hatása. Nagyméltóságod miniszterségének mi a madarak és fák napját, valamint az Országos Ifjúsági Madárvédő Ligát köszönhetjük. 1906-ban és 1908-ban ajándékozta meg ezzel a nagyjelentőségű két intézménnyel Nagyméltóságod egyesületünket és országunkat. A lefolyt 15 év alatt egyesületünknek külön ez irányban kifejtett működéséről kiadott évkönyvei gyönyörű eredményekről számolhattak be, de jaj, a kegyetlen sors megirigyelte haladásunkat és összetörve, szörnyű romlásba lökte szerencsétlen nemzetünket. És mi most is, mikor mások, sűrű vérű bús magyarok ökölbe szorítva kezüket és fogcsikorgatva irtóztatós átkokat szórnak gonosz megrontóinkra, mi most is azt valljuk, amit Nagyméltóságod mondott nekünk mint vallás- és közoktatásügyi miniszter: »aki valamely érző lénynek szenvedését közömbösen tudja nézni, annak lelke kész talaj a gyilkosság megteremtésére, csak az kell, hogy a szenvedély szele a magot odavigye.« Mi most is csak a szelidséget, jóságot, szeretetet hirdetjük, mert a vadság, gonoszság, gyűlölet nem alkottak soha semmit, nekünk pedig újra fel kell építenünk romjaiból édes hazánkat, dicső nagy Magyar-országunkat.”⁴⁴² – Emlékeztette régi értékmegőrző alkotásaira az Országos Állatvédő Egyesület elnökhelyettese és főtitkára a hetvenöt éves grófot.

A nemzettudat részét képezte az a gondolat, hogy a magyarság évszázadokon keresztül védelmezte a keresztény Európát a keletről támadó veszedelmekkel – tatárokkal, törökökkel – szemben, illetve 1920-ban megjelent az az elképzelés is a külpolitikában, hogy a Nyugatot úgy tudjuk megvédeni az orosz bolsevizmus terjeszkedésétől, vagy a Nyugat akkor tudja ettől megvédeni magát, ha nem tönkreteszi a világháborút lezáró békével Magyarországot, hanem meghagyja földrajzilag, demográfiailag nagy, katonailag és gazdaságilag pedig erős államnak.

⁴⁴² *Selymessy Ferenc és Fodor Árpád levele Apponyi Alberthez, 1921. május 21.* OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 142.

Ezek az érvek megjelentek a párizsi védőbeszédben,⁴⁴³ majd még a békediktátum aláírása előtt a magyar kormány titokban felajánlotta az antantnak, hogy Magyarország katonailag beavatkozik az éppen akkor zajló lengyel–orosz háborúba. Ennek az volt a tétje, hogy eldőljön, hol fognak húzódni az újjászületett Lengyelország és a vörös Oroszország közötti államhatárok. 1920 tavaszán éppen elfordult a hadiszerencse a lengyelektől, a Vörös Hadsereg Varsót fenyegette. Ennek fényében tett javaslatot az antant számára a Simonyi-Semadam-kormány, hogy területi engedményekért cserébe sereget küldünk a lengyelek megsegítésére. Csapatokat végül az antant hozzájárulásának hiányában nem küldtünk, csak felszerelést, fegyvert és lőszert.⁴⁴⁴

Mindazon veresztéséért, áldozatokért, melyeket a magyarság elszenvedett az évszázadok folyamán a kereszténység védelmében, hogyan fizetett, mi módon mondott köszönetet a Nyugat? Sehogy – vágta rá a mindenkori nemzeti köztudat és tette ezt 1920 után is.

Az Apponyi-kultusznak része lett a Nyugat hálátlanságának, cinizmusának, önzésének, kihasználásunknak, cserbenhagyásunknak kifejezése is, táplálva a magyar társadalomban a kiszolgáltatottság, a magunkra hagyottság érzetét, mítoszát. Erre utalt a nyolcvanéves Apponyit köszöntő beszédében Scitovszky Béla nemzetgyűlési elnök: „Nem ismer fáradságot annak a [...] küldetésének folytatásában sem, hogy elhagyott nemzete ügyének a külföldön megértő barátokat szerezzen; apostoli buzgalommal járjon be országokat, tengeren innen és tengeren túl s a művelt világ minden nemzetének nyelvén egyforma ékesszólásával hirdesse a szörnyű igazságtalanságot, mellyel egy kultúrhivatása európai magaslatán álló kis nemzetnek az emberiség előhaladása érdekében ezer éven át teljesített szolgálataiért fizettek.”⁴⁴⁵

Az első világháborút elvesztő és megcsönkített államok társadalma körében elfogadottá vált, hogy a háborúban elszenvedett vereség okaként összeesküvés-elméleteket alkossanak és ezekben önkényesen meghatározott felelősökre hárítsák a vereség okát. A német nagyvezérkar főnökétől, Hindenburg tábornagtól eredő „tördőféselmélet” – miszerint a német hadsereget nem a csatákban győzték le, hanem a hátrszági forradalmak tették tönkre, és ezért vesztette el a világháborút – a trianoni trauma következtében a magyar társadalom szemében is termékeny talajra talált. Ennek az elképzelésnek a virágzásával Apponyi is találkozhatott mikor hetvenötödik születésnapján így írt hozzá intézett levelében Gulácsy István, az elcsatolt Bereg vármegye egykori alispánja: „A magyar nemzet a lezajlott világháború irtózatos küzdelmeiben

⁴⁴³ GULYÁS, 19–26.

⁴⁴⁴ Uo. 36–39.

⁴⁴⁵ *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója*. XLIV. köt. Budapest, Athenaeum, 1926. (1926. május 29. ülés) 254.

az egész világ tiszteletét érdemelte ki. Ugy de vitéz fiainak halálmegvető hősiességének gyümölcsét példátlan árulás csavarta ki kezeink közül. Ellenségeink kardcsapás nélkül tódultak be határainkon és az uralomra jutott legelvetemültebb gonosztevőkkel versenyezve kifosztották, elpusztították, tönkretették országunkat. Hazánk ezeréves jó és balszerencse emlékei által megszentelt földjét szétdarabolták és most számban és területben megcsonkítva szenvedjük keserű sorsunkat.”⁴⁴⁶

Apponyi a halála után megjelent emlékirataiban is erősítette azt az elképzelést, hogy nem önmagukban a hadseregek – a magyar katonák – miatt vesztették el a háborút, hanem szerepet kapott a vereséget kiváltó okok között az, hogy a Monarchia haderejében a magyar nemzeti jelleg kiteljesítése nem valósulhatott meg, és ezzel ő is részt vett az árulás mítoszának köztudatba emelésében.

„Föl kell vetnem a kérdést: miért volt hosszú háboru és vereség nagyobb mértékben bomlasztó Magyarországon mint bármely más országban? A német, a bolgár, a török hadsereg nagyobb része relatíve intact maradt; a szerb sereget sikerült újból talpra állítani, miután az egész országból kiverték volt. Miért állott be csak nálunk a teljes züllés? Miért? Azért mert véderőnk nélkülözte a nemzeti jelleget, nem állott benső összefüggésben a nemzeti étellel; mert a háború alatt is egymást követték a hadseregben a magyar nemzeti önérzetet sértő túsúrások, mert a magyar katona a teljes lelki harmóniához soha nem juthatott. Tehát nem mintha más nemzetbeliek különbek volnának, hanem mivel azokhoz képest a magyar katonának ezt a megterhelési plus-t is kellett hordania: azért rogyott össze erkölcsileg teljesebben mint ők. Meg azért is, mert a rossz vezetés és a minduntalan fölmerülő árulás törték meg bizalmát és keserítették lelkét; és végül mert – az előbbieken jelzett okokból, a magyar néplélek betegbb volt minden más nép lelkénél.”⁴⁴⁷ Bár Apponyi memoárjának azon része, amelyből a fenti idézet származik, csak halála után jelent meg, de az itteni idézet egy 1918 őszén papírra vetett elmélkedésből származik, amely haláláig az íróasztala fiókjában maradt, ahonnan özvegye közvetítésével került bele a megjelenésre összeállt kéziratba.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Gulácsy István levele Apponyi Alberthez, 1921. május 25. OSZKK, Fol. Hung. 2178/II. 10.

⁴⁴⁷ APPONYI ALBERT: *Emlékirataim*. Helikon, 2016. 446–447.

⁴⁴⁸ „Férjem iratai közt találtam egy kis füzetet, melyben 1918 novemberében elmélkedni kezdett a felfordulás okairól, ezt lemásoltattam, és ezt a hű másolatot mellékelve küldöm. Gondoltam hogy talán lehetne ezt az emlékirattörödékhöz hozzáfűzni?” Apponyi Albertné levele Berzeviczy Alberthez, 1934. január 19. MNL OL, K 816, Parlamenti Múzeum, 2. d. 1. t. 289. – *Budapest 918 november*: OSZKK, Apponyi Albert: Cikkek, beszédek, beszédvázlatok az USA-ban 1923-ban tartott előadások. Fol. Hung. 2177. 12–23.

A történettudomány azonban már tisztázta, hogy a trianoni békediktátum által elszenvedett veszteség mértéke nem valamilyen belső árulásra vezethető vissza, hanem arra, hogy az antant nagyhatalmak a győzelem kivívása érdekében milyen egyezményeket kötöttek 1915-ben az olaszokkal, szerbekkel, 1916-ban a románokkal, majd milyen ígervényeket tettek az 1918-ben elismert Csehszlovákia javára. A magyar közvélemény a Nagy Háború után szembesült ezen titkos szerződések tartalmával, de megismerésükkel párhuzamosan e kultusz melléktermékeként is erősítették az árulás legendáját, elferdítve a fentebbi sorokban felvázolt tényeket, miszerint az antant győzelme és területigérő vállalásainak betartása vezetett Trianonhoz.

„A magyarságnak hegyeket megmozgató reményét, elpusztíthatatlan életerejét ő vitte magával a világ bírái elé s Neuilly-ben szinte megdöbbentő erkölcsi sikert ért el: megértjük e nagy emberünknek mai országos ünneplését”⁴⁴⁹ – írta az Apponyi-kultuszhoz csatlakozó vezércikkében egy vidéki hírlap, az *Egri Népujság* főszerkesztője. Fontos kijelentést tartalmaz a méltatás: „[...] s Neuilly-ben szinte megdöbbentő erkölcsi sikert ér el [...]”. A szerző itt egyértelműen a védőbeszédre utalt, de le kell szögezni, Apponyi e beszédének nem lett olyan következménye, ami miatt a békefeltételeken a győztes nagyhatalmak változtattak volna. A brit belpolitikában ugyan lett visszhangja a beszédnek, a londoni parlamentben kapott emiatt interpellációt Lloyd George miniszterelnök, aki valóban érdeklődött Apponyi meghallgatásakor az utódállamok impériuma alá kerülő 3,5 millió magyarról, és a következő hónapokban felvetette a határmódosítások kérdését, de ezzel rövid időn belül magára maradt és kihátrált az ügy mögül.⁴⁵⁰ Apponyi valójában nem ért el semmilyen úgynevezett „erkölcsi sikert”. Viszont beszéde úgy lett megjelenítve a sajtó részéről a magyar közvélemény előtt, hogy a „világ bírái” előtt leleplezte a magyar nemzettel szemben igazságtalanul túlzásba eső új határokat, amelyeket a Magyarországgal kapcsolatban tájékozatlan nagyhatalmak vezetői az évekig tartó, hazugságokat sugárzó cseh, román, szerb agitáció és lobbizás hatására állapítottak meg. Majd szembesültek vele a védőbeszédet hallgatva, és az ott elővett, úgynevezett vörös térképre tekintve, hogy a Magyarország megcsonkításával kialakuló utódállamok nem heterogén nemzetállamok lesznek, hanem etnikailag rendkívül színes entitások keletkeznek úgy, hogy területükre kerül 3,5 millió magyar és másfél millió fős német (sváb/szász) kisebbség is. A magyar közvélemény szemében 1920 után a csehszlovák, román, szerb propaganda leleplezése volt az „erkölcsi siker”.

⁴⁴⁹ BREZNAY Imre: Apponyi. *Egri Népujság*, 1921. május 28. 1.

⁴⁵⁰ GULYÁS. 23–24.

Egyéb tekintetben az Apponyi Albert elnökletével működő békedelegáció semmilyen eredményt nem tudott elérni. Az eredménytelenségből kellett a kultuszhoz „tápanyagot” meríteni. Ebből kerekedett ki az, hogy a gróf „megdőböntő erkölcsi sikert ért el”. Hasonló módon indokolta a fővárosi közgyűlés képviselője is a díszpolgári cím adományozásáról szóló előterjesztésében, hogyan nyitotta fel Apponyi a nyugati országok közvéleményének szemét, amelyek vezetői addig tájékozatlan és félrevezetett állapotban hoztak döntést rólunk – nélkülünk: „[...] jár odakünn a nagyvilágban is, félrevezetett és megtévesztett népek körében és páratlan ékesszólással hirdeti igazainkat, hirdeti jogainkat; hirdeti azt, hogy ezeréves múltunkkal megérdemeltük helyünket a nap alatt.”⁴⁵¹ Apponyi delegációjának eredménytelenségből kovácsolták azt az erényt, hogy erkölcsileg győztesként hozták ki a vesztes küldetésből, amellyel eltorzították a valós tényeket, hiszen a terület- és lakosságvesztéset, a jóvátétel (hadisarc), a lefegyverzés mértékét semmivel sem tudta ellensúlyozni.

Ugyancsak a valóság rovására ferdítettek a tényeken, mikor úgy állították be, hogy a gróf 1921-ben már fél évszázados politikai múltra tekinthet vissza, vagy amikor Jászberénytől aranymandátumot kapott, miközben az 1881-től 1931-ig terjedő időszakban nem volt folyamatosan a város képviselője, hiszen 1918 novemberétől 1920 januárjáig nem is volt az országban működő törvényhozó testület, így Apponyi sem képviselte ez időben a jászok székhelyét semmilyen parlamentben, mi által az ötvenesztendőszévi képviselői deklarálása a kultusz túlzásai, torzításai közé sorolható.

A kultuszépítés szempontjából nagyon fontos forrásnak számítottak Apponyi memoárjai. Böven volt lehetőségük méltatóinak arra, hogy ezekből ihletet merítsenek. Emlékiratainak 1922-ben megjelent és több kiadást is megélt első, majd halála után megjelenő második és harmadik köteteinek tartalmára folyamatosan hivatkoztak kortársai. Az 1926-ban megjelent Apponyi-életrajz szerzőgárdája és az 1943-ban megjelent Apponyi életrajzírója, Kerekesházy József⁴⁵² alapvetően ezek nyomvonalát követték, és kritikai attitűd nélkül az ebben lefektetett állításokat tényként kezelve emelték át saját műveikbe, a politikai életút objektív bemutatása helyett.

Kerekesházy a gróf özvegyével és fiával együttműködve írt életrajzot Apponyiról, amelyet halálának tizedik évfordulójára adtak ki. Mindmáig ez az egyetlen könyv formájában megjelent életrajz Apponyiról. A képekkel illusztrált mű kettőszázkilencven

⁴⁵¹ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1921. március 11-én (pénteken) délután 4 órakor tartott folytatódó rendes közgyűlése. *Fővárosi Közlöny*, 1921. március 18. 435–436.

⁴⁵² Kerekesházy József (1912–2003) a Horthy-korban alkotva a történetírás és az ismeretterjesztés határvonalán álló, divatos, de a tudományosság kritériumait ki nem álló munkásságot, történelmi regényeket, életrajzokat és terjedelmes szépirodalmi, publicisztikai tevékenységet hagyott maga után. A második világháborút követően ügyészként próbálta feledtetni az előző rendszerrel szimpatizáló múltját, majd az 1960-as évek első felében Ausztriába távozott.

oldalon keresztül mutatta be a nyolcvanhét esztendőnyi életutat. Negyvenkét rövid fejezetben foglalkozott Apponyi származásával, szocializációs háttérével, ifjúságával, vallásosságával, diákéveivel, zenerajongásával, a boldog békeidőbeli politikai tevékenységével, eljutva egészen haláláig. Maga sem titkolta, hogy a memoárokból merített elsősorban, közlendője szinte teljesen meg is egyezik ezek üzeneteivel, Kerekesházy ezek tolmácsolására szorítkozott. Amint Apponyi sem fejtegette visszaemlékezéseiben a kultuszminiszterségének részleteit (a történész számára a lényegét), ugyanúgy, alig érintve átsiklott ezen életrajzírója is, így megkímélte olvasóit attól, hogy állást foglaljon például a Lex Apponyin keresztül a gróf oktatás- és nemzetiségpolitikájával kapcsolatban, vagy bármi érdemről eláruljon arról, hogy egy mélyen hívő ember miért akart a magyar katolikus főpappal és a Vatikánnal szemben önkormányzatiságot nyújtani felekezete számára, mely törekvés évtizedeken keresztül elkísérte Apponyt, és ő volt az a korszak vallás- és közoktatásügyi minisztere közül, aki ezen az úton a legtovább jutott. Egy sereg olyan kérdést került ki Kerekesházy, amelyek felvetése és megválaszolása még napjainkban is várat magára. A szerző a könyv utolsó harmadában már az 1920 után épülő kultusz sémáit követve a nemzetközi porondra tereli az olvasóit. A Horthy-kori belpolitikai tevékenységét néhány oldalban felületesen foglalja csak össze, hangzatos címet adva e fejezetnek: *Meghallgatnak, de nem hallgatnak rám* és a fejezet közepén már át is siklik népszövetségi szereplésére, a kultusból már ismert és hálásnak számító témára. Az egyetlen életrajzi mű ferdítésekkel és az életút tartalmi szelektálásával erősített egy torzóban maradt és többnyire az 1920–1930-as évekbeli elvárásoknak megfelelni igyekvő – jóformán még az idős Apponyi által konstruált – Apponyi-képet.

A KULTUSZ FINANSZÍROZÁSA

Egy kultusz kibontakozásához, idő- és térbeli elterjedéséhez nemcsak terjeszthető eszmére/példaképre, terjesztőkre és befogadó közegre van szükség, hanem anyagi erőforrásokra is.

Ennek mikéntje egy-egy középkori szentkultusznál könnyen feltérképezhető a szent tiszteletét életre keltő monarcha templom-, vagy rendházalapításnál kiadott adománylevele alapján, amelyben meghatározta, hány falut, szolgát helyez az adott egyházi intézmény alárendeltségébe. Esetünkben nem ilyen egyszerű a helyzet.

Az Apponyi-kultusznak e dimenziójában leginkább csak forrásmorzsákból szemezgethetünk, bár némely elemnél név szerint is ismerjük az adományozók pontos körét, mivel az egyes „projektek” kiöltői fontosnak tartották a támogatók nevének megörökítését, közzétételét.

A magyar állam politikai intézményei – kormány, parlament – voltak a legnagyobb „befizetők”. Érdemes külön megemlíteni a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot, mivel az általa finanszírozott, szerkesztett és kiadott *Néptanítók Lapja* 1920-tól az 1930-as évek derekáig ápolta a kultuszt a pedagógustársadalom körében.

A legkomolyabb anyagi fedezetet – a „nemzet ajándékát” – Almásy László házelnök javaslatára az országgyűlés képviselőháza biztosította a nyolcvanöt éves gróf számára. Mihez kezdett Apponyi a miniszterelnöki nyugdíjjal?

A képviselőház jóvoltából megszavazott szerzői tiszteletdíj és a kiadási költségek parlamenti felvállalása arra kötelezte a nemzet ügyvédjét, hogy Almásy felhívását teljesítse. Hozzálatott, hogy az 1922-ben megjelent memoárait⁴⁵³ folytassa. De nem csupán azt a célt tűzte ki maga elé, hogy emlékiratait tovább írja, hanem azt is, hogy válogatott beszédeiből az 1890-es évek derekán kiadott két kötet⁴⁵⁴ után most az azóta elmondott beszédeit is összegyűjtse és további kötetekben közreadja. A t. Háztól kapott pénzből futotta erre is.

A születésnap ünnepség és az azt követő júniusi képviselőházi választások után nyomban el is kezdett e feladatokra koncentrálni.

Kapcsolatba lépett Kovács-Bodó Istvánnal, a parlamenti gyorsíróiroda vezetőjével, hogy munkatársai segítségével összegyűjtse az 1895 utáni országgyűlési és egyéb fórumokon elmondott beszédeit. Az ezekből készülő kiadványt több kötetesre tervezte és

⁴⁵³ APPONYI Albert: *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken*. Budapest, Pantheon, 1922.

⁴⁵⁴ *Apponyi Albert gróf beszédei*. I–II. köt. Budapest, Singer és Wolfner, 1895.

Kovács-Bodóhoz intézett leveleiből tudjuk, milyen szerkezetben gondolta ezek kiadását. „Beszédem gyűjteménye 4 részből fog állani: 1. Politikai beszédek. 2. Alkalmi beszédek 3. Katholikus nagygyűlési beszédek. 4. Nemzetek szövetségén elmondott (két nyelven) és egyéb külföldön tartott beszédek.”⁴⁵⁵

Az országgyűlés gyorsírói hozzá is fogtak a nagy feladathoz és írógéppel lemásolták a gróf számára a képviselőházban 1895 után elmondott beszédeit. Ez az anyag napjainkban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában lelhető fel.⁴⁵⁶ Bár a forrásgyűjtemény levéltári címe szerint az 1895 és 1927 közötti beszédeket tartalmazza, valójában a gépírók csak az 1905-ben elhangzott beszédek legépeléséig jutottak. Munkájuknak feltehetően Apponyi halála vetett véget. A levéltárba került beszédek ezerötvenkettő oldalnyi anyagot tartalmaznak, csak képviselőházi szövegek; illetve itt lelhető fel Apponyi 1920. június 6-án, Jászberényben elmondott – különnyomatként is megjelent⁴⁵⁷ – beszéde és ennek sajtóanyaga, valamint a Kovács-Bodó Istvánnal folytatott levélváltása.⁴⁵⁸

Miközben a beszédgyűjtemény összeállítása befejezetlen maradt, és a feledés homálya borult rá, addig a visszaemlékezések írása folytatódott és az 1922-es első kötet után meg is jelent még két kötet, de már csak Apponyi halála után, 1933-ban és 1934-ben, és ezek sem ölelték fel a teljes életutat.⁴⁵⁹ Az *Élmények és emlékek* még német nyelven is kiadásra került.⁴⁶⁰ Több levél is fennmaradt az utókor számára, amely azt bizonyítja, hogy Apponyi özvegye és leánya, Mária aktívan közreműködött ezek megjelenése érdekében. Az emlékiratok kiadása azt bizonyítja, hogy Apponyi felesége igyekezett megfelelni az irányába támasztott elvárásnak („hitvese részére ugyancsak életfogytig ezen összeg felét állapítja meg munkadíj címén”) és teljesíteni kötelességét.

Az utókor és elsősorban a historikusok hálával tartoznak Almásy László képviselőházi elnöknek, hogy Apponyit rávette memoárjai írásának folytatására, és közvetetten beszédei további kiadására, mert ezáltal az Apponyi-kutató történészek hatalmas forrásanyaghoz jutottak.

⁴⁵⁵ Apponyi Albert levele Kovács-Bodó Istvánhoz, 1931. július 8. In: Apponyi Albert válogatott levelezése. 228.

⁴⁵⁶ MNL OL, K 2, Országgyűlési Levéltár, 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye, 1895–1927.

⁴⁵⁷ Apponyi Albert grófnak 1920. június 6-án Jászberényben elmondott beszámolóbeszéde. Budapest, Athenaeum, 1920.

⁴⁵⁸ Apponyi Albert levele Kovács-Bodó Istvánhoz, 1931. július 8. In: Apponyi Albert válogatott levelezése. 228–229. és Kovács-Bodó István levele Apponyi Alberthez, 1931. július 15. Uo. 230.

⁴⁵⁹ APPONYI ALBERT: *Élmények és emlékek*. Budapest, Athenaeum, 1933. – Apponyi Albert emlékiratai. 1899–1906. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, 1934.

⁴⁶⁰ APPONYI ALBERT: *Erlebnisse und Ergebnisse*. Berlin, Keil, 1933.

A kultusz épült tovább a nyolcvanötödik születésnap után is és a megjelent memoárok erősítették ennek toposzait, Apponyi ugyanis az első kötethez hasonlóan ezekben is szubjektíven szemlélte korát és benne a saját pályafutását, művei pedig iránymutatóként szolgáltak tisztelői számára, akik tovább éltették kultuszát.

Gömbös miniszterelnöknek Apponyi elhunytakor a képviselőházban tett kijelentéséből tudjuk, hogy a halálával és elhunytával kapcsolatban minden költséget a magyar állam fedezett, a koordinálással megbízott Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár pedig kitett magáért, hogy a ravatalozás és temetés körül minden kifogástalan, nagyon elegáns és pompás legyen.

Genfben 13 657 svájci frank és 30 centimes kiadással járt Apponyi halála a kincstár számára. Ebbe az összegbe nem számították bele az Argus költségeit,⁴⁶¹ csak a plébánia, a halottasház, a helyszínen készült koszorúkat, balzsamozást, sajtóközleményeket, a telefonszámlát („interurbán beszélgetés”).⁴⁶²

A kormányzat illetékesei nem tekintették „fejőstehénnek” az államkincstárt és egy esetben, amikor túlzásnak tartották a benyújtott számlát, alkudozni is próbáltak. Ez Pelényi János genfi diplomatának az elhunyt fiához intézett leveléből derül ki. Apponyi bebalzsamozása 2500 svájci frankba került, a műveletet a svájci Bourdillon professzor végezte el. Pelényi soknak tartotta az összeget, próbált belőle alkudni és az ügyben diszkréten eljárni. „Utólag Bourdillon-tól a bebalzsamozásra vonatkozólag horribilis számla érkezett, melyet igyekszem csökkenteni. (...) Hozzáteszem, hogy Édesanyád előtt Bourdillon-nak ezen horribilis számlájáról nem tettem említést.”⁴⁶³ Erről azért tájékoztatta Pelényi Apponyi Györgyöt, mert mint a hozzá intézett levélből kiderül, az ifjú gróf állami kitüntetésre akarta felterjeszteni azokat, akik apja elhalálása után közreműködtek a kegyeleti ügyek intézésében.

Ezerkilencszázharmincnégytől évről évre a parlament költségvetése biztosította az Országgyűlési Múzeumban kialakításra került Apponyi-féle emlékszoba berendezését és a hozzá kapcsolódó folyamatos anyaggyűjtést. A Függelékekben megtalálható azok névsora, akikről ajándékozás, vagy vásárlás útján gyarapodott a Múzeum Apponyi-anyaga.

⁴⁶¹ „Apponyi Albert grófné kifejezett és ismételt kívánságára az »Argus« genfi clipping-vállalat megküldte Apponyi Albert gróf elhalálózásával kapcsolatban a külföldi sajtóban megjelent újságcikkeket a grófné címére. A szóbanforgó vállalat által összesen 1115 cikk kivágata küldetett el Apponyi grófnénak, mely szolgálatnak költségei összesen 450.30 sv[ájci]. frankot tettek ki. Felmerült továbbá még 3 frank költség az Apponyi-album részére szánt fényképek beszerzéséről.” *Apponyi Albert gróf elhalálózásával felmerült költségek. 3-ik elszámolása. 1933. május 25.* MNL OL, K 107, Külügyminisztérium, 3. cs. 5/12. t. Apponyi Albert gróf halála. 26.

⁴⁶² *Apponyi Albert gróf elhalálózásával felmerült költségek. Első elszámolás. 1933. március 25.* Uo. 32.

⁴⁶³ *Pelényi János levele Apponyi György grófhhoz, 1933. március 3.* Uo. 133.

Az állam mellett Budapest magisztrátusa is hozzájárult az Apponyi-kultusz költségeihez, amikor kivette részét a hetvenötödik születésnapjára ünnepségekből, évekkel később emléktáblát avatott az Apponyi téren, vagy megrendelte – nem konkrétan Apponyi számára – azt a gyászhintót, amely a koporsóját az Országháztól a Mátyás-templomig vitte. Jászberény városa a boldog békeidőktől kezdve szintén a kultusz meghatározó finanszírozói közé sorolható.

A Magyar Külügyi Társaság az elnökének elhunytakor úgy határozott, hogy festményen állít emléket Apponyinak, melyet a Társaságnak az Országház épületében található tanácskozástermében állítottak ki. E portré ünnepélyes leleplezéséről a szervezet egy füzetet jelentetett meg nyomtatásban, melyben közölték azok névsorát is, akik pénzadománnyal járultak hozzá a képzőművészeti alkotás elkészültéhez, „amelyekkel lehetővé vált az arcképpel kapcsolatos kiadások egy részének a fedezése”.⁴⁶⁴ Nevüket e kötet Függelékében az egyes személyek neve mellett az adományok összegével együtt tüntetjük fel. Az adakozók összesen 1077 pengőt gyűjtöttek. A gyűjtők ezen opuszban azt ígérték, hogy a festmény finanszírozásához utólag hozzájáruló adományairól a *Külügyi Szemle* 1934. évi júliusi számában adnak beszámolót,⁴⁶⁵ de sem a megjelölt folyóiratszámban, sem a *Szemle* későbbi kiadványaiban nem található erre vonatkozó utalás.

A finanszírozó szervezetek között találjuk a Gróf Apponyi Albert Társaságot is, amelynek tagjai az alapszabályban meghatározott tagdíj befizetésével járultak hozzá a szervezet működéséhez (a rendes tagok évi hat pengővel, a tiszteleti tagok évi húsz pengővel⁴⁶⁶), a kultusz ápolásához. Találhatók a Társaság levéltári anyagában olyan levelek is, amelyben az egyik alelnök Csekonics Iván gróftól kért támogatást a szervezet számára. „Sulyos problémánk jogi helyzetünk meghatározása, valamint a Néppárt megszűnése után irodánk, levelezésünk, tisztviselőnk, nyomdaköltségeinek, finanszírozásának kérdése. Ezeknek megtárgyalására már a múltban gróf Apponyi György országgyűlési képviselőt kértük fel, – s most azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk Kegyelmes Urunkhoz, hogy komoly, szent céljaink megvalósításáért folytatott harcunkban joindulatu támogatásával segítségünkre lenni kegyeskedjék.”⁴⁶⁷

Pénzügyi problémák állhattak annak háttérében, hogy a Társaság az 1937-es alakuláskor még a VIII. kerületi Baross utca 10.-ben székel, a feloszlott Nemzeti Néppárt volt irodájában, de még az alapítás évében áttelepült a Nemzeti Összetartozás

⁴⁶⁴ *A Magyar Külügyi Társaság Apponyi-émlékünnepé néhai elnöke arcképének leleplezése alkalmából. 1934. február 18.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, [1934]. 11–12.

⁴⁶⁵ Uo. 11.

⁴⁶⁶ *A Gróf Apponyi Albert Társaság alapszabálya, 1937. február 17.* OSZKK, Analekta 10.160. 3.

⁴⁶⁷ *Hartstein Péter levele Csekonics Iván grófhhoz, d. n.* OSZKK, Analekta 10.160. 3.

Társasköre helyiségeibe, viszont 1939 nyara már a IV. kerületi Apponyi tér 1. szám alatt találta a szervezetet.⁴⁶⁸

A Társaság alapítói ügyeltek arra is, hogy komoly pénzemberek és befolyásos politikusok is belépjenek a szervezetbe, ne csak ellenzéki, legitimista képviselők. Az egyesület első elnöke Kállay Tibor nyugalmazott pénzügyminiszter lett, aki ekkor több részvénytársaságnál volt vezető pozícióban. Tahy László alapító társelnök, kormánypárti képviselő Gömbös Gyula mellett volt miniszterelnökségi államtitkár 1935-től, majd a képviselőház egyik alelnökévé választották, utóbb a belügyminisztérium államtitkárának nevezték ki. A pénztárosi tisztséget Déri Tibor, az Angol–Magyar Bank igazgatója, az ellenőri tisztséget Ecséry László nyugalmazott bankigazgató töltötte be.⁴⁶⁹ 1938-ban Hóman Bálint hivatalban lévő vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig elfogadta a Társaság által felajánlott dísztagsági címet.⁴⁷⁰

Mindezen személyek feltehetően anyagi értelemben is a Társaság segítségére tudtak sietni. Az idő előrehaladtával a tagok egy emlékszerleget készítettek, és a korban igen exkluzívnak tartott helyszínen, a Szent Gellért Szálló márványtermében, több alkalommal pedig a Nemzeti Kaszinóban kerítettek sort a lakomával egybekötött Apponyi-serlegbeszédre,⁴⁷¹ illetve rendszeresen szerveztek más, költségigényes programokat – előadásokat, banketteket, vacsorákat –, és aktív klubéletet éltek. Azonban ami a legfőbb, Genfben is igyekeztek emléket állítani Apponyi tiszteletére.⁴⁷²

A Horthy-korban a kommunikációs kultúra részének számított, hogy brosúrákat, pamfleteket jelentettek meg, melyekben a közéleti szereplők egy-egy fontosabb beszédüket, dolgozatukat, eszmefuttatásukat adták közre. Így nem lehet azon csodálkozni, hogy Apponyiról az 1930–1940-es évekből több kisebb opus és serlegbeszéd szövege látott napvilágot nyomtatásban, akár az egyes szerzők saját költségére is.

A hetvenötödik születésnap szervezésekor akadt olyan magánszemély, a zsidó származású Kramer Fülöp kereskedelmi tanácsos, budapesti illetékességű nagykereskedő, „aki Apponyi iránt érzett tiszteletből százezer koronát ajánlott fel egy meghatározandó alapítvány céljára”.⁴⁷³

Az 1989–1990-es rendszerváltás után lokálisan újra megjelent az Apponyi-kultusz. Egykori otthona és temetkezési helyén, a szlovákiai Éberhardon a Csemadok és a falu önkormányzata évről évre megemlékezést tart a Nemzeti Összetartozás Napján Apponyiról. Magyarországon több településen (Balf, Gerendás, Jászberény,

⁴⁶⁸ Uo. 1., 4., 12., 17.

⁴⁶⁹ Uo. 4.

⁴⁷⁰ Uo. 11.

⁴⁷¹ Uo. 12–16.

⁴⁷² Uo. 10.

⁴⁷³ Országos Apponyi-jubileum. *Néptanítók Lapja*, 1921. április 28. 16.

Kápolnásnyék) állítottak szobrot Apponyi emléke előtt tisztelegve, ezen esetekben nyilvánvaló módon az egyes önkormányzatokat, illetve pályázati lehetőségeiket kell keresnünk a háttérben, mint finanszírozókat. Az éberhardi rendezvények meghívóin a szervezők rendszeresen feltüntetik a külhoni magyarság programjait támogató Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. logóját.

A kápolnásnyéki mementó esetében pontosan ismert az Emberi Erőforrások Minisztériuma melletti további anyagi támogatók – magánszemélyek, alapítványok és vállalkozások – névsora, mivel az ő nevüket külön-külön megörökítették egy emléktáblán, amelyet a gróftól ábrázoló mellszobor tövében fektettek le.⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ „Pokorny Attila szobrászművész Gróf Apponyi Albertet ábrázoló szobrát – Tessely Zoltán és L. Simon László kezdeményezésére a – trianoni békediktátum 100. évfordulójára közadakozásból állította a Velencei-tavi Kistérségért Alapítvány. A szobor felállításához hozzájárultak: Bakonyi Andrea Diána, Bárdos József, Bechtold Tamás János, Becsky család, Dr. Békésné Dr. Harmathy Mária, Bíró Lajos, B-KG Kft., Böszörményi Zoltán, Civil Flotta Tanácsadó, Csákány András, Dér Tamás Tibor, Efort Kft., Ekler Andrea, Emberi Erőforrások Minisztériuma, Fekete Péter, Fialat Civil Kurázi Egyesület, Freisinger Ede, Germus Gábor Szilárd, Héjj Dávid Ádám, Dr. Hermann István, Horváth Éva, Ifjúsági Médiakultúráért Alapítvány, Istvánovits Renáta, Istvánovits Tibor, Jármey Miklós Zoltán, Kailbach Róbert, Dr. Kaszai Balázs, Dr. Kazai Viktor, Kelényiné Turcsány Mária, Kormány András, Kortárs Folyóirat, Kovács Dániel Gábor, Könyvelés Plusz Kft., L. Simon László, Lukács József István, Lukász Pálné, Makranczi Zsolt, Marosné Hegyi Ágota, Múlt-Kor Kulturális Alapítvány, Németh Balázs Pál, Németh Zoltán Béla, Pap Sándorné, Podhorszki István, Radó-Kő Kft., Rodics Eszter, Simon Lászlóné, Szöllősi Ádám, Tessely Zoltán, Tisza-tavi Fesztivál NKFT., Várai Róbert, Varga Hortenzia, Dr. Varga István, VÁTERV-95 Kft., Vattay Péter Ferenc, VRS Part Hotel Kft., Zászlós Tibor, Zoltai István” Apponyi Albert. *Köztérkép*. <https://www.kozterkep.hu/44067/apponyi-albert#-vetito=461870> (2022. július 8.)

ÖSSZEGZÉS

Apponyi nem tiltakozott kultuszépítése, a „szobrosítási kísérlet” ellen. Bár kortársai hiú embernek tartották, de nem természetében kell keresnünk azt a magatartást, amely pozitívan viszonyult a saját kultuszához és nem zárkózott el az ünnepeltetéstől a nyolcvanadik születésnap kivételével, sokkal inkább az a felelősségtudat ismerhető fel benne, hogy a vezéri/apostoli szerep, amelyet a trianoni trauma miatt és a revizionizmus eszméjének hirdetése jegyében elvállalt, nem egy máról holnapra lemondható szerep. A „küldetés” a kitűzött cél eléréséig, vagy halálig tart. Apponyi következetesen tartotta magát ehhez, csak egyszer, 1926-ban próbált ez elől kitérni, de tapasztalhatta, hogy a visszavonulásról szóló döntés nem az ő kezében van. Megállapíthatta, hogy kultusza a személyes részvétele nélkül is működik. Mint mélyen hívő, vallásos ember elfogadta a sors – pontosabban a születésnap szervezőbizottságok, újságírók, Huszár és Bethlen miniszterelnökök, a „tisztelői és barátai köre” – által kijelölt utat.

Kultusz nincsen befogadó közeg nélkül. A magyar társadalom az első világháború kitörésétől a béke aláírásáig súlyos megrázkódtatásokon ment keresztül. 1920-ban két ellentétes érzés kavargott a nemzet lelkében. Elege volt a hetedik éve tartó szenvedésekből, megpróbáltatásokból, békére vágyott, de elfogadhatatlannak tartotta azt a feltételrendszert és árat, Trianont, melyet fizetni kellett a hön áhított nyugalomért. Apponyi abban alakított nagyot – és ez adta kultusza hajtóerejét, e ponton azonosult vele a befogadó közeg –, hogy ezt az ellentétet jó kommunikációval össznemzeti szinten mederbe tudta terelni.

A kultusznak volt egy erősen katolikus oldala. Ez adódott a ferences és jezsuita neveltetésű gróf felekezeti háttéréből, mélyen átélte, személyes hitéből, melynek mindennapos gyakorlása is részét képezte a kultusz toposzainak. Az ünnepélyes megnyilvánulások szimbolikus terei (születésnap mise a Szent István Bazilikában 1921-ben, majd évről évre a Koronázó Főtemplomban és utóbbi helyen nyugalomra helyezése, és halála után újabb és újabb misék ennek évfordulóin) és szimbolikus alakjainak (Csernoch János bíboros, esztergomi érsek, Zichy Gyula kalocsai érsek, Glattfelder Gyula, Mikes János, Prohászka Ottokár megyés püspökök) szerepvállalása, bibliai jelzők használata (apostol, pátriárka, próféta), vagy a katedrális kifejezés használata is ilyen fényt kölcsönöztek a kultusznak.

Halálakor azonban a többi keresztény hitfelekezet és a zsidóság is csatlakozott a gyászolókhoz annak ellenére, hogy intézményes, felekezetileg szervezett részvételük a kultuszépítésben 1921 és 1933 között alig mutatható ki, de a reformátusok és a zsidó szervezetek vezetői is tettek gesztusértékű lépéseket, melyek megjelentek a

hetvenötödik születésnapj üdvözlőlevelek soraiban, vagy a gyász napjaiban elrendelt tanítási szünetben, tanórai megemlékezésekben, istentiszteletekben, zsinagógák szertartásaiban, amely a kultusz össznemzeti jellegét támasztja alá. Marton János, a *Sárospataki Református Lapok* felelős szerkesztője fogalmazásában: „Odaállunk mi is a nemzet nagy halottjának, APPONYI ALBERT grófnak ravatalához. Gyászol nemzetünkkel együtt, odaáll egész magyar református egyházunk.”⁴⁷⁵

A zsidóság esetében volt egy nagyon komoly tényező is abban, hogy a kultusz mellé tudtak állni. A Horthy-korban általános volt az antiszemitizmus a társadalomban és komoly volt a közvélemény-formáló ereje annak a propagandának, amely azt erősítette, hogy az 1918-as forradalomért, majd az 1919-es Tanácsköztársaságért a zsidóság a felelős. Apponyi egy ilyen korban közismert filoszemitizmusával markánsan elkülönült kortársaitól.

Az Apponyi-kultusz a vallási kultuszokkal ellentétben nem zarándokhely-központú, hanem évforduló-centrikus, a megemlékezések (jubileumi születésnapok, halálának évfordulója) dominanciája miatt. A Koronázó Főtemplom sem vált zarándokhellyé Apponyi temetése után, bár elhunytának évfordulóin misével emlékeztek meg ott róla, de a kultusz szempontjából ez nem volt fordulópon, mivel 1922-től itt minden évben tartottak misét a gróf születésnapjai alkalmával. Relikviái egy másik helyszínen, az Országgyűlési Múzeumban lettek kiállítva.

A felekezetek felsorakozása mellett még több érv szól az Apponyi-kultusz össznemzeti volta mellett. Ez pedig az a visszhang, amellyel a vidék 1921-ben reagált a hetvenötödik születésnap megünneplésének szándékára, falvak és városok százai adományoztak a nemzet ügyvédjének díszpolgári címet. Forrásaink szerint összesen háromszázhatvanhat településtől kapott Apponyi az élete folyamán ilyen kitüntetést – melyből kétszázhármhat sikerült meghatározni. A kötet végén a Függelékben szerepel egy olyan lista is, amelyben az Apponyinak díszelnöki, díszdoktori, dísztagsági, tiszteleti tagsági címet adományozó szervezeteket – összesen hatvanhatot ismerünk név szerint – sorolunk fel. Látható ezekből, hogy nemcsak fővárosi szervezetek találhatók közöttük, hanem szép számmal akadt vidéki is.

A kultusz ápolásában részt vett az államfő, a mindenkori kormány, az országgyűlés vezetősége és pártjai, a főváros magisztrátusa, Jászberény városa, települések százai és társadalmi szervezetek tömege kitüntető címek adományozásával, megemlékező rendezvényekkel, vármegyék eseti jelleggel. A katolikus felekezet és főpapsága folyamatosan a kultusz homlokterében helyezkedett el, de a „hódolat”, vagy a gyász kifejezésében szerepet vállaltak a protestáns felekezetek és a zsidóság is. Mindezek miatt kijelenthető, hogy az Apponyi-kultusz össznemzetinek számított a maga korában.

⁴⁷⁵ M[arton] J[ános]: Apponyi Albert gróf. *Sárospataki Református Lapok*, 1933. február 12. 1.

Halálával a kultuszában jelentős változás állt be, a főszereplő már nem tudott személyesen részt venni formálásában, alakításában, nem reflektálhatott az előtte elhangzottakra, nem hirdetett eszméket, programot, nem adhatott interjúkat, nem állhatott modellt fényképezetek gépei, festők vásznai, szobrászok kövei és vésői előtt. Elmaradtak a tömegrendezvények, a kultuszápolás további folyamata beszorult az emléket őrző szervezetek, nevét viselő intézmények falai közé, emlékszobát kapott az Országgyűlési Múzeumban. A személyéhez kapcsolt rítusok rutinszerűen ismétlődő évfordulós megemlékezéssé változtak (hangversenyek, misék, serlegbeszéd), vagy egyéni kezdeményezésre, ad hoc jelleggel léptek elő (festmények, szobor, pamflet, életrajzi könyv) „tisztelői és barátai köréből”.

Történtek más változások is. Csernoch János esztergomi érsek és Prohászka Ottokár püspök 1927-ben, Rákosi Jenő sajtóvezér 1929-ben, Berzeviczy Albert tudományos akadémiai elnök 1936-ban, Wlassics Gyula felsőházi és közigazgatási bírósági elnök 1937-ben elhunyt.

Megöregedtek, visszavonultak a közélettől, vagy kiszorultak pozícióikból azok, akik addig oroszlánszerepet vállaltak Apponyi kultuszának felépítésében és fenntartásában. Jól látszik a nemzedékváltás a Gróf Apponyi Albert Társaság alapító tagjainak névsorában. A többségük nem Apponyi generációjából, hanem olyan fiatal korosztály soraiból származott, akik még pályakezdők voltak a századfordulón, vagy akkor születtek, szemben az előbb felsorolt elhunytakkal, akik Apponyival szinte egyidősek voltak – az 1850-es évtized szülöttei – és már a boldog békeidők utolsó esztendeiben is csúcspozíciókat töltöttek be az egyházi, politikai és tudományos szférákban, vagyis volt hozzá tekintélyük és kapcsolati hálójuk, hogy minden követ megmozgassanak a kultusz sikerre vitele érdekében.

A fent megnevezett elhunytak soha nem voltak Apponyi párttársai, pályafutásuk egy részében a gróf szemben is állt Berzeviczyvel és Wlassicssal, de ezek a politikai ellentétek már a dualizmus korában feloldódtak közöttük. Ezzel szemben a Gróf Apponyi Albert Társaság első elnöke és társelnöke alig egyéves prezideálás után lemondtak tisztségükről, és a forrásokból tudjuk, politikai okokból tették. A Társaság alapító csapata – miközben a legitimizmus eszméjének pártok feletti propagálását és Apponyi emlékének ápolását tűzte ki céljául – nem tudott együtt maradni, bizonyos törésvonalak erősebbek voltak a kezdeti célkitűzéseknél.

Történt még egy generációváltás az 1930-as évek Magyarországon. A kormányzati hatalomban Gömbös Gyula nemzedéke váltotta Bethlen István korosztályát.

Bethlen arisztokrata volt, évtizedes személyes kapcsolat, élmények és közös – függetlenségi párti és békedelegációk – munka kötötte össze Apponyival, eredetileg nem volt kifogása a Habsburg-dinasztiával szemben, addig Gömbös evangélikus tanítói, polgári, katonatiszti, fajvédő, antiszemita, szabad királyválasztó háttérrel érkezett a

politikába és kormánya volt az első, amelyben egyetlen főnemes sem kapott miniszteri tárcát. Az új miniszterelnök ráadásul saját vezérkultuszát igyekezett felépíteni.

A nemzetközi erőterben erősítette befolyását a fasiszta Olaszország és megjelent a náci Németország, amelyek komoly ideológiai kihívást jelentettek a magyar konzervatív jobboldal számára, és erős jobbrtolódást eredményeztek a magyar társadalomban. Apponyi eszméi hirtelen „idejétmúltakká” váltak.

A fent jelzett változásokat minden kultusz vizsgálatakor figyelembe kell venni, mert egyetlen kultusz sem önmagától keletkezik és hódít az idők végezetéig. Kell hozzá olyan bázis, amely hisz benne és eszméit propagálja, a kultusz alanyát példaként elfogadó tömeg, mint legitimációs tényező, és ami egyáltalán nem elhanyagolható: szponzorációs háttér. Apponyi esetében ezek – a társadalom által óhajtott revízió miatt, amelyre a kultusza épült – rendelkezésre álltak.

A második világháború után gyorsan megváltozott Magyarországon a politikai, gazdasági és társadalmi környezet. Már a több pártból álló Ideiglenes Nemzeti Kormány, majd az örökébe lépő Tildy Zoltán (akit a Gróf Apponyi Albert Társaság társelnökének választottak 1943 őszén⁴⁷⁶) és Nagy Ferenc miniszterelnökök vezette koalíciós kormányok első intézkedéseiből érzékelhetővé vált, hogy gyökeresen új korszak kezdődik. Olyan, amelyben megváltoztatják az államformát, megbélyegzik az előző rendszert, annak vezető társadalmi csoportjait, kormánypártját és a hatalommal szemben lojális ellenzéki pártokat, feloszlatták a korábbi egyesületeket, felszámolják a nagybirtokrendszert, magánvagyonokat államosítanak, kikezdi az egyházak tekintélyét. A trianoni békediktátum megítélése 1945 után radikálisan megváltozott.⁴⁷⁷

A folyamatos társadalmi balratolódás gyorsan ellehetetlenítette egy arisztokrata származású, nagybirtokos, katolikus, konzervatív, legitimista, a revizionizmus eszméjét propagáló és az európai kultúrát sugárzó politikus kultuszát, aki hitt az önszerveződő közösségek és a felebaráti szeretet alkotó erejében. 1948-ra felszámolták a nevét viselő kollégiumokat, a Budapesti Poliklinikai Egyesületet, amely az Apponyiról elnevezett kórházat üzemeltette. E két szervezet végőrái a történeti feldolgozások⁴⁷⁸ és levéltári források⁴⁷⁹ tükrében nyomon követhető. Az Apponyiról elnevezett közterületek átkezeszteléséről, emléktábláinak, jászberényi szobrának eltávolításáról nem rendelkezünk forrásokkal. Apponyi feledésre ítéltetett.

⁴⁷⁶ Gróf Sigray Antal beszéde az Apponyi Társaságban. *Pesti Hírlap*, 1943. október 30. 5.

⁴⁷⁷ RÁCZ János: Trianon előzményeinek és következményeinek megítélése 1945 után. In: „*Valami fáj, ami nincs.*” *A trianoni békekötés előzményei és következményei*. Szerk. ANKA László. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2020. 446–464.

⁴⁷⁸ ANKA – MÁTYÁS, 2020. 81.

⁴⁷⁹ *Az Apponyi Albert Poliklinika Emlékkötete*. 1948. Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára, Apponyi Poliklinika 304.

Az 1949 utáni történetírás a marxista osztályelmélet szemszögéből vizsgálta és ábrázolta a dualizmus és a Horthy-kor évtizedeit. Negatív beállításukból következett, hogy reprezentatív alakjaikat sem lehetett pozitív színben láttatni, Dolmányos István is osztályharcos alapon írta meg 1968-ban megjelenő tanulmányát a Lex Apponyiról.⁴⁸⁰ Trianon és a határon túli magyarság sorsa pedig eleve nem lehetett közbeszéd tárgya a kommunista diktatúra időszakában.

Jászberényben a nevét viselő teret a kommunizmus idején Sztálin térre keresztelték át (ma Lehel tér), szobrát eltávolították a helyéről, a helyi Kaszinó Egyesület – ahol a negyvenes években serlegheszédekkel ápolták emlékét – szintén nem működhetett tovább. Apponyi nevét törölték a közéleti diskurzusokból. Csak az 1989–1990-es rendszerváltás hozott változást ezen a téren. A 20. század utolsó évtizedében újra megjelentek korábbi kultuszának egyes elemei a jászok központjában. Már 1990-ben Apponyi Albertről nevezték el az egyik teret, de nem a főteret, mint korábban. Ugyancsak az ő nevét vette fel az egyik általános iskola, valamint a Szent István Egyetem Főiskolai Karának díszterme is róla kapta nevét. Máté György szobrászművész előbb Apponyi-érmét csinált 1995-ben, majd egy esztendővel később elkészítette mellszobrát, amelyet az új Apponyi téren állítottak fel.⁴⁸¹

A Győr-Moson-Sopron vármegyei Balf település azon falvak egyike, ahol 1921. december 14. és 16. között Sopron városával együtt népszavazást tarthatott a lakosság arról, hogy Ausztriához, vagy Magyarországhoz kívánnak tartozni. A referendum eredménye közismert, az érintett térség lakói nagy többséggel Magyarország mellett voksoltak. A népszavazás pedig az első revíziós sikerként lett elkönyvelve a korban.⁴⁸² Alig egy esztendővel a trianoni diktátum után a békekonferencia által Ausztriának ítélt területeket sikerült megőrizni. Ezért a nemzetgyűlés emléktörvényt fogadott el, melynek értelmében Sopron megkapta a *Civitas Fidelissima* címet, és döntés született emlékmű állításáról is, ennek következtében készült el a városi Tűztorony tövében az úgynevezett *Hűségkapu*.⁴⁸³ Idővel az érintett falvak is felállították a maguk népszavazási emlékművét.⁴⁸⁴ Így tett Balf is, ahol 2002-ben Apponyi Albert mellszobrot

⁴⁸⁰ DOLMÁNYOS István: A „Lex Apponyi” (az 1907. évi iskolatörvények). *Századok*, 1968/3–4. 484–535.

⁴⁸¹ B. JÁNOSI Gyöngyi: A szobrász és a város. Portrévázlat Máté György szobrászművészről. *Jászsági évkönyv*, 1997. 23–28.

⁴⁸² VESZPRÉMY, 2021. 119–174.

⁴⁸³ „[...] a népszavazás emlékének megőrkítésére Sopron sz. kir. város területén e történelmi esemény jelentőségéhez méltó emlékmű állíttassék fel. [...] Sopron sz. kir. város címere a »civitas fidelissima« jelisével egészítetik ki.” 1922. évi XXIX. törvény a soproni népszavazás emlékének törvénybe iktatásáról.

⁴⁸⁴ Népszavazási emlékek. HAZA, SZERETET, HŰSÉG. A soproni népszavazás centenáriuma. *Népszavazási emlékek*. <https://www.husegnapja.hu/hu/mediatar/galeriak/4> (2022. július 8.)

kapott. Ennek talapzatára a következő felirat került: „Gróf Apponyi Albert, a népszavazás ügyének apostola.”⁴⁸⁵ Kétségtelen tény, Apponyi a védőbeszédében azt kérte az antant miniszterelnökeitől, hogy a lakosság minden elcsatolásra szánt területen népszavazással dönthessen a hovatartozás kérdéséről. Mint tudjuk, kérése nem talált meghallgatásra, a delegációnak a Neuilly-i elszigeteltségből eredően még arra sem volt diplomáciai lehetősége, hogy a kérdést napirenden próbálja tartani Párizsban. Egészen más nemzetközi politikai kontextusban került sor 1921 végén a soproni népszavazásra, amelyhez viszont Apponyinak nem volt semmi köze. Trianon előzményeivel, következményeivel kapcsolatban számtalan alap nélküli hiedelem él a közemlékezetben. Ezek sorát gazdagíthatja az is, hogy Apponyit a népszavazás apostolaként állították be a szobor megrendelői, alkotói. A kései Apponyi-kultusznak pedig egy olyan eleme született a szobortalapzaton megjelenő „a népszavazás ügyének apostola” címmel, amely a korábbi fejezetekben tárgyalt, a tények elferdítésének, torzításoknak a sorát erősíti. Kutas László szobrászművész balfi alkotását, Apponyi emlékezetével ideológiailag nehezen összeegyeztethető napon, 2002. október 23-án, az 1956-os forradalom és szabadságharc nemzeti ünnepének alkalmával avatták fel.⁴⁸⁶

A második világháborút követő kommunizmus törölte a nemzeti közemlékezetből Apponyit. Ebben a kontextusban szinte csodaszerű módon vészelte át a diktatúra évtizedeit egy félreeső helyre szállított és elfeledetten porosodó, egyre jobban leromló állagú Apponyi-gyászhintó. A Nemzeti Örökség Intézete 2017-ben restauráltatta és kiállította, Apponyi emlékezetének részesévé tette ezt a műtárgyat. A 2010-es években az Országház egyik tanácskozótermét a képviselők Apponyi Albertről nevezték el, aki posztumusz Magyar Örökség díjat kapott 2015-ben. Trianon centenáriuma készülve, összekapcsolva a Nemzeti Összetartozás Emléknapjával, a dunántúli Kápolnásnyéken és a tiszántúli Gerendáson (ahol Apponyinak birtokai is voltak) úgy döntöttek, hogy szobrot emelnek Apponyi tiszteletére. A védőbeszédet körüljáró, *A beszéd* címmel készült és 2020. június 4-én bemutatott filmnek még a főszereplőjévé vált.

Mindezek ellenére a rendszerváltás után az Apponyi-kultusz nem éledt újjá, csak lokális szinten jelent meg (Éberhard, Jászberény), vagy egy-egy pillanat erejéig lett látható, és a nemzeti emlékezet részének sem tekinthető napjainkban.

⁴⁸⁵ Gróf Apponyi Albert szobra. *Balfi kirándulás*. <http://www.balfikirandulas.hu/balf/grof-apponyi-albert-szobra.html> (2022. július 8.)

⁴⁸⁶ Apponyi Albert gróf. *Köztérkép*. <https://www.kozterkep.hu/5848/apponyi-albert-grof> (2022. július 8.)

FÜGGELÉK

Szigeti János fővárosi törvényhatósági tanács bizottsági tagnak előterjesztése
Apponyi Albert Budapest díszpolgárává való megválasztására
Budapest, 1921. március 11.

Tisztelettel indítványozzuk, hogy Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának közgyűlése válassza meg Apponyi Albert grófot Budapest székesfőváros díszpolgárává. Teljes tudatában vagyunk annak, hogy ez az indítvány részletesebb megokolására nem szorul; mégis felhívjuk a t[isztelt] Közgyűlés figyelmét arra, hogy hazánkban ez a providenciális⁴⁸⁷ államférfia ennek az évnek május havában tölti be nemes életének 75-ik évét s a jövő esztendőben lesz félszázada annak, hogy a közélet terére lépett. Magyarország fővárosa tehát megbocsáthatatlan késedelembe esnék, ha polgársága nem idejekorán nyújtaná felé a polgári elismerés legszebb koszorúját. Nem kívánjuk ezúttal felsorolni mindazokat az érdemeket, melyeket Apponyi Albert gróf félszázados közpályáján politikai tevékenységével, ékesszólásával, irodalmi és tudományos működésével idebenn és a külföldön Nagy-Magyarország körül szerzett.

De lehetetlen a legmélyebb megindulás és hála érzete nélkül elhaladnunk amellett a tény mellett, hogy abban az időben, amikor Csonka-Magyarország a legkétségbeejtőbb helyzetben volt, a patriárchakorban levő államférfiú volt az, aki az elcsüggedt nemzetbe reményt és bizalmat öntött; aki megküzdve közönnyel, elfogultsággal és gyűlölettel, a győzők aeropágja⁴⁸⁸ előtt megvédelmezte a haza elévülhetetlen jogait, s aki legutóbb is, a népszövetség ligájának nemzetközi uniójában, majd a genfi egyetem aulájában fényes szellemi fölénytel mutatott rá arra, hogy ezeréves nemzetünknek a népek nagy családjában méltó helyre van igénye. Az egész nemzet megindultan leste lánglelkű apostolának minden szavát az európai közvélemény előtt, mert érezte, hogy vágyainak és törekvéseinek, igazainak és jogainak ő a leghívebb és legméltóbb szószólója.

Apponyi Albert mindig büszkén vallotta magát budapesti polgárnak; hadd legyen Budapest is büszke arra, hogy Apponyi Albertet díszpolgárának vallhatja. *(Hosszantartó éljenzés és taps mindkét oldalon.)*

Tisztelt Közgyűlés! Elfogódva szólok fel, amikor szóval is megindokolom azt az indítványt, hogy Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának Közgyűlése válassza meg Budapest díszpolgárává gróf Apponyi Albertet.

A fiúi tisztelet, amelyet a patriarcha iránt érzek, az a rokonszeny, amellyel mint politikai államférfiú pályáját kísértem, az a csodálat, amellyel a legnagyobb élő magyaroknak áldozom, talán bizonytalanná tehetik szavaimat, de nem homályosíthatják el azt a

⁴⁸⁷ Gondviselészerű.

⁴⁸⁸ Ítélszéke.

szeretetet, azt a nagy szeretetet, amelyet szerény személyem és úgy tudom, hogy velem együtt az egész magyar nemzet Apponyi tüneményes személye iránt érez. *(Úgy van! Úgy van! Taps mindkét oldalon.)*

Nem megfelelő alkalom ez az indítvány arra, hogy emlékezetünkbe visszaidézzük mindazokat a mozzanatokat, amelyek során a szentendrei képviselőből Magyarország büszkesége és Európa államférfia lett; de azt hiszem, mindent egybefoglaltam, ha azt mondom, hogy Apponyi Albert egész hosszú életét szakadatlanul, és fáradhatatlanul és – ami a fő – önzetlenül *(Úgy van! Úgy van!)* mindig a nemzet javának szentelte.

Apponyi Albert egyénisége, félszázados közéleti tevékenysége után, ma már túlnőtt a rendes emberi arányokon. Megingathatatlan keresztény hite, megtisztult magyar hazafias érzése, mélységes tudása, államférfíui bölcsessége, őszinte demokratizmusa, rendkívüli szociális érzéke és a rendíthetetlen meggyőződés abban, hogy az emberiség nagy feladatainak megoldásában minden egyes nemzet csak a maga sajátos egyéniségével vehet részt, a még délcegen köztünk járó férfiút szinte eszmévé finomították: a kereszténységnek, a magyarságnak és az európaiságnak eszméjévé. *(Úgy van! Úgy van!)*

Tisztelt Közgyűlés! Ebben a szerencsétlen országban végigszágulzott a forradalom vihara, orgiáit ülte a vörös rémuralomnak gyűlölete, ádáz ellenség végezte itt szörnyű pusztításait és egy örületes békeszerződés rongyokká tépte a legideálisabb földrajzi egységet. És mikor az égzengés és földrengés közepette ezen a nyomorékká megcsonkított földön megtépett lélekkel állott a magyar: a sötét felhők foszlányai közül a magyar égen megjelent egy szivárvány: Apponyi Albert nemes alakja és az egész magyar nemzet reménykedve, szeretettel és büszkeséggel tekintett feléje. *(Úgy van! Úgy van! mindkét oldalon.)*

De Apponyi Albert – Istennek hála – még nem földiekkal játszó égi tünemény,⁴⁸⁹ hanem élő valóság, aki itt jár közöttünk: tanít, buzdít, lelkesít és gyógyít. És jár odakünn a nagyvilágban is, félrevezetett és megtévesztett népek körében és páratlan ékes-szólással hirdeti igazainkat, hirdeti jogainkat; hirdeti azt, hogy ezeréves múltunkkal megérdemeltük helyünket a nap alatt; hirdeti azt, hogy kulturális fölényünk mellett világosságot csak mi sugározthatunk nyugatról keletre; hirdeti azt, hogy sértetlen Magyarország nélkül békés fejlődés Közép- és Kelet-Európában nem lesz lehetséges. *(Úgy van! Úgy van! mindkét oldalon.)*

Az integer⁴⁹⁰ Magyarországnak lánglelkű prófétája Apponyi Albert; az integer Magyarországé, amelynek mi felajánljuk agyunk minden gondolatát, szívünk minden

⁴⁸⁹ „[...] földiekkal játszó égi tünemény”: Idézet Csokonai Vitéz Mihály *A reményhez* című költeményéből.

⁴⁹⁰ Csorbítatlan, átvitt értelemben: Nagy-Magyarország.

érzését és keserves munkáinknak minden törekvését. Az integer Magyarországnak volt fővárosa Budapest, az ismét integerré váló Magyarországnak lesz nemcsak a fővárosa, hanem egyúttal a szíve is Budapest: a vérkeresztségen általment magyar nemzet szíve. Hatalmas ütőerét, a Dunát, semmiféle földi hatalom el nem mozdíthatja; a gazdasági életnek megmásíthatatlan törvényeit semmiféle ármánykodás, álnokság és erőszak meg nem változtathatja.

Magyarország fővárosának közönsége mély hálával eltelve fordult a nemzet apostola, Apponyi Albert felé, aki heroikus fáradozással iparkodik előkészíteni és megalapozni idebent és a külföldön egyaránt a szebb magyar jövőndőt. *(Úgy van! Úgy van!)*

A hála érzetével fordulunk feléje azért is, mert családjával s elsősorban a jótékonyság terén önfeláldozóan serénykedő nejével egyetemben mindig szerette ezt a fővárost, amelynek hűséges, egyszerűségben és kötelességteljesítésben senki által felül nem múlható polgára volt jó és rossz időkben egyaránt. *(Úgy van! Úgy van! mindkét oldalon.)*

Ennek a hálának a lerovását célozza ez az indítvány, amelynek elfogadását ezennel tisztelettel kérem. *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps mindkét oldalon.)*

Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1921. március 11-én (pénteken) délután 4 órakor tartott folytatólágos rendes közgyűlése. *Fővárosi Közlöny*, 1921. március 18. 435–436.

Pekár Gyula levele Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmával Budapest, 1921. március 31.

Nagyméltóságu gróf Apponyi Albert v[alóságos] b[első] t[itkos] t[anácsos] nemzetgyűlési képviselő urnak,

A Petőfi Társaság mély tisztelettel értesíti Nagyméltóságodat, hogy f[olyó] é[v] március hó 12.-én tartott tagválasztó ülésén, titkos szavazás utján szavazatok összességével a Társaság tiszteleti tagjává választotta.

A legnagyobb kitüntetés ez, melyet hagyományainak puritán egyszerűségében való gyakorlásával a Társaság valakinek nyújthat, aki iránt tisztelete és hódolata minden mélységét és díszét ki akarja fejezni.

A Társaság úgy érezte, hogy tagjai között kell tudnia és tisztelnie Nagyméltóságodat, kinek lelkében Petőfi lelke lobog, világítólag és tüzelőleg e nagy pusztulás idejének rideg sötétjében.

Mélységes tisztelettel kéri a Társaság Nagyméltóságodat: kegyeskedjék a Petőfi Társaság egyszívvel-lélekkel [!] hozott választási határozatát tudomásul venni és a tiszteleti tagság díszét elfogadva kegyeskedjék a Társaságot azon az uton való haladásban, melyet a részére Petőfi hagyományok hazafiui erkölcsmutatója előír – nagy lelke jóságával hathatósan támogatni.

Pekár Gyula
elnök

OSZKK, Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II. 221.

**Szászvárosi V. Jenő levele az Apponyi-ünnepélyt rendező országos bizottsághoz
és Apponyi Alberthez írt verse
Budapest, 1921. május 25.**

Mélyen tisztelt Bizottság!

Csatolt költeményemet, melyet tegnap a »Budapesti Hírlap«-nak és most délután magának az ünnepelendő grófnak is megküldöttem, már tegnap akartam azt kezeihez juttatni, de csak az előbb tudhattam meg működésének lakcímét, miért is csak most (talán még el nem késve) ezennel átnyújtok és kérem azt az ünnepélyen egy jó szavalóval előadatni, vagy fölolvastatni.

Erre vonatkozó szíves értesítését kérve és várva, vagyok:

Kitűnő tisztelettel

Szászvárosi V. Jenő

volt nevelőtanár és lapszerkesztő,

jelenleg m[agyar] kir[rályi] állami hivatalnok és író

Ünnepi felköszöntő
Apponyi Albert grófhhoz

Hazánk egének legszebb csillaga!
Hadd zengjen Hozzád lantom dallama!
Pacsirtaszó csak zsenge énekem,
Amely fölhangzik tarka réteken,
S nem hangos, lármás, harsogó zene
Lantomnak Hozzád szálló éneke.

Ahogy szívem sugalja úgy dalol,
Ahogy az kél honfi kebel alól,
Magyar kebel alól, mint a patak,
Mely sziklaméhből tisztán fölfakad
És élteti a honi berkeket,
Ahol a múzsa merít ihletet.

Hozzannát dallok, mint a csalogány
Az ujhodt napnak rózsás hajnalán.
Ha harmat ül még fűvön, levelen
És álom még az emberi szemen
/Amely álmában szebb jövőbe lát:
Nem csonka, hanem teljes, ép hazát!/

Hozsannám magyar népem hő szava,
Mely itt e dalban egybeolvada
És itt e dalban vele énekel,
Amit most érez minden hű kebel,
Amely Tehozzád úgy ragaszkodik,
Fára borostyán ha kapaszkodik!

Te vagy e Honnak képe: Benned él,
Ki ujhodásban jobb jövőt remél;
S amíg ragyogsz Te itt e Hon egén,
Nem pusztul ki belőlünk a remény.
Mely súgja: jön a napnak hajnala,
Amelyen megnő újra a Haza!

Ragyogj! Ragyogj még soká Csillagunk!
Mert elhagyottak addig nem vagyunk,
Amíg szívünkbe szórod fényedet
És általa nyújtasz balzsamot nekünk,
Hogy gyógyuljon meg honfibunk, sebünk!

Ragyogj! Ragyogj még soká Csillagunk!
Hogy lássad: mikor itt lesz a napunk,
Mely visszahozza Erdélyt minekünk,
S a többit is, amikért epedünk:

A Kárpátokat és az Adriát,
Hogy bírjunk újra ősi nagy Hazát!

OSZKK, Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II. 31–32.

**Rakovszky István nemzetgyűlési elnök köszöntője
Apponyi Albert hetvenötödik születésnapja alkalmával
Budapest, 1921. május 27.**

T[isztelt] Nemzetgyűlés! (*Halljuk! Halljuk!*)

A parlament a nagy elvi ellentétek harcmezeje, ahol a legritkább eset az, hogy a nézetek oly egyöntetűsége, az érzelmek oly egybeforrása létesül, melynek következtében megszűnnek a pártok küzdelmei, elsimulnak az ellentétek és az Isten békéje, Treuga Dei áll be. Ily ritka napra virradtunk ma. (*Úgy van!*)

Parlamentünkben ma elnémult a csatazaj, pihen a harc, ünnepi béke uralkodik, mert mi ünnepelni gyűltünk össze közéletünk egy kimagasló harcosát, a küzdők legkiválóbbját, ki egy fél századon át e nehéz harcokat végigküzdötte, mindig csillogó tiszta fegyverekkel, egyéni és politikai integritásának⁴⁹¹ teljes épségében. (*Élénk éljenezés és taps.*)

Az pedig, aki ezt állíthatja magáról, bátran mondhatja, becsületes, jó munkát végeztem, az igazak harcát végigküzdöttem, nem magamért, de nemzetemért. Ünnepet ülünk, dacára hogy egy lesújtott nemzet vagyunk, mert mi nemcsak nemzetünk egyik legnagyobb élő fiának, gróf Apponyi Albertnek (*A Nemzetgyűlés tagjai felállnak és hosszú ideig éljeneznek és tapsolnak.*) 75-ik születésnapján és szakadatlan parlamenti működésének félszázados évfordulóját ünnepeljük, de egy oly eseményt is, mely a parlamentek történelmében páratlan, mert az összes nemzetek parlamenti évkönyveikből a mi mai ünnepünkhöz hasonlót felmutatni nem képesek. (*Úgy van!*)

Ez a körülmény egymagában is elegendő lenne arra, hogy a mai napot számunkra emlékezetessé és becsessé tegye, de fokozza becsét az, hogy mi ez ünnepet nemzetünk megújulásának, új életrekelésének, tehetetlenségéből feltámadásának biztatásául vesszük, mert egy nemzetet, mely ily férfit vallhat büszkén sajátjának, azt ideig-óráig elnyomni, letiporni, béklyóban tartani lehet, de végleg megsemmisíteni nem lehet. (*Élénk tetszés és taps.*) Mert ezen nemzetben oly nagy kultúrának, oly szívós életerőnek

⁴⁹¹ Átvitt értelemben az egyén erkölcsi tisztessége, célkitűzéseibe vetett hit.

kell lennie, mely érvényesülni akar, mely élet után kiált, mely élni akar és élni fog. (*Élénk tetszés és taps.*)

Mielőtt azonban gróf Apponyi Albertet a mai nap alkalmából a t[iszelt] Nemzetgyűlés nevében üdvözléném, engedtessek meg nekem, hogy röviden méltassam az ünnepelt érdemeit. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nem fogom fárasztani a t[iszelt] Nemzetgyűlést azzal, hogy gróf Apponyi Albertet ünnepeljem, mint a szónoklat utolérhetetlen művészt, (*Úgy van!*) hisz legnagyobb sikerei és diadalainak színterén vagyunk, nemhogy azon önfeláldozó és önmagát megtagadó fáradozásait a békekötés körül kiemeljem. Hisz mindez nemzetünk köztudatában él, úgyhogy bátran felmenthetem magamat ezek felsorolása alól.

És inkább azt kívánnám megállapítani, mi az oka, hogy ezen, sajnos, széthúzó nemzetet a mai napon ily hatalmas manifesztációban⁴⁹² egyesítette, amelyen barát és ellenfél egyaránt vetekedik abban, hogy az elismerés babérját nyújtsa az ünnepeltnek. (*Éljenezs.*) S ekkor arra a meggyőződésre jutott, hogy gróf Apponyi Albert helyes politikai alapra helyezkedett politikai pályafutásában és ezen következetesen, kitartóan, intranzigensen,⁴⁹³ hűen megmaradt. Sehol sem kerülhetők el oly nehezen a hibák, mint a politikában. Biztos tapasztalatokat csak kísérletezések útján lehet nyerni, ez pedig a politikában majdnem teljesen kizárt, mert a kísérletezés anyaga oly becses, hogy ezt kockáztatni nem lehet, lévén ez a nemzet és ennek sorsa.

Itt az egyedüli iránytű a helyes, etikailag kifogástalan elvi alap, amely a politikust intézkedéseiben vezérli. Nincs foglalkozás, mely az emberben rejlő jó és nagy tulajdonságokat olyannyira megfeszíti és igénybe veszi, mint a politika, de, sajnos, nincs egyetlenegy sem, amely az emberi gyarlóságban rejlő gyengéket oly folytonos kísértéseknek, csábításoknak kitenné, mint a politika. Hiúság-, hatalom-, becs- és pénzvágy, haszonlesés, előnyök hajhászása folyton ostromolják az emberi gyarlóságot. Egy szóval: a közérdek harca a magánérdekkel, a kötelesség az előnnyel, az önzetlenség az önzéssel.

Ez ellen csak egy védelem, egy pajzs van, és ez a politikában önnönmagát teljesen elfelejteni, de a nemzet érdekét soha. Semmi pillanatnyi sikerért, előnyért nem szabad a nemzet érdekét szem elől tévesztetni, mindig ennek kell a vezérlő csillagnak lennie, amely után törekszik a politikus. Gróf Apponyi Albert (*Élénk éljenezs.*) ily etikai alapra helyezkedett politikai pályafutása elején, amikor ezeket mondja:

»De leginkább abban talállok megnyugvást, hogy szigorú voltam a közélet erkölcsi alapjainak megóvásában és intranzigens a magyar nemzet jogainak és önérzetének fenntartásában. Sohasem kerestem az egyéni ambíció vagy hatalomvágy kielégítését

⁴⁹² Megnyilvánulás.

⁴⁹³ Meg nem alkuvó módon.

a nemzet valamely jogának vagy jogos aspirációjának árán; minden szavam e jogok és jogos kívánalmak védelmének volt szánva. Aki önnönmagáról ugyanennyit mondhat el, ám az vessen követ az én politikai tévedéseimre.» (*Éljenzés.*)

Igaza van gróf Apponyi Albertnek; vesse az rá a legelső követ. Nem hiszem, hogy széles Magyarországon akadna egyetlenegy kő, mely megindulna. (*Élénk tetszés és éljenzés.*) Ez azon megtámadhatatlan, megingathatatlan alap, amelyen nemzetéért küzdött, harcolt, fáradozott és szenvedett gróf Apponyi Albert egy félszázadon keresztül. Ebben véltem megtalálni azt a varázserőt, mely minket egy egységes táborban gróf Apponyi Albert ünneplésére egyesített, ez ma nemcsak az ő ünnepnapja, nemcsak a nemzeté, ennél is több, nagyobb, magasztosabb: ez az önzetlenség diadalnapja, ez az önzetlenség apoteózisa,⁴⁹⁴ amelyben annak legpregnansabb bajnoka dicsfényben, nemzete osztatlan tiszteletében és szeretetében tündököl a nemzet előtt: gróf Apponyi Albert. (*Lelkes éljenzés és taps.*)

És ha a nemzet követi a gróf Apponyi Albert által adott példát, mai szerencsétlenségéből megújhodottan fog feltámadni. (*Élénk éljenzés.*) Amidőn a nemzetgyűlés megbízásából gróf Apponyi Albertet születésének 75-ik és sikerdús parlamenti működésének félszázados évfordulója alkalmából üdvözlöm s a Nemzetgyűlés szerencsekívánatait tolmácsolom, bátor vagyok a következő indítványt tenni: (*Halljuk! Halljuk! Olvassa.*)

»Indítványozom, határozza el a Nemzetgyűlés, hogy egyértelmű lelkesedéssel ragadja meg gróf Apponyi Albert születésnapjának 75-ik és sikerekben gazdag parlamenti működésének félszázados évfordulóját alkalmul arra, hogy őt ragaszkodó tiszteletének és legmelegebb szerencsekívánatainak kifejezésével üdvözölve, hálás elismeréssel emlékezzék meg azokról a maradandó eredményekről, melyeket félszázados közpályája alatt a nemzet szolgálatában töltött és különösen arról a fáradhatatlan, önfeláldozó tevékenységről, mellyel mint a béke delegáció elnöke, eltiport hazánk ügyét a győztes hatalmak előtt képviselte. (*Lelkes éljenzés.*)

Indítványozom továbbá, hogy a nemzet történelmében is elévülhetetlen érdemei hálás elismeréséül jegyzőkönyvben megörökítse, s erről a Nemzetgyűlés elnöke gróf Apponyi Albertet a határozat megküldésével értesítse. (*Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.*) Fogadja t. képviselőtársam ezt, mint a nemzet nagy örömeinek kifejezését a mai napon. Egy szegény, eltiport, porban fekvő nemzet benne bíz, órá néz e napon büszkeséggel, és ha semmi egyéb jót nem tett volna, mint azt, hogy elfeledtette nemzetével e napon a bánatot, már önmagában ezáltal is nagy tettet, nagy emberhez méltó tettet művelt. Az Úristen éltesse őt az emberi kor legvégső határáig. (*Hosszantartó lelkes éljenzés és taps. A Nemzetgyűlés tagjai felállanak.*)

⁴⁹⁴ Megdicsőülése.

Ugy látom, kimondhatom, hogy a t[isztelt] Nemzetgyűlés a határozati javaslatot egyhangú lelkesedéssel elfogadta.

Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. X. köt. Budapest, Athenaeum, 1921. (1921. május 27. ülés) 215–216.

**Apponyi Albert válasza a Nemzetgyűlés ülésén
Budapest, 1921. május 27.**

Mélyen tisztelt Nemzetgyűlés!

Pár percnyi meghallgatást kérek, ezen rám nézve felejthetetlen, végtelenül megtisztelő, de egyszersmind súlyos pillanatban. Midőn ezelőtt egy fél századdal, mint 25 éves ifjú nagy tisztelettel és szinte félő kegyelettel léptem át a nemzet képviselői termének küszöbét, midőn, mondhatom, jó és tiszta szándékkal, de nem tagadom, dicsvággal is eltelve kezdtem meg parlamenti pályámat, mindent remélhettem, mindent várhattam, csak ezt a napot, ehhez hasonló napot nem várhattam, nem remélhettem. Nekem megadatott az, hogy immár a negyedik nemzedékkel együtt szolgáljam hazámat. Mikor a parlamentbe beléptem, akkor a 48-iki nemzedék óriásai közül már csak Deák Ferenc⁴⁹⁵ működött. Deák Ferenc ékesszólását, mint képviselőtársa hallottam még, s Deák Ferenc kitüntető érdeklődése biztosította első felszólalásomnak a közfigyelmet. Ennek a 48-as nagy nemzedéknek árnyékában fejlődött az a nemzedék, amelyhez magamat is számítanom kell, amelynek működésével esik össze az én parlamenti szereplésemnek javarésze; egy nemzedék, melyet a 48-iki szellemóriásokhoz képest epigon-nemzedéknek⁴⁹⁶ hívtak, melynek sorában azonban nem hiányoztak a kiváló férfiak és amely megalkotta magának a saját parlamenti stíljét. Ez a stíl nem emelkedett az ünnepélyes ékesszólás azon magaslataira, amelyek az eszmék nagy harcából, az előretörő reformszükségletnek küzdelmeiből fejlődnek, amely Kossuth Lajos⁴⁹⁷ nemzedékét jellemezte. Ennek az én nemzedékemnek politikai stílusa mindenesetre szürkébb volt, kevésbé lendületes, de ennek a nemzedéknek a működési körébe esnek

⁴⁹⁵ Deák Ferenc (1803–1876) liberális politikus, 1848-ban a Batthyány-kormány igazságügyi minisztere, a kiegyezési tárgyalások meghatározó alakja, a kormányzó Deák Párt vezére.

⁴⁹⁶ Eredetiség nélküli, tehetségtelen.

⁴⁹⁷ Kossuth Lajos (1802–1894) reformkori liberális politikus, újságíró, szerkesztő, 1848-ban a Batthyány-kormány pénzügyminisztere, a forradalom és szabadságharc vezére, a Habsburg–Lotharingi-dinasztia detronizációja után kormányzó-elnök, 1867 után a kiegyezéssel rendszeres állandó kritikusa és elutasítója.

mégis olyan politikai viták, amelyek minden nemzet parlamentjének és alkotmányos tevékenységének legjobb, legszebb lapjaira méltók. Tisza Kálmán,⁴⁹⁸ Szilágyi Dezső,⁴⁹⁹ Ugron Gábor,⁵⁰⁰ hogy csak a legkivalóbbakat említsem, voltak ennek a parlamenti stílusnak típusai és megalkotói, amelynek kialakulásában talán némi csekély rész magamnak is jutott.

Nem lehet ennek az órának a feladata, hogy méltassam, hogy érdemileg bíráljam annak a korszaknak működését, amelybe esik az én parlamenti működésemmek java-része. Nem fogok ellenmondással találkozni, ha azt állítom, hogy az a korszak minden hibája dacára nagy alkotásokat adott az országnak úgy kulturális, mint közgazdasági téren, melyeknek nagyságát most látjuk, midőn azok romokban hevernek körülöttünk. Mert bekövetkezett a nagy összeomlás. Magamnak, aki ebből a XIX. század utolsó negyedének nemzedékéből a vezető egyéniségek közül egyedül vagyok az élők között, osztályrészül jutott az is, hogy életünknek egész munkáját romba dőlve lássam, de – hála Istennek – osztályrészül adatott az is, hogy a romokból való újjáépítés munkájának részese lehessenek. (*Élénk éljenzés és taps.*)

Nem vezet engem ebben a munkában semmi elfogultság. Midőn a nagy összeomlás beállott, úgy ítéltém, hogy rám, mint egy lefolyt világ munkására többé nincs szükség, hogy nekem legjobb lesz a közélettől teljesen visszavonulni. Azonban akkor felkérészt meg szállott területen lévő magányomban annak a páratlan választóközönségnek üzenete, (*Élénk felkiáltások: Éljen Jászberény! Taps.*) amely immár 40 esztendő óta szakadatlanul tisztel meg mandátumával, (*Éljenzés.*) amely nekem ezt a mandátumot nyújtotta akkor, mikor szűkkörű választóközönség határozott, és egyértelműleg megerősítette ma, midőn az egész nép a legáltalánosabb szavazati jog alapján fejezi ki akaratát. (*Éljenzés.*)

Ez az akarat, mélyen t[isztelt] Nemzetgyűlés, nekem parancs volt. Azért jelentem meg itt, azért vagyok az önök körében.

Aki egész életét a nemzet szolgálatának szentelte, annak szebb és nagyobb jutalom nem juthat, mint a nemzet elismerése, még pedig az olyan elismerés, amely nem a népszerűség valamely pillanatnyi mulékony áramlatának magaslatain táncoltatja azt, akit felemel és majdan ismét a mélységbe lesújt, hanem – hogy úgy mondjam – egy

⁴⁹⁸ Tisza Kálmán (1830–1902) liberális politikus, a kiegyezés kritikusa, majd támogatója, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1875 és 1890 között és egyúttal a Szabadelvű Párt vezére.

⁴⁹⁹ Szilágyi Dezső (1840–1901) liberális politikus, jogász, országgyűlési képviselő, a kiegyezés kritikus, utóbb támogatója, igazságügyi miniszter 1889 és 1895 között, valamint 1895 és 1898 között a képviselőház elnöki tisztségét töltötte be.

⁵⁰⁰ Ugron Gábor (1847–1911) székely származású negyvennyolcas országgyűlési képviselő, a kiegyezési rendszer elutasítója. Kortársaitól politikai stílusa miatt a Rabonbán elnevezést kapta.

történetírói tárgyilagossággal megállapított ítéletből fakadó elismerés, amellyel szemben az én önbírálatom ugyan – egész őszintén szólva – kételyeket támaszt, amely kételyeket azonban nem szabad a nemzetnek ítélete fölé helyeznem. Azért mély hálával, mély hódolattal fogadom el azt az elismerést, amelyet a nemzetnek képviselői nekem juttatnak.

Az egyértelműség, amely ebben az elismerésben megnyilvánul, eleve kizárja azt, hogy annak politikai jelentőséget tulajdonítsak, hogy abban akár a múltban, akár a jelenben való politikai állásfoglalásomnak helyeslését lássam. Nem, ez az elismerés, amint a mélyen t[iszte]lt elnök ur szavaiból is hallottam, bizonyos etikai értékeknek alapján áll, amely etikai értékek megint felette állanak a múltó párttusáknak, a múltó politikai szenvedélyeknek, még a legőszintébb meggyőződések ellentéteinek is. *(Úgy van! Úgy van!)*

Annál nagyobb megtisztelés pedig nem érhet a közpályán működő embert, mintha polgártársai őt ezen etikai értékek képviselőjéül ismerik el. Hála Istennek, nem én egyedül volnék méltó – ha méltó vagyok – erre az elismerésre, önzetlen, a legszigorúbb tisztességhez ragaszkodó, jellemes férfiakban Magyarország közélete bővelkedett és bővelkedik ma is. Engem talán az emel ki a többi, hasonlóképpen, sőt talán nagyobb mértékben érdemesek sorából, hogy az isteni gondviselés ilyen hosszú időn át engedte nekem megfutni a politikai küzdelmes pályát és hogy – amint mondám – én, aki három nemzedék küzdelmeinek tanúja és részese voltam, én, aki talán már egyedül képviselem ebben a Házban azt a politikai tradíciót, amely visszanyúl egészen a 48 előtti nagy generációnak talajáig, én ezzel a negyedik generációval tudok még és akarok is együttműködni *(Élénk éljenzés és taps.)* azon az újból felépítésen, amelynek súlyos munkája ránk nehezedik. Mert mindennapi imánk most így szól: »Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek egy isteni örök igazságban, hiszek Magyarország feltámadásában.« De az az Isten, akiben hiszünk, a Gondviselés földi munkája számára emberi munkatársakat keres, *(Úgy van!)* az az isteni igazság, amelyben hiszünk, kell, hogy eszközökkel rendelkezék, emberekkel, akik át vannak hatva az igazság érzetétől. *(Úgy van! Úgy van!)* A nemzetnek feltámadását pedig nemcsak hisszük, hanem Isten segítségével munkáljuk is. *(A Nemzetgyűlés tagjai felállanak. Hosszantartó zajos tetszés, éljenzés és taps.)*

Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. X. köt. Budapest, Athenaeum, 1921. (1921. május 27. ülés) 216–217.

**Herczog Ottó levele Apponyi Alberthez
hetvenötödik születésnapja alkalmával
Bécs, 1921. május 28-án**

Kegyelmes Uram!

Engedje meg, hogy most, amikor az egész magyar nemzet Nagyméltóságod iránti lelkesedése és rajongása páratlan erővel megnyilvánul, magam is tiszteletteljes és mélyen átértett kívánságaimat kifejezzem.

Teszem ezt mint magyarországi német azon lélekemelő pillanat emlékében, amikor Kegyelmes Uram a békedelegáció egy ülésén nemes őszinteséggel a legliberálisabb nemzetiségi politika hívének vallotta magát és teszem mint ember, akinek alkalma volt csodálni azt a magasztos eszmemenetet és nemes lelkiséget, amely még egy elvakult gyűlölő ellenségére is mélyen hatott.

Isten éltesse Kegyelmes Uramat jó egészségben, a haza és az emberiség javára.

Őszinte, mély tisztelettel
Dr. Herczog Ottó

OSZKK, Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II. 49–50.

**Csáky István gróf levele Apponyi Alberthez
hetvenötödik születésnapja alkalmával
Helyszín nélkül, 1921. május 29.**

Kegyelmes Uram!

Engedd meg, hogy születésnapodra Isten áldását és hosszú boldog életet kívánjak neked. Boldog vagyok, hogy te tőled tanulhattam meg nem csak azt, hogy milyennek kell lennie egy nagy államférfiúnak, de azt, hogy hogyan kell élnie egy nemeslelkű nagy embernek az egyszerű emberi életet.

Isten tartson meg sokáig.
Csáky Pista

OSZKK, Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II. 44.

**Sík Sándor levele Apponyi Alberthez
hetvenötödik születésnapja alkalmával
Budapest, 1921. június 16.**

Kegyelmes Uram!

A Magyar Cserkész Szövetség 1921. május-hó 29.-én tartott közgyűlésén egyhangu lelkesedéssel határozta el, hogy Nagyméltóságodnak életének hetvenötödik és közéleti működésének félszázados évfordulója alkalmával az egész ünneplő Magyarországgal együtt, üdvözlő iratban fejezi ki hódoló tiszteletét és szeretetét.

Kegyelmességed neve ma már szimbólum: szimbóluma a magyarság egészének, egy-akaratának, szimbóluma a megalkuvást nem ismerő, a gyakorlati élet legkisebb mozzanatait is nagy stílusban kialakító keresztény férfiúi jellemnek, a minden félreértésen, egyoldalúságon diadalmaskodó, lankadatlanul egy célra törő hazaszeretetnek és annak a nemes erkölcsi ideáлизmusnak, amelyre olyan égető szüksége volna társadalmunknak. Magyarország cserkészei, akik tudatos elhatározással ugyanezekre az eszmékre tették fel életüket, hódoló tisztelettel hajolnak meg eszményeik legnagyobb magyar megtestesítője előtt.

Mély hódolattal
Dr. Sík Sándor
elnök

OSZKK, Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II. 110.

**Apponyi Albert levele Scitovszky Béla nemzetgyűlési elnökhöz
nyolcvanadik születésnapjával kapcsolatban
Budapest, 1926. április 24.**

Igen tisztelt Barátom!

A lapok híradásai folytán már készültem hozzád, mihelyt vidéki tartózkodásomból ide-visszatérek, mikor nagybecsű leveledet vettem, mely mintegy hivatalosan értesít engem a nemzetgyűlés tagjainak 80^{ik} születésnapom ünneplésére vonatkozó szándékáról.

Mondanom sem szükséges, hogy képviselőtársaimnak ez a szándéka engem mélyen meghat és hogy átérzem annak megtisztelő voltát. Mégis kérnem kell, hogy ennek a kivitelét mellőzni méltóztassanak. Éppen csak öt éve hogy a nemzetgyűlés,

az államhatalomnak, önkormányzatoknak összes tényezői, megyék, városok, községek éppúgy mint egyesületek és egyéb testületek, közéleti működése 50^{ik} évfordulója alkalmából olyan ünnepi megemlékezéssel tiszteltek meg, a melynek emlékét erkölcsi örökségem egyik legbecsesebb részeként őrzöm és hagyományozom majd gyermekeimnek és unokáimnak, melyben azonban még nálamnál érdekesebb egyén is csak egyszer részesülhet életében. Születésem 80^{ik} évfordulója csak emberi, nem közéleti emléknep és én már régen elhatároztam, hogy azt minden ünnepléstől távol, családom körében akarom egész csendben és visszavonultságban eltölteni. A legnagyobb hálával eltelve a megtisztelő szándék iránt mely képviselőtársaim részéről megnyilvánul, csak azt a becses jóindulatot kérem megtartani, melyből az kiindult, de a jóindulat ünnepélyes megnyilvánulását mellőztetni és e napra való visszavonultságot óhajtó lelki dispositiómat⁵⁰¹ méltányoltatni kérem.

Ki egyébiránt őszinte tisztelettel maradok

igaz híved

Apponyi Albert

Apponyi Albert a képviselőház elnökéhez, 1926. április 24. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár. I. n.

**Scitovszky Béla nemzetgyűlési elnök beszéde
Apponyi Albert nyolcvanadik születésnapján a Nemzetgyűlés ülésén
Budapest, 1926. május 29.**

T[isztelt] Nemzetgyűlés!

Parlamenti életünk hagyományai közt csak egy példa van még arra, hogy a törvényhozás élő tagjának jubiláris jelentőségű emléknepjét az elnöki székből elhangzott üdvözlés ünnepelte.

Ma öt éve merült fel ez a kivételes alkalom, amikor az első nemzetgyűlés külön ülést szentelt gróf Apponyi Albert születésnapja 75-ik és közéleti működése félszázados évfordulójának. *(Általános élénk éljenzés és taps. A képviselők felállanak.)*

Azóta egy lustrum⁵⁰² telt el. Nagy idő ilyen patriarchális korban; minden esztendejével a közmondás szerint Isten különös ajándéka. Fokozottan az egy olyan nagy és nemes ideálok önzetlen szolgálatának szentelt élet számára, amilyenre ma gróf

⁵⁰¹ Tervemet.

⁵⁰² Ötéves időintervallum.

Apponyi Albert képviselőtársunk, parlamenti életünk világ-büszkesége [!] 80. évének magasából tekint.

S ezt a magában is kivételes életkort közéletünk szempontjából még kivételesebbé teszi az a körülmény, hogy szinte példátlanul mondható közpályát foglal magában: a leghosszabbat, amely valaha magyar államférfiunk osztályrészéül jutott. Olyan közpályát, mely alkotmányos életünknek hat évtizedre terjedő új korszakát majdnem egészében ölelve fel, kezdetétől mindmáig változatlanul a legmagasabb színvonalon tudta fenntartani kiemelkedő jelentőségét a magyar parlamentarizmus történetében.

Az 1867-iki kiegyezéssel megnyílt alkotmányos éra hatodik esztendejében kezdődik ez a pálya, az 1872-iki országgyűlés képviselőházában, melynek megalakulásánál gróf Apponyi Albert, mint 26 éves ifjú végez korjegyzői teendőket. Ma, a szomorú trianoni éra hatodik esztendejében tölti be 80-ik évét, mint annak a nemzetgyűlésnek díszje, melynek megalakulását korelnöki minőségében vezette. E két időhatár közé 54 esztendő esik, amely alatt 12 egymást követő országgyűlésbe és két nemzetgyűlésbe nyert képviselői mandátumot; immár 45 év óta állandóan a színmagyar jászberényi választókerületből.

Ezek a számok csak külső mérföldkövei közpályájának, de a két szélső időhatárban egyszerre mind belső tartalmára is utalnak. Amit Apponyi Albert 54 esztendő alatt, mint a közélet embere végigélt, az egy élesen elhatárolt történelmi korszak keretében maga egy egész magyar történelem; összesűrített példázata ezeréves nemzeti sorsunknak, minden küzdelmével, dicsőségével és tragikus fordulataival. Egy nagy katasztrófa pusztításai után a nemzeti élet romjain megindult új honalapító munka, melynek egy félszázad alatt elért eredményeit egy újabb még nagyobb katasztrófa dönti ismét romokba. Bilincseikből felszabadult nemzeti erők sisifusi⁵⁰³ [!] küzdelme a művelt nemzetek versenyében történelmi küldetésünket megillető helyért, s amikor ezt verejtékes munkával elérni hittük, kegyetlen visszaszántatásunk a mélységbe, a művelt nemzetek areopágjának ítéletével, mely nem tudta nekünk megbocsátani, hogy egy világmérfőzés sodrába kerülve, életjogunk védelmében hűséggel és becsülettel mertük vérünket is ontani.

Hogy ebből az 54 éves magyar sorsból nemzeti felemelkedésünk munkálásában az ellenzéki padokról, a miniszteri székből vagy a képviselőház elnöki polcán milyen odaadó és fáradtságot nem ismerő önzetlenséggel vette ki gróf Apponyi Albert az Isten-adta fényes tehetségeihez mért osztályrészt itthon és határainkon kívül, arról ma már nem csupán naplókötetek és évkönyvek százai tanúskodnak. A pártellentétek időleges hullámvázáinak felülemelkedett történelmi elfogulatlansággal alkotta meg minderről ösztönszerű ítéletét a magyar nemzet akkor, mikor az öt év előtti évforduló alkalmából

⁵⁰³ Reménytelen.

azért vetette le egy napra trianoni gyászát, hogy a nagy összeomlás után első Te Deumával⁵⁰⁴ gróf Apponyi Albert 75. évéért adjon hálát a Gondviselésnek s azután vele együtt fogjon hozzá a még füstölgő romok között újból megindult építő munkához.

S Magyarország »great old man«-je,⁵⁰⁵ a »nemzet patriárchája« ma, vállain 80 év terhével, lelkében egy egész emberélet csalódásaitól se ment tapasztalásaival, egyéni viszonyaiban is végig szenvedve a zord idők megpróbáltatásait ősi otthonának elvesztésében, de szíve mélyén ma is a 26 éves ifjú idealizmusával szenteli kivételes, tehetségeit az új honalapító munkának, nem tekintve hátra, csak előre, egyesítő munkára hívva fel minden nemzeti erőt a jövő megteremtésében; nem táplálva az elbizakodottságot, de »törhetetlen bizalommal nemzete feltámadásra rendelt életerejében és hivatásában.«

S amint itthon nem szűnik meg így venni ki részét az új feladatok munkájából, épügy nem ismer fáradtságot annak a másik küldetésének folytatásában sem, hogy elhagyott nemzete ügyének a külföldön megértő barátokat szerezzen; apostoli buzgalommal járjon be országokat, tengeren innen és tengeren túl s a művelt világ minden nemzetének nyelvén egyforma ékesszólásával hirdesse a szörnyű igazságtalanságot, mellyel egy kultúrhivatása európai magaslatán álló kis nemzetnek az emberiség előhaladása érdekében ezer éven át teljesített szolgálataiért fizettek.

Így látva magunk előtt és magunk felett ma is gróf Apponyi Albertet, a kor súlyától meg nem viselt lelki erőben, az idők viharaitól érintetlenül megőrzött idealizmusának teljes virágzásában: köszöntsük ma betöltött 80-ik évét azzal a reménnyel, hogy a Gondviselés, mely sújtva vagy emelve, mindig a maga nagy céljait szolgálja, mely így tartotta meg őt nemzetének (legsúlyosabb megpróbáltatásában: ennek az ő magasan kiemelkedő életfájának is tartogat fenn egy külön rendeltetést: azt, hogy keresztre feszített igazságunk feltámadásának ünnepére hinthesse majdan soha nem hervadó virágait).

Ennek a reménynek fohászával kérjük a Gondviselés további áldását gróf Apponyi Albert képviselőtársunk életére és közéleti működésére. (*Általános élénk éljenzés és taps.*)

A t[iszelt] Nemzetgyűlés bizonyára egyértelmű hozzájárulással adja meg nekem, a felhatalmazást, hogy ezen érzelmeinkből fakadó szerencsekívánatainkkal illusztris képviselőtársunkat családja körében táviratilag üdvözölhessem. Méltóztatnak ehhez hozzájárulni? (*Helyeslés.*) Ha igen, ilyen értelemben mondom ki a határozatot.

Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. XLIV. köt. Budapest, Athenaeum, 1926. (1926. május 29. ülés) 253–254.

⁵⁰⁴ Hálaadó imádsággal.

⁵⁰⁵ Nagy öregembere.

**Almásy László házelnök beszéde Apponyi Albert
nyolcvanötödik születésnapja alkalmából a képviselőházban
Budapest, 1931. május 28.**

T[isztelt] Képviselőház!

Itt, a magyar országgyűlés Képviselőházában, ahol egyik napról a másikra különböző világnézetek ütköznek össze, ahol a pártok ellentétes meggyőződésekkel állanak egymással szemben, ahol az eszmék és gondolatok és ellentétes törekvések folyton megújuló állandó harcban állnak, – ma, a béke, szeretet és megemlékezés ünnepét üljük, amely harmonikus érzelmeknek forrása és indító oka az az egész nemzet lelkét és gondolkodását eltöltő tiszta öröm, hogy gróf Apponyi Albert, *(Általános éljenzés.)* a nagy magyar államférfiú, életének 85-ik évét a mai napon töltötte be. *(Éljenzés a Ház minden oldalán.)*

Mégpedig betöltötte, hála a Mindenható Úristen gondviselészerű jóságának, testi és lelki jó egészségben, vas szervezetének és szellemi nagyságának teljes érintetlenségében. *(Úgy van! Úgy van! a Ház minden oldalán.)*

Gróf Apponyi Albertnek az anyagiasságtól ment tiszta lelke, fényes tehetsége mindig az ideálokért küzdött, – az ideálok között első helyen állott hazájának önzetlen szeretete, tiszta erkölcsös vallásos érzése – a tudományok és művészetek munkálása, s ebben a szakadatlan munkásságban úgy belföldön, mint külföldön megbecsülést, elismerést és rokonszenvet szerzett nemzetének.

Ismerik őt, a nagy magyar államférfiút a világ minden kultúrállamában és hatalmas alakja harmóniában van szellemi nagyságával.

Megjelenése a világ vezető államférfiai között is megbecsülő feltűnést, felszólalása közfigyelmet, általános érdeklődést és szónoklatának csodás varázsa, megnyerő hangjának zengzetessége a hallgatóságnak lelki élvezetet okoz.

A szép gondolatoknak termékeny sokasága, a szó bőségének gazdagságos tára és az a csodálatos képessége, hogy a kultúrnyelvek bármelyikét épp annyira uralja, mint anyanyelvét, idegen nemzetek fiai előtt is az elismerés és csodálat adóját váltja ki. S ezek a szellemi gazdagságok mindig csak hazájának jogos közérdekét szolgálták, keserves, igazságtalan és égbekiáltó megcsonkítás folytán egy harmadrészre olvadt nemzetünk szomorú sorsának megjavítását, s mintha magas kora egy új, fiatal, duzzadó testi és lelki erővé változott volna, fáradtságot nem ismerve, éjjel és nappal, bel- és külföldön szakadatlanul küzd, harcol nemzete igazságáért, Magyarország feltámadásáért. *(Úgy van! Úgy van! a Ház minden oldalán.)*

Viszi a magyar lobogót előre, a háromszínű zászlónak dicsőséget és megbecsülést szerez, – de a babérnak egyetlen levelét sem tartja meg magának, hanem szomorú és eltiport hazája fiainak nyújtja át, reménységül és vigasztalásul.

Ez a babér már egész erdő, s annak jótékony árnyékát nyomorúságos és kínos helyzetünkben mindnyájan élvezzük s az ő útmutatása és lánglelkű szózatai után már látják a külföld nemzetei is a magyar igazságot.

Alig pár napja, hogy a magyar országgyűlés monumentális épületének ragyogó üléstermében a világ nemzeteinek népszövetségi uniója, hazánkban első ízben tartott közgyűlésében egyértelmű meghatottsággal ünnepelte és jókívánságaival árasztotta el 85-ik születésnapja alkalmából a nagy magyar államférfiút, most pedig – e Házban – a magyar nemzet jókívánsága száll felé, amely őt éppúgy szívébe zárta, mint ő a nemzetet.

Azt hiszem, t[isztelet] Képviselőház, egyértelműleg megállapíthatjuk, hogy egyrészt a jövő történelemírásnak igen nagy érdekei fűződnek ahhoz, hogy az a nagy szellemi kincs, amelyet e nagy államférfiú több mint félszázados politikai pályafutása alatt a bel- és külföldi politikai eseményekből összegyűjtött, a nemzet számára biztosítsák és hozzáférhetővé tétessék, másrészt, hogy az ország érdekében áll az, hogy gróf Apponyi Albertnek úgy hazánkban, mint azon kívül, úgyszólván széles e világon kifejtett közéleti működéséből származó tapasztalatai és az általa átélt események adatai maga gróf Apponyi Albert által hitelesen összeállíttassanak és feldolgoztassanak, éppen ezért javaslom a t[isztelet] Háznak, méltóztassék kimondani, hogy a Ház teljes bizalommal felkéri magát a leghivatottabb egyént, gróf Apponyi Albertet, hogy a Mindenható kegyelméből életének még hátralévő idejében ezt a jelen és a jövő nemzedék okulására szolgáló írásművet az ő jó- és balsorsban osztályos társának, hitvesének szeretetteljes segítségével alkossa meg és ezzel a kincssel hitben, tudásban erősítse meg nemzetét abban a meggyőződésben, hogy a magyar igazság ereje győzni fog és ő, aki a patriarchakor tudós tapasztalataival és az egész világot ismerő széleskörű tudásával ítéli meg a nemzet ezidőszerinti szerencsétlen sorsát, ifjú reménységgel, a férfiú sziklaszilárd meggyőződésével és az általa átélt nagy idők tapasztalatai alapján Istenbe és a nemzetbe helyezett határtalan bizalommal látja a régi Nagy–Magyarország újjászületését. *(Általános éljenzés és helyeslés.)* Javasolom továbbá, méltóztassék elhatározni, hogy a fentebb említett megbecsülhetetlen szellemi kincsek biztosítására, valamint e nagy és értékes munka kész kiadásainak és munkadíjának fedezésére a Ház gróf Apponyi Albertnek és szeretett hitvesének a Képviselőház költségvetése 3. címének külön rovatán elszámolandó 250.000 pengőt állapít meg egy összegben; a jövő 1931/1932. költségvetési évtől kezdődőleg pedig gróf Apponyi Albertnek és hitvestársának gróf Apponyi Albert életfogytig mindkettőjük részére együttvéve a teljes miniszterelnöki nyugdíjnak megfelelő évi munkadíjat folyósít, azután pedig hitvese részére ugyancsak életfogytig ezen összeg felét állapítja meg munkadíj címén, mely összegek folyósítására teljes és korlátlan hatáskörrel a Képviselőház elnökének ad felhatalmazást. *(Éljenzés és helyeslés.)*

Mindezt teszi a Képviselőház pártkülönbség nélkül, teljes egyértelműséggel, abban a meggyőződésben, hogy a nemzet hálája és elismerése nagy fiával szemben az egész országban, sőt azon kívül is megértő helyesléssel találkozik. *(Úgy van! Úgy van! a Ház minden oldalán.)* Méltóztatnak-e javaslatomat elfogadni? *(Általános helyeslés.)* A Ház az elnök által előadottakkal teljesen egyetértve, annak javaslatait egyértelműleg elfogadja.

Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXX-VII. köt. Budapest, Athenaeum, 1931. (1928. május 28. ülés) 17–18.

**Wlassics Gyula báró házelnök megemlékezése
Apponyi Albert nyolcvanötödik születésnapjáról a felsőházban
Budapest, 1931. május 28.**

Tisztelt Felsőház!

Az országgyűlés képviselőháza mai ülésében ünnepli gróf Apponyi Albert 85-ik születésnapját. *(Éljenezés.)* Ez alkalomból, azt hiszem, hogy az egész Felsőház helyeslésével találkozom, midőn kegyetlenül megcsonkított hazánk kiváló érdemeket szerzett nagy fiának jubileumáról az elnöki székből megemlékezem. *(Helyeslés.)*

A Gondviselés ritka ajándékaként megért immár hat évtizedes, küzdelmekben és sikerekben egyaránt gazdag parlamenti és politikai működését mindenkor a magyar alkotmány rajongó szeretete hatotta át és a haza szent érdekeinek fennkölt szolgálata irányította. *(Éljenezés.)* Beszédei a magyar szónoklat remekei, melyek kristálytisztá [!] felépítésükben az ellenmondhatatlan érvek sugaraitól tökéletesen átvilágítva ragyognak. Szinte prófétai magasságokba emelkedő alakja ma már elválaszthatatlanul egybekapcsolódik a nemzet jobb jövőjébe vetett szent hitünkkel és reménységünkkel azoknál az egészen rendkívüli érdemknél fogva, melyeket nemzeti szerencsétlenségünk bekövetkezése óta különböző nemzetközi fórumok előtt a magyar igazság fényes felkészültségű védelmezésével és fáradhatatlan hirdetésével szerzett. A magyar ügy képviseletében eddig végzett, sokszor a külföld által is őszinte elismeréssel és csodálattal kísért munkája nagyban hozzájárult hazánk nemzetközi tekintélyének növeléséhez és méltán tarthat számot a nemzet igaz hálájára. *(Éljenezés.)*

Gróf Apponyi Albert kiváló honfíúi erényeit e helyről is elismerve, felhatalmazást kérek arra, hogy bensőséges szerencsekívánatainkat az évforduló alkalmából hozzá eljuttathassam. *(Helyeslés.)*

Méltóztatnak-e a kért felhatalmazást megadni? *(Igen.)*

Ha igen, kimondom, hogy a Felsőház a kért felhatalmazást megadta.

Az 1927. január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. VI. köt. Budapest, Athenaeum, 1931. (1931. május 28. ülés) 131.

**Ripka Ferenc főpolgármester beszéde a fővárosi törvényhatósági tanács ülésén
Apponyi Albert nyolcvanötödik születésnapja alkalmával
Budapest, 1931. május 28.**

Tisztelt Törvényhatósági Tanács!

Budapest nem hagyhatja említés nélkül azt a nemzeti ünneppé emelkedett eseményt, hogy Magyarország ősz nagy embere, Apponyi Albert gróf, ma ünnepli nyolcvanötödik születésnapját. *(Élénk éljenzés és taps.)*

Apponyi Albert gróf politikai pályáján a nemzeti ügy és a magyar haladás előharcosa volt. Kiváló tehetsége, a legszebben kiművelve, a magyar szónoklás mesterévé tette. Szónoklatai példás formai tökéletességgel, a gondolatok bőségével és a logika erejével hatottak. Legnagyobb ellenfelei is elismerték szónoki művészetét és ezzel együtt a nemes ízlésű embert, akinek sohasem volt szüksége arra, hogy a hatás kedvéért alacsony eszközökhöz forduljon.

Politikai célja a magyar nemzet jogainak biztosítása és fejlesztése volt. A nemzet élő lelkiismereteként küzdött a törekvések ellen, melyek a birodalom érdekének a magyarságot alá akarták rendelni.

A Szent Korona országainak területén a magyar hegemoniát akarta biztosítani és népiskolai törvényeinél határozottabb, nemzetibb lépést nem ismerünk közoktatásunk történetében.

Az összeomlás után, az új élet első kísérleteitől fogva, rendületlen hűséggel szolgálta a nemzeti ügyet. Fényes szónoki képességeivel ott küzdött Magyarorszáért, ahol államunk sorsa fölött döntöttek. A becsületes harcos hűségével küzdött, aki mindent megtesz a győzelemért, de nem csügged a vereség után, hanem újra felveszi fegyverét, mert mindig bízik igaz ügye diadalában.

Nyelcvanöt esztendőn ilyen testi és lelki épségben megélni, a Gondviselésnek különösen szép ajándéka. Budapestnek meg kell köszönnie ezen az ünnepen, amit Apponyi Magyarorszáért tett, de meg kell köszönnie azt a fáradhatatlan szociális és kulturális tevékenységet is, mellyel Apponyi Albert gróf Budapest társadalmi intézményeit, jóléti, hazafias és emberbaráti törekvéseit mindig a legnagyobb készséggel támogatta. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Ha hódító tehetségétől várt segítséget valamely jó ügy, sohasem vonta meg segítségét.

Gazdag, nagy élet ünnepéhez küldjük Budapest üdvözlétét. Ezt kívánja a hála, a hazafias érzés és önmagunk megbecsülése. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps.*)

A törvényhatósági tanács ülései, 1931. május 28. *Fővárosi Közlöny*, 1931. június 2. 711.

A 85 éves Apponyi Eger, 1931. május 30.

Isten kegyelme friss testi és szellemi épségben tartotta meg nyolcvanöt hosszú esztendőn át egy kis nemzetnek nagy fiát. Az egész ország népe hintette a tegnapi napon a hála és szeretet virágait a nyolcvanötéves Apponyi Albert gróf életútjára.

Csodálatos adomány az öregség, amely szellemiekben ifjú és friss tud maradni, még csodálatosabb, még tiszteletreméltóbb és értékesebb, ha egy nemzetnek jut adományképpen. Apponyi Albert öregsége és szellemének ifjúsága a magyar nemzet egyetemének kincseket érő vagyona.

Azt, amit az összeomlás óta a világ ítélőszéke előtt elérni tudtunk, jórészt az ő szavának, az ő tiszteletreméltó egyénisége sulyának köszönhetjük. Ő ma egész Európában, sőt az egész világon az az államférfi, akire osztatlan tisztelettel és csodálattal tekint mindenki.

Nincs szó, amely kifejezze, nincs toll, amely méltóképpen leírja a magyar nemzet érzelmeit akkor, amikor nyolcvanötödik születésnapján hódol ez előtt az igazán szent öreg előtt, akinek fenkölt énjében a nemzetet magát látja megtestesítve.

Cicero⁵⁰⁶ mondja egyik munkájában, hogy az öregkor koszorúja a tekintély és érdemes megőregedni ezért a koszorúért. Apponyi Albert grófnak megadta a Gondviselés ezt a koszorút, de babérlevelei között trianoni tövisek is vannak.

De talán ezek a tövisek teszik a koszorút értékesebbé, viselőjét pedig a mi szemünkben élő apostollá, egy mártír nemzet apostolává, aki szívében hordja ezer év fájalmát, de lelkében a reményt, az új és boldogabb ezer esztendő reménységét.

A 85 éves Apponyi. *Eger*, 1931. május 30. 1.

⁵⁰⁶ Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106 – Kr. e. 43.) római író, szónok, eklektikus filozófus és politikus.

Gömbös Gyula miniszterelnök megemlékezése Apponyi Albert elhunytáról Budapest, 1933. február 8.

T[isztelt] Képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Bátor vagyok bejelenteni, hogy a királyi kormány gróf Apponyi Albertet a nemzet halottjának deklarálja és a temetés szempontjából szükséges intézkedéseket a családdal egyetértésben megtette.

Ha egy katona a harc terén esik el, bajtársai azt jelentik róla, hogy meghalt a becsület mezején. Gróf Apponyi Albert meghalt a nemzetéért tett szolgálatának mezején. Nézetem szerint az ő odaadó példája, áldozatkészsége és nemes alakja állandóan ott fog lebegni a Nemzetek Szövetsége légkörében, hirdetve a magyar igazságot, amelyért harcolt s amelyért hősi halált halt. Gróf Apponyi Albertre pártkülönbség nélkül valamennyien úgy tekintettünk, mint hatalmas szálfára, példaadó férfira, aki messze világít elméjének fényességével és jellemének tisztaságával.

A népek tengerének és a népek versenyének hullámverésében ott állott, mint hatalmas szirt, figyelmeztetve a nemzeteket arra, hogy létezik a Duna-medencében egy nép, amely élni és fejlődni akar és amellyel súlyos igazságtalanságok történtek. Az ő lényé apostoli lény volt mintha nem járt volna velünk itt a földön. E lényéből következik, hogy nem volt pártpolitikus a szó szoros értelmében, hanem a pártok felett fennköltén magas, nemzeti, egyetemes eszmékért harcolt és ezért vettük valamennyien körül mélységes tisztelettel, általános, őszinte megbecsüléssel. Fegyverének hatalmas szertára, ragyogó tudás állott rendelkezésére és ezért volt lenyűgöző minden magyar előtt. Ezért volt lenyűgöző a nemzetközi fórumokon is, amikor a magyar igazságért harcolt, mert bár kis népet képviselt, egyéniségének hatalmas súlya kiegyensúlyozta azt a differenciát, amely népünk és a nagy népek ereje között van. És mert ilyen volt: erős, nemes, hatalmas, objektív és fajtájának igazi reprezentánsa — tisztelet vette körül nemcsak idehaza, hanem odakünn is. Valahányszor itt a Házban megszólalt, olyan volt a hangja, mint az orgona bugása, felemelő és áhítatot keltő; magyar hang volt, magyar érzésektől hevített lélek szólaltatta meg ajkán a szót. És mi ezt a hangot nem fogjuk többé hallani. Az ő lényét nem fogjuk többé látni. De csak fizikai értelemben, mert eszményi magasságokban lebegő lelki nagysága és messze időket bevilágító példaadása örökké itt marad közöttünk, ameddig küzdeni fogunk a magyar élniakarásért. Az ő erejét, az ő példaadását sohasem nélkülözheti a nemzet! Ezekkel a gondolatokkal akartam emlékének hódolni mind magam, mind pedig pártom nevében.

Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.
XIII. köt. Budapest, Athenaeum, 1933. (1933. február 8. ülés) 128.

**Eckhardt Tibor képviselőházi beszéde Apponyi Albert elhunytakor
Budapest, 1933. február 8.**

T[isztelt] Ház! A hála és kegyelet szavait szeretném itt leróni az ellenzék összes pártjai nevében és megbízásából korunk kimagaslóan legnagyobb közéleti férfiával szemben.

T[isztelt] Ház! Gróf Apponyi Albert reprezentatív magyarja, reprezentatív egyénisége a magyar közéletnek, nem csupán a legutolsó 12 éven át, mióta Magyarországot tényleg reprezentálta kifelé a világ fórumain, mint egyetlen hatalmas óriás, perszonalifikálta a magyar vágyakat, a magyar reményeket, hanem megtestesítette a magyar eszményeket már a világháború előtti időkben is, amikor tekintet nélkül arra, hogy 48-as vagy 67-es alapon szolgálta-e hazáját a magyar, mind a két táborban érezték, hogy a magyar eszményeknek és ideáloknak leghivatottabb letéteményese pártkülönbség nélkül már akkor, abban az időben gróf Apponyi Albert volt. Ő volt a reprezentánsa a magyar géniusznak, a magyar pszihének [!], különösképpen azért, mert a magyar élet teljessé tételére, a magyar nemzet életének teljes kivirágztatására törekedett. Kulturális téren, politikai téren, a szellem, az értelem minden mezején nagygyá, egészszé, széppé, teljessé, európaivá akarta tenni a magyar életet.

Igen t[isztelt] Ház! Én ennek a nagy egyéniségnek bűvkörébe már csak a háború utáni időben jutottam, amikor, mint egy egészen más, fiatal magyar generáció tagja a békeelőkészítés munkálatainak kapcsán kerültem az ő közelébe, így visszagondolva az első benyomásokra, – amelyek talán mindig a legigazabbak szoktak lenni – az én lelkembe az a benyomás idegződött bele a legerősebben, már akkor azt csodáltam a legjobban Apponyi Albert grófban, hogy 70 éves, élemedett, öreg kora ellenére senki közülünk olyan hittel, olyan fanatizmussal, a jobb magyar jövőben, egy sötét jelen megváltoztatásának biztosságában nem hitt, mint Apponyi Albert gróf. Minden egyéb kvalitása úgyszólván csak ornamentika, csak dísz volt az ő egyéniségén, ezzel a halhatlan erős hittel szemben, amely lényegét képezte egyéniségének, amely ott Neuillyben,⁵⁰⁷ amikor egy kis hotelszobába bezárva, úgyszólván foglyokként képviselték még először a magyar érdekeket Párizsban, már tiszteletet biztosított számára az akkori ellenségek szemében is és azután a békekonferencia során is, azokkal a hajthatatlan ellenfelekkel szemben. Clemenceau⁵⁰⁸ rideg magabazárkózásával szemben Apponyi Albert gróf nem tört meg, nem hajolt meg, egy pillanatig sem tágított lelkileg. Es én úgy érzem, hogy Apponyi Albert gróf életének legnagyobb teljesítménye az volt, hogy

⁵⁰⁷ Párizsban Neuilly elővárosában szállásolta el 1920 januárjában az Apponyi vezette magyar békeküldöttséget az antant.

⁵⁰⁸ Clemenceau, Georges Benjamin (1841–1929) francia újságíró, lapszerkesztő, politikus, miniszterelnök, aki második kormányfősége idején, 1917 és 1920 között az antant első számú vezetőjének számított. Kortársai Tigrisnek nevezték politikai stílusa miatt.

ezekben a katasztrofálisan súlyos időkben a nemzetnek saját életébe és jövőjébe vetett hitét ébren tartotta és ezáltal a kétségbeesés politikájától tartotta vissza a nemzetet. Ezekben az időkben valamennyiünknek az volt az érzése: nem veszhetsz el minden, nem veszhetsz el ez a nemzet, nem pusztulhat el ez az ország, ha Apponyi Albert gróf képvisel minket. Úgy éreztük, hogy az a pusztító tény, hogy van egy Apponyink, elég ahhoz, hogy megmentse a nemzetet a pusztulástól.

Igen t[isztelt] Ház! Az ő hatalmas munkája, amelyet a békeszerződések megkötése óta a nemzet érdekében folytatott, közismert, nincs arról mit beszélni. Én azonban úgy érzem, hogy az ő élete munkája, amelyet a háború utáni időkben folytatott, nem egyéb, mint folytatása annak az egyenes vonalban futó elgondolásnak és politikai egyéniségnek, amit Apponyi Albert gróf már a háború előtti időkben jelentett. Most is a magyar élet teljessé tételéért, most is annak a formailag meglévő, de tényleg hiányzó nemzeti függetlenségnek a teljessé tételéért harcolt, dolgozott és küzdött minden vonatkozásban és a trianoni parancsban foglalt nemzetközi előítéletekkel szemben egy igazságos és minket megillető ítélet kiharcolását és kiverekedését tekintette élete legfőbb céljának.

Apponyi Albert gróf ebben a külföldi munkájában teljesen elvonatkozott a magyar belpolitikától. Hosszú éveken keresztül, azt hiszem, valamennyien nemcsak pártonkívülinek, hanem a pártok felett állónak tekintettük őt, de mégis, ha szavát hallatta a magyar belpolitikában, úgy azt csak egészen kivételes, fontos érdekek védelmében – mint például a magyar alkotmányos jogok védelmében, egy más, megfelelőbb választójogi rendszernek, a titkos szavazásnak megvalósítása érdekében – tette, amikor itt, ebben a megürült padban minden alkalommal, midőn erről a kérdéstről alkalma volt szólani, a leghatározottabb és legvilágosabb útmutatással jelölte meg a magyar nemzet számára a követendő utat, amikor, egy, sajnos, történelmileg elmaradottabb rendszerből egy modernebb, európaibb, demokratikusabb és megfelelőbb irányzatot tartott bel- és külpolitikai szempontból egyaránt szükségesnek.

Igen t[isztelt] Ház! Apponyi Albert gróf elmúlása reánk, akik vele teljesen egy állásponton voltunk, azt a kötelességet rója, hogy úgy a trianoni békeparancs revíziója, mint a szabadságjogok biztosítása és egy európai magyar közélet megteremtése érdekében fokozott kötelességet teljesítsünk a jövőben.

Apponyi Albert gróf magyar, azt mondhatnám, a magyar vágyakat és magyar kívánságokat perszonalifikáló⁵⁰⁹ egyéniségén kívül azonban nagy és értékes jelenség az egész európai életben. Csodálatos, – mert hiszen talán a legnehezebb dolog volt – hogy magyar ember a világháború utáni időkben, a magyar követeléseket, a magyar

⁵⁰⁹ Megszemélyesítő.

revindikációkat,⁵¹⁰ a magyar fájdalmat, a magyar keserőséget mindig összhangba tudta hozni az általános európai politika követelményeivel. Szent István óta ennek a nemzetnek az a hallatlan értéke és jelentősége van az európai történelem szempontjából, hogy a magunk nemzeti céljait sohasem az általános európai érdekek ellenére, hanem mindig azokkal összhangban tudtuk és fogjuk a jövőben is képviselni.

Apponyi Albert gróf halhatatlan érdeme nemcsak magyar, hanem európai szempontból is az, hogy a legigazságtalanabbul megcsonkított, megnyomorított és tönkretett földön a nemzeti követelmények hajthatatlan szolgálata mellett igaz, becsületes és őszinte európai politikát is tudott csinálni, összhangba hozva a magyar követeléseket az általános európai kívánságokkal és egy konstruktív nemzetközi politika tengelyébe, hovatovább – reméljük – fókuszába tudta beállítani a magyar külpolitikai követeléseket.

T[isztelt] Ház! Nemcsak lélekben, hanem – mi, akik őt közről ismertük, tudjuk talán a legjobban – formában, stílusban is milyen nagyszerű európai volt Apponyi Albert gróf. Egyénisége minden sablont, minden szokványt, minden, mondjuk, tengetentűli standardizálási lehetőséget kizárt, fizikai és szellemi megjelenése és egyénisége jellegzetesen egyéni, individualista és európai volt, de sarkok, bántó élek nélkül és mint egy német sajtókommentár egyéniségéről megjegyzi: ezer esztendő kellett ahhoz, hogy ilyen embertípus kitenyésztessek és kitermeltessék.

Elke, egyénisége tele volt tradícióval, de mentes volt minden előítéllettől. A múltat nála jobban senki sem tisztelte, de a haladás irányában közöttünk senki sem akart és nem tudott nála határozottabban és bátrabban járni.

Igazi parlamenti ember volt a szó legnemesebb értelmében és a világ népeinek parlamentjében éppen ezért tudott egyénisége olyan maradandó, mély és kitörölhetetlen nyomokat hagyni. Egyénisége, pusztá léte cáfolata volt az elbalkanizálódásnak és a magyar kultúrfölénynek minden trianoni megcsonkítás után is megdönthetetlen oszlopa és kiáltó nemzetközi bizonyítéka volt.

A legkiválóbb magyarnak és nagyszerű európainak tartjuk mi őt. De tiszta, felülmúlhatatlanul tiszta ember volt, amilyenben az Úristennek csak kedve telhet ezen a földön. Talán a politikai gyengéi is ebből a nagy erényéből származtak. Mert sohasem vette figyelembe a politikában ható szubverzív⁵¹¹ erőket, a gyűlöletet, a szenvedélyeket, azokat a démoni erőket, amelyek a politikában sokszor erősebb motorok, mint a szeretet és egyéb, az emberi szimpátiából és rokonszenvből származó indítékok.

Apponyi Albert gróf nem hitt a rossz ösztönökben, Apponyi Albert gróf nem hitt a szenvedélyekben, a gyűlöletben, Apponyi Albert gróf egész egyéniségében csak a

⁵¹⁰ Visszaköveteléseket.

⁵¹¹ Felforgató.

szimpátiát, a harmóniát, a rokonszenvet, a kooperációt, az együttműködést, az emberi szolidaritást kihangsúlyozó lelki és fizikai kvalitásokra tudott építeni és talán a politikai életben ezért nem tudott soha olyan eredménnyel és átütő erővel érvényesülni, mint talán a gyakorlatiasabb és az emberi gyengék iránt fogékonyabb más egyéniségek. De az ő nagy emberi egyénisége, amelyet minden tekintetben a tárgyilagosság, az objektivitás és az emberszeretet determinált, a legmagasabb csúcsokig jutott el, amelyet ember életében egyáltalában elérhet.

Az ő megingathatatlan vallásos hite, kereszténysége, katholicizmusa [!] igaz vallásosság volt, türelmetlenség nélkül, bántó él nélkül és igaz, őszinte megbecsüléssel minden más hitfelekezettel szemben. Ugyanilyen volt az ő magyarsága is. Nálánál külön embertípus a magyar életben nem volt, de más nemzeteknek hasonló értékű énjait a nemzeti pszichének [!] más nemzetekben megnyilvánuló sajátosságait is ugyanúgy tudta becsülni, mint a magyar ént; támadó él nélkül, imperialista él nélkül magyar volt, nemzeti volt és megbecsülte mindazt, ami hasonló módon beleidegződve és beleágyazva a hazai földbe sajátosat, egyénit, szépet és nagyot tudott alkotni.

Arisztokrata is volt Apponyi Albert gróf, úr volt a szó nemes értelmében. Úr volt, mert az áldozatos lélek úri vonásait viselte magában és az alázatos szolgálatteljesítésben látta az úriember legfőbb és legszebb vonását. Nem fogom soha elfelejteni, hogy pár évvel ezelőtt egy hideg, zimankós téli estén a Várhegy oldalán, az Ostrom utcán kapaszkodtam felfelé, s előttem egy szegény öregasszony kéziszekéren rözsét vonszolt. Nem bírta, el-elakadt. Egyszerre csak azt láttam, hogy a járdáról lelépve, a 80 éves Apponyi Albert gróf megfogta a szekeret és ő húzta az öregasszony helyett. Ez az öregasszony abban a gyászos órában, ott Genfben, lélekben biztosan ott állott Apponyi Albert gróf mellett, hogy letörölje homlokáról a halálverítéket és átsegítse őt ezen a nehéz órán.

És itt állunk valamennyien kalaplevéve, nagy ürrel a szívünkben, látván ezt az üres széket; nemcsak mi, akik itt ebben a teremben vagyunk, de a trianoni határokon innen és azokon túl is, sőt az óceánon túl is, az összes magyarok, minden magyarja ennek a szélvert, ennek a viharsodort magyar nemzetnek lélekben itt áll ma Apponyi Albert gróf koporsója mellett. Együtt gyászoljuk valamennyien, akik magyarok vagyunk, és együtt száll lelkünkől a fohász az egek ura felé: Uram Istenem, add, hogy termékeny legyen az ő életének példája! Uram Istenem, legyen áldott az ő emlékezete!

Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XIII. köt. Budapest, Athenaeum, 1933. (1933. február 8. ülés) 129–130.

**Felhívás a Dunántúli Református Egyházkerületi Püspöki Hivataltól
Pápa, 1933. február 10.**

Felhívom a dunántúli református egyházkerület összes tanintézeteinek (közép- és középfokú iskolák, elemi iskolák) vezetőségét, hogy a nemzet nagy halottjának, gróf Apponyi Albertnek temetése napján, kedden, folyó hó 14-én a növendékeknek szünnapot engedélyezzenek s egyben felhívom a közép- és középfokú iskolák tanári testületeit s az elemi iskolák tanítóit, hogy a temetést követő napon egyik tanítási órán a nagy halott emlékét méltassák.

Dr. Antal Géza
püspök

Felhívás. *Dunántúli Protestáns Lap*, 1933. február 12. 28.

**A Pesti Izraelita Hitközség reálgimnáziumának értesítője az 1932–1933. iskolaévről
Budapest, 1933. február 10.**

1933. február 7-én d[él]. u[tán]. 4.20-kor meghalt Genfben Apponyi Albert gróf. Február 10-én tartott tantestületi értekezlet jegyzőkönyve Róla a következőképp emlékezik meg. »Munkánk megkezdése előtt szenteljünk néhány percet Apponyi Albert gróf emlékének. A Megdicsőültnek genfi ravatala körül ép most folyik a gyászszertartás és a ravatal felé fordul nemcsak megcsonkított országunk, hanem egy egész világ tekintete is. Példátlan egyetértéssel hajtja meg minden nemzet zászlóját az igazán nagy ember emléke előtt. Bárcsak áttérjedne ez az egyetértés azokra a nagy problémákra is, amelyeknek szóvivője volt a Boldogult a nemzetek parlamentjében. A többieknek csak hódolat tárgya Ő haló porában, de nekünk nagy emlék és követendő példa is legyen. Iskolánknak külön is van jogcíme az Ő meggyászolására. Az Ő minisztersége alatt jött létre intézetünk alapokmánya, mely szerződésben egyesíti a Freystadtler, Taub és Wahrmann alapítványt és megadja a pesti izr[aelita] hitközségnek a jogot a zsidó középiskola alapítására. Az alapítványoknak és hitközségnek ezt a szerződését Apponyi Albert gróf közoktatásügyi miniszter írta alá.«

Február 14-én volt Apponyi Albert gróf temetése.

Február 15-én mindegyik osztályban megemlékeztünk Apponyi Albert grófról.

GOLDBERGER Salamon (közzétette): *A Pesti Izraelita Hitközség reálgimnáziumának értesítője az 1932–1933 iskolaévről*. Budapest, 1933. 15.

**Glattfelder Gyula beszéde a felsőházban Apponyi Albert elhunytakor
Budapest, 1933. február 13.**

Nagyméltóságú Elnök Úr! Mélyen tisztelt Felsőház! A nemzeti gyászt bejelentő elnöki szó után méltóztassanak megengedni, hogy e Ház tagjai részéről visszhang keljen, s hogy ezt az én szerény szavam adhassa.

Gróf Apponyi Albert, kinek ravatala körül az egész nemzet gyászban áll, ennek a Háznak nem volt tagja, tehetségeit a haza érdekében a másik Házban fejtette ki. Azonban tagja volt örökös jogon annak a Főrendiháznak, amelynek – meg vagyok győződve – ez a Ház nem csak jogait, hanem hagyományait és szellemét is iparkodik őrizni s valóra váltani. Ezt azért említem, mivel meggyőződésem, hogy amikor Apponyi Albertről méltóképpen kíván valaki megemlékezni, akkor őbenne föl kell ismerni azt a szellemet, életszemléletet, felfogást, amelyet a Főrendiház képviselt, és amelyet – meg vagyok győződve – ez a Ház is kegyelettel őriz és minden körülmények között megvédeni készenáll.

Ha röviden, két szóval kívánnám kifejezni, hogy mi ez a szellem, akkor először azt mondanám, hogy a tradíció tisztelete, másodszor pedig a minden körülmények között érvényesülő tisztesség szelleme, hogy úgy fejezzem ki magamat, a tisztelet tradíciója. Hogy a jog több, mint az erő, és az igazság tovább él, mint a tények, ebben a tradicionális felfogásban gyökerező gondolat volt gróf Apponyi vezércsillaga. Ez biztosított számára kivételes helyet a magyar közéletben. Ez tette lehetővé, hogy amikor pártok küzdelme hullámozott körülötte, az ő tiszteletet parancsoló alakja nem csak úgy emelkedett ki, amint azt testi nagysága természetessé tette, hanem amint erkölcsi piedesztálon⁵¹² álló embertől ez érthető is volt. És amikor a nagy összeomlásban legtöbbször a pillanatnyi sikerhez szegődtek és oly könnyen feledni tudták azt, ami a nemzetnek dicső hagyománya, ami a nemzet múltjában minden büszkeségnek bázisa, akkor Apponyi Albert a jogfolytonosság nagy gondolatával oly hatást és oly lelki befolyást tudott ebben a szétagolt magyar társadalomban elérni, amelyet lehetségesnek a legtöbbször nem tartottunk, amelyet azonban valósággá tett, hogy egész gondolkozása, lelkének minden idegszála ott gyökerezett ebben a tradíciótiszteletben, ebben a mély és termékeny humusztalajban.

És ami őt idehaza nagyra tette, ami erejét itthon magyarázza, az volt tulajdonképpen külföldön, a világforum közvéleménye előtt is sikereinek magyarázata. Ott a „befejezett tények” ököl jogával találta magát szemben, amelynek diplomáciája Brennus kardjával⁵¹³ bizonyított.

⁵¹² Erkölcsi magaslaton álló.

⁵¹³ Brennus ókori gall vezértől ered a mondás: Jaj a legyőzötteknek! Erre utalt beszédében Glattfelder.

És ezzel szemben is sikert elérni, s ha nem is visszaverni azt a nemzetközi balvéleményt és ellenséges indulatot, amely hazánkat körülveszi, de mégis csak a magyar ügynek és a magyar igazságnak erejét bizonyítani és azt, hogy ennek az eltiport szégyény magyarságnak igaza szintén útban van, a világ közvéleményének tudatára juttatni – szintén csak ezzel a nagy lelki képességgel, ezzel a mély meggyőződéssel, az igazsághoz, a joghoz való szent ragaszkodással sikerült neki. Azzal a diplomáciával szemben, amely az ököl jogán kíván érvényesülni és egyedül azzal akarja a történetet írni, neki nem volt más fegyvere, mint szent igazsága, meggyőződésének tiszta vértje, vagy ha talán inkább úgy tetszik, a felfegyverzett Góliáttal szemben úgy állott ott, mint a pörére vetköztetett Dávid, erkölcsi felsőbbségének parittyakövével; s ha azt nem is volt még alkalmá elröpíteni és vele az ellenséges, közvéleményt földreteríteni, már érezték és hangosan is kifejezésre juttatták, hogy azzal a nemzettel, amelynek ilyen képviselője így tud szólni a világ fórumán, nagy igazságtalanság esett.

Amikor ezeknek a sikereknek magyarázatát keressük, mélyen t[isztelt] Felsőház, amelyek Apponyi Albert egyedülálló személyiségéhez fűződnek, aki mögött most már hosszú évek óta párt nem állott, és aki köré szövetségesek sem sereglettek, akkor erre magyarázatot sokan talán abban a bámulatos, egészen egyedülálló szónoki kvalitásban fognak keresni, amellyel őt a Mindenható kitüntette. Én azonban azt hiszem, mélyen t[isztelt] Felsőház, hogy ez a dolgok felszínén mozgó ítélet. Azt vélni, hogy a szó ereje egymagában meggyőzhet egy ellenséges közvéleményt és kezében tarthatja a nemzet és az egész világ történelme fonalát, igen nagy tévedés. (*Úgy van! Úgy van!*) De nagy tévedés volna az is: hinni, hogy a politikában és a közélet szolgálatában mellékes tekintet az, milyen egyéni kvalitások birtokában vállalkozik valaki erre a nagy szerepre. A közélet szolgálata, hogy az egészen sikeres legyen és minden ellenmondást, minden ellenállást legyőzzön, megkívánja, hogy azt emelkedett lelkiület, értékes és tisztult emberi kvalitások hordozzák. (*Úgy van! Úgy van!*) Éppen így vagyunk a szónak erejével, mélyen t[isztelt] Felsőház. Apponyi Albertben nem a szónok tette naggyá az embert, hanem az emberi nagyság hatványozta meg az ő szava erejét s varázsolta át azt olyan fegyverré, amelynek ellenállni sem barát, sem ellenség nem volt képes. S szavának ez az ereje, erkölcsi fegyverének ez az ellenállhatatlan éle az ő egyéniségének kiválóságában és intaktságában⁵¹⁴ leli főleg magyarázatát. (*Úgy van! Úgy van!*)

Úgy mondtam az előbb: a tisztelet tradíciója jellemezte őt, aminthogy ez jellemezte azt a nemzedéket, amelyből kinőtt, és amelynek nagy tagjai – sajnos – nagyrészt már nem járnak közöttünk, elég nagy kárára közéletünknek. Tisztelet önmaga iránt, mely nem engedte, hogy bármilyen nemtelenség és bármilyen méltatlanság szennyezze be azt a lelket, amely milliók érdekeinek képviselőjére vállalkozik; tisztelet

⁵¹⁴ Feddhetetlenségében.

mások iránt, akár azok iránt, akik mint bajtársak oldalán küzdöttek, akár azok iránt, kik vele szemben állottak, tisztelet, méltányosság, kíméletesség és a megértésnek vágya: tulajdonképpen ez az, ami szavának súlyt s fellépésének döntő tekintélyt biztosított. S amikor gyászoljuk őt, amikor sírva adózunk emlékének, akkor csak az az egy vágyunk lehet: vajha az isteni Gondviselés megadná, hogy amikor a kölcsönös meggyanúsításnak és a becsmérésnek fegyvere szinte az egyetlen eszköz, amellyel a közéletben ma érvényesülni törekszenek az emberek, ez az emelkedett gondolkodás, ez a tisztult életfelfogás, amely ezt a patriarchális nagy magyart jellemezte, legyen ismét nagy ajándéka és ereje a magyar közéletnek. (*Élénk helyeslés.*)

Mélyen t[isztelet] Felsőház! Vannak ajkak, amelyek nem nemulnak el soha, mert örök igazságoknak voltak harsonái. Akit ma gyászolunk, az koporsóban pihen és nemsokára sírban fog nyugodni, de ajka sohasem lesz néma. Mortuus loquitur⁵¹⁵ és egy nagy tanítás szól nemzete felé és szól nemzete képviselője felé.

Én szimbólumot vélek abban látni, hogy itt nyugszik most az Országház kupolacsarnokában, a két Ház között, mintha mindkettő felé kitárná figyelmeztető kezét és mindkettő felé szólna az ő oktató, bölcs ajka; szólna az egyik oldalra, hogy a történelem nem holt dolog, hanem az élet hordozója; és szól arra a másik oldalra, hogy az élet igényeit nem pillanatnyi elgondolások és szenvedélyek szerint, hanem csak a történet szellemében lehet szolgálni. Múltnak és jövőnek ez a nagy szintézise; ez hangzik az elhunyt nagy hazafi ajkáról.

Amikor mi emlékének adózni kívánunk, akkor nagyon helyesen járunk el, hogy érdemeit jegyzőkönyvünkben megörökítjük. De az írás elhalványul, a papír elporlik: sőt a kő és az érc is, amelyet emlékének majd állítani fognak, a századok viharai-val nem fog tudni dacolni. Nem az kell azonban, hogy az, ami emberi kéz alkotása, az enyészettől megmentessék, hanem hogy ami az Isten adománya, az a nemzet számára megmaradjon. (*Úgy van! Úgy van!*)

Nem teljes semmiféle nekrológ, amely Apponyi Albertről csak azt állapítja meg, hogy tradíciókat őrzött és azoknak tiszteletet tudott egészen különleges módon biztosítani. Nem az fejezi ki róla az igazságot, amit Ázsia képviselője a Népszövetségben mondott, hogy ilyen stílt csak ezer év tud kitermelni; s nem is az fejezi ki az igazságot, amit az a nagy német gondolkodó róla legutóbb, halála után, megállapított, hogy az ő keresztény, katolikus hite volt az ő egész beállítottságának magyarázata, mert ő, úgy gondolom, ebben csak egy történeti szemléletet juttatott kifejezésre. Az az erő, amely minden fizikai akadállyal szemben így tud érvényesülni, az a tekintély, amely minden ellenségnek tiszteletet tud parancsolni, az a kiváltságos nagy egyéniség, amely milliókat és milliókat ellenmondásból egy nagy egységes gondolatba, egy szent szintézisbe

⁵¹⁵ A halott beszél.

tud összeforrasztani, nem történelmi magyarázatokban, nem szokásokban és nem társadalmak és kontinensek stíljében találja az ő bizonyítékát, az sokkal mélyebben gyökerezik. Az azokban a mélységekben gyökerezik, amely mélységekben nincs idő, amely mélységekben nincs határ, amely mélységekben nincs elmúlás, amely mélységekben nincs pillanatnyi dicsőség, sem vereség, amely mélységekben csak egy tárul elénk: az örökkévalóság, és ennek az örökkévalóságnak nem valami szentimentális, sem valami szimbolikus tisztelete, nem, mélyen t[isztelt] Felsőház, az örökkévalóságnak az a felfogása, amelyet az Apostol úgy fejez ki, hogy ő benne, az Úrban, élünk, mozgunk és vagyunk.

Aki így fogja fel az örökkévalóságot, aki így tud az Isten szemébe nézni, aki így tud Istentől inspirációt nyerni, az fogja az életet igazán szolgálni és az lesz egész működésével az életnek áldása és dicsősége.

Apponyi Albert ezt tudta és ezt gyakorolta, amikor a 90 éves pátriárka kisgyermek módjára tudott imádkozni, és amikor a nemzetnek talán egyik legnagyobb gondolkozója készséges megadással tudott Isten törvénye és igazsága előtt hódolni. Mert Istenének hódolni tudott, mert hite egészen eltöltötte lelkét és felemelte, felmagasztosította szívét: ebben volt az erő, amely minden egyéni és minden parciális⁵¹⁶ szempontot felülmúlt és az örökkévalóság számára dolgozott nemcsak a maga személyében, hanem a nemzet összegyetemének érdekében.

Amikor tehát mi, mélyen t[isztelt] Felsőház, kegyeletünknek kifejezést kívánunk adni, adjunk kifejezést annak, ismétlem, nemcsak azzal, hogy jegyzőkönyvünkben megörökítjük nagy halottunk emlékét, hanem adjunk kifejezést kegyeletünknek nagy imádsággal is, amelynek az a gondolata, hogy az ő példája ne legyen csak emlék iskolák és könyvek számára, hanem élő valóság is, amelyhez késő nemzedékek is zárandokoljanak el tanulni, hogyan kell a közélet szolgálatában egész egyéniségünket feláldozni – és így legyen példája vigasztalás, erő és a feltámadás reménysége a magyar nemzet számára időtlen időkgig. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps.*)

Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. II. köt. Budapest, Athenaeum, 1935. (1933. február 13. ülés) 116–117.

⁵¹⁶ Részleges.

Meghalt Apponyi Albert! 1933. március 1.

Azt hiszem, nincsen olyan kisgyermek köztetek, bármilyen kis faluban vagy tanyán laknék is, hogy ne ismeré ezt a nevet. Az iskolában is bizonyára hallott már minde-nitek róla, hogy ki volt ez a nagy ember, aki mindnyájunkért élt és küzdött az egész világ ellen az igazság fegyvereivel. Hogyan? A nagy világháború után az egész világ nemzetei azt mondták: Látjuk, hogy milyen borzasztó a háború, ne legyen ezután háború. Csináljuk meg a *Népszövetséget*, amelybe a világ minden népe elküld egy embert, aki képviseli az országot s ezek az emberek határozzanak az országok sorsa felett és ne a háborúk. Igen, ez így nagyon szépen hangzik. De a Népszövetségben is csak úgy volt, hogy azok a népek, akik a háborúban győztek, akik hatalmasok és gazdagok, azok nem törődtek azzal, hogy a legyőzött, kisebb, szegényebb népek mit akarnak, mit mondanak. Csak olyasmit engedtek elhatározni, ami nekik jó volt, ami őket tette gazdagabbá, erősebbé.

És mégis, csodálatos dolog! A Népszövetségben volt egy ember, aki egy szegény, szerencsétlen országot képviselt s akit mégis mindenki tisztelt. Ki volt ez az egy ember? Nemzetünk legnagyobb fia: Apponyi Albert. Gyönyörű szép, meggyőző szavakkal beszélt mindig a magyar nemzetről, a magyar igazságról s mindenki, aki hallotta, érezte, hogy ennek a csodálatos szent aggastyánnak, igaza van.

Gyerekek, ha egyszer jobbra fordul Magyar [!] hazánk sorsa, ha a ti gyermekeitek, unokáitok egy boldogabb, egy gazdagabb Magyarországon élhetnek, mint mi, első-sorban Apponyi Albertnek köszönhetjük, aki mindnyájunkért küzdött és halt meg. Mi adott neki erre erőt? Az Istent és a hazáját mindenekfölött szerette.

Pajtikák, lehet, hogy ti még sok mindent nem értetek ebből. De azért Apponyi Albertnek a nevét ne felejtsetek el soha! Ott fogják ezt tanulni mindig a gyerekek az iskolában a legnagyobb magyar hazafiak: Széchényi [!], Kossuth, Deák Ferenc nevei mellett!

Meghalt Apponyi Albert! *Kis Pajtás*, 1933. március 1. 98.

**Gróf Apponyi Albertné levele Hollós Bálinthoz
Gyöngyösapáti, 1933. május 3.**

Tisztelt Méltóságos Ur!

Mikor szerencsém volt látni, mondtam, hogy értesíteni fogom itt tartózkodásomról. Jelenleg Apátiban vagyok, és találhat bármikor május 18-káig. Szeretném személyesen átadni a díszokleveleket, az aranymandátumot Lehel kürtjét és férjem egy kéziratát. Kérem legyen szíves értesíteni mikor várhatom.

A Budapesten levő íróasztalért, a rajta levő tintatartóval, gyertyatartókkal, és mapával küldhetnek, mikor visszajövök Budapestre, bármikor május 25. körül.

Tisztelettel
Apponyi Albertné

Gróf Apponyi Albertné levele Hollós Bálinthoz, 1933. május 3. MNL OL, K 816, Parlamenti Múzeum, 1. d. 1. t. Levelek, jelentések jegyzékek, stb. 1923–1933. 1933. 281.

**Bethlen István gróf levele Almásy Lászlóhoz
Budapest, 1933. május 29.**

Tisztelt Barátom!

Mínthogy a Magyar Tudományos Akadémia részéről a jövő évre gróf Apponyi Albert emlékének méltatására engem kértek fel s én azt el is fogadtam,⁵¹⁷ arra kérlek, hogy Apponyi munkásságának áttanulmányozása céljából a rendelkezésedre álló, illetőleg a parlament könyvtárában található Apponyi beszédeire és szereplésére vonatkozó anyagot rendelkezésemre bocsátani szíves légy. Természetesen, hogy az anyagot, miután én azt áttanulmányozom, kezeidhez vissza fogom juttatni.

Szívélyesen üdvözl:
Bethlen István

Gróf Bethlen István levele Almásy Lászlóhoz, 1933. május 29. MNL OL, K 816, Parlamenti Múzeum, 1. d. 1. t. Levelek, jelentések jegyzékek, stb. 1923–1933. 1933. 294.

⁵¹⁷ Bethlen meg is tartotta emlékbeszédét Apponyiról. Ld. BETHLEN István: *Gróf Apponyi Albert*. Budapest, Akadémia, 1934.

**Réz Kálmán levele Hollós Bálinthoz
Jászberény, 1933. július 16.**

Méltóságos Uram!

Hosszú fáradozás után végre abba a helyzetben vagyok, hogy a gróf Apponyi Albert kegyelmes urra vonatkozó ereklyéket mély tisztelettel küldhetem. Nagyon nehéz volt az aranymandátum alkalmával készített felvételeket összeszerezni, melyeket most 5 tabló alakjában mély tisztelettel küldök, sajnos ráma nélkül, mert arra már nem volt a muzeumnak pénze, hogy be is rá máztassa. Ugyancsak e csomagban küldöm a Jász Hírlap boldogult Apponyink választására vonatkozó lappéldányokat, melyekből sajnos a második választás, mely talán mindegyik között a legérdekfeszítőbb, hiányzik. Ha Méltóságod szükségesnek látja a Jász Muzeumban lévő és bekötött Jász Hírlapból e részt is, gépirással leírva elküldhetem. A cikkeket személyesen mint az események résztvevője tapasztalatból írtam, igyekeztem azokban a tárgyilagosságra.

Mellékelten bátorkodom egy Jászberény története című munkát Almásy dr. házelnök Ökegyelmességének átadás végett Méltóságodnak elküldeni, valamint Méltóságodnak a Jász muzeum történetét.

Méltóztassék ezt azzal a jó szívvel fogadni, amivel azt küldöm.

Zavartalan nyári pihenést kívánva Mindnyájuknak mély hódolattal maradok Méltóságodnak alázatos szolgája

Réz Kálmán

Jász muzeum igazgatója

Réz Kálmán levele Hollós Bálinthoz, 1933. július 16. MNL OL, K 816, Parlamenti Múzeum, 1. d. 1. t. Levelek, jelentések jegyzékek, stb. 1923–1933. 1933. 364.

**Apponyi emlékmű a Kapisztrán-templomban
1935. február 9.**

A két év előtt elhunyt gróf *Apponyi* [!] Albert élete utolsó éveiben állandóan a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett helyőrségi templomba járt vallási kötelességének teljesítésére. Budapesti tartózkodása alatt – a keményebb téli időt kivéve, amikor mint aranygyapjas lovag otthon, házikápolnájában hallgatott szentmisét – napról-napra lehetett őt látni, amint a Kapisztrán-templomban hitvalló áhítattal hallgatta a szentmisét és mindennap megáldozott. A Kapisztrán-templom hívei a maguk intim körében mozgalmat indítottak a nagy hitvalló emlékének megfelelő módon való megőrkítésére.

Két helyen örökíti meg a Kapisztrán-templom hívőseége *Apponyi* emlékét: a Hősök kápolnijában művészi fekete márványlapon, rendesen elfoglalt helyén pedig a templom padjára illesztett bronzplakettel. A kápolnai emléktábla felirata, amelyet két klaszszikus formában megírt disztichon kísér, a következő:

Emlékül Apponyi Albert grófnak,
Egyházunk és Hazánk nagy fiának,
a magyar Feltámadás dicső Bajnokának,
e templom buzgó Látogatójának,
Isteni fény s diadalmas erő áramlik
[e Házban:
Gyász Trianon ellen innen indultam el én.
Most az örök halmokról hirdetem íme,
[a szent hírt:
Él az igaz Isten, feltámad Nemzetem!

A padon elhelyezett bronz plaketten pedig ez a felírás olvasható: »Példaadó buzgósággal, naponkinti szentáldozással itt ájtatoskodott Apponyi Albert gróf.« A plakett oldalán az elhunyt nagy férfiúnak e szavai vannak megörökítve: »Érzem, hogy Isten kegyelméből abban az erősségben lakom, amelyen a pokol kapui sem diadalmaskodnak!« A két emlékművet vasárnap reggel 8 órakor, a szentmise után áldja meg dr. Hász István tábori püspök.

Apponyi emlékmű a Kapisztrán-templomban. *Az Est*, 1935. február 9. 8.

A Gróf Apponyi Albert Társaság felhívása Budapest, dátum nélkül [1937]

GRÓF APPONYI ALBERT TÁRSASÁG
BUDAPEST, VIII., BAROSS-UTCA 10.

Elnök: dr. Kállay Tibor ny[ugalmazott] pénzügyminiszter
Társelnök: dr. Tahy László, a képviselőház alelnöke
gróf Apponyi György, orsz[ág]gy[ülési] képviselő
vitéz Makray Lajos, orszgy. képviselő
dr. Rakovszky Tibor, orszgy. képviselő

A GRÓF APPONYI ALBERT TÁRSASÁG

gróf Apponyi Albert emlékének, szellemének és elveinek ébrentartására alakult meg s céljául tűzte ki munkássága által az elhunyt nagy magyar államférfinak nemcsak az emlékét ápolni, de azt a szellemet, ethikai [!] színvonalat a közéletben megtartani, amit gróf Apponyi Albert képviselt.

Halhatatlan iránymutatója marad gróf Apponyi Albert a nemzetnek s mi Apponyi tradícióit s az általa kijelölt irányt kívánjuk követni, mikor pártfelfogásra való tekintet nélkül egy táborba hívjuk gróf Apponyi Albert követőit, a jogfolytonosság alapján álló magyar értelmiséget.

E cél szolgálatában a Társaság feladata gróf Apponyi Albert szellemi hagyatékában, különösképpen a jogfolytonosság elvében rejlő nem csupán eszmei, de gyakorlati értékű erők kihangsúlyozása és tervszerű megszervezése, a komoly személyes helyzeténél és körülményeinél fogva cselekvőképes magyar értelmiségen keresztül. Pártkereteken felülemelkedve az élő legitimizmus ébrentartása, továbbá feladata gróf Apponyi Albert szellemében dolgozó összes erőket fókuszként összegyűjtve, hatásukat felfokozva a magyar társadalomban, valamint a külföldi közvéleményben szétszűrni.

A Gróf Apponyi Albert Társaság először egyesítette elnökségében személy szerint valamennyi nemzeti alapon álló politikai párt egy-egy kiváló reprezentánsát, s tagjai sorában pártállásra és egyesületi hovatartozandóságra való tekintet nélkül gróf Apponyi Albertnek, mint a folytonosság gondolata halhatatlan harcosának szellemi híveit.

Miért küzd a gróf Apponyi Albert Társaság?

- 1.) Az integer Magyarország határainak helyreállításáért.
- 2.) A magyar trón betöltésének alkotmányos előkészítéséért.
- 3.) A nemzet nagy problémáinak, a szükséges szociális reformoknak szélsőség és politikamentes megvalósításáért.
- 4.) A nagy nemzeti célok érdekében az ország erőinek pártoktól független összefogásáért.
- 5.) A puritán közéleti becsületességért.
- 6.) Gróf Apponyi Albert emlékének méltó megörökítéséért.

A GRÓF APPONYI ALBERT TÁRSASÁG

Elnöki Tanácsa

A Gróf Apponyi Albert Társaság. OSZKK, A Gróf Apponyi Albert Társaság iratai és Csekonics Ivánhoz intézett hivatalos levelei, 1937–1944. Analekta 10160. 17.

Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából üdvözlőleveleket küldő egyesületek és testületek

A Népek Szövetségét Előkészítő Magyar Béke-Egyesület, Anya- és Csecsemővédő Egyesület (Kisújszállás), Apponyi Collegium tanári testülete és hallgatói, Ág[ostoni] evang[elizált] főgimnázium tanári testülete (Felsőlövő), Állami elemi iskola tanító testülete (Szerencs), Állami Polgári Tanárképző Főiskola, Báró Eötvös József Collegium, Budai Tanító Egyesület, Budapesti Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség, Budapesti Áru- és Értéktőzsde, Budapesti Kávésipar Társulat, Budapesti Kereskedelmi Akadémia, Budapesti Kereskedelmi Testület, Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem, Budapesti Királyi Orvosegyesület, Cisztercita Katolikus Főgimnázium tanári kara és ifjúsága (Eger), Csokonai Kör (Debrecen), Dunagőzhajózási Társaság, Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Felvidékiek Győri Köre (Győr), Feministák Egyesülete, Fiataikorúak Felügyelő Hatósága, Fogház Misszió, Főgimnázium tanári kara (Vác), Függetlenségi és 48-as Párt (Szeged), Függetlenségi és 48-as Párt Olvasóköre (Oroszháza), Gyógypedagógiai Magyar Királyi Laboratórium, Gyógypedagógiai Tanárok Országos Egyesülete, Győrvidéki Tanítóegyesület, Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Stefánia Szövetség, Kecskeméti Ügyvédi Kamara, Kereskedelmi Csarnok (Debrecen), Kereskedelmi Kör (Zalaegerszeg), Kereskedő Társulat (Debrecen), Kézművesipari Szaksajtó Központ, Központi Sajtóvállalat Részvénytársaság, Közzolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége, Kunszentmártoni Tanítói Járaskör, Magyar Cserkész Szövetség, Magyar Kávésok Országos Szövetsége, Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesülete, Magyar Kegyes Tanítórend, Magyar Királyi Folyam és Tengerhajózási Rt., Magyar Királyi Posta és Táviráda Igazgatóság, Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem, Magyar Labdarúgók Szövetsége, Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, Magyar Úrinők Egyesülete, Magyarország Területi Épsége Védelmi Ligájának Szabolcs vármegyei és Nyíregyházi Köre, Mátyás Király Önképzőkör (Újpest), Népfőiskolások Országos Széchenyi Szövetsége, Országos Állatvédő Egyesület, Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Országos Katolikus Nőszövetség, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Országos Magyar Királyi Zeneakadémia, Országos Nőképző Egyesület, Országos Színészegyesület, Országos Színművészeti Akadémia, Országos 48-as Szocialista Néppárt, Papnevelő Intézet (Esztergom), Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, Pesti Izraelita Nőegylet, Országos Történelmi Erekllye Múzeum Egyesület, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Petőfi Társaság, Római Katolikus Egyházközség (Rákosliget), Stefánia Anya- és Gyermekevédő Szövetség (Jászberény), Stefánia Szövetség (Jászberény), Svájci Magyarok Nemzeti Szövetsége (Zürich), Szent Imre Kör, Szent István Egylet (Bécs), Szent István Társulat, Székely Nemzeti Pártkör, Székesfővárosi elemi iskola X. Tisztviselőtelep, Székesfővárosi

községi elemi iskola V. Szent István tér, Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete, Tiszai ág. ev. Egyházkerület (Nyíregyháza), Tolna Megyei Gazdasági Egyesület, Újságkiadó Tisztviselők Egyesülete, Vasvármegyei Kultúregyesület, Vasvármegyei Népgondozó Szövetség, VIII. kerületi Magyar Királyi Állami Tanítónőképző Intézet, Zirci Apátság

Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlőlevelek vármegyék és városok részéről

Abaúj-Torna vármegye, Baja városa, Baranya vármegye, Bereg vármegye, Békés vármegye, Borsod vármegye, Csanád vármegye, Esztergom vármegye, Gömör és Kishont vármegye, Győr vármegye, Győr városa, Hajdú vármegye, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Kecskemét városa, Komárom vármegye, Pápa városa, Sopron vármegye, Szabolcs vármegye, Szentes városa, Vas vármegye, Zala vármegye

Név szerint ismert városok és községek, amelyek díszpolgári címmel tüntették ki Apponyi Albertet

Abrudbánya, Adony, Alag, Alberti, Alibánfa, Arad, Baja, Balatonendréd, Battonya, Besenyszög, Békásmegyer, Békéscsaba, Bia, Budafok, Budakalász, Budaörs, Budapest, Bükkzsérc, Ceglédbercel, Cinkota, Cibakháza, Csanádpalota, Csánytelek, Cserépváralja, Csépa, Csongrád, Csorvás, Csömör, Derekegyház, Dérföld, Dévaványa, Ditró, Dombegyháza, Dunaföldvár, Dunakeszi, Dunakiliti, Dunavecse, Eger, Elek, Erdőtarcsa, Esztergom, Értény, Fegyvernek, Felsőbánya, Felsőlászló, Fertőszentmiklós, Grajol, Gyöngyös, Gyöng, Győr, Gyula, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hódmezővásárhely, Jászberény, Jászládány, Jászszentandrás, Kacs, Kalló, Kaposvár, Karmacs, Kenese, Kerepes, Kézdivásárhely, Kiskőrös, Kiskundorozsma, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Kismarton, Kispest, Kistarcsa, Kistelek, Kisújszállás, Kocsér, Komárom, Kondoros, Kotáj, Kovácsháza, Kövend, Kőszeg, Kőtelek, Kunszentmárton, Kut, Magyarcsanak, Makó, Marosvásárhely, Mád, Máramarossziget, Mátészállás, Mesterszállás, Mezőhegyes, Mezőkovácsháza, Mezőkövesd, Mezőtúr, Mindszent, Miskolc, Nagybánya, Nagyhalász, Nagykanizsa, Nagykároly, Nagykovácsi, Nagykónyi, Nagykőrös, Nagyrét, Nagyrév, Nagyszénás, Nagytarcsa, Nagytétény, Nyíregyháza, Orosháza, Olibánfa, Ókéske, Ördöghenye, Órszentmiklós, Páhi, Pesthidegkút, Petőhenye, Pécel, Pécs, Piliscsaba, Pilisszántó, Pilisszentiván, Pilisszentkereszt, Pilisvörösvár, Polgár, Pomáz, Pozsony, Pózva, Rákoscscaba, Rákospalota,

Rákosszentmihály, Rákóczipfalva, Repcekőhalom, Rudabánya, Sátoraljaújhely, Selmecbánya, Solymár, Sopron, Sövényháza, Sümeg, Szabadka, Szajol, Szamosbukk, Szeged, Szegvár, Szekszárd, Szelevény, Szentendre, Szentés, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Taktaharkány, Tapolca, Tard, Tarpa, Tass, Tápiógyörgye, Tápiószéle, Tibordaróc, Tinnye, Tiszabura, Tiszaföldvár, Tiszainoka, Tiszakürt, Tiszapüspöki, Tiszaroff, Tisasüly, Tiszaújfalú, Tiszaug, Tisasas Tiszavárkony, Tömörkény, Törökbálint, Törökszentmiklós, Túrkeve, Ungvár, Újkécske, Újpest, Üllő, Üröm, Vác, Vácbotyán, Váchartyán, Vácrátót, Vámos, Vámospércs, Vecsés, Veszprém, Vezseny, Vindornyafofok, Visegrád, Zalaegerszeg, Zalakövesd, Zalaszentiván, Zalaszentlőrinc, Zalavár, Zamárdi, Zenta, Zilah, Zombor, Zombolya

Apponyi Albertnek tagsági, elnöki, dísztagsági, díszelnöki, tiszteleti tagsági, díszdoktori, védnöki okleveleket adományozó szervezetek

Amerikai-Magyar Kereskedelmi Kamara, Arad-vidéki Egyesület, Állami Alkalmazottak Nyugdíjpótló Egyesülete, Balassagyarmati Ügyvédi Kamara, Bereg-megyei Általános Tanító Egyesület, Beszterce-Naszód vármegyei Tanító-Egyesület, Bihar-megyei Tanító-Egyesület, Budapesti Egyetem, Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, Budapesti Királyi Orvosegyesület, Budapesti Poliklinikai Egyesület, Budapesti Tanító Egyesület, Budapesti Ügyvédi Kamara, Chicagói Magyar Club, Egri Ügyvédi Kamara, Egyetemi Kör, Eperjesi Széchenyi Kör, Falu Országos Szövetség, Filharmóniai Társaság, Gömör-Kishont Vármegye Általános Tanító Egyesület, Heves megyei Tanítóegyesület, Hollós Mátyás Társaság, IV. ker. Barabás Béla Asztaltársaság, Jászberényi 7. kerületi Népkör, Jászberényi Polgári Kaszinó Egyesület, Jásznagykunszolnok vármegyei Tanító Egyesület, Kalocsai Ügyvédi Kamara, Kaposvári Ügyvédi Kamara, Kassai Kazinczy Kör, Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, Kecskeméti Ügyvédi Kamara, KIOSZ, Kisdednevelők Országos Egyesülete, Kisfaludy Társaság, Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem, Kőbányai Függetlenségi és 48-as Kör, Körmöcbányai Közművelődési Egyesület, Magyar–Amerikai Társaság, Magyar Állami és Törvényhatósági Altisztek Valamint Hasonló Közalkalmazottak Országos Nyugdíjpótló és Önszegélyező Egyesület, Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézete, Magyar Ornitológiai Szövetség, Magyar Psychológiai Társaság, Magyar Tudományos Akadémia, Magyar Újságírók Egyesülete, Magyarországi Állami Elemi Tanítók Országos Egyesülete, Máramarosmegyei Tanító Egyesület, MÁV Vonatkísérők Segélyegylete, Miskolci Ügyvédi Kamara, New York-i Magyar Dalkör, Népek Szövetségét Előkészítő Magyar Béke-Egyesület, Operabarátok Egyesülete, Országos Gárdonyi Géza Társaság, Országos Gyermekvédő Liga, Országos Izraelita Tanító-Egyesület, Országos Liszt Ferenc

Társaság, Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Országos Pedagógiai Társulat, Országos Stefánia Szövetség, Otthon Írók és Hírlapírók Köre, Palatinus Club, Pest-Pilis-Solt-Kiskun-vármegye Tanítóegyesülete, Pestvidéki Ügyvédi Kamara, Petőfi Sándor Betegsegélyező Egyesület, Pécsi Ügyvédi Kamara, Pozsonyi Állat- és Madárvédő Egyesület, Pozsonyi Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesülete, Siketnéma Intézeti Tanárok Egyesülete, Soproni Ügyvédi Kamara, Szegedi Ügyvédi Kamara, Szent Imre Önképző Egylet, Székesfehérvári Ügyvédi Kamara, Szilágymegyei Tanító Egyesület, VII. ker. Függetlenségi és 48-as Pártkör, Szolnoki Művészegylet, Szolnoki Ügyvédi Kamara, Szombathelyi Ügyvédi Kamara, Temesvári Arany János Társaság, Trencsénvármegyei Tanító Egyesület, Udvarhelymegyei Tanító-Egyesület, Zalaegerszegi Ügyvédi Kamara

Azon személyek és szervezetek listája, akiktől adomány vagy vásárlás útján Apponyi-relikviák kerültek az Országgyűlési Múzeum birtokába

Adler Sándor, Apponyi Albertné, Apponyi György gróf, Balogh Rudolf, Belügyminisztérium, Bendetz és Társa, Berzeviczy Albert, Bér Dezsőné, Bordács Dezső, Dessewffy Emma, Diósy Antal, Farkas Jenő, Fotóriporterek Szindikátusa, Garay Ákos, Gárdonyi testvérek, Gyapay Miklós, Herczeg Jenő, Jelffy Gyula, Képviselőház, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Koller Károly, Kornitzer Béla, Kundtadter Hírlapiroda, Langer Mór, Lantos r. t., Lányi Dezső, Lechner Kornél, Lévy Lajos báró, Madarassy Valter, Magyar Jenő, Nemes György, Ohman Béla, Réz Kálmán, Saáry Gyula, Spitzer Jenő, Strausz Ernő, Szenes Adolf, Szüle Péter, Tóth László, Ügyvéd Múzeum, Vastagh Gyula, Walburg Egon, Zádor István

A Magyar Külügyi Társaság által Veress Zoltán festőművésztől megrendelt Apponyi-portré elkészítésének anyagi támogatói névsora és adományaik összege (pengő)

Ambrózy Gyula 5
 Antal Géza 5
 Balogh Elemér 20
 Baumgartner Nándor 10
 Berényi Jenőné 5
 Bernát István 10

Berzeviczy Albert 30
 Bleier Ernő 3
 Boér Elek 20
 Bői-Orosdy Fülöpné báróné 25
 Czeke Marianne 2
 Dobribán Péter 5

Dormándy Géza 20
Éber Antal 20
Egry Aurél 20
Eöttevényi Olivér 20
Erney Károly 10
Esterházy Móricné grófné 50
Földes Béla 10
Gabányi János 5
Gajzágó László 100
Gömöry-Laiml László 5
Grósz Emil 5
Guillaume Árpád 3
Hantos Elemér 20
Hanuy Ferenc 4
Heylmann Ottmár 5
Horváth Jenő 5
Huzella Tivadar 10
Jánky Kocsárd 5
Józan Miklós 5
Káldi Jenő 20
Kenéz Béla 10
Kisparti János 10
Klimes Károly 10
Kollár Mária 2
Kozma Miklós 10
Láng Boldizsár báró 5
Lobmayer Jenő 5
Lukács György 15
Lutter János 50
Molnár Frigyes 10
Móricz Péter 3
Mutschenbacher Emil 5
Nagy Miklós 5
Nendtvich Andor 50
Oberle Károlyné 5
Olay Ferenc 5
Ottlik György 20

Papp Antal 5
Pap Klára 2
Pázmány Zoltán 10
Pechány Adolf 5
Perényi Zsigmond báró 10
Popovics Sándor 50
Radisics Elemér 20
Raics Károly 2
Rakovszky Endre 10
Rapaich Richárd 4
Ravasz László 10
Rétthey Ferenc 10
Ripka Ferenc 2
Rosenberg Augustza 10
Schandl Károly 5
Schober Béla 20
Sebess Dénes 10
Siebert Gyula 10
Siegler Géza 5
Sipőcz Jenő 20
Steiner Ferenc 5
Strausz István 5
Szalay Gábor báró 5
Szemere Gusztáv 2
Székács Antal 5
Szladits Károly 5
Szterényi József báró 50
Szudy Elemér 10
Tánczos Gábor 10
Thomka Viola 2
Tomcsányi Móric 10
Tomcsányi V. Pál 10
Ugron Gábor 10
Weitner Béla 1
Wulff Olaf 5
Wünscher Frigyes 20

BIBLIOGRÁFIA

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára:

Teleki Pál levele Ernszt Sándor kultuszminiszterhez. 5/b. 24. d. IV/1398. alapsz. (1398/1931–32. sz.)

Iparművészeti Múzeum, Könyvgyűjtemény:

Díszalbum Apponyi Albertnek, az Országos Stefánia Szövetség elnökének, 1926. leltári szám: 53.3112.1.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára:

Külügyminisztérium, K 84, 83. cs. 26. t. 13. Apponyi Albertről megjelent könyv.

Külügyminisztérium, K 107, 3. cs. 5/12. t. Gróf Apponyi Albert.

Külügyminisztérium, K 107, 162. cs. XV/e. Apponyi Albert gróf halála.

Magyar Külügyi Társaság, K 605, 1. cs. 1. t. A Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai 1924–1943.

Országgyűlési Levéltár, K 2, 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927.

Országgyűlési Levéltár, K 2, A Parlamenti Múzeum leltára 5540–11780. tételszámig.

Parlamenti Múzeum, K 816, 1. d. 1. t. Levelek, jelentések, jegyzékek 1923–1933.

Parlamenti Múzeum, K 816, 1. d. 1. t. 258–281. Jegyzék gróf Apponyi Albertné Önméltósága által boldogult férje, néhai Apponyi Albert hagyatékából az Országgyűlési Múzeum részére ajándékozott ereklyetárgyakról.

Parlamenti Múzeum, K 816, 7. d. 7. t. Feljegyzések, útmutatók, a Parlamenti Múzeum kiállításaira, adományaira vonatkozóan.

Sajtó Levéltár, K 608, 57. cs. 2–6. dosszié, 328.9, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert 1919–1929., illetve 74. cs. 4. dosszié, 328.91, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert.

Sajtó Levéltár, K 608, 137. cs. 2–4. dosszié, 341.251, Az Interparlamentáris Unió konferenciái, 1919–1929.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára:

Apponyi Albertné levele Kerekesházy Józsefhez. Ms. 10.380/46.

Országgyűlési Múzeum:

Gyarapodási Napló 1936–1947. 1942. 15341. leltári szám.

Országos Széchényi Könyvtár:

Dm 1.577. Gróf Apponyi Albert halálakor megjelent bel- és külföldi sajtóközlemények. I–II. köt. 1933.

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára:

Apponyi Albert levele a képviselőház elnökéhez, 1926. április 24. Levelestár.

Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Hatóságok és testületek üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/I.

Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek, 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II.

Apponyi Albert: Cikkek, beszédek, beszédvázlatok, az USA-ban 1923-ban tartott előadások. Fol. Hung. 2177.

Gróf Apponyi Albert Társaság iratai és Csekonics Ivánhoz intézett hivatalos levelei 1937–1944. Analekta, 10.160.

Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára:

Apponyi Mária utibeszámolója – Aquitania. V.5240/42.

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár Levéltár:

Apponyi Albert Poliklinika 303. A Budapesti Poliklinikai Egyesület Gróf Apponyi Albert Poliklinika alapszabályai, 1904–1946.

Az Apponyi Albert Poliklinika emlékkötete, 1948. Apponyi Poliklinika 304.

Székesfehérvári Püspöki Levéltár:

IX. 9. Levelek Prohászka-hoz.

SAJTÓFORRÁSOK

- Az Est, 1926.
Bécsi Magyar Újság, 1921.
Borsszem Jankó, 1920
Budai Napló, 1933–1938.
Budapesti Hírlap, 1916–1939.
Czeplédi Közlöny, 1926–1933.
Debreczeni Újság–Hajdúföld, 1931.
Dunántúli Protestáns Lap, 1933
Eger, 1931, 1933.
Egri Népujság, 1921, 1926, 1931, 1933.
Fővárosi Hírlap, 1921.
Fővárosi Közlöny, 1926.
Függetlenség, 1933.
Győri Hírlap, 1921, 1931, 1933.
Hírlap, 1947.
Jász Hírlap, 1922, 1931, 1933–1939,
1943.
Jászkürt, 2013.
Kecskeméti Közlöny, 1921, 1926, 1929.
Kis Pajtás, 1933.
Külügyi Szemle, 1933–1934.
Magyarország, 1916–1939,
Magyarság, 1924, 1928, 1938.
Miskolczi Napló, 1919.
Nemzeti Újság, 1933.
Népszava, 1921, 1926.
Néptanítók Lapja, 1920–1944.
Nyírvidék, 1921.
Ország-Világ, 1921–1938.
Pesti Hírlap, 1916–1943.
Pesti Napló, 1921–1939.
Pécsi Napló, 1926, 1931.
Prágai Magyar Hírlap, 1933.
Reggeli Magyarország, 1942–1944.
Sárospataki Református Lapok, 1921,
1933.
Szegedi Friss Újság, 1924.
Székesfehérvári Friss Újság, 1931, 1933.
Tolnai Világlapja, 1926–1933.
Törökszentmiklósi Friss Újság, 1931.
Uj Barázda, 1926, 1931.
Uj Budapest, 1921
Uj Nemzedék, 1919, 1933.
Újság, 1933.
Új Hírek, 1948.
Váci Hírlap, 1921, 1933.
8 Órai Újság, 1921–1944.

NYOMTATOTT FORRÁSOK

- A Fővárosi Közmunkák Tanácsának hivatalos jelentése az 1923–1927. évi működéséről.* Budapest, Hellas, 1928.
- A magyar békeküldöttség naplója. Neuilly – Versailles – Budapest (1920).* A forrásszövegeket válogatta, az idegen nyelvű szövegeket fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: ZEIDLER Miklós. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.
- A Magyar Külügyi Társaság Apponyi-emlékünnepe néhai elnöke arcképének leleplezése alkalmából. 1934. február 18.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, [1934].
- AMBRÓZY Ágoston: *Apponyi. Adalékok lélekrajzához és nemzetközi munkásságához.* Budapest, 1937.
- APPONYI Albert: *Élmények és emlékek.* Budapest, Athenaeum, 1933.
- APPONYI Albert: *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken.* Budapest, Pantheon, 1922.
- APPONYI Albert: *Emlékirataim.* Helikon, 2016.
- Apponyi Albert emlékiratai. 1899–1906.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, 1934.
- APPONYI Albert: *Erlebnisse und Ergebnisse.* Berlin, Keil, 1933.
- Apponyi Albert gróf beszédei. I–II. köt. 1872–1895.* Budapest, Singer és Wolfner, 1897.
- Apponyi Albert grófnak 1920. június 6-án Jászberényben elmondott beszámolóbeszéde.* Budapest, Athenaeum, 1920.
- APPONYI Albert: *Megemlékezés IV. Károly királyról.* Budapest, Stephaneum, 1922.
- Apponyi Emlékkönyv. Adalékok Apponyi Albert gróf közéleti működésének méltatásához születésének 80-ik évfordulója alkalmából.* Budapest, 1926.
- Apponyi Albert válogatott levelezése.* Szerk. ANKA László. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016.
- A Szent István Akadémia értesítője.* Szerk. REINER János. Budapest, Szent István Akadémia, 1926.
- Az anya- és csecsemővédelem a képviselőházban. Gróf Apponyi Albert beszédje és Sándor János belügyminiszter válasza.* Budapest, Pfeifer, 1916.
- Az anyasági biztosítás. A Stefánia Szövetség kérvénye a képviselőházhoz.* Budapest, Pfeifer, 1917.
- Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. III., X. köt.* Budapest, Athenaeum, 1921.
- Az 1922. évi június hó 22-ére hirdetett nemzetgyűlés naplója. XLIV. köt.* Budapest, Athenaeum, 1926.

- Az 1927. január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója.* VI. köt. Budapest, Athenaeum, 1931.
- Az 1927. január hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* XXXVII. köt. Budapest, Athenaeum, 1931.
- Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* II., XIII., XIX. köt. Budapest, Athenaeum, 1932.
- Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés felsőházának naplója.* II. köt. Budapest, Athenaeum, 1935.
- BALOGH Albin: *Magyarország történelme a gimnázium, reálgimnázium, reálskola és leányközépiskolák III., a leánykollégiumok IV. osztálya számára.* Budapest, Szent István-Társulat, 1931.
- BALOGH Albin – IVÁN János: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A katolikus gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. a líceumok és leánylíceumok IV. osztálya számára.* Budapest, Szent István-Társulat, 1947.
- BAROSS DRUCKER György: *Apponyi Albert a magyar ügy szószólója halálának tizedik évfordulója alkalmából.* Budapest, Különlenyomat, 1943.
- Bathó Károly ünnepi beszéde a Jászberényi Kaszinó Egyesületben első ízben – 1940. február 8-án – megtartott Apponyi-émlékvacsorán. Jászberény, Pesti, [1940].
- BATTHYÁNY Tivadar: *Beszámolóm.* I–II. köt. Budapest, Athenaeum, 1928.
- BETHLEN István: *Gróf Apponyi Albert emlékezete.* Budapest, Akadémia, 1934.
- DEME Gyula: *Aquarellek gróf Apponyi Albertről és az ő Eberhardjáról.* Dombóvár, Bagó, 1933.
- DÉKÁNY István – MARCZINKÓ Ferenc – PÁLFI János – VÁRADY Erzsébet: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, 1942.
- DOMANOVSKY Sándor: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, 1926.
- EMBER István: *A magyar nemzet története a középiskolák III. osztálya számára.* Budapest, Athenaeum, 1926.
- ERDÉLYI László: *Magyar történelem új rendszerben.* Budapest, Szerző sajátja, 1931.
- GAJZÁGÓ László: *Serleg-beszéd gróf Apponyi Albertről.* Budapest, Stephaneum, 1944.
- GOLDBERGER Salamon: *A Pesti Izraelita Hitközség reálgimnáziumának értesítője az 1932–1933 iskolaévről.* Budapest, 1933.
- Gróf Apponyi Albertnek-, elnökének születése nyolcvanadik évfordulója emlékezetére a Szent István Akadémia.* Szerk. REINER János. Budapest, Stephaneum, 1926.
- HALMAY Elemér: *A nyolcvan éves Apponyi. Korszerű elmélkedés.* Budapest, Kelet Népe, 1926.
- HALMAY Elemér: *A nyolcvanöt éves Apponyi.* Budapest, Revízió – Kelet Népe, 1931.

- HALMAY Elemér: *Emlékezés Apponyi Albertről*. Szerző kiadása, 1933.
- JÁSZAI Rezső – BALANYI György: *Magyarország története a középiskolák III. osztálya számára*. Budapest, Lampel, é. n.
- Jubileumi dolgozatok a Poliklinika huszonöt éves fennállásának alkalmából*. Budapest, 1908.
- KELLER Lajos: *Az Országos Stefánia Szövetség 15 éves működése (1915. június 13. – 1930. december 31.)*. Budapest, 1931.
- KEREKESHÁZY József: *Apponyi*. Budapest, Singer, 1943.
- KOVÁCS Ernő: *Utazásom Apponyi Albert gróffal Amerikában*. Losoncz, Bicskei, 1911.
- Magyar országgyűlési almanach Ötszáz magyar élet. 1931–1936*. Szerk. LENGYEL László – VIDOR Gyula. Globus. Budapest, 1931.
- MADAI Pál: *Magyarország történelme gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára*. Budapest, Franklin-Társulat, é. n.
- MISKOLCZY István – SZOLOMÁJER Taszilo: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat, 1931.
- NEMÉNYI Imre: *Gróf Apponyi Albert mint kultúrpolitikus*. Budapest, 1933.
- NIZSALOVSKY Endre: *Apponyi társadalompolitikája. Serlegbeszéd*. Budapest, 1940.
- NOVY Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az 1925. évi miniszeri tanterv teljes anyaga, az osztott és részben osztott elemi népiskolák V. és VI. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, é. n.
- ODESCALCHI Eugénie: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest, Gondolat, 1987.
- Országgyűlési almanach az 1927–1931. évi országgyűlésre. I. köt. Képviselőház*. Szerk. FREISSBERGER Gyula. Budapest, 1927.
- Országgyűlési almanach. Az 1931–36. évi országgyűlésről*. Szerk. HAEFFLER István. Magyar Távirati Iroda Rt., 1931.
- PETHŐ Sándor: *Gróf Apponyi Albert*. Budapest–Leipzig–Wien, Eligius, 1926.
- PONGRÁCZ Kálmán: *A nemzet ügyvédje (Emlékezés Apponyi Albertre, a revízió első harcosára)*. Budapest, Különnyomat, 1941.
- STRASSER György: *A Győri M. Kir. Állami Leányliceum értesítője az 1931–32. iskolai évről*. Győr, 1932.
- SZEGEDI Taszilo: *Magyarország története. A szatmári békétől napjainkig. A gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat, 1942.
- Széchenyi emlékezete. Serlegbeszéd a Nemzeti Kaszinóban. 1864–1944*. Szerk. VAJDA Lőrinc. Budapest, Akadémiai, 2010.
- SZONDY György: *A magyar nemzet története osztatlan elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Vállalata, 1941.

- SZÜGYI TRAJTLER Géza – GREINER Gyula: *A magyar nemzet történelme és alkotmánya az osztott és részben osztott katolikus elemi népiskolák V–VI. osztálya számára.* Budapest, Szent István-Társulat, 1936.
- TÖRÖK Pál: Apponyi Albert egyénisége emlékiratainak tükrében. *Budapesti Szemle*, 1936/241. 374–380.
- VARGA Zoltán: *A magyar nemzet elbeszélő története. A középiskolák III. osztálya számára.* Kiadja az Országos Református Tanár Egyesület és az Országos Evangélikus Tanáregyesület megbízásából, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1941.
- VARGA Zoltán: *A magyar nemzet története. II. rész (A szatmári békétől) gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára.* Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1942.
- VARGA Zoltán: *Magyarország története II. A szatmári békétől. Gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára.* Kiadja az Országos Református Tanár Egyesület és az Országos Evangélikus Tanáregyesület megbízásából, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1946.
- VÁRADY Erzsébet: *A magyar nemzet története. A szatmári békétől napjainkig. A leánygimnáziumok, leánylíceumok és leánykollégiumok VIII. számára Dr. Ember István tankönyvének felhasználásával.* Budapest, Athenaeum, 1934.
- WIRTH Kálmán: *A Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Leánygimnáziumának értesítője az 1926–1927. iskolaévről.* Budapest, 1927.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANKA László: A béke delegáció elnökének kiválasztása. Miért éppen Apponyi? *Élet és Tudomány*, 2013/22. 681–683.
- ANKA László: A háborúpárti pacifista: Apponyi Albert az első világháború kirobbanásakor. *Élet és Tudomány*, 2014/39. 1222–1224.
- ANKA László: A nemzet pszichológusa. Apponyi Albert és a trianoni békeszerződés ratifikációja. In: *1920 – Kényszerpályán. A trianoni békediktátum ratifikálása*. Szerk. HERMANN Róbert – LIGETI Dávid. Budapest, Országház, 2021. 49–65.
- ANKA László: Apponyi Albert béke delegációs elnökségének előzményei. *Emlékeztető*, 2017/1–2. 8–15.
- ANKA László: Apponyi Albert gróf lokális kultusza Jászberényben. *Redemptio*, 2013/ Augusztus, 6–7.
- ANKA László: Apponyi Albert születésnapjai a kultusz jegyében. *Közép-európai Közlemények*, 2016/4. 9–18.
- ANKA László: A régi Országgyűlési Múzeum Apponyi Albert- emlékszobája. In: *Történeti Muzeológiai Szemle. 17.* Budapest, Magyar Múzeumi Történész Társulat, 51–66.
- ANKA László: A város országgyűlési képviselői a Horthy-korban. In: *Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig*. Főszerk.: PETHŐ László. Jászberény, 2017. 68–83.
- ANKA László: Gróf Apponyi Albert – A nemzet ügyvédje. *Trianon Szemle*, 2021/5. 32–41.
- ANKA László: Gróf nagyapponyi Apponyi Albert. In: *Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához, I. kötet: III életrajz a külpolitika történetéhez (1919–1944)*. Szerk. GULYÁS László. Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására, 2020. 281–289.
- ANKA László: „Fogadják új polgártársuknak forró háláját.” Apponyi Albert 120 éve Jászberény díszpolgára. *Redemptio*, 2013/December, 2–3.
- ANKA László: Koncsek Béla vizsgázik: Apponyi Albert lobbija a polgármester fiáért. *Redemptio*, 2014/Október, 2–3.
- ANKA László: „Vessenek! Lógjanak! Gebedjenek!” A világháborús kormányok tagjainak sorsa a Tanácsköztársaság idején. In: *„...minden édenek neve vad poklokat szül.” A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Szerk.: LIGETI Dávid – VÖRÖS Boldizsár. Budapest, Országház, 2020. 285–304.

- ANKA László: „Vihar tépte büszke tölgyünk!” Gróf Apponyi Albert kultusza a kezdetektől napjainkig. In: VERITAS Évkönyv 2014. Szerk. UJVÁRY Gábor. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló. Budapest. 99–124. 2015.
- ANKA László – MÁTYÁS Zoltán: *Rendszerváltások szemtanúja. Ifjabb Ugron Gábor élete*. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2020.
- ARDAY Lajos: *Száz év. Az Interparlamentáris Unió Magyar Nemzeti Csoportjának története*. Budapest, Mediart, 1996.
- BERTÉNYI Iván, ifj.: Az első világháború okai. In: *Magyarország az első világháborúban*. Főszerk. ROMSICS Ignác. Kossuth – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010. 7–22.
- B. JÁNOSI Gyöngyi: A szobrász és a város. Portrévázlat Máté György szobrászművészről. *Jászsági évkönyv, 1997*. 23–28.
- CSAPÓ Csaba: Gróf Apponyi Albert. In: *Szürke eminenciások a magyar történelemben*. Kossuth, 2003. 122–123.
- CS. LENGYEL Beatrix: Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949). In: *Folia Historica* 14. 1989. 109–147.
- CSORBA László: Apponyi Albert a konzervatív ellenzéki. *Interpress Magazin*, 1981/dec. 36–41.
- DOLMÁNYOS István: A „Lex Apponyi” (az 1907. évi iskolatörvények). *Századok*, 1968/3–4. 484–535.
- FEITL Írisz: „Ámbár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...” Az Országgyűlés Múzeuma a két világháború között. *MúzeumCafé*, 2020/75–76. 157–171.
- GERGELY Jenő: Az 1938-as Szent István év. In: *Szent István és kora*. Szerk. GLATZ Ferenc – KARDOS József. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1988. 231–238.
- GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek. 1919–1924*. Mária-besnyő, Attraktor, 2012.
- Joó Adrienn: Apponyi Albert kultúrpolitikája. Első rész. *Magyar Szemle*, 2022/9–10. 63–71.
- KARDOS József: *Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között*. Budapest, Korona, 1998.
- LENGYEL Beatrix – KEDVES Gyula: Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma. *AETAS*, 2016/1. sz. 173–186.
- MIKLÓS Péter: Gróf Apponyi Albert halála és temetése. *Belvedere Meridionale*. 2008/3–4. 4–16.
- NÉMETH Csaba: Gróf Apponyi Albert Tápiógyörgye elfeledett díszpolgára. *Thapeu*, 2013/3. 6–7.

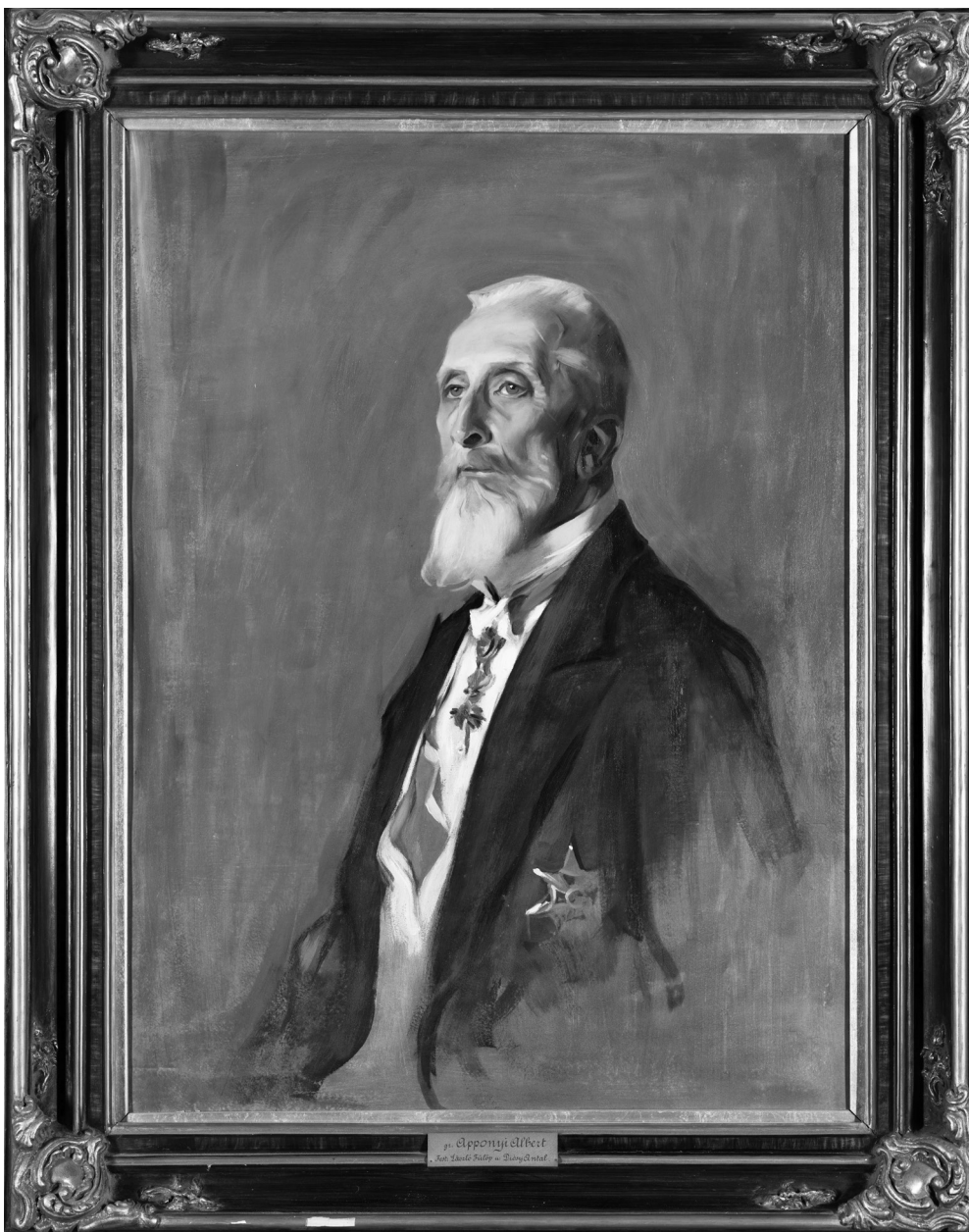
- RÁCZ János: Trianon előzményeinek és következményeinek megítélése 1945 után. In: „*Valami fáj, ami nincs.*” *A trianoni békekötés előzményei és következményei.* Szerk. ANKA László. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2020. 446–464.
- RESKO Sándor: *Éberhard. Az Apponyiak fészke.* Komárom, 2005.
- SCHWARCZWÖLDER Ádám: Közös ügyek – közös felelősség? In: *VERITAS Évkönyv 2020.* Szerk. FARKAS Judit Antónia – OROSZ László – SCHWARCZWÖLDER Ádám – UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2021. 85–95.
- SZABÓ Róbert: Legitimista politikus egy liberális pártban. Adalékok gróf Apponyi György politikai életrajzához (Éberhard, 1898 – Saarbrücken, 1970). In: *MTA-ELTE Pártok, Pártrendszer, Parlamentarizmus Kutatócsoport évkönyve. 2010/2011.* Szerk.: RÉFI Attila – SZIKLAI István. MTA-ELTE Pártok, pártrendszer, Parlamentarizmus Kutatócsoport. Budapest, 2011. 81–92.
- SZÉCSÉNYI András: Apponyi Albert halála és temetése. *Hitel*, 2006/1. 93–102.
- SZÉCSÉNYI András: Apponyi Albert kultusza a két világháború között. *Valóság*, 2013/9. 40–54.
- SZÉCSÉNYI András: Az idős Apponyi Albert. *Honismeret*, 2006/3. 40–44.
- SZÉCSÉNYI András: Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949). In: *Történeti Muzeológiai Szemle 2010.* 65–79.
- SZINAI Miklós: Egy fénykép. Gróf Apponyi Albert és a Dohány utcai bombamerénylet. In: *Múlt és Jövő*, 1988. sz. n. 88–95.
- TARJÁN M. Tamás: Lex Apponyi. In: *Eszme és történet.* Szerk. EKERT Mária – MOLNÁR Attila Károly. Budapest, 2014. 382–405.
- TURBUCZ Dávid: A Horthy-kultusz. In: *A magyar jobboldali hagyomány. 1900–1948.* Szerk. ROMSICS Ignác. Budapest, Osiris, 2009. 138–166.
- TURBUCZ Dávid: *A Horthy-kultusz. 1919–1944.* Budapest, MTA BTK TTI, 2016.
- TURBUCZ Dávid: A Horthy-kultusz vallásos jellegéről. In: *Kultusz és propaganda.* Szerk. BALLABÁS Dániel. Eger, Líceum, 2012. 27–40.
- TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós.* Budapest, Napvilág, 2014.
- VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években.* Doktori (PhD) értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2021.
- VESZPRÉMY László Bernát: *1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története.* Budapest, Jaffa, 2021.
- VIZI László Tamás: A keserű pirulák. In: „*Valami fáj, ami nincs.*” *A trianoni békekötés előzményei és következményei.* Szerk. ANKA László. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet, 2020. 252–270.
- VIZI László Tamás: A trianoni ceremónia. *Emlékeztető*, 2017/1–2. 26.

- VONYÓ József: *Jobboldali radikálisok Magyarországon. 1919–1944. Tanulmányok, dokumentumok*. Pécs, Kronosz, 2021.
- ZÁVODSZKY Géza: *A kolozsvári alma matertől a Magyar Nemzet rostrumáig. Pethő Sándor (1885–1940)*. Pécs–Budapest, Kronosz – Magyar Történelmi Társulat, 2019.
- ZEIDLER Miklós: Apponyi Albert a „nemzet ügyvédje.” *Európai utas*, 2001/1. 56–58.
- ZEIDLER Miklós: Apponyi Albert és a Nemzetek Szövetsége. In: *A hosszú tizenkencedik és a rövid huszadik század*. Szerk. CSAPÓ Csaba – DOBSZAY Tamás – ZEIDLER Miklós. Budapest. 2000. 641–658.
- ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram, 2009.
- ZEIDLER Miklós: Kultusz és propaganda. In: *Kultusz és propaganda*. Szerk. BALLABÁS Dániel. Eger, Líceum, 2012. 7–17.

INTERNETES FORRÁSOK

- Apponyi aranymandátuma. *Magyar Híradó*, 384. szám. Nemzeti Filmintézet, Filmarchívum. <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=9660>
- Apponyi Albert. Kápolnásnyéki Apponyi-szobor. *Köztérkép*. <https://www.kozterkep.hu/44067/apponyi-albert#vetito=461870>
- Apponyi Albert-szobor (Jászberény). *Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Könyvtárportál*. <http://www.zounuk.hu/en/wiki/apponyi-albert-szobor-jaszbereny>
- Apponyi-szobrot avattunk Gerendáson. *Herczeg Tamás*. <https://herczegtamas.hu/archivum/4439>
- Felállíthatják Kápolnásnyéken gróf Apponyi Albert szobrát. *Magyar Nemzet*. <https://magyarnemzet.hu/belfold/felallithatjak-kapolnasnyeken-grof-apponyi-albert-szobrat-8235978/>
- F. TÓTH Benedek: Apponyi-szobor százéves újságokból. *Index.hu*. https://index.hu/mindekozben/poszt/2020/10/21/apponyi-szobor_szazeves_ujsagokbol/
- Gróf Apponyi Albert szobra. *Balfi Kirándulás*. http://www.balfikirandulas.hu/balfi/grof_apponyi_albert_szobra.html
- Gróf Apponyi Albert temetése. *Magyar Világhíradó*, 469. 1933. február. Nemzeti Filmintézet, Filmarchívum. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=495>
- Képviselők kezdeményezése Apponyi-szobor állítására. *Gondola.hu*. https://gondola.hu/hirek/255597-Kepviselok_kezdemenyezese_Apponyi-szobor_allitasara.html
- Népszavazási emlékek. HAZA, SZERETET, HŰSÉG. A soproni népszavazás centenáriuma. *Népszavazási emlékek*. <https://www.husegnapja.hu/hu/mediatar/galeriak/4>
- SAL Endre: Szobor készül Apponyi Albertről. *Mandiner*. https://mandiner.hu/cikk/20200730_szobor_keszul_apponyi_albertrol

KÉPMELLÉKLET

A kultusz és sokszorosítás együtt járnak. Diósy Antal festőművész 1935 körül készített másolata László Fülöp Apponyi-portréjáról. Az eredeti festményről László is készített egy másolatot, amelyet Genfben, a Nemzetek Szövetségének épületében állítottak ki 1933. október 12-én, Pelényi János népszövetségi delegációvezető kezdeményezésére (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képtár, Festménygyűjtemény)

Horthy Miklós kormányzó és a magyar politikai, katonai elit társaságában a Szent István Bazilika lépcsőjén, a hetvenötödik születésnap alkalmával (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

Apponyi Albert a béke delegációs elnökségre őt felkérő Huszár Károly társaságában ül az asztalnál. Mögöttük áll az Apponyi-kultusz két illusztris építőmestere, Rákosi Jenő és Berzeviczy Albert. Előbbi a sajtót, utóbbi a Magyar Tudományos Akadémiát és a Külügyi Társaságot állította a kultusz szolgálatába (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

ORSZÁG-VILÁG

KÉPES HETILAP

Szerkesztő:
VI. HORN EDE-UTCA 18. földszint 1.
Kiadó/nyomat:
V. KERÜLET, HOLD-UTCA 7. SZÁM.

SZERKESZTI:
Dr. VÁRADI ANTAL / Dr. FALK ZSIGMOND

ELŐFIZETÉSI ÁR:
Egyszerre 320 kor., félre 160 kor., negyedre 80 kor.
Egyes kiadás ára 10 koron.
Fiaom működő papírra készített egész évre 1000 kor.,
egyes számokért 40 koron.

AZ APPONYI-NAPOK.

Tündöklő fény sugar világított bele a magyar éjszakába. A nemzet szeretetének fénye előszönlötte a legnagyobb magyar ember feleként, patriárkai alakját, három napig fejedelmi ünnepségek központja volt Apponyi Albert gróf, a magyarság gyémántlelkű vigasztalója és önbizalomra keltője, akit az ünnep vezető szónoka találóan nevezett nemzetünk összes nagy tulajdonságai infimációjának.

Hervénőszeszendős életkor és örvényszendős ragyogó politikai múlt, telve a legeszményibb törekvésekkel s a nemzetépítő, nemzetmagasztosító szakadatlan munkálkodás ropant erkölcsi sikereivel: ime ez áll immár Apponyi Albert gróf háta mögött, s ennek előismerésére és méltatására hozza el nemzetünk apraja-nagyja szeretetének és hódolatának virágait.

Az ünnepelés a nemzetgyűlés pénteki ülésével kezdődött. Hétfőig zászlófelvonás volt a város. Küldöttségek jártak-keleek, mindenkit valami kelles, ünneplés hangulat fogott el.

A szombati ünnepségek első akkordja a budai várban, az Apponyi-család kis palotájában hangzott fel. Itt látogatta meg az ünnepelt Magyarország kormányzója, nagybányai Horthy Miklós, hogy elsőnek üdvözlésére őt s magával vigye az ünnepélyek színhelyére.

Iskolásyermekek sorfala, százezernyi eleven, lelkesedő ember örömmujongása közepre érkezett a kormányzót és az ünnepelt vivő autó a Szent-István-bazilika elé, ahol a bejárat előtti téren a magyar-ruhás leányok hosszú sora, a nemzeti hadsereg egy díszszázada és a helyőrségi zenekar volt felállítva. A bejáratnál pedig a rendező bizottság és a nemzeti társadalom notabilitásainak nagy serege várakozott az ünnepeltre.

A bazilika kórusáról fölhangzott a »Magyar hiszekegy«, majd pedig Csernoch János bíboros-hercegprímás fényes papi segédlettel misét mondott, mely alatt a templom ének- és zenekara régi magyar Mária-énekeket adott elő.

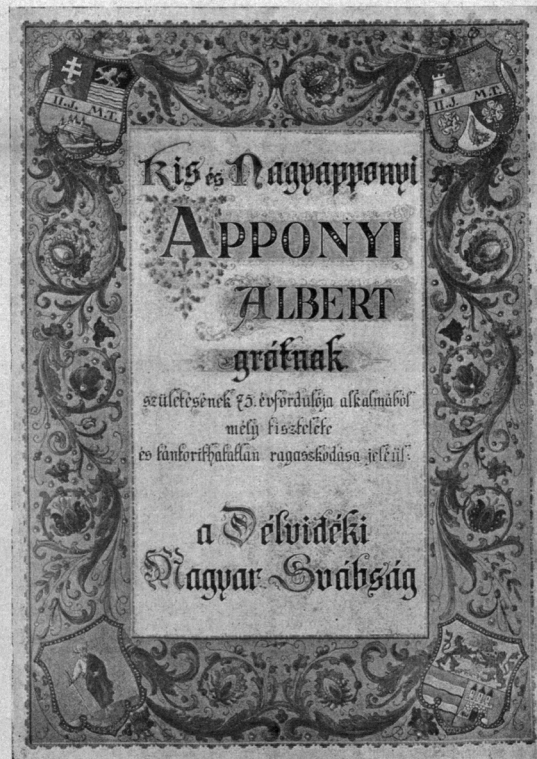
Mise után Prohászka Ottokár püspök mondott nagyhatást, magas származást beszédei, majd pedig az egész ünnepi közönség a Vigadó felé vonult, mely a szombati ünnepségek másik felének volt a színhelye.

Itt Rákosi Jenő volt az ünnepi szónok. Gyönyörű beszédben méltatta Apponyi pályafutását, aki »sohasem a hatalmat kereste, hanem mindig az eszmét, a gondolatot képviselte. Ő hervénőévek korában nem a jenyegvő nap, hanem a fölkelő nap bimbóiban ragyog. Nem a búcsúzás gondolatai foglalkoztatnak bennünket, mikor ránézünk, hanem a reménység gondolatai. Így fordul, hogy órá kell tekintenünk, mint aki hivatva van bennünket az ígért földjére, az ígért földjének irányára rávezetni, hogy attól a katasztrófától fogva,

amely földre sújtott bennünket, bezáródjék a mártírok és a tragikus hősök sora és legyen ismét hősköltemény nagyjaink és az ország története. Magyarország története ne tragédia legyen, hanem hősköltemény, tele erővel,

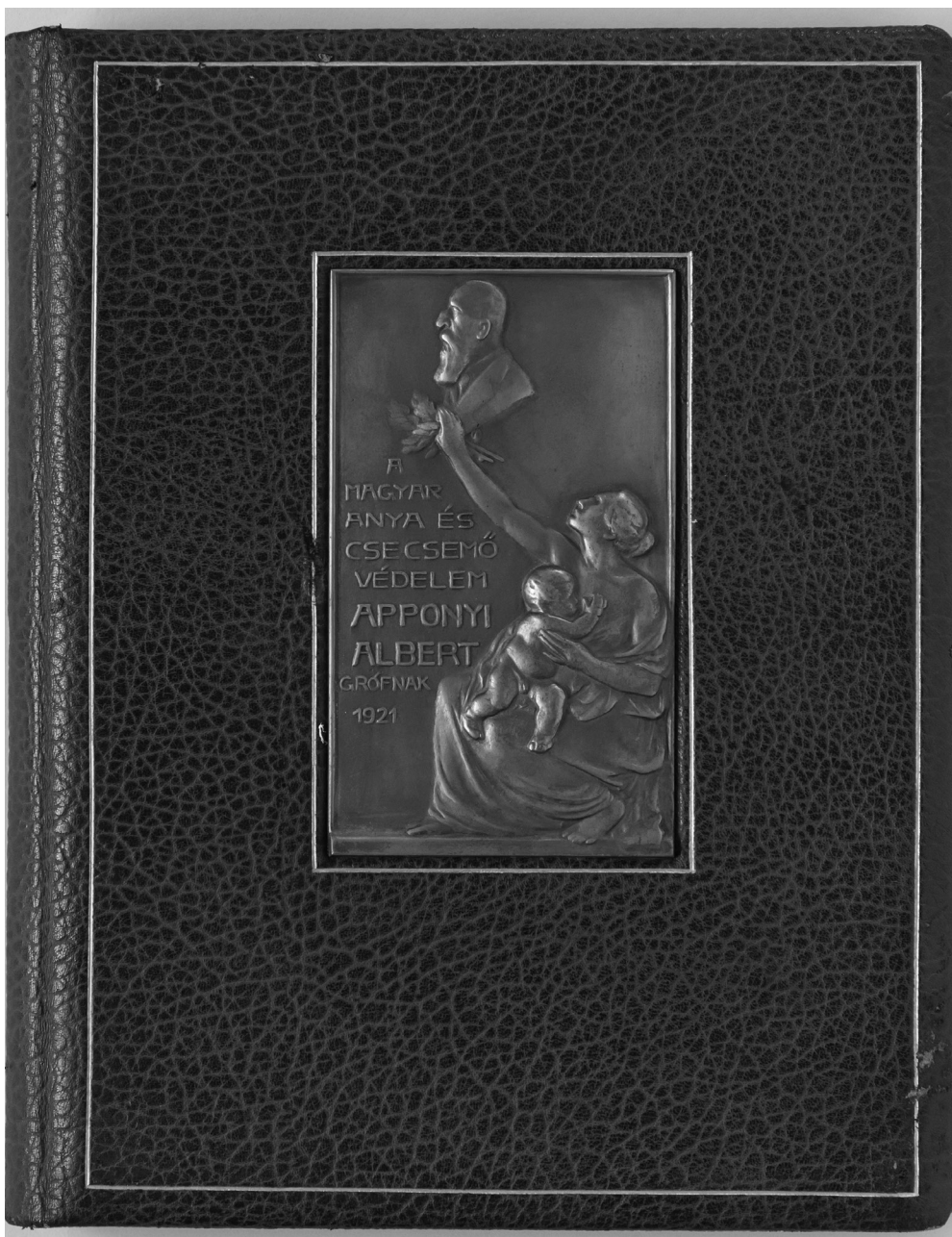
mindazzal, ami a nagy költeményeket évezredekig élleli.

Bethlen István miniszterelnök a kormány nevében üdvözlötte Apponyit, mint aki a magyarságot újból nemzeti öntudatra ébreszt.

A DÉLVIDÉKI MAGYAR SVÁBSÁG APPONYI-ÜLSZEBUMÁNAK CIMLAPJA.
Készítette Huzsácsi László, az »Ország-Világ« művésznői munkatársa.

Egy újság címlapja a sok közül, melyet Apponyi hetvenötödik születésnapjának szenteltek (*Ország-Világ*, 1921. június 5.)

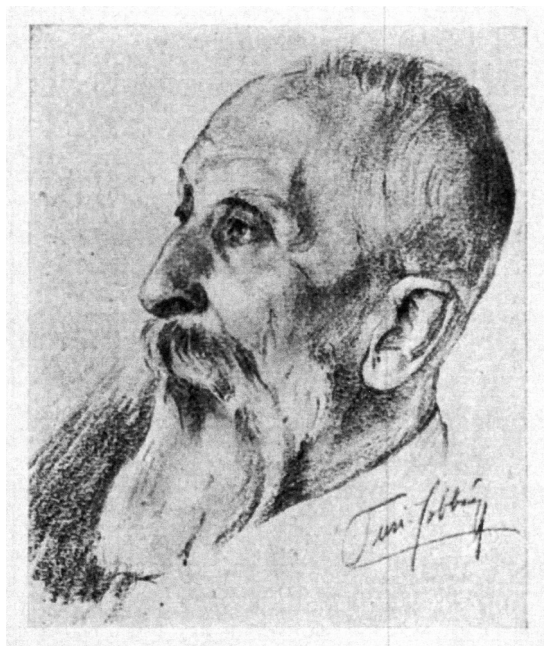
Díszoklevélgyűjtemény Apponyi részére a magyar anya- és csecsemővédelem intézményeitől, 1921-ből. Az album borítóján látható bronznyomat ábrája azonos az Országos Stefánia Szövetség székházán elhelyezett emléktáblával (Iparművészeti Múzeum, Könyvművészeti Gyűjtemény)

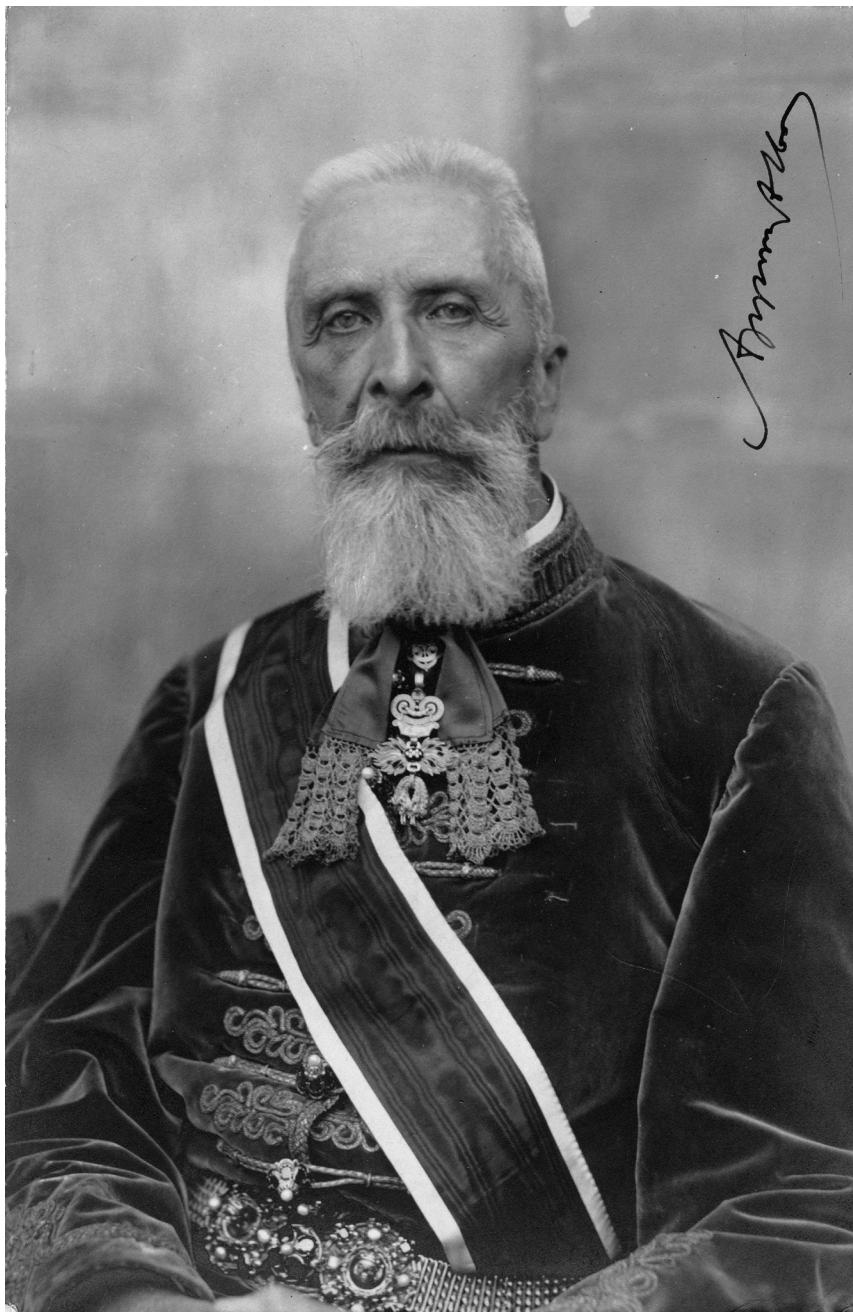
A Fejérvármegyei és Székesfehérvár Városi Anya- és Csecsemővédő Szövetség díszoklevele Apponyi Albert részére (Iparművészeti Múzeum, Könyvművészeti Gyűjtemény)

A fővárosi Apponyi téren elhelyezett emléktábla és a leleplezésén megjelent vendégek (*Tolnai Világlapja*, 1926. február 17.)

Turi-Jobbágy Miklós rajza Apponyiról (*Ország-Világ*, 1926. január 3.)

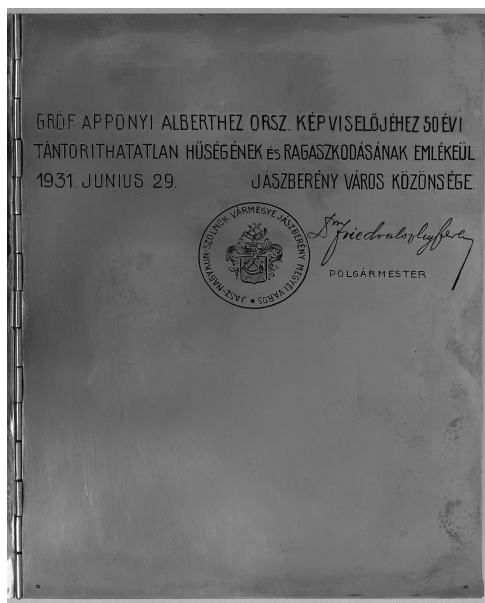
Apponyi Albert sajátkezűleg dedikált fényképe. A IV. Károlytól kapott Aranygyapjas-rend jelvényét és az Osztrák Császári Lipót-rend mellszalagját viseli a díszruha fölött (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

Gróf Apponyi Albert „az ő jó- és balsorsban osztályos társának, hitvesének”, Dietrichstein-Mensdorff-Pouilly Klotild grófnőnek a társaságában a budavári Werbőczy utcai palotájukban, 1930 körül (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

Apponyi a Külügyi Társaság ajándékával, a nyolcvanöt levelű ezüst babérággal a nyolcvanötödik születésnapján a Népszövetségi Ligák Uniójának 1931. májusi közgyűlésén az Országház épületében (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

Az aranymandátum címlapja, szövegoldala és disztokban elhelyezve. Apponyi 1881-től volt Jászberény országgyűlési képviselője. A házasságok mintájára 1906-ban ünnepelték a város és képviselője ezüstlakodalmát, 1931-ben pedig az aranylakodalmot hagyományát követve nemesfém felhasználásával készítettek számára emléktárgyat: az aranymandátumot, amely napjainkban a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítási anyagában tekinthető meg (Magyar Nemzeti Múzeum)

Amint a kor elismert fotográfusa, Kallós Oszkár láttatni akarta a nagy múltú családból származó arisztokratát. Apponyi beállított fotóról tekint az utókorra, díszruhában, kitüntetéseit viselve, díszkardját az ölében pihentetve (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

A nagyhatalmaknak a svájci Genfben székelő Nemzetek Szövetségéhez akkreditált diplomatái gyülekeznek Apponyi Albert betegszobájának ajtaja előtt, várva a híreket a gróf állapotáról. A karikaturista azt ábrázolja, hogy a Magyarországgal szemben megosztott és többségében elutasító álláspontra helyezkedő államok képviselői között korábban példátlan összhangot alakított ki Apponyi betegségének, majd halálának híre (*Pesti Hírlap*, 1933. február 7. 9.)

A nemzet prófétája megtért teremőjéhez. Apponyi Albert holtteste az Országház kupolacsarnokában felravatalozott, nyitott koporsóban. (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

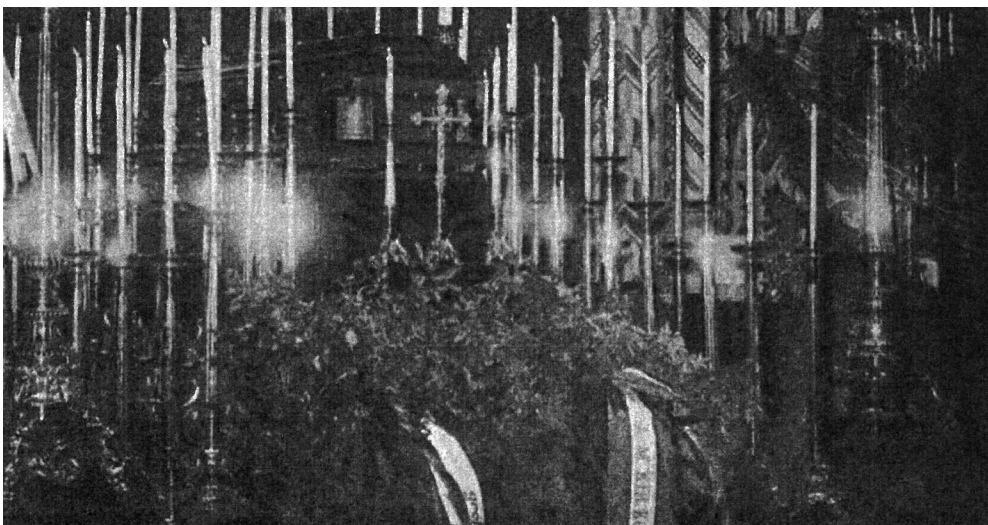
Apponyi temetési menete vonul keresztül a Lánchíd budai hídfőjén. A gyászhintót manapság a *Fiumei Úti Nemzeti Sírkert*ben lehet megtekinteni (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

A Kúlvügyi Társaság parlamenti helyiségében helyezték el Veress Zoltánnak Apponyiról készült festményét 1934. február 18-án. A festmény ma a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában található, 2021-ben restaurálták és újra kiállították (*Tolnai Világlapja*, 1934. február 28.)

Apponyi Albertnek az Országgyűlési Múzeum Apponyi- emlékszobájában kiállított íróasztala (*Pesti Hírlap-Képes Vasárnap*, 1943. február 9.)

Apponyi Albert ravatala a Mátyás-templomban 1943 szeptemberében, Éberhardra szállítása és végső nyugalomra helyezése előtt (*Pesti Hírlap*, 1943. szeptember 5.)

Apponyi Albert, felesége, édesapja és édesanyja nyughelye az éberhardi sírkápolna oldalfalában. A település önkormányzata, a felvidéki magyar pártok és a Csemadok évről évre itt tartja megemlékezéseit a Nemzeti Összetartozás Napja alkalmával (Neszméri Tünde, 2022)

Az Apponyi grófok 1871-ben emelt sírkápolnája Éberhardon. Apponyi és felesége földi maradványait itt helyezték örök nyugalomra 1943 szeptemberében (Az éberhardi Apponyi-sírkápolnát ábrázoló képeslap, 1918)

Közterületen először Jászberény főterén, az Apponyi téren emeltek szobrot a gróf emlékére. Ennek 1945 után nyoma veszett, de 1996-ban a város egy másik pontján újabb szobrot állítottak, melynek helyét Apponyi térnek nevezték el (Jász Múzeum)

A Jászberényi Kaszinó Egyesület Apponyi-serlege 1940-ből (Jász Múzeum)

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó Zsiga Kristóf ügyvezető
Tördelőszerkesztő Dubecz Adrienn
A borítót Oláh Máttyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten